Panait Istrati scrie, la Viena, Entre l'amitié et un bureau de tabac (ianuarie 1930). În februarie pleacă spre Egipt, însoţit de Bilili şi A.M. De Jong, dar este expulzat în Italia şi încarcerat la Trieste. Articolele „Confiance" şi „Pour avoir aimé la terre" apar în Europe şi, resp., Les Nouvelles Littéraires. În martie întrerupe corespondenţa cu Romain Rolland, începe Tsatsa Minka la Câmpulung Muscel şi o finalizează la Le Muyds- sur-Nyon (Elveţia). Se desparte de Bilili la Viena şi se stabileşte la Brăila. Invitat de Sadoveanu, participă, în ianuarie 1931, la festivalul literar de la Iaşi cu o cuvântare: „Despre prietenie". Pleacă în Franţa, însoţit de Margareta Izescu. În septembrie, bolnav la Brăila, scrie La Maison Thüringer. În februarie 1932 face un turneu în Austria şi Germania cu conferinţa „Les Arts et l'Humanité d'aujourd'hui", publicată ulterior şi în Europe. Se căsătoreşte cu Margareta Izescu. În iunie, la Sanatoriul Filaret, încheie Le Bureau de placement. În iulie se retrage pentru opt luni la Mânăstirea Neamţ, unde redactează „Préface à Adrien Zograffi" şi lucrează la un scenariu de film după Domnitza de Snagov. „Mon bon Roberfrance" apare în Europe (noiembrie). La începutul lui 1933, reinternat la Sanatoriul Filaret, scrie „L'homme qui n'adhère à rien" şi „Lettre ouverte à François Mauriac", tipărite în Les Nouvelles Littéraires (aprilie). În iulie, la Paris, e intervievat în Le Rempart şi publică „Adhérer ou pas adhérer" în Les Nouvelles Littéraires. „Lettre à Romain Rolland" apare, în aceeaşi revistă, în septembrie. Se editează Casa Thüringer. În 1934, la Nisa, scrie Méditerranée: Coucher de soleil. În 19 februarie devine membru al Société des Gens de Lettres de France. „Notre mort laïque" se tipăreşte în Europe. Revenit în ţară, publică articole în Curentul, Facla, Cinci Lei, Reporter. Rampa îi ia un interviu. Chira Chiralina şi Biroul de plasare apar la Bucureşti în traducerea autorului. În Franţa se editează Méditerranée: Lever du soleil. Trimite „Pagini de carnet intim" Credinţei şi începe colaborarea cu Cruciada Românismului. În 1935, grav bolnav, scrie articole şi pentru Curentul, Universul, Gazeta Municipală. În martie încheie prefaţa la versiunea franceză, La Vache enragée, a romanului lui George Orwell. Se stinge la 16 aprilie. Este îngropat fără serviciu religios la Cimitirul Bellu.

H g în p n h pa nt I rats trei decenii de publicistică scrisoare deschisă oricui

1930-1935

Ediţie îngrijită de ION URSULESCU

Notă asupra ediţiei

Volumul 3, Scrisoare deschisă oricui, reproduce 87 de texte semnate de Panait Istrati în anii 1930-1935, tipărite antum şi postum în 38 de publicaţii periodice apărute în ţară şi străinătate.1

Dintre ele, unele au fost incluse în ediţii româneşti anterioare celei de faţă, iar altele nu au putut fi publicate în ţară înainte de 1990; 7 titluri sunt inedite în română.

Transcrierea articolelor apărute în periodice româneşti respectă normele în vigoare, inadvertenţele de redactare şi punctuaţie fiind îndreptate tacit.

Textele traduse au fost confruntate cu versiunile originale, pasajele, cândva eliminate sau cenzurate, fiind reintegrate, fără modificări, în material.

În citarea ediţiilor istratiene care au făcut obiectul primei apariţii sunt operate următoarele reducţii:

1. Cruciada mea sau a noastră, ed. De Alexandru Talex, Editura Cruciada Românismului, Bucureşti, 1936 – Cruciada mea… 1936;

2. Pentru a fi iubit pământul, ed. De Alexandru Oprea, trad. Alexandru Talex, Editura tineretului, Bucureşti, 1969

— Pentru a fi… 1969;

3. Amintiri – Evocări – Confesiuni, ed. Şi trad. De Alexandru Talex, Editura Minerva, Bucureşti, 1985 – Amintiri… 1985;

1 Vezi mai jos, în Anexa 1 (pp. 429-431), ordonate alfabetic, titlurile revistelor şi referinţele articolelor editate în acest volum.

4. Cruciada mea sau a noastră, ed. De Ciprian Moga, Editura Delta Press, Cluj-Napoca, 1992 – Cruciada mea… 1992;

5. Omul care nu aderă la nimic, ed. De Zamfir Bălan, trad. Carmen Ţurcanu, Editura Istros-Muzeul Brăilei, Brăila, 1996

— Omul care… 1996.

Referirile la volumele anterioare, 1 şi 2, se fac exclusiv prin citarea (prescurtată a) titlului şi menţionarea paginii. Astfel:

Panait Istrati, Trei decenii de publicistică: 1 – Scăpare de condei, 1906-1916, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004 – Scăpare de condei;

Panait Istrati, Trei decenii de publicistică: 2 – Intre banchet şi ciomăgeală, 1919-1929, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005

— Între banchet şi…

Notele de subsol nepersonalizate aparţin autorului. Celelalte, chiar reformulate, abreviate sau completate, respectă paternitatea iniţiatorului. Astfel, n. L.U. Sunt semnate de Ion Ursulescu, n. A.T., de Alexandru Talex, n. C.M., de Ciprian Moga, iar n. Red. Poartă răspunderea redacţiei.

Anexa 2 (pp. 431-432) cuprinde titlurile revistelor şi referinţele aferente la care, din varii motive, nu am avut acces.1

Indexul tipărit în pp. 433-452 transcrie numele proprii citate în cele trei volume ale seriei.

Un merit deosebit în realizarea ediţiei de faţă l-au avut doamnele Anca Teodorescu şi Angela Ardeleanu, care au cules şi, resp., paginat un material voluminos, adesea greu de descifrat, grevat de nenumărate completări şi modificări operate „în mers” ori de intervenţii redacţionale repetate. Le mulţumim!

Redacţia

1 Vezi „În loc de prefaţă”, în Scăpare de condei, pp. 7-8.

ÎNCREDERE

RĂSPUNS DESCHIS LA O SCRISOARE SEMIÎNCHISĂ1

îmi scrieţi, doamnă, o scrisoare cât se poate de sinceră, inspirată de lectura cărţii Vers l’autre flamme. Este un document foarte caracteristic prin origine şi filosofie, concepţii asupra existenţei şi naturii umane. Se vede aici cum o clasă – clasa dvs. Burgheză – îşi mărturiseşte, prin pana unuia dintre cei mai reprezentativi membri ai ei, decăderea morală, disperarea, scepticismul, resemnarea. Dacă aş compara scrisoarea dvs. Cu alte mărturii primite de la personalităţi similare, ar trebui să conchid că există o stare de spirit cu adevărat demoralizantă ce guvernează sferele când- va cele mai active, inteligenţele cele mai curajoase ale gân- dirii franceze.

De fapt, de la întoarcerea din Rusia, de la strigătul de revoltă pe care mi l-a smuls actuala dictatură a proletariatului, mulţi oameni cu însuşirile dvs., aparţinând lumii dvs., mi-au împărtăşit dezamăgirea, pierderea oricărei credinţe în existenţa unei forţe eficiente puse în slujba binelui general. Am făcut-o pentru a înşela decepţia cu care m-am întors din lagăr şi, cum

procedaţi şi dvs., pentru a-mi „aclama curajul" de a fi făcut-o public. Am făcut-o şi pentru a contopi cele două decepţii în una singură, făcând tabula rasa din orice spirit revoluţionar, şi pentru a mă obliga să recunosc

1 Datat Viena, 29 decembrie 1929, „Confiance" a apărut în Europe, 15 febr., ca replică la scrisoarea prozatoarei franceze Lucie Delarue- Mardrus din 26 noiembrie 1929. Inedit în română, trad. Monica Manu.

Lucie Delarue-Mardrus, personalitate polivalentă, era cunoscută cititorilor români din 1925 (tu red.).

Că „binele câştigat până în clipa de faţă este tot ce putem spera de la această lume".

Dar dvs. Sunteţi cea care vă exprimaţi cel mai limpede: „Cu mijloacele mele paşnice, cu blândeţea mea de femeie care nu şi-a părăsit clasa în care s-a născut, am ajuns la acelaşi rezultat ca dvs… adică la singurătate, la izolare, fiind convinsă că omenia pe care o căutăm nu există şi nu va exista nicicând decât în câţiva indivizi. Colectivitatea este totdeauna un monstru." Iar mai departe: „Câtă vreme vor mai exista pe pământ fiinţe omeneşti, cei mari îi vor înghiţi pe cei mici. Universul este întemeiat pe fundamente de ferocitate."

Concluzia? Ea vă aparţine: „Ne aflăm, prin urmare, în faţa unui caz disperat. În această situaţie, ce rămâne de făcut? Nicio revoluţie nu va merge atât de departe ca Evangheliile, iar Evangheliile sunt un eşec. Ce rămâne de făcut? Să încercăm, ca indivizi, să ajutăm, să ameliorăm, să salvăm alţi indivizi. În ce mă priveşte, n-am dorit niciodată altceva – şi-mi dau multă osteneală pentru asta atât în cărţile mele, cât şi în viaţa particulară."

Doamnă, sunteţi foarte bună dacă vă daţi „multă osteneală pentru asta", dar în ciuda sincerităţii dvs., nu consider foarte corect felul în care mă confundaţi cu dvs. Şi cu clasa dvs. De asemenea, mă simt jenat când constat că filosofaţi cu mine pe tema „eşecului Evangheliilor", pe cea a „omeniei pe care o căutăm" şi a „celor mari care îi vor înghiţi pe cei mici". Un foarte bun prieten, medic burghez foarte omenos, îmi spunea cândva că totul ţine de biologie şi că nu am dreptate atunci când vreau să schimb ordinea lucrurilor.

Nu ştiu biologie, nu cunosc Evangheliile. Este chiar posibil să vă fi

amuzat pe toţi scriind ultima carte – sau, probabil, nu m-am exprimat clar. Fiind un muncitor autentic, mi se-ntâmplă deseori să dau cu bâta-n baltă. Uneori mă bâlbâi. Nu de puţine ori fac spume la gură. Dar totdeauna ştiu ce vreau. Şi chiar dacă-mi veţi da brânci de-o sută de ori de pe acoperiş, tot de atâtea ori voi cădea pe labele din faţă. Aflaţi, deci, că ultima mea carte nu se pretează la filosofie şi că n-am scris-o pentru dvs.

Mai luaţi aminte că nu mă număr printre cei care consideră clasa dvs. Singura răspunzătoare de toate nenorocirile care apar în această lume. De clasa mea nu mă leagă decât suferinţa care vine de la burta goală. Atât. În rest, aparţin vieţii. Asta-mi dă voie să discut cu dvs. În totală libertate. Vă consider bună, dreaptă, generoasă. Sunt convins că dacă vi s-ar încredinţa comanda lumii, v-aţi strădui să creaţi o ordine socială echitabilă, rezervându-vă, totodată, dvs. Şi apropiaţilor dvs., privilegii convenabile. Dar pentru că susţineţi că nu v-aţi părăsit clasa şi că această clasă este cea care guvernează lumea – ştiu bine cum –, s-ar cuveni ca fiecare dintre noi să-şi păstreze locul: dvs. Pe al dvs., eu pe al meu. Şi câtă vreme ne vom păstra locurile, nicio disertaţie despre un „univers întemeiat pe fundamente de ferocitate" nu va fi posibilă.

Merg mai departe… în locul dvs., dacă m-aş adresa cuiva pentru care ordinea dvs. Burgheză este o ofensă adusă ideii de dreptate, m-aş simţi jenat să etalez un scepticism atât de confortabil. E oare necesar să-l cunoşti pe Descartes – sau e suficient să-ţi lipsească pâinea, ca să înţelegi că forţele nu sunt egale? Abominabilă neînţelegere!

Aveţi de partea dvs. Bunăstarea, pentru consolare, cenuşa Evangheliilor, pentru apărare, toate armatele de pe pă- mânt, apă ori din aer. Noi nu avem decât braţele noastre goale, jalnice când nu sunt ocupate, la fel de jalnice când sunt ocupate. Lucrurile sunt comparabile cu situaţia omului pe care-l obligaţi să se aşeze pe o tavă cu jeratic, pentru ca apoi, stând în faţa lui, desigur, într-un fotoliu, să-l întrebaţi:

„Ce crezi, dragul meu, despre «cazul disperat» al eşecului Evangheliilor?"

„Cred, doamnă, că-mi arde şezutul."

*

Aşa filosofaţi dvs. Cu mine, convinsă că situaţia noastră e identică şi că

suntem de acord în toate. Mi-o spuneţi încă de la începutul scrisorii: „Aţi părăsit toate vapoarele, chiar pe cel din urmă, comunismul rus. Aţi rămas, iată, complet singur pe insula dvs. Robinsoniană. Oare abia acum v-aţi dat seama de singurătatea dvs? Cât despre mine, eu o cunosc de mult.”

Nu o cunoaşteţi numai pe a dvs., ci şi pe a mea, de vreme ce adăugaţi la sfârşitul scrisorii: „E mult de când am ghicit în cărţile dvs., ba, chiar mai bine, în ochii dvs., cine sunteţi. Iar acum, după această carte, observ că, în plus, aţi rămas în absolut, ca un copil mic.”

Rezultă de aici că, dvs. În clasa dvs., eu în „absolut”, suntem convinşi, amândoi, că nu ne rămâne, ca unică resursă de viaţă, decât caravela resemnării şi o circumspectă prudenţă.

Nu. Nici vorbă. Nu aţi ghicit în cărţile mele – şi cu atât mai puţin în ochii mei – ce am fost şi ce sunt. Cărţile mele n-au făcut decât să amuze înalta dvs. Societate, să-i ofere o seară de melancolie.

De altfel, n-am „părăsit” niciun „vapor”, pentru simplul motiv că niciodată nu am urcat pe vreunul. De-a lungul vieţii n-am făcut decât să dau ocol unui singur vapor: celui care transporta revendicările clasei mele.

Spre deosebire de dvs., care nu v-aţi părăsit niciodată clasa, eu am ieşit dintr-a mea la 12 ani. La această vârstă a viselor mi-am dat seama că visele clasei mele nu erau şi ale mele. (Aţi citit Mes départs?) Clasa mea îşi punea odrasla să stea slugă zece ani la acelaşi băcan ordinar, ca să ajungă şi ea la fel – ori chiar mai mult. Buna mea mamă n-a dorit să facă din mine altceva. Dacă n-a reuşit, e pentru că m-am opus încă de la vârsta viselor.

Ajuns apoi la vârsta conştiinţei, îmi dau seama, precum în cazul viselor, că clasa mea nu are mai multă conştiinţă decât clasa dvs. „Conştiinţa de clasă” – de care vorbeşte o anumită doctrină, indicând prin ea ferocitatea cu care vă apăraţi dvs. Şi datoria noastră de a vă ataca – nu este, prin urmare, decât conştienta poftelor de clasă (evidente atât în statul dvs. Burghez, cât şi în statul proletar). Mulţumesc pentru o asemenea conştiinţă! Neavând pofte, nu posed nici această conştiinţă! Nu am decât conştiinţa mea – şi-atât. Şi dorinţe. Nu trăiesc decât din dorinţe. Sunt blindat.

Dar de vreme ce clasa dvs. Admiră exemplar tot ce se numeşte burtă şi numai burtă, de ce vreţi să nu mă solidarizez cu poftele pe care le aţâţaţi la ai mei, care, în ce-i priveşte, au, cel puţin, scuza de a fi flămânzi de veacuri.

Am fost de partea lor încă din adolescenţă, constatând, cu profundă tristeţe în suflet, că dacă nevoia noastră de pâine e aceeaşi, aspiraţiile sunt diferite. N-am combătut mai puţin când s-a ivit ocazia, fie înregimentat, fie neînregimentat, cu elanul cunoscut. Asta numesc eu a da ocol vaporului care transportă revendicările clasei mele.

Se pare că n-aţi procedat la fel. Evangheliile eşuând şi pâinea fiindu-vă asigurată, v-aţi complăcut într-o singurătate ţâfnoasă, între cărţile şi milostenia dvs. Fără să vă părăsiţi clasa. Şi fără s-o apăraţi. Nici „absolut", nici solidaritate.

Este, probabil, adevărata înţelepciune, dar aici nu ne mai putem înţelege.

Pentru a putea înţelege condiţia clasei mele şi, prin chiar acest lucru, pentru a vă da seama de distanţa care vă apasă, vă lipseşte un element esenţial existenţei noastre: Nu bănuiţi ce înseamnă să te zbaţi toată viaţa pentru o bucată de pâine şi să n-o obţii decât cu sila. Este o moarte fără sfârşit.

La inteligenţă şi sensibilităţi egale, lupta pentru pâine înarmează omul cu ură contra societăţii şi cu dorinţa de a o combate pe care niciun scepticism nu o poate atenua. Judecaţi şi dvs…

La 12 ani, cu certificatul de studii în buzunar şi atât, două braţe afectuoase te iau de umeri şi te conduc în stradă, unde te abandonează: „Acum du-te, copile; nu te mai pot hrăni; caută-ţi singur hrana." Iată-te plecat în căutarea propriului „absolut" – şi viaţa nu mai e decât o agonie.

La asta, dvs. Spuneţi: „Ştiu că omenia pe care o căutăm nu există… etc."

Nu! Nu noi căutăm omenia, ci dvs. Noi nu căutăm decât hrana, precum câinii vagabonzi. Omenia pe care o căutaţi dvs. Nu ne interesează. Această omenie, fie că o găsiţi, fie nu, nimic nu vă va împiedica, la ora 12 fix, să vă desfaceţi şervetul, spunând, aşa cum îmi scrieţi: „Trebuie să ne resemnăm, trebuie să facem tot ce putem la nivelul nostru, noi, ceilalţi, care suntem atât de ciudat corupţi de onestitate şi milă."

Noi ceilalţi… Cine? Dvs. Şi cu mine… de exemplu? Eu nu am posibilitatea de a fi „corupt de onestitate şi milă". Nu avem acelaşi fel de onestitate, nici acelaşi fel de milă. La dvs., ele sunt două aspecte înşelătoare ale aceleiaşi virtuţi facile. Ele nu vă costă decât resturile care cad de pe masa dvs. În ce mă priveşte, ele compun seva care, într-o zi, m-ar putea

costa viaţa. Căci ura pentru ordinea dvs. Nu este cea a omului retras în singurătate, ci cea a omului de pe stradă. Şi pe această înspăimântătoare stradă a veacului nostru mecanic s-ar putea întâmpla să mă separ nu numai de clasa mea, ci chiar de ultimul prieten.

Clasa mea şi prietenii mei nu ies în stradă numai pentru a lua cu japca uzina lor dragă, temniţa dvs. Mârşavă, divinitatea lor supremă; aşadar, în ochii mei, uzina nu e bună decât pentru a o „sălta" când îmi rânjeşte cu o „raţionalizare" bine dreasă, capitalistă ori sovietică. În stradă sunt omul-sandvici: între zgarda uzinei şi păduchi, aleg păduchii. E dreptul meu – nu-i aşa? — să mă scarpin în voie! Fără nicio raţionalizare.

Vedeţi până unde merge singurătatea mea.

*

Era aproape deplină din ziua în care am deschis ochi conştienţi asupra vieţii. Şi va rămâne aşa până la moarte. Nimic din ceea ce face orgoliul civilizaţiei dvs. Nu mi se potriveşte. Dar nici nimic din ceea ce face orgoliul clasei mele, acolo unde ea îşi exercită puterea şi raţionalizează viaţa mai cumplit decât o faceţi dvs., în numele libertăţii ce va să vină.

Ştiu că lucrurile nu pot avea alt curs, dar de ce trebuie să mă lipesc eu de această pleavă umană? Oare nu am pro- pria coloană vertebrală, propriii plămâni, propriile membre, propriii ochi? Şi atunci de ce să fiu obligat să le împrumut de la alţii, dacă mă simt bine aşa cum sunt şi nu fac rău nimănui?

Prin urmare, macină-te între pietrele de moară pe care ţi le cioplești singură, pleavă aflată de ambele părţi ale baricadei! Dar nu acapara ce nu ţine de lucrarea ta: partea mea de pământ, de aer, de soare, de râu, de pădure; şi nu mă forţa să iubesc ce iubeşti tu, nici să urăsc ce urăşti tu. Pentru a iubi şi a urî, sunt mai bine organizat decât tine: te devansez cu o mie de veacuri. Dovadă: faptul că, în ciuda unui acord universal de irosire pustiitoare a existenţei, am reuşit, când am vrut şi de unul singur, să dau bir cu fugiţii, să-ţi violez conspiraţia şi legile şi să trăiesc după bunul meu plac.

Viaţa mea a fost atât de frumoasă, încât, în ciuda suferinţelor, n-o pot compara decât cu cea a animalelor care trăiesc departe de casa omului. Toate marile bucurii ale vieţii le-am obţinut fără bani: aerul, soarele, râul,

prietenul, iubita. Numai cei câţiva cartofi sau snopul de banane – combustibil util – mă obligau, o zi din trei, să-mi plec capul în faţa prostiei tale copleşitoare. Ceea ce nu-ţi voi ierta niciodată, căci o singură zi de vajnică trudă din cele zece la care are dreptul persoana mea ar suplini acest necesar de combustibil, de n-ar fi absurditatea ta criminală, care-i obligă pe oameni să planteze mai mulţi stâlpi de telegraf decât bananieri sau cartofi.

Iar lumea vrea, mai mult ca oricând, stâlpi de telegraf – cu precădere lumea nouă, cu care se făleşte clasa mea. Această lume îşi doreşte s-o depăşească pe cea veche. Construiţi „zgârie-nori”! Poftim „case-munţi”! Aţi reuşit să suprimaţi creierul muncitorului? Să-i suprimăm şi sufletul, „care, de altfel, nici nu există”. Lumea viitoare va trăi în ritmul unei desfătări comandate de un dictator universal.

Nu marşez!

Vreau să mă bucur, să sufăr, să mă întristez, urmând ritmul unei inimi care-şi bate cadenţa pe fundul propriului abis. Aşa am fost mereu. Neputându-mi explica misterul existenţei, m-am supus ei, urlând când de bucurie, când de durere. A fost singura mea supunere. Oricare alta îmi repugnă, cu atât mai mult cu cât nu sunt în niciun fel periculos pentru aproapele meu – dimpotrivă, îi cedez singura cămaşă când mă conving că are mai multă nevoie de ea decât mine. Şi nu am nicio dorinţă nemăsurată. Este uşor să nu ai. Pentru asta e suficient să nu doriţi ceea ce vi se refuză în chip firesc. Dar nimic din ce alcătuieşte bucuria trupului şi sufletului nu vă este refuzat în chip firesc – şi nimic din toate acestea nu ţine de puterea omului. Cât despre lucrurile pe care oamenii vi le refuză şi care ţin de dreptul dvs. Firesc, trebuie să ştiţi să vi le smulgeţi cu orice preţ, indiferent de costuri. Şi aici eu sunt pentru întrajutorarea omului-frate. Deşi multe din lucrurile care par drepturi fireşti nu sunt decât superflue sau rodul vanităţii. Iar aici nu mă bag. Zdrobiţi-vă dvs.!

*

Am ajuns, aşadar, la singurătate şi solidaritate…

Îl blestem pe om, dar am încredere în această brută falnică. Îşi va da seama cândva că iroseşte viaţa, a lui şi a semenilor. Atunci va respecta legile ale căror angrenaje sunt făcute din sânge, cuget şi suflet – şi al căror suprem echilibru este contemplarea. Astăzi le dispreţuieşte, sacrificând

armonia lor desăvârşită manifestărilor infame ale propriului egoism materialist. Dar asta nu poate să dureze. Egoismul este un instinct care devorează omul prin numărul mare de satisfacţii pe care i-l pretinde. În curând îl va goli de orice dorinţă. Se va ajunge atunci la resurecţia vieţii frumoase, cea care îl va face pe om să înţeleagă faptul că egoismul este vehiculul morţii cotidiene.

Nu credeţi în el: „Universul este întemeiat pe fundamente de ferocitate. Oriunde vă întoarceţi privirea, oriîncotro în cele patru vânturi, nu veţi întâlni altceva. Numai omul a pretins schimbarea legii. El a inventat dreptatea, mila, altruismul etc. Dar forţele pământului sunt prezente.”

Da, aceste forţe sunt prezente, dar există şi celelalte’. Nu le vedeţi? Sunt la fel de impozante ca surorile lor nefaste. La ora actuală, vocea lor apocaliptică tună surd deasupra întregului univers. Această voce n-a tunat nicicând atât de puternic. Uneori acoperă vocea celorlalţi, obligând-o să tacă. Vreţi o dovadă incontestabilă? Iat-o…

Închipuiţi-vă că, într-o zi, în Place de la Concorde, doi indivizi se urcă pe piedestalul obeliscului şi strigă – unul: „Vreau război, distrugere, jaf, suprimarea tuturor libertăţilor!” Iar celălalt: „Vreau pace, muncă, libertate!”

Cred că nu e cazul să meditezi îndelung pentru a afla care dintre ei va fi de îndată alungat cu lovituri de ciomag de mulţimea indignată.

Alt exemplu…

Pe un drum neumblat, descoperiţi un individ zăcând la pământ, respirând din greu. Nu-i aşa că sunteţi gata să-i daţi o mână de ajutor? Şi chiar dacă vă daţi seama că-i cel mai mare duşman al dvs., vă lasă inima să-l abandonaţi? Dacă sunteţi un monstru, mă lipsesc de răspunsul dvs., căci un răspuns nu poate fi decât omenos şi demn.

Al treilea exemplu trăit…

Într-un sat, două familii vecine se urăsc de moarte; în- tr-o noapte, locuinţa uneia dintre ele ia foc; cealaltă familie uită totul şi o smulge prompt din flăcări.

Nu fac melodramă. Afirm. Egoismul, ferocitatea, crima colectivă sunt răufăcătorii pe care cei mai mulţi dintre oameni vor să-i alunge din viaţă. E o dorinţă mai universală decât această „lege” a răului de care vorbiţi. Nu trăim, nu creăm, nu progresăm decât prin această dorinţă. Numai ea are

viitor. Ea va birui viitorul.

Dacă răul ne năpădeşte în fiecare zi, în ciuda dorinţei noastre de bine, asta se întâmplă, în mare parte, din pricină că nicio ordine socială, nicio putere statală nu îl declară delict public. Deoarece cuţitul nu a ajuns încă la os. Răul n-a putut trăi decât ca un hoţ, ca un asasin care se teme de lumină.

Nicicând o făptură omenească raţională n-a îndrăznit să facă paradă fără să stârnească o indignare generală. Nicicând n-a reuşit să se legitimeze, să fie recunoscută, să capete drept în cetate. Niciun artist, niciun scriitor nu-şi poate face apologia fără să se acopere de ruşine. (Când Nietzsche preamăreşte forţa şi susţine că omul slab trebuie strivit, nu pot să înţeleg prin această forţă decât cea care serveşte omenirii.)

Unde vedeţi aici invenţie? Dar ia „priviţi” bolşevismul: credeţi cumva că a ieşit din mintea unui nebun? Nici măcar n-a ieşit dintr-o minte, a ţâşnit din inima pământului. Şi de ce este atât de popular pretutindeni? (II pricep chiar primitivii!) Pentru că se exprimă marxist? Nu, pentru că vorbeşte omeneşte. Iar motivul pentru care nu e încă victorios trebuie căutat în stupiditatea dogmatică a învăţătorilor lui.

Îmi păstrez nealterată încrederea în om, în această brută infamă. II voi ajuta cu toate puterile mele, dar nu în felul dvs.: „Individul să încerce să salveze indivizi.”

Nu, eu nu pot să salvez indivizi. Nu putem salva decât omenirea întreagă sau nimic. Pentru mine, indivizii sunt copacii de care mă ating când străbat pădurea. Bineînţeles, am grijă de copaci, o grijă deseori eroică – şi prin aceasta sunt mai degrabă prieten decât creştin –, dar mă interesează pădurea. Asta face din mine un revoluţionar. În cărţile mele. În viaţa mea personală. În ochii mei cei mai buni. (Dacă, uneori, aţi zărit în ei o undă de disperare, e pentru că mi se mai întâmplă să mă gândesc la tot ce vieţuieşte – şi care ar fi făcut mai bine să nu se nască –, dar aceasta nu este decât modalitatea prin care voi muri. Îl stimez dar nu îl iubesc. Nu pot iubi ceea ce mă ajută să mor lamentabil. Iubesc, mai presus de toate valorile vieţii, ceea ce mă ajută să cred în eternitatea acestor valori. Şi pentru a crede, îmi ajunge dorinţa.)

Nu pot să salvez indivizi. Nu salvezi copaci lăsând pădurea să se părăginească. Nu veţi salva nimic… nimic. Şi, mai ales, vă este frică să vă

extindeţi dorinţa de salvare la întreaga omenire, căci asta ar implica o imensă renunţare. Lată de ce nu părăsiţi clasa din care faceţi parte. E adevărat, nu o apăraţi. Dar ce faceţi ca să-i spuneţi deschis cât de mult o dispreţuiţi? Nimic. Vă mulţumiţi să-i surâdeţi sceptic, bucu- rându-vă de toate privilegiile pe care vi le acordă, repro- şându-i „eşecul Evangheliilor".

Astfel, singurătatea dvs. Nu e decât o solidaritate deghizată, ipocrită. Nu e şi a mea. Dvs. Închideţi ochii în faţa ticăloşiilor clasei dvs. Şi tăceţi, aderând astfel la toate crimele ei. Eu nu fac aşa. Iar în ziua în care, aşezat la aceeaşi masă cu clasa mea, m-am convins de lăcomia ei criminală, aţi văzut cum i-am dat peste bot… după ce o sărutasem cu tandreţe.

Mijloace paşnice. Blândeţe. Resemnare. Milostenie creştină. Singurătate. Acestea sunt virtuţile clasei dvs., în tot ce are ea mai inteligent şi mai generos în această epocă sân- geroasă. Prin urmare, cea mai bună parte a clasei dvs. O înşală, o amăgeşte pe a mea, fredonându-i: „Nu-i nimic de făcut. Lumea este şi va rămâne cum a fost dintotdeauna."

Abdicare comodă şi evidentă, această morală acaparează spaţiile, domină universul.

Prin arta ei:

Ea deţine toate mijloacele de expresie artistică şi inundă pământul cu opere liniştitor sentimentale, prostesc pacifiste, laş neutre, în care totul e marfă, negoţ, bani. O povestioară sau un articol stupid al unui autor de marcă se plăteşte cu de la cinci la zece ori mai mult decât cea mai bine retribuită zi de muncă a unui miner, sticlar-suflător sau electrician. E un adevărat şarlatanism, o invitaţie la tâlhărie.

Prin învăţământul oficial:

Ea falsifică cu bună ştiinţă adevărul zilelor noastre, ridică monumente morţilor şi pregăteşte spiritele tinere pentru viitoare măceluri umane. Otrăvirea metodică a popoarelor cu sudoarea popoarelor. Escrocherie.

Prin Bisericile ei:

Terorism clerical. De-un secol încoace, niciodată ca astăzi, ipocrizia divină nu şi-a manifestat voinţa feroce de a strivi omul în chinurile obscurantismului. Niciodată n-a întâlnit mai multă complezenţă în clasa dvs. Voltairiană, care descoperă în ea un complice desăvârşit pentru o dublă dominaţie.

Prin politica ei:

Evident, locarniană1: „Jos armele!” Dar întreţine armate de 30 000 000 de oameni, cu 10 000 000 mai mult decât în 1914. (Iată un eşantion al bunei ei credinţe: senatorul Borah2 scria în 30 noiembrie în Collier’s Weekly: „în timp ce prim-ministrul Macdonald3, în turneu de pace în Statele Unite şi în discuţia cu preşedintele Hoover4, vorbea despre dezarmare, cele două ţări – Anglia şi S.U.A. – cheltuiau laolaltă aprox. 60 000 de dolari/oră, adică 1 500 000 de franci, pentru pregătirea războiului! (Le Matin, 1 dec.)

Asta este civilizaţia dvs., o civilizaţie pe care o cunoaşteţi mai bine decât mine, fiind mai bine informată. Lipitoare gigantică, înfiptă adânc în corpul sănătos al omenirii truditoare, ea devorează şi ameninţă astăzi tot ce energia creatoare datorează gândirii speculative şi braţelor muncitoreşti. Savanţii şi lucrătorii manuali nu trăiesc decât din firimituri. S-a făcut mare caz de cei 50 000 de dolari oferiţi de America dnei Curie5 pentru achiziţionarea unui gram de

1 Referire la pactul încheiat în localitatea elveţiană Locamo, în octombrie 1925, între Anglia, Franţa, Belgia, Elveţia, Italia, Polonia şi Cehoslovacia; angajamentul mutual stipula neviolarea frontierelor Poloniei şi Cehoslovaciei şi demilitarizarea Renaniei. Pactul a fost încălcat de Hitler în 1936 (n. Reci.).

2 Senatorul republican William Edgar Borah (1865-1940) s-a opus intrării S.U.A. În Liga Naţiunilor (n. Red.).

3 James Ramsay Macdonald – vezi între banchet şi… p. 61, n. 1 – a fost adeptul unor restricţii economice severe în timpul crizei din 1929 (n. Red.).

4 Herbert Clark Hoover (1874-1964), ales preşedinte al S.U.A. În 1928, nu a gestionat eficient criza economică din 1929 (n. Red.).

5 Maria Sklodowska Curie (1867-1934), savantă franceză de origine poloneză, deţinătoarea Premiilor Nobel pentru fizică (1903) şi chimie (1911). De fapt, gramul de radiu, „înmânat” în 1921 de War- ren G. Harding, preşedintele S.U.A., fusese achiziţionat printr-o colectă iniţiată de femeile americane (n. Red.).

Radiu. Dar oare cine s-a scandalizat aflând că aceeaşi Americă a votat suma de 200 000 de dolari exclusiv pentru a-şi plimba delegaţia la Londra, la Conferinţa navală1 a „celor cinci”?

Această civilizaţie, ce pretinde că dispune de medici şi că încurajează ştiinţa pentru binele umanităţii, este instalată în Egipt, în Indii şi îşi dispută China, dar ce face ea efectiv pentru a opri ravagiile trahomului2, de care sunt afectaţi 95 la sută dintre felahi şi 15 000 000 de chinezi, care au vederea atât de slabă, încât, aproape sigur, vor ajunge la cecitate totală? (Ne-o spune dr Henri Bouquet.) Numai în aceste trei ţări care „gustă" din fericirea civilizaţiei dvs., 1 000 000 de fiinţe omeneşti sunt deja complet oarbe. Şi nu e vorba decât de o maladie care, oricât de cumplită, poate fi cât de cât stăpânită dacă e luată din pripă. Ce să mai zicem despre alte flagele – tuberculoza, sifilisul, mizeria, ignoranţa – ce bântuie categorii de populaţii a căror singură vină este aceea că suferă fără să se revolte?

*

Vorbiţi despre „curajul" meu. Nu sunt nici mai curajos, nici mai laş decât media. Ştiu însă că n-am de pierdut decât o viaţă. Mai ştiu că această viaţă devine insuportabilă când trebuie să tac şi să ader la această ordine care îi fericeşte pe câţiva, pe cei mai răi, şi nefericeşte o omenire total inocentă, pentru care nicio Putere nu a făcut niciodată nimic integral uman, pentru care, astăzi, numai bolşevismul încearcă şi ar dori să realizeze ceea ce nicio organizaţie n-a încercat vreodată.

Astăzi, oamenii muncii din toată lumea suportă povara unui regim, a unei tehnologii şi a unui progres din care

1 Referire la Tratatul naval din 1930, prin care ţările semnatare se angajau să îşi limiteze efectivul maritim de război (n. Red.).

2 trahom – formă de conjunctivită virotică (îi. Red.).

Nu au parte decât de neajunsuri, risipă, înşelătorie, ameninţare, crimă.

Munţi cotidieni de hârţoage conţinând vorbărie stupidă. Masele o ignoră şi foarte bine fac. Avalanşă, publicitatea excesivă a produselor comerciale, de la pilulele Pink la articolele Coty, din care cel mai absurd costă mai scump decât pâinea unei familii numeroase într-o săptămână. Şi, în paralel cu această industrie, în aparenţă, inofensivă, industria crimei şi spionajului, cu armatele, poliţia şi instrumentele ei.

Iar ceea ce un asemenea regim şi o asemenea tehnologie oferă în materie de civilizaţie – lumina electrică, gazul, telegraful, telefonul, igiena, medicina practicată onest, în- văţământul autentic, educaţia reală, distracţia

instructivă, locuinţa sănătoasă –, 90 la sută din omenire le ignoră în această primă treime de secol XX.

Cum puteţi tolera o asemenea ordine socială? Cum puteţi suporta viaţa? Cum de nu percepeţi falsitatea resemnării dvs. Şi tot ce comportă ea de criminal?

Cât despre singurătatea mea sau cearta mea cu Sovietele, nu vă faceţi iluzii. Nu sunt certat cu bolşevismul, ci cu răii bolşevici, cu cei care, în mod inexplicabil, conştient sau inconştient, sabotează Revoluţia.

Acesteia, întocmai ca şi suferinţei oamenilor – pe care o cunosc bine şi nu o voi uita niciodată –, îi acord încredere totală, întreaga speranţă de salvare şi combativitatea mea.

Am fost mereu şi am rămas soldatul pătimaş, franctirorul vălmăşagului social, am fost de partea adevăraţilor revoluţionari, am fost pentru o omenire mai bună.

PENTRU CĂ AM IUBIT PĂMÂNTUL…

REFLECŢII PE MARGINEA ALUNGĂRII MELE DIN EGIPT1

îmi place să cred că, în clipa când am venit pe lume, primul meu gest a fost de a îmbrăţişa pământul. Acolo, în cătunul Baldovineştilor, la îmbucătura Şiretului, pământul s-a vârât, desigur, în mine cu violenţa dragostei. Pământul întreg! Cu toate frumuseţile sale!

Mai întâi soarele, această minune, a trebuit să-mi înflăcăreze privirea. Afară, pe prispă, Moş Dumitru cânta poate din fluierul de care nu se despărţea, în timp ce Leu, dulăul, vâna şoarecii, întărâtat de cântec. Vreun fermecător nagâţ de prin bălţile vecine – curios, îndrăzneţ, cum le este felul – şi-o fi curmat zborul, lovindu-se de geam, întipărindu-mi în ochi privirea-i albastră, cu chemare irezistibilă. Şi poate că, de asemeni, Lina drăgăstoasa o fi năvălit în odaie, ameste- când râsul cu plânsul, spunând mamei că părinţii ei o bătuseră iarăşi, fiindcă se dăduse mai demult lui Tudor. Şi cine ştie dacă în dimineaţa următoare, întreg cătunul n-o fi fost în picioare, cu vaci, purcei şi păsări, gata s-o ia la sănătoasa în faţa năvalei Şiretului, „care venea la vale în galop spre noi”? Inundaţia!

Atunci, în faţa îngrijorării mamei, i-oi fi strigat din ochi:

„Hai să mergem şi noi!”

Şi ne-am mutat calabalâcul pe platoul Brăilei, unde na- gâţii zburau

zbenguindu-se, dându-ne cu tifla.

1 Datat februarie 1930, „Pour avoir aimé la terre” a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 22 febr. Sub titlul de mai sus s-a tipărit în Pentru a fi… 1969, pp. 159-173 {n. I.U.).

Versiunea românească publicată în 1969 şi în volumul de faţă reprezintă varianta ulterioară, definitivă, pregătită pentru tipar, în care, potrivit autorului, au fost „suprimate fragmentele ce ţineau de efemer” şi adăugate altele, „ce au sporit considerabil ineditul textului iniţial” (n. Red.).

Mai târziu, când ani putut să merg, sprijinindu-mă de spinarea lui Leu, şi am reuşit să cunosc nemărginitul Bărăgan, ceva grozav de nou mi-a săgetat inima: la asfinţitul soarelui, un ţăran încovoiat asupra gliei; lângă el, un om călare vocifera; şi din timp în timp, un gârbaci şfichiuind şalele lucrătorului. (Iertaţi-mă, nu fac agitaţie. Aşa s-au petrecut lucrurile!)

Din vina pământului! Din cauza lui, el, cel atât de frumos! Şi l-am urât de-ndată. Dar poţi oare urî pământul? Mai ales la vârsta când începi să-l cunoşti, mergând sprijinit de spinarea unui câine?

Astfel, dragoste şi ură, înlănţuite în chip neomenesc în inima-mi prea tânără, mă îmbolnăviră, din pricină că nu puteam înţelege. Mai apoi am înţeles. Dar dacă aş încerca să vă explic cum, o să spuneţi că sunt un om dezagreabil. Devii, se pare, de-ndată ce-ţi înmoi tocul în sângele revoltei.

Pentru a fi sublimă, arta pretinde laşitate şi egoism ireproşabile; ea cere ca cel puţin artistul să nu considere suferinţa omenească o sursă de inspiraţie obiectivă.

Nu ştiam…

Luntraş nebun pe fluviul Pasiunii, îmi petrec viaţa vrând să apropii malul dragostei de cel al urii, încredinţat că Dumnezeu a plămădit prost huma în ziua când l-a plăsmuit pe om. Asta-i firea mea. Şi multă vreme, primitiva mea ambarcaţiune a plutit neobservată, înghiţită de vâltori, gata să se scufunde. Socoteam că asta mi-e soarta.

Dar n-a fost aşa! La o cotitură primejdioasă, când tocmai ieşeam acoperit de spuma însângerată, un vrăjitor îmi tăie calea şi-mi oferi o corabie măreaţă!

„Destul cu întunericul! Ieşi la lumină, în văzul lumii!”

Sărutai mâna vrăjitorului şi pavilionul corăbiei.

„Mulţumesc! Trebuie să continui?”

„Cu toate pânzele sus!”

„Atunci va fi ca până acum: Pentru omenire!”

Vrăjitorul îşi înghiţi un zâmbet amar:

„Bineînţeles, copile!”

Şi se cufundă în valuri.

*

Admirabila, seducătoarea, înşelătoarea literatură! Totul este literatură!

Dar observ că m-am abătut de la firul reflecţiilor mele. Îngăduiţi-mi să mă înapoiez la Baldovineşti.

*

De pe culmea dezolantei mele vieţi de astăzi, când privesc uneori spre cătunul unde m-am născut, mă întreb: Este oare posibil ca inteligenţele superioare ale lumii să dispreţuiască soarta celor umili, mergând până acolo încât s-o treacă în rândul celei acordate dobitoacelor? Este o întrebare care nu aşteaptă nicio precizare; dar e suficient să mi-o pun, pentru ca, de îndată, să mă îndoiesc de curajul şi generozitatea inteligenţelor superioare ale lumii.

Umilii se nasc în măsura în care nevoia de a iubi este mai puternică decât aceea de a se hrăni. Ei îi sacrifică totul. Şi tot ei pornesc la cucerirea profundă a pământului.

Nu trebuie categorisiţi drept nebuni. Societăţile omeneşti din toate timpurile au făcut un cult din dragostea pentru aceşti nebuni. Ba chiar l-au făurit pe cel mai duios dintre zei. Şcoli înalte o dau ca exemplu elevilor care au şansa de a se instrui. Este pomenită în toate cărţile mari. Şi bineînţeles, se întâmplă ca nebunii în germen s-o ştie, câteodată, ei înşişi. Fără să gândească. Căci ei sunt foarte simpli, foarte sinceri. În orice împrejurare, dragostea le înlocuieşte ambiţia, nefiind decât un legământ cu sine însuşi. Pe când ambiţia e o chestiune de moment, care nu suferă amânare, dragostea se confundă cu viaţa dorită.

*

E un drum atât de lung din cătunul Baldovineştilor până la Cetatea-Lumină! Când măsor distanţa pe care am străbătut-o, mi se face atât de milă de mine!

Dar unde stă scris că cele mai frumoase elanuri ale noastre trebuie să abdice totdeauna în faţa ticăloşiei? Mai ales, unde stă scris că laşitatea şi egoismul trebuie să fie azi sentimente familiare până şi inteligenţelor superioare ale lumii? Şi dacă încă nu s-a scris asta nicăieri, de ce nu vor să ne-o spună cât mai repede cu putinţă? Atâţia feciori de ţărani, cu inimi ce îmbrăţişează totul, ar fi scutiţi de durerosul drum ce leagă Baldovineştii de Cetatea-Lumină.

Ar trebui să li se spună acestor copii:

„Prieteni dragi, nu confundaţi ce predică inteligenţele superioare cu ce pun ele în practică. Voi sunteţi îndrăgostiţi de pământul pe care l-aţi dori liber setei voastre de a iubi. Şi desigur, în fiecare secol n-au lipsit artişti de geniu care au consacrat în patrimoniul Artelor această dragoste pentru care voi sunteţi gata să vă daţi viaţa. Ei au făcut din voi eroi; din pasiunea voastră, un cult.

Dar asta-i tot ce au făcut. Sau, mai degrabă, au tras foloase şi dintr-o parte, şi din cealaltă, transformându-le într-o simplă negustorie, cea mai respingătoare dintre toate: nimic nu se vinde mai bine decât Arta care proslăveşte eroismul. Iar negustorii de literatură eroică procedează ca orice negustor: se îmbogățesc, se zăvoresc în vilele lor, mulțumiți de libertatea lor, geloşi pe banii ascunşi la ciorap şi aprobând tacit baionetele care le apără fericirea împotriva «canaliei». Este adevărat că uneori aceşti negustori fac mutre tiranilor care comandă baionetele. Nu-i decât un tertip, bun să le crească deverul negustoriei. Tiranii ştiu acest lucru. Numai voi, eroilor, habar n-a veți. Dumiriți-vă, gândindu-vă la vreun Francesco Ferrer, pentru a cărui salvare niciun negustor de eroism nu şi-a riscat viaţa.

Şi nu vă mai însângeraţi picioarele, parcurgând lungile drumuri care pornesc dintr-un cutare Baldovineşti spre o cutare Cetate-Lumină, unde beznele sunt şi mai profunde. Rămâneţi în bârlogul vostru, iubiţi şi muriţi neştiuţi de nimeni, adorând o libertate care va veni cândva, cu preţul de a fi adorată. Sau, dacă nu vreţi să acceptaţi că sunteţi nebuni, străbateţi pământul, strigând: «Cine vrea să-şi sacrifice un fir de păr din cap, pentru a contribui ca pământul să fie redat, în deplină libertate, dragostei oamenilor?»

Veţi vedea că în fiecare Cetate-Lumină, mii de capete lucitoare ca luna şi

reci ca ea se vor înghesui să vă răspundă: «Spre marele nostru regret, imposibil!» "

*

Nu mi-aş fi părăsit cătunul pierdut în bălţile Dunării dacă inima mea n-ar fi fost făcută să înţeleagă chemarea Ordinului Gândirii Generoase. Sunt deci, cu pasiune, credinciosul total. Îmi dau seama că minunea destinului meu nu se repetă de două ori într-un secol, şi totuşi!

Nenumăraţi sunt cei care pornesc la drum, luntraşi nebuni. Numai câţiva ajung. Şi dacă îmi place atât de mult să fiu demn de Lumina ce-mi umple azi ochii, apoi nu o fac decât pentru a-i consola pe toţi cei orbiţi de ea!

Iată pentru ce cred că rostul vieţii mele e de a plimba cuvântul de dragoste între coliba celor umili, însetaţi de dreptate, şi templul uriaşilor gândirii generoase.

Dar în acest secol al crimei, cuvânt de dragoste înseamnă cuvânt de revoltă! Revoltă împotriva tiraniei milenare a omului lacom, oricine ar fi el, orideunde ar veni! Să se afle oare aici ceva care ar putea stânjeni gândirea generoasă? Fi-voi oare dezavuat de Ordinul al cărui „călugăr" frenetic sunt?

După cât se pare, da, căci Ordinul meu rămâne surd la toate apelurile de ajutor pe care i le aduc din fundul pră- păstiilor de unde m-a scos pentru a-i răspândi menirea. Mai mult, el rămâne nepăsător chiar când vede cum tiranii îi atacă propriul mesager.

Sunt pur şi simplu uluit. Să fiu oare atât de singur? Mă credeam tovarăşul de arme al unei legiuni de temut care luptă să smulgă pământul din gura omului lacom, ca să-l redea celor ce pot să-l înfrumuseţeze cu dragostea lor. Mă credeam puternic. Şi iată-mă deodată un biet Don Quijote strivit de copita unui măgar: sunt alungat din Egipt, arestat în Italia, vânat în România ori de câte ori pun piciorul acolo. Este îngăduit deci tuturor măgarilor să mă dea în tărbacă…

Atunci ce să mai spun de soarta pe care tiranii o rezervă omului anonim, vinovat numai pentru că iubeşte pământul şi-l vrea slobod? Aici e toată buba. Nu e vorba de mine. Ci de fratele care mă preţuieşte, dar al cărui destin nu va fi niciodată al meu, a cărui viaţă nu-i decât un lung şir de înfrângeri.

Degeaba oamenii cred că îmi refuză ceva; eu trec peste refuzul lor. N-am trecut oare peste atâtea de-a lungul vieţii? Putut-au oare să-mi interzică ceva? Absolut nimic! Am avut tot ce am vrut şi chiar mai mult. Ce a putut să mă coste, asta e altă căciulă. Ea înseamnă eroism şi este cheia vieţii libere. Majoritatea oamenilor nu-l cunosc. Ei nu se obişnuiesc decât cu cătuşele şi zăvoarele nenumăratelor lor închisori – laşitate ce-i face demni de dispreţ. Ei sunt demni de dispreţ pentru că, toţi, nu ştiu să scrie poveşti frumoase. Se mulţumesc doar să facă pâine sau să scoată cărbuni din mină.

Mai nimic!

Şi totuşi acest „mai nimic" îngăduie Gândirii Generoase să stea turceşte şi să scrie poveşti frumoase. Dar ce înseamnă o poveste frumoasă? Ce legătură poate fi între o poveste frumoasă şi un om băgat în puşcărie pentru că a iubit pământul? Unde-i generozitatea? Şi dacă ea nu se află nicăieri, pentru ce este minţită lumea celor umili, îndemnând-o să creadă în existenţa Gândirii Universale care s-ar ocupa de salvarea ei?

Reintrând în pielea omuleţului care a făcut primii paşi sprijinindu-se de spinarea unui animal-prieten, mă înfăţişez astăzi dinaintea Marelui Consiliu al Ordinului meu şi-i cer să fiu judecat. Sunt „călugărul" neînduplecat care-şi acuză Superiorii de înşelătorie divină. S-au jucat cu un lucru sfânt.

Dar înainte de a deschide dezbaterile, ar fi, poate, folositor să spun în faţa lumii în ce fel lumina vieţii celei mari se revelează conştiinţei celor simpli, cu inimă atotcuprinzătoare; cum, în plină beznă, ţâşneşte flacăra frumoasei iluzii şi ce Golgotă trebuie să urce omul simplu, credincios chemării Dragostei imposibile.

Căci totul a fost Dragoste şi salvare a sufletului în revelaţia pe care marile Literaturi o făcură ochilor mei însetaţi de univers.

*

Mai întâi, aceşti ochi n-au văzut decât fluierul lui Moş Dumitru şi mâinile crăpate ale mamei mele. Dar poţi oare zăgăzui privirea sufletului la micul orizont al unui cătun obscur? Nu se află oare şi nagâţul care zboară lângă tine, cu ochiul rotund, înţesat de spaţii ameţitoare? Cum aş fi putut oare să nu răspund acestui prim ordin al legii mele: să urmez exemplul păsării atât de cunoscute în bălţile noastre?

Am urmat-o alături de Moş Dumitru, care şi-a înjunghiat într-o noapte calul şi era cât pe-aci să mă omoare şi pe mine. Atunci m-am răzvrătit împotriva sorţii cătunului meu: era prea mult supusă vigilenţei unui pândar al bălţii. Dar îndată mi-am dat seama că supunerea era universală şi că pândarii erau stăpânii lumii.

Ce-are a face! Oare să nu fie în stare revolta mea să lupte chiar împotriva lui Dumnezeu, dacă Dumnezeu este la rân- du-i un pândar? Spun: să lupt. Nu: să înving. Nu-i îngăduit? Dacă nu e, ei bine, trec mai departe.

Mă pregăteam să dau această luptă urmând exemplul haiducilor noştri. Aveam 17 ani. Eram slab din cauza unchiului, care-şi omora calul în locul pândarului bălţii. Şi, de asemenea, din cauza mamei, care, când îşi lua masa, scuipa îmbucătura la vederea stăpânului, căruia îi spăla murdăria pentru 30 de bani pe zi plus mâncare.

Da, am fost slab până în ziua când un vânt necunoscut răbufni cu furie în pieptul meu; era pleiada uriaşilor: Balzac, Tolstoi, Dostoievski, cu Victor Hugo în frunte!

Nu mă îndoiam de existenţa lor. Nu cunoşteam încă Imperiul Gândirii. Ci doar pe haiduci, care nu gândeau, ci acţionau. Şi deodată… marea revelaţie a Ordinului Literaturii Universalei

Putere fără seamăn şi pretutindeni respectată, ea reunea forţă şi inimă sub acelaşi sceptru. Puţin mai apoi am crezut că am înţeles acest lucru. Şi nu mai mă simţii nici slab, nici singur: aveam prieteni care simţeau ca mine.

De-aici începe viaţa mea eroică.

La 17 ani, sărmana creatură umană, dacă vrea să reuşească în viaţă, trebuie să gândească, mai mult ca oricând, la fel ca toată lumea şi mai ales ca părinţii ei, aceşti duioşi duşmani ai oricărei vieţi eroice. Lată-te, deci, gata cu pleiada uriaşilor în braţe şi cu inima în stare să înţeleagă chemarea Gândirii Generoase!

Nu se află acolo nicio şansă de reuşită, ci numai de năruire. Dar tu n-o să te prăbuşeşti, fiindcă sufletul tău e flacără. Şi dacă eşti puternic, o să devii un paria falnic.

Încă incapabil de a-ţi câştiga existenţa omeneşte, vei alerga cea mai mare parte din timp să-ţi cerşeşti pâinea sau s-o câştigi prin luptă aprigă, adică o luptă ucigătoare şi umilitoare. Apoi, străin într-o lume străină, să nu mai

doreşti dragostea celor care te preţuiesc. La ce bun, de vreme ce simţi lipsa lor de înţelegere ce te îngheaţă? Cel mult, sugrumând pentru o clipă vocea destinului, să te duci uneori să-ţi ascunzi faţa în poalele fustei bine cunoscute şi să-ţi amesteci lacrimile cu cele ale unei mame pe care o ucizi fără voie.

În consecinţă, despărţirea sfâşietoare!

Urmează minunata descoperire a fraţilor tăi de gândire. Într-o seară, singur şi învăluit într-o fericire tristă, îţi târăşti paşii şi visele umanitariste pe străduţele unei mahalale murdare. Beznele te strivesc. Câinii te latră în pragul porţilor. Beţivii cad peste tine. Din lumea care mişună sub acoperişurile povârnite, nu reţii decât nemăsurata urâţenie, totala inutilitate. Ea e atât de departe de tine! Căci n-are nevoie decât de dreptate. Ea nu se îndoieşte de frumuseţea care îţi scaldă sufletul: descoperirea gândirii care ţinteşte înnobilarea omului, năvala adevărurilor nebănuite în mintea-ţi neîntinată, strălucirea noilor orizonturi, totdeauna imposibil de sondat.

Îţi dai seama atunci că o detaşare şi mai neomenoasă e pe cale să se producă: separarea de corpul social – eşti un om căzut de pe altă planetă.

E lesne de spus, dar nu tot aşa de repede de realizat, căci inima ta are rădăcini adânc implantate în acest corp brutal, de care doar egoiştii se pot separa fără să se mai întoarcă.

De asemenea, plin de dragoste şi înţelegere, îţi vei privi mahalaua dezgustătoare cu mai multă tandreţe şi te vei duce, din curiozitate, să vezi ce se petrece înapoia unei ferestre, unde totdeauna, la o oră târzie, o lumină chioară pâlpî- ie neobosită: într-o odaie spoită cu var, câţiva tineri, în jurul unei mese, citesc, discută şi beau ceai.

Până atunci n-ai văzut în jurul unei mese decât oameni beţi jucând cărţi. Nu-ţi vine să crezi ochilor. Baţi la uşă. Eşti întâmpinat cu o uşoară neîncredere; priviri dibace se încrucişează cu a ta, care vrea să se convingă de îndată că pe masă se află operele din pleiada uriaşilor ce-şi oferă necuprinsul imperiu.

Asta e, foarte bine!

*

N-am niciun chef să fac acum literatură proastă. Îmi povestesc viaţa

blestemată… Mi-am trăit toate descoperirile ca toate despărţirile, plătindu-le totdeauna foarte scump, atât pe unele, cât şi pe celelalte. Trebuia. În jurul meu, neştiinţă şi asuprire îşi uneau mâinile ca să-l facă pe om josnic şi pământul, nefolositor. Căci omul nu se naşte josnic, el devine josnic când i se răpeşte libertatea şi este pironit de glia care nu-l hrăneşte. Iar pământul devine nefolositor numai dacă eşti împiedicat să-l iubeşti, împiedicându-te să-l cunoşti.

Aşa mi se înfăţişa lumea când am deschis ochii. M-am revoltat de unul singur, luând-o din loc, dar o pedeapsă promptă – care avea să dureze 20 de ani – începu să-mi chinuiască inima: era suferinţa pricinuită mamei, nevrând să dau ascultare unei porunci care urâţea viaţa. Cu neputinţă să ne înţelegem. Limbaje în mai mare dezacord decât între leoaică şi vultur.

Ani de-a rândul încercai să-i explic celei care mă adusese pe lume înţelesul adeziunii mele totale la nobila cauză pe care o apărau prietenii mei din pleiada uriaşilor: libertate, dreptul de a cunoaşte pământul, de a-l iubi şi a te hrăni cu seva lui. Câteodată, mama părea că-nţelege, îşi contenea plânsul, zâmbea, mă îmbrăţişa; apoi, văzându-mă plecând iarăşi, întindea brusc braţele descărnate, arătându-mi mâinile crăpate:

„Dar pentru cine m-am încovrigat pe albia de rufe, timp de 30 de ani, dacă tu nu trăieşti decât pentru cauza ta şi nici atâtica pentru mine, care te-am crescut?”

Şi se arunca la pământ, barând cu trupul ei pragul uşii mele.

„Scoal’ de-acolo, mamă, sau săr peste tine…”

Şi săream peste ea. Până în ziua când deveni un mormânt pe care niciun creştin nu-l sare.

*

Acum, mormântul este acolo, dezolant, iar frumoasa cauză, pierdută şi ea.

Da, s-a dus pe apa sâmbetei cauza care credeam că este şi a prietenilor mei din pleiada uriaşilor. Nu există uriaşi. Ci numai oameni. Şi aici e mai bine să tac, ca să nu devin dezagreabil. Dar cel puţin, în schimbul propriului faliment, pot să fac veselul bilanţ al drumului străbătut.

Totul a fost în folosul vieţii eroice şi mai ales al iluziei. Aproape că-mi vine să spun: datorită iluziei, oamenii devin eroi. Am fost. Nu mai sunt. Voi

redeveni înainte de a muri, şirul vieţilor mele nefiind încheiat.

Pipăi azi cu degetele ceea ce acum 30 de ani nu era în ochii mei decât un spectacol lunar. Unde-i realitatea? Între degetele mele sau în visul meu? Ferească-l sfântul pe cel ce vrea să fie practic; numai spectacolele lunare au viaţă lungă, nu mai visul există, numai dorinţele noastre contează. Mai bine să faci credit vieţii decât să te măsori cu imposibilul.

Cât despre mine, i-am acordat această încredere. Şi viaţa m-a răsplătit cu vârf şi îndesat: zilele mele au fost totdeauna copleşite de dragoste, fără de care aş fi murit de la început. Neavând braţe făcute pentru sapă, nici minte pentru prostii ori inimă pentru crimă, sărmana mea hârcă s-ar fi prăbuşit de mult dacă n-ar fi fost susţinută de dragoste.

V-am iubit pe toţi, prieteni, şi pe tine, pământ al meu. Şi vă mai iubesc chiar dacă mi se întâmplă uneori să spun contrariul. Doamne, cum aş putea face altfel! Să urăsc? Să ucid? Cine ar fi primul pedepsit? Cine este pedepsit de cel care este urât şi cine de cel care are pieptul plin de ură? Ura nu-l ucide pe primul decât o dată, iar pe al doilea, în fiece zi.

Şi apoi, cum aş putea să mă lipsesc azi de ceea ce a făcut tăria vieţii mele? Cine m-a susţinut în anii de trudă la stă- pân? Sau când ferchezuiam sute de odăi colcăind de murdărie? Sau când plantam stâlpi de telegraf şi spărgeam gheaţa pe drumurile Elveţiei? Sau când trăgeam frânghia ciocanului pneumatic la Geneva? Sau când eram răpus de nevoi aiurea?

Cine mi-a umplut capul cu vise şi inima cu dorinţe, dacă nu Dragostea? Vai de cel ce o ia drept mit: viaţa îi va fi un martiriu, faţă de care cel îndurat de Iisus nu-i decât o pişcătură de ţânţar!

Eu depun mărturie pentru voiniceasca ei realitate.

Ţelurile ei? Nu contează.

Afară de unul: Libertatea!

Este singurul bun pământesc căruia trebuie să ştii să-i sacrifici totul: bani, glorie, sănătate, viaţă. Şi chiar propria libertate. Căci, fenomen ciudat, deşi este bunul cel mai elementar, cel mai simplu, cel mai firesc din câte ne putem bucura pe pământ, libertatea este singurul bun pentru a cărui cucerire şi păstrare trebuie să fim gata oricând să murim sau să fim întemniţaţi.

Alt fenomen ciudat: ca să fie păstrată, libertatea reclamă egalitate în

folosinţă pentru toţi cetăţenii unei epoci democratice. De aici: solidaritate universală în privinţa ei sau sclavie aproape generală. Cea mai mică defecţiune – şi îndată apare eternul om lacom, cu bâta dictaturii în mână.

Am înţeles acest lucru în ultima vreme. Credeam într-o totală extindere a libertăţii sub dictatura unei aristocraţii a inimii, ieşită din acest proletariat care a pătimit atât din lipsă de libertate. Nu mai cred!

Dar dezamăgirea mea merge mult mai departe.

Pierzând credinţa în strigătul revoltatului de profesie şi certându-mă de îndată cu clasa mea, credeam că mai pot sluji cauzei libertăţii, luându-mi forţa exterioară de la confreria Ordinului meu. Încă de la plecarea din Baldovineşti, ştiam că în această confrerie îţi poţi uni strigătul de revoltă cu cel de nobilă mândrie, profund neviciat şi teribil de convingător, pe care-l scoate omul cu inteligenţă superioară şi total dezinteresat.

Aveam convingerea nestrămutată că savanţii, filosofii, scriitorii şi artiştii, care predică popoarelor dragostea pentru libertate, se ridică împotriva tiraniei cu aceeaşi promptitudine, spontaneitate şi abnegaţie de care dau dovadă mulţimile cele mai abrutizate în epocile de mare primejdie socială: sugrumarea libertăţii.

Aş vrea ca omul cu bun-simţ să-mi spună dacă am fost nebun având această credinţă; să-mi explice misiunea umană a ştiinţei, filosofiei, literaturii, a tuturor artelor. Să fie oare aceea de a crea bande de profitori şi acelaşi şarlatanism divin ca cea aparţinând tuturor religiilor?

Am ispăşit îndeajuns ca să am dreptul de a şti.

*

Călugăr voluptuos şi stupid, animal ieşit din hăurile pămân- tului mai orb decât o cârtiţă şi mai surd decât o ciubotă, eu măsor generozitatea oamenilor după inima mea, brodind-o anapoda. Câştigul meu este precum cel al fluviului, care soarbe pârâuri şi râuri pentru a dărui totul mării, izvorul vieţii. Dar ce greu îmi este să constat cât de puţini sunt cei care îmi seamănă!

Nu m-am îndoit niciodată de ajutorul pe care Gândirea trebuie să-l dea, în orice împrejurare, omului hăituit de foame şi de tiranie. Unde-i oare acest ajutor?

Într-o zi am crezut că a năvălit peste mine. A fost ziua când o scrisoare

neaşteptată îmi anunţa numirea ca membru al Comisiei Internaţionale de Cooperare Intelectuală de pe lângă Societatea Naţiunilor.

Îndată mi-am luat rolul în serios:

„Voi coopera! Sunt atâtea de făcut! Păcat că uneori calc în străchini! Dar inima mea va compensa acest neajuns."

Şi în acea zi, ducându-mă în rue Montpensier, mi-am plecat fruntea în faţa frontispiciului cu litere de aur şi mi-am zis, gândindu-mă la mama pe care am distrus-o: „Da, mamă bună, ai murit de supărare, dar iată că sacrificiul tău n-a fost zadarnic. Voi fi un om cinstit până la capăt, folositor celor rămaşi în cătunul nostru şi tuturor celor care-l părăsesc, fără să ajungă vreodată în Cetatea-Lumină."

Rostii aceste vorbe şi îndată călcâi în străchini. Onorabila Comisie, numindu-mă membru al secţiei asiatice, îmi ceru, dacă e posibil, s-o lămuresc asupra cauzelor dispariţiei artizanatului şi artelor populare în Siria şi Asia Mică. Răspunsei fără înconjur:

„E foarte simplu: dispuneţi să fie retraşi din aceste ţări soldaţii şi avioanele franceze care bombardează populaţiile paşnice – şi veţi vedea cum vor renaşte toate artele dispărute!"

N-a mai fost cazul să fiu invitat a doua oară la „lucrările" acestei nobile „cooperări".

Aşa că, fie că e vorba de siniştrii falsificatori de intelect sau de înalte conştiinţe, ajutorul Gândirii Universale este la fel de inexistent pentru sărmana fiinţă omenească însetată de libertate.

Mă gândeam la această decădere a spiritului în închisoarea din Trieste1, unde am văzut nevinovaţi aduşi acolo cu

1 Istrati a petrecut noaptea de 11/12 februarie 1930 în închisoarea din Trieste (n. Red.).

Miile. Eu am ieşit după o noapte de detenţie. Dar unde sunt inteligenţele superioare din Italia, care se îngrijorează o clipă de soarta nevinovaţilor pe care-i devorează fascismul italian? Unde se află minţile luminate care, în Europa şi în lume, sunt dispuse să-şi pună problema destinului pe care fascismul rus îl rezervă celor mai buni revoluţionari ai timpului nostru?

Autorul Vagabonzilor şi Azilului de noapte, omul care, mai bine decât oricine altcineva, cunoaşte cele două fascisme şi a cărui chemare în ajutor ar

putea fi auzită de întreaga omenire, Maxim Gorki, dă, primul dintre toţi, exemplu de abdicare, acceptând să fie încoronat la Moscova şi acceptat în Italia.1

Iată în ce constă ruşinea Gândirii!

Oameni care iubiţi pământul, nu vă mai rămâne decât să vă lăsaţi îngropaţi de vii!

*

în prăpastia unde mă aflu acum, puţină lumină mijeşte. Şi cu cât îmi precizez mai clar sentimentele, cu atât această lumină se micşorează. Iată ce nu credeam că e inevitabil! Iată de ce voi continua să lupt. Singur, ca la început. Şi tot ca atunci, împotriva propriei familii. Cu următoarea deosebire: la plecare, familia mea era aceea a umililor, pe care un pândar al bălţii o băga în sperieţi; azi ea este cea a uriaşilor, care sporeşte lumina din creiere. Dar nepăsarea amân- durora în faţa crimei este aceeaşi. Omul aflat pe culmea existenţei se regăseşte cu cel din prăpastie în teama de a pierde ce posedă: o reputaţie ca vai de lume sau o unealtă care-l face să crape de foame.

Nu este şi n-a fost niciodată drumul meu.

Dar ca să pot lupta, am nevoie să cutreier lumea: şi ca s-o pot face, am nevoie de un paşaport bun în această epocă de regim poliţienesc universal.

1 Vezi între banchet şi… p. 378, n. 1 (n. Red.).

Cer Franţei acest paşaport.

Cer francezilor naţionalitatea franceză.

Mă leg să fiu un cetăţean perfect, cetăţeanul celei mai nobile tradiţii franceze, aşa cum uriaşii ei au propovăduit-o în toate cătunele pământului: îmi voi pune condeiul şi viaţa în slujba Libertăţii; voi lupta împotriva oricărei nelegiuiri şi pen- tru dreptate; nu mă voi îmbogăţi şi nu voi merge la război dacă răii francezi vor provoca sau li se va declara vreunul, pentru simplul motiv că trebuie să se ducă la război doar cei care şi-l declară. Or, popoarele nu-şi declară niciodată război.

Iată care-mi va fi limbajul în faţa popoarelor pe care le voi vizita cu paşaportul meu francez.

Dacă se va întâmpla să mă aresteze sau să mi se interzică debarcarea în câteva ţări guvernate de barbari, voi cere Franţei să mă ocrotească. Ea ştie

că revolta mea e dezinteresată: nu sunt în solda nici unui guvern, la fel cu turmele din uzine care luptă împotriva exploatării, violenţei, războiului şi ale căror şefi, profitând de revoltă, le sabotează revendicările drepte.

S-ar putea întâmpla să spun chiar „patriei mele adoptive” adevăruri pe care le rostesc tuturor „patriilor” care-şi ucid oamenii. Franţa va trebui să le accepte, fiind în folosul ei. Franţa continuă să fie singura ţară din lume care îngăduie să i se spună toate adevărurile. Nu-i asta oare dovada existenţei acelor buni francezi care vor făuri Franţa mai dreaptă de mâine?

Aşa cred. Dacă mă va dezminţi, voi bate toba până când mă vor auzi toţi.

Iată, cred, un limbaj fără echivoc.

Franţa să mă primească aşa cum sunt şi să-mi acorde protecţia. Mi-o datorează; i-am dat ce am mai bun în mine fără să-i cer vreodată ceva.

Dar astăzi, cătunul meu are dreptul să-i ceară, pentru acela dintre copiii lui care a iubit cel mai mult pământul, şi altceva decât un mormânt.

SCURTĂ PLEDOARIE PENTRU ARTISTUL DE MÂINE1

„Literatura o înţeleg doar ca mijloc de exprimare şi comuniune între oameni, un mijloc nespus de puternic în ochii celor care vor să transforme societatea. Să spui ce eşti, ce nă- zuieşti, cum ai trăit, luptat, suferit, cucerit. Pentru asta se cere însă să fii dintre acei care luptă, suferă, cad, cuceresc. Literatura propriu-zisă nu va însemna atunci decât un «ce» relativ secundar în viaţă.

Această teorie mi-am apropriat-o în adolescenţă. O datorez intelectualilor ruşi emigraţi în Occident, în mijlocul cărora am trăit câţiva ani hotărâtori încă din copilărie. Ei acceptaseră în mod deliberat foamea, lupta perpetuă, exilul, deoarece erau revoluţionari. La 17 ani, descoperindu-i pe Kropotkin şi Reclus2, am renunţat la studiile ce aveau să-mi călăuzească paşii către profesiunile liberale. Voiam să muncesc."

Astfel se caracterizează Victor Serge într-o scurtă profesiune de credinţă ce mi-a trimis-o de curând din Rusia. Este fidelă punerii în practică a teoriei pe care am cunoscut-o chiar în cele mai nesemnificative momente ale vieţii sale dure, de opozant bolşevic hăituit. […] Nu-l văd făcând casă bună nici cu „marele public”, nici cu „intelectualii” din Apus. Cu aceleaşi convingeri ca ale lui Victor Serge am făcut experienţă pe pielea mea; şi în afară de câteva amintiri plăcute, m-am ales cu un lanţ nesfârşit de amărăciuni.

1 Datat Paris, 30 martie 1930, textul, cenzurat, a apărut postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în Azi, 24 dec. 1939 (ti. I.U.).

Articolul din Azi reproduce fragmentele-cheie din prefaţa scrisă pentru Les Hommes dans la prison, volum semnat de Victor Serge, apărut la Éditions Rieder, Paris, 1930. Titlul a fost fixat de redacţia săptămânalului. Textul ediţiei de faţă îl urmează pe cel tipărit în Cahiers des Amis de Panait Istrati, 6, mai 1977, pp. 15-17.

Azi, săptămânal politic, social şi literar, apărea la Bucureşti sub conducerea lui Zaharia Stancu (n. Red.).

2 Jean-Jacques Elisée Reclus (1830-1905), geograf şi om politic francez: ca revoluţionar anarhist mic-burghez, a participat la Comuna din Paris (n. Red.).

Niciodată nu trebuie să ne îndoim de numărul prăpăsti- ilor care-i separă pe oameni. Depărtarea e adesea mai mică între un literat idealist şi un neştiutor de carte decât între două minţi superioare, dintre care una e rece, iar cealaltă debordează de generozitate. Iată unde cuvântul „inteligenţă" nu înseamnă nimic. La fel se întâmplă cu alt loc comun: marele public cititor. Cititor de ce?

O prejudecată milenară atribuie celui care citeşte nobleţe sufletească, iar celui care scrie, har divin. Lucrul acesta este adevărat şi azi numai în Orientul meu, simplu şi sentimental. Niciodată n-a fost adevărat în Occidentul ale cărui măruntaie le răscolesc acum. Dovadă: totala nepăsare pe care o arată scriitorii şi cititorii din Apus faţă de barbaria vremurilor noastre.

Aşa se pune problema.

Desigur, sublimul artei există mai presus de orice. Dar oare ne putem limita la el? Da, ne putem, în epoci, încă necunoscute, când omul va fi împiedicat să-şi aducă aproapele la mizerie şi să-l arunce în ghearele morţii. În acele epoci, liber oricine să navigheze în sublim. Dar cum să ai cugetul împăcat, cum să te delectezi cu arta pură, când în stradă sângele închegat se ridică până la genunchi?

Este, mai mult ca oricând, istoria timpurilor pe care le trăim. Şi atunci pentru cine să „fabrici" sublimul? Unde-i morala talentului şi inteligenţei? Sau, poate, talentul şi inteligenţa sunt deasupra moralei? În cazul acesta,

omenirea este demnă de dispreţul ce răzbate din discursurile solemne ale tuturor dictatorilor de azi ori de câte ori vine vorba despre libertate, umanitate sau dreptate. Calea spre barbarie e deschisă cu asentimentul tacit al talentului şi inteligenţei. Mă întreb: Oare arta pură este bine aşezată? Desigur, nu vreau să spun că îi sade mai bine să se asocieze sângelui care curge în stradă.

Lucrul acesta l-am încercat şi eu, dar n-am nimerit-o tocmai bine. Iar între două rele, artistul revoluţionar trebuie să-l aleagă pe acela care are scuza generozităţii.

Şi asta pentru că pe lumea asta există atât artistul revoluţionar, cât şi artistul din turnul de fildeş. Niciunul nu-i mai mare în dauna celuilalt. Natura sufletului este cea care îi deosebeşte.

Artistul revoluţionar nu poate înălţa imnuri frumuseţii în mijlocul urâţeniei universale. El este deopotrivă de sensibil faţă de nedreptate sau frumos; este cetăţean al lumii, frate al celor asupriţi şi, în aceeaşi măsură, artist. Artistul revoluţionar are în plus simţul responsabilităţii la care îl obligă morala talentului şi inteligenţei.

Cu totul altfel se petrec lucrurile la cel de-al doilea. Întâi, varietatea lui e nesfârşită, mai ales azi, când turnul de fildeş frizează cretinismul. Dar uneori acest artist doreşte sincer să-şi părăsească bârlogul, să dea piept cu viaţa. Atunci începe drama pentru cei mai mulţi dintre ei, pentru cei mai buni.

Aşa cum se prezintă, viaţa socială actuală ucide nu numai prin războaie şi exploatarea semenilor, teroare şi viteză, ci, în aceeaşi măsură, prin nevinovata dorinţă de căpătuire materială. E înspăimântător să vezi cu câtă inconştienţă dobitoceas- că cei mai buni dintre oameni îşi vând sufletul (sau spiritul, dacă vreţi) în schimbul confortului canaliei exigente şi abominabile! De sus în jos, până la treapta celei mai umile ierarhii sociale, care mai de care e gata să abdice, să-şi calce în picioare aproapele şi să profite fără jenă de tot ce o societate vulgară oferă mai îmbietor materiei nesăţioase. Astfel, studiul, meditaţia, contemplarea pământului devin din ce în ce mai des îndeletnicirea minţilor lipsite de cuget. Este goana nebunească după americanisme, unde orice sentiment, orice morală sunt puse la zid. Automobil, sport, toalete, jaz, beţii, orgii – iată viaţa după care

aleargă aproape întreaga lume de astăzi!

Dinaintea unui atare prezent, a unui atare viitor, forţa morală a Artelor se dă bătută. Îşi pierde virilitatea, rigoarea, curajul. Totul miroase a parfum, a cameră de baie, a săpun. Totul e numai zgomot. Munţi de energie cerebrală se în- vârtesc zadarnic în jurul incidentelor existenţei, istovindu-se „spunând” bine lucrurile. Arta se rezumă la vorbe frumoase. Temele ei, adică eroismul ei, la fleacuri. Nimic nu pare să surprindă: „marele public” fiind laş şi egoist, fiecare plusează laşitatea şi egoismul ca să parvină.

Scopul acestei goane după „marele public”: banii.

Desigur, există şi excepţii, dar ele sunt lamentabile.

Conştiinţele oneste ar dori să facă ceva. Suferinţa oamenilor le mişcă. Crimele sociale le repugnă. Dar revolta lor nu depăşeşte o anumită tihnă materială, care le este mai scumpă decât cea mai dreaptă dintre cauze.

În asta stă drama. O dramă meschină. La ce bun să vorbeşti despre suferinţă şi eroism când nu eşti în stare să înfrunţi pişcătura unui ţânţar? De ce să agiţi spiritele, să le îndemni la luptă, să le faci să creadă că sunt susţinute de inteligenţă, de vreme ce tu însuţi te simţi neputincios să faci ce propovăduieşti? Nu-i oare aceasta o nouă metodă de a-i înşela pe cei învinşi, de a face „literatură” şi de „a-ţi câştiga existenţa”?

Sărmane vieţi! Sărmane „conştiinţe oneste”! Este mult mai eroică viaţa omului simplu, care în fiece săptămână e obligat să bată la poarta unei noi uzine, fără să fie sigur că pâinea zilei de mâine îi va fi sau nu asigurată.

Nu! Nu-i nicio scofală să te numeri printre artiştii vremurilor noastre. Toţi, chiar cei supergeniali, sunt o pletoră de arivişti, de laşi sau de nevolnici. Repet: nişte paraziţi sociali! Nepăsarea lor faţă de semenul care scoate cărbuni din mină îi transformă în proscrişi, căci lumea de mâine le pune, încă de astăzi, această întrebare: Deoarece ne dovediţi, prin exemplul vieţii voastre, că aici, pe pământ, numai bunăstarea materială contează, în vreme ce aveţi gura plină de eroism, de ce îi pretindeţi muncitorului din uzină să facă excepţie?

Fără îndoială, lumea de mâine va fi imaginea josnică a celei care azi se crede cea mai bună.

Şi totuşi…

În mijlocul întinderilor nemărginite ale oceanelor egoismului omenesc se zăresc, ridicându-se la suprafaţă, insulele eterne ale spiritului generos, la fel de omenesc. De-ar fi egoismul copleşitor şi invadator precum nisipul, tot vor mai exista oaze de generozitate care să-i ţină piept, să-l dezmintă, să pledeze cauza vieţii care nu se menajează, care se dăruieşte cu frenezie.

În faţa actului creator trebuie să luăm în consideraţie numai aceste oaze. Restul: nisipuri, frumoase sau urâte, doar nisipuri! […]

*

Mărturisesc că în clipa de faţă nu mai am sentimente de stimă şi prietenie decât pentru cei care, precum Victor Serge, jertfesc viaţa lor şi a familiei lor acestei uriaşe opere de reabilitare revoluţionară de care depinde viitorul omenirii care munceşte şi suferă. În majoritate soţi şi taţi buni, ar avea şi ei dreptul să fie prevăzători, rezervaţi, la fel ca toate acele faimoase „conştiinţe" ce au în spate guri de hrănit. Li s-ar ierta totul dacă s-ar declara materialişti.

Depun mărturie pentru remarcabilul lor idealism. Le cunosc expresia feţei; i-am văzut striviţi între dragostea paternă şi datoria socială. Mi-e cu neputinţă să-i uit. A îmbrăţişa cauza lor, a împărtăşi suferinţa lor morală, a-i susţine pe orice cale, a colabora cu ei pentru victoria omului asupra brutei sau a pieri pe drum – iată viaţa care m-a pasionat dintotdeauna, dar cu asupra de măsură de când cunosc pilda jertfei lor!

Restul e un talmeş-balmeş „literar", ipocrizie, egoism.

Vremurile de azi au ca obiectiv probleme de asuprire şi foamete. Credeam că, îmbrăţişând literele, revolta mea era şi a tuturor „spiritelor înaintate", că numărul celor dispuşi să găsească soluţii acestor probleme este considerabil. Literatură!

Omul care se zbate e singur pe lume. El trudeşte ca să asigure bunăstare atât călăilor lui, cât şi „spiritelor înaintate". Şi de multe ori acest om munceşte pentru a întreţine paraziţi care se declară fraţi cu el, care dictează în numele lui şi-l amăgesc.

Aşa că, de la un capăt la celălalt al pământului, toate categoriile sociale se unesc pentru a-l face pe acest om să tragă la jug şi pentru a trăi din sudoarea lui. Oricine se poate descurca. Oricui i se oferă ocazia de a-şi trage puţin sufletul. Lui, nu! Nicicum. Este fiinţa condamnată la muncă silnică pe

viaţă, de care nu scapă decât în drum spre cimitir.

Cine este dispus să se gândească la acest animal uman? Care contemporan, liber şi bine hrănit, este dispus să-i socotească viaţa o ruşine? Pierit-au oare toţi oamenii de bu- nă-credinţă? Să nu fi rămas decât literatura de paradă sau literatura de vânzare? Oare acest om-animal nu mai e bun decât pentru a fi descris, pictat sau sculptat?

Aşa se pune problema.

Trebuia să mă achit de această datorie, să-mi îndeplinesc misiunea, înainte de toate. […]

„Nu e vorba de «mine» sau de unii anume, ci de oameni în general, de toţi cei striviţi în ungherele întunecoase ale societăţii. Mi se pare, şi pe bună dreptate, că se apropie vremea literaturii care descoperă în sfârşit masele, legătura dintre individ şi semeni, că nu se va mai pune problema destinului fiecăruia decât în raport cu destinul tuturor."

Aşa gândeşte scriitorul Victor Serge, care-şi identifică destinul cu destinul tuturor. Dar nu numai pentru asta a făcut el cinci ani de temniţă (15 luni în celulă şi 45 de muncă silnică), ci pentru că face parte dintre cei care nu pot trăi decât printre oamenii liberi.

Prieteni ai omului strivit în ungherele întunecoase ale societăţii, nniţi-vă cu cei care luptă pentru o omenire liberă!

O SCRISOARE A LUI PANAIT ISTRATI1

O revistă germană a publicat recent o scrisoare a lui Panait Istrati referitoare la atitudinea lui faţă de guvernul sovietic după „afacerea Rusakov". Scriitorul român îi expune unuia dintre prie

1 „Une lettre de Panaât Istrati" a apărut în Journal d'Alsace et de Lorraine (Strasbourg), 31 mai, la rubrica „Les Soviets". Inedit în română, trad. Graţiela Ursulescu (n. LU.).

Tenii berlinezi motivaţia comportamentului său şi, după speranţele generate de Revoluţia Rusă, deziluzia puternică datorată modului în care Moscova îşi pune în aplicare programul.

[Redacţia Journal d'Alsace et de Lorraine]

Experienţa comunistă – scria el – mi-a schimbat radical convingerile. Mă despart definitiv de oamenii cărora le împărtăşeam ideile astfel: dacă pentru ei problema vieţii sociale se limita la creşterea retribuţiei şi la

reducerea numărului de ore de muncă, pentru mine, nici cele mai mari salarii, cele ale miniştrilor, de pildă, nu mi-ar fi fost nicicând suficiente; iar timpul de lucru, chiar cel al unui agent de poliţie secretă, mi-a părut întotdeauna exagerat de lung. Am constatat că nu poţi pretinde unui patron să-ţi plătească anual şase luni de vacanţă în Egipt ori să-ţi stabilească salariul în funcţie de nevoi. Acestea sunt privilegii de clasă, ar spune însuşi Marx. Atunci am hotărât să duc lupta de clasă singur, cu mijloace proprii. Şi pentru că nu-mi puteam cumpăra libertatea cu bani, am cumpărat-o cu propriul trup, lăsând mărăcinilor din cale hălci din el. Rezultatul este mai degrabă deficitar, căci dacă odată cântăream 72 de kg, astăzi nu am decât 52.

Este însă acelaşi lucru: în faţa veşniciei, oamenii nu sunt evaluaţi potrivit greutăţii corpului sau timpului petrecut pe pământ, ci în funcţie de dorinţele şi luptele purtate împotriva destinului. Este sensul oricărei vieţi vrednice, este sensul pe care am dorit să-l dau vieţii mele.

Acesta ar trebui să fie şi ţelul propus de toţi cei care aparţin clasei mele.

Căci proletariatul, aşa cum îl înţeleg eu, are menirea principală şi istorică de a rupe lanţurile unui materialism care nu poate satisface decât stomacul şi prostia. Proletariatului îi revine sarcina de a ne simplifica viaţa şi de a o elibera de toate stupidele servituti care o stânjenesc. Simt că pot să le arăt oamenilor că ei nu se străduiesc îndeajuns să-şi trăiască viaţa, viaţa adevărată, cea care pulsează în ei.

Există o grămadă de valori false de care omenirea trebuie să se descotorosească dacă vrea cu adevărat să înţeleagă şi să guste viaţa: fiecare fiinţă trebuie să fie liberă să vadă, să gândească şi să se mişte luând exemplu de la animale, în asta constă salvarea! Nu în Rusia poţi să-ţi afli această salvare. Acolo nu găseşti decât fanfaroni, şcoli marxiste sau leniniste, americanism, cortegii disciplinate şi discuţii nesfârşite. Toate astea nu reprezintă decât un materialism primitiv în faţa căruia eşti nevoit să-ţi pleci capul şi să păstrezi tăcere.

Cât despre mine, eu ţin să-mi păstrez dreptul de a face din umila mea persoană ceea ce doresc.

DOMNULUI C. IONESCU, CEL DAT AFARĂ DIN ÎNVĂŢĂMÂNT PE TOATĂ ŢARA1

Dragă Domnule,

Fiind copil bătrân şi pasăre călătoare, citesc şi eu Biletele de Papagal, despre care spui cu necaz că „sunt o foaie pentru copii şi păsări”. Aşa că am dat peste căuşul de gozuri şi acadele iuţi cu care mai-mai c-ai umplut numărul de la 3 august.

Le-am ciugulit cu nesaţ, până la epuizare. Şi nu ştiu ce să admir mai mult: legitima d-tale revoltă ori curajul lui Ar- ghezi, acest urs căzut în groapa românească, aşa cum, la Berna, urşii adevăraţi sunt închişi pe viaţă într-o „groapă” ce le poartă numele.

Lucru curios: ca şi „Groapa cu urşi” 2 din capitala Elveţiei, viziunea în care Arghezi singur şi-a ferecat avântul atrage

1 Datată Le Muids-sur-Nyon (Vaud), Suisse, 9 august 1930, scrisoarea a apărut în Bilete de Papagal, III, 24 aug., însoţită de o prezen- tare-motivaţie semnată de Tudor Arghezi, directorul cotidianului bucureştean (/;. I.U.).

2 Respectând obiceiul instituit în 1513, municipalitatea şi bernezii hrănesc urşii din „Groapă” în speranţa că oraşul, care le poartă numele, va dăinui (n. Red.).

Duminica în jurul ei tot felul de lume. Unii aruncă în ea cu lucruri bune de ronţăit. Alţii, aiuriţi, cad într-însa. Şi atunci vezi că multe scene prăpăstioase se petrec.

Scena provocată de d-ta şi amplificată de îndrăzneala lui Arghezi ar merita să fie cunoscută de un public internaţional. Am tradus-o în franţuzeşte şi aş vrea s-o public în- tr-un organ european, dar, vezi d-ta, aş nimeri-o ca Eremia cu oiştea-n gard ori aş vinde castraveţi la grădinar, mai ales în Franţa, care, toute proportion gardée1, nu-i altceva decât o Românie care poartă în lume un obraz niţeluş mai spălat decât acela al patriei noastre comune. Atât.

Omenirea toată, prin guvernele ei, seamănă leit cu ţărişoara noastră: indivizi nătângi, de genul d-tale, al meu ori al lui Arghezi, nu pot decât să fie daţi afară din învăţământ, din altă muncă sau chiar din viaţă. Seamănă leit, dar îmbră- cându-se în smoking şi purtând mănuşi albe de câte ori comite câte-o „porcărie”. Asta-i toată diferenţa.

Aşa că mă mulţumesc deocamdată să citesc filipica d-tale tuturor celor care vin să mă vadă, printre care mulţi intelectuali de ispravă, unii,

profesori şi prieteni de-ai amicului meu N. Iorga.

*

Spui că nu mai ai „cu ce trăi”. Nici nu s-ar putea să fie altfel, afară numai dacă cumva vei fi însurat cu o moşieri- ţă bătrână. Şi ca să nu crezi că te ajut aici cu un oftat – cum zicea bietul Ştefan Gheorghiu –, am să-ţi spun numaide- cât că nici eu n-am cu ce trăi, deşi mi-a trecut prin mână o avere. Trăiesc de [pe] o zi pe alta, săturându-mă cu revolta înăbuşită, ca d-ta, sperând mereu că groapa vreunui Arghezi se va lărgi mereu, în aşa fel ca să poată cuprinde cât mai mulţi oameni de teapa d-tale. Atunci ceva se va schimba în învăţământ şi în lume, căci eu cred că schimbările de felul acesta oamenii le produc, nu curcile.

1 În trad.: păstrând proporţia (n. Red.).

Îţi scriu aceste linii cum ţi-aş întinde mâna, gândindu-mă la toţi acei care – ca d-ta şi ca sârguitorul elev de care spui că „acum stă acasă” – n-au putinţa să urle decât în vreun „bilet de papagal”.

Aceştia vor fi auziţi.

Al d-tale,

Panait Istrati

ARTIŞTII LA NOI1

Expoziţia de pictură a dlui Manea, în oraşul nostru, se închide cu un deficit care-mi aminteşte dictonul universal: „Nimeni nu e profet în ţara lui.”

Nu e un profet mai ales acela care nu poate fi în acelaşi timp artist şi lichea.

Într-o ţară ca a noastră, unde valorile individuale sunt reduse la neputinţă de către parvenitismul social, artistul adevărat e ucis în faşă. Căci nu există artă fără morală, nici artist fără caracter, orice s-ar spune de aşa-zisa artă care se poate lipsi de morală şi de pretinşi artişti care se pot lipsi de caracter.

Frumosul în sine e un basm. Niciun fel de frumuseţe nu se poate naşte dintr-o simţire fără demnitate, fără curaj, fără scrupul.

Tablourile dlui Manea, născute dintr-un suflet sănătos, nu puteau găsi amatori pe treptele unui tripou, fie chiar ale unui tripou de prim rang, zilnic urcate şi scoborâte de o lume bolnavă. Aş fi rămas tare mirat dacă

legea asta morală ar fi fost dezminţită la Brăila. Or, ţara noastră e toată un tripou în care cine nu vine să joace, nici, mai ales, să trişeze, e pierdut.

*

Cunosc mulţi artişti la noi care n-au înţeles adevărul acesta elementar, nu şi-au luat lumea în cap şi continuă a se

1 Apărut în Ancheta (Brăila), I, 9, 27 oct. (n. I.U.)

istovi de dragul unei arte căreia îi plângi de milă. Dar dintre toţi câţi cunosc, unul e demn de a fi numit starostele tuturor celorlalţi.

El e brăilean, pictor, din nefericire, şi se numeşte Vasile Petrea. Nu-i fac niciun fel de reclamă, fiindcă n-are nicio expoziţie, nimeni nu-l cunoaşte, şi se strecoară printre oameni ca un Aladin, veşnic flămând, deşi două dintre lucrările sale, Privind în zare şi Pipiripiu1, au avut cinstea de a fi cumpărate de municipiul nostru. Un cumpărător mult mai calificat decât Primăria Brăilei, Vasile Petrea a găsit într-o zi, pentru tabloul său, Bisericuţa din Babadag, în persoana distinsului meu confrate şi prieten, Gala Galaction.

În orice altă ţară, cât de păcătoasă, din Apus, aceste două mici succese necăutate ar fi deschis artistului, dacă nu mai mult, cel puţin drumul spre pâinea cea de toate zilele, chiar o pâine goală, înghiţită cu noduri. La noi, Vasile Petrea s-a ales numai cu nodurile, fără niciun fel de pâine. Şi el continuă a fi pictor la… Brăila, pictor cu nevastă şi patru copii, toţi credincioşi artei care-i face să plesnească de foame.

Cunosc şi eu arta, măcar atât cât am cunoscut foamea, dar mărturisesc că aş prefera să fiu hoţ la drumul mare decât pictor ca Vasile Petrea la Brăila. Nu! Chiar aşa, n-am putut să fiu fidel nici artei, nici foamei.

Îmi fac o datorie creştinească semnalândfu-l] pe acest artist publicului brăilean. Despre talentul lui n-am să spun aici decât ce se poate spune azi de orice pictor necunoscut, şi anume: ar fi de-ajuns să i se cumpere un tablou de către o mare cocotă pariziană pentru ca, dintr-o zi pe alta, să-l vedeţi tolănit în propriul [automobil] Chevrolet.

Cum însă minunile astea nu se produc decât în lumea tripourilor, unde alde Vasile Petrea n-au ce căuta, pictorul meu s-ar lipsi de Chevrolet şi s-ar mulţumi numai cu o modestă clientelă brăileană, care să-i asigure pâinea cea de toate zilele, fără noduri.

1 Pipiripiu era numele/porecla celui mai cunoscut cobzar al Brăilei (n.

Red.).

O ORĂ CU PANAIT ISTRATI1

rămas şi azi acelaşi revoluţionar iluminat, azi, după ce şi-a lovit cu bici de foc tovarăşii de ieri, bolşevicii, fiindcă în Rusia „au compromis cu păcatele lor o maşină minunată”

VORBEŞTE CEL CE A EXECUTAT SÂNGEROS SOVIETELE

Voiajul făcut în Rusia m-a scos din sărite. De unde primele scrisori trimise amicilor din Paris le aduceau vestea că mă decisesem a rămâne în Rusia ani mulţi, după ce am colindat în lung şi [în] lat Republica Sovietelor, m-am întors cu o trenă imensă de deziluzii. Aceste deziluzii erau ale mele ca revoluţionar, şi nu ca membru al societăţii burgheze. Fiindcă dacă ar fi să fac o contabilitate după sistemul capitalist, mărturisesc că ar trebui să fi rămas un entuziast al celor văzute la faţa locului.

Şi totuşi, în Rusia

O spun azi, după ce toată lumea burgheză s-a bucurat, crezându-mă „revoluţionar ispăşit”, ce-şi dezice ideile în care a crezut cel mai mult; o spun cu tot curajul meu: dacă ar fi să compar cum trăieşte, de exemplu, ţăranul rus, cu toată politica de dumping făcută de Soviete, apoi vă asigur că o duce mai bine ca semenul lui din Europa. Cu puţinul [pe] care îl are acolo – pâine, cereale, gaz, băutură şi tutun bun –, are totuşi [o] mai bună stare decât cel de la noi. Lucruri bune despre Rusia? Fireşte că de un vizitator burghez cu bună-credinţă se pot spune multe, foarte multe.

Exemplificări

Creşterea copiilor, de exemplu, se face într-un mod admirabil. În localităţi cu cele mai excelente condiţii de climă

1 Apărut în Lumea (Iaşi), 28 nov., la rubrica „Anchetele noastre”. Ediţia de faţă nu reproduce comentariile reporterului Em. Serghie.

Lumen, cotidian independent cu profil politic şi social (11. Red.).

Şi atmosferă, în preajma pădurilor, acolo cresc copiii Rusiei, în condiţii de igienă şi confort admirabile; graşi, rumeni şi voioşi la figură, îmbrăcaţi bine, cu căciuliţe boiereşti, chiar răsfăţaţi de îngrijitoare devotate. Cântă de mii de ori pe zi Internaţionala, dar au şi tot felul de jocuri potrivite vârstei lor.

Ca să ne facem o idee exactă despre Rusia în această privinţă, a

progreselor făcute faţă de ce era altădată şi faţă de Europa civilizată, ar fi destul să vă citez, sumar, câteva fapte: legăturile telefonice, telegrafice se fac în condiţii ireproşabile: [pe] căile ferate [se] circulă cu o exactitate de secundă. De la Baltica la Ararat poţi merge zile întregi, dar toată lumea are loc de dormit. Nimeni nu călătoreşte altfel în Rusia decât în vagoane cu paturi. De toate clasele, dar numai pe moale şi aprovizionat cu de toate.

Chiar şomerii o duc mai bine. Nu-i şomer să nu primească salar de la 20 [de] ruble în sus; ceea ce-i asigură un culcuş cald şi comod, un tutun bun, o cafenea etc., etc.

Reversul medaliei

Dar nu eu pot face elogiul Rusiei. Eu care, ca revoluţionar comsecade, mă aşteptam să nu găsesc în Rusia ce am găsit. Anunţam că deziluzia mea a fost mare. Năprasnică. Se suferă mult, groaznic în Rusia. Împotriva acestei suferinţe, provocată de tovarăşi tovarăşilor lor buni, împotriva ei m-am ridicat. Pe ea am înfierat-o în cuvinte de foc. Teroarea care se exercită în numele regimului nou, ea m-a scârbit. Da. Cuvântul nu-i prea tare. Am rămas ca şi scârbit. De aceea n-am avut nicio cruţare pentru conducătorii bolşevici, eu, care fusesem revoluţionar necondiţionat mai înainte.

Istrati – pe baricadă!

Azi? Am rămas acelaşi revoluţionar. Afle-o toţi muncitorii, tovarăşii care socotesc că m-am făcut vinovat de „dezertare” din rândurile lor. Nu am cedat. Stau pe aceeaşi baricadă, împotriva regimului burghez capitalist. Zadarnic s-au bucurat burghezii, socotind că m-am lecuit de revoluţie. Am spus-o răspicat, de altfel. Şi ca să se audă pretutindenea, o repet de câte ori e nevoie.

Consecvenţă

„Să nu vă faceţi vreo iluzie despre izolarea mea, nici despre cearta mea cu Sovietele. Nu sunt certat cu bolşevismul, ci cu răii bolşevici şi cu al lor sabotaj de neînţeles, îndreptat, conştient sau inconştient, împotriva Revoluţiei. Revoluţia, ca şi suferinţa oamenilor, care mi-e cunoscută, n-am s-o uit niciodată. Păstrez toată încrederea mea; toată speranţa mea de salvare; toată combativitatea mea. Am fost întotdeauna şi rămân soldatul pasionat, franctirorul învălmăşelii sociale, alături de adevăraţii revoluţionari şi pentru o omenire mai bună.” 1

EUROPA VA ÎNOTA ÎN SÂNGE ÎNCĂ UN SECOL!

Spectre

Asupra bolşevismului, nu-i nevoie să fii profet ca să-i precizezi triumful în Europa. Socot că va veni, cum mă vezi şi cum te văd. Şi la promovarea acestui final nu lucrează atât de efectiv bolşevismul din Rusia, cât regimul capitalist şi conducătorii lui din restul Europei şi Americii.

Că se va întrona bolşevismul prin lupte şi sacrificii e de la sine înţeles. Nu ne aşteaptă în Europa defel o perioadă de calm şi răsfăţ epicureic. Din contra. Vom trăi în sânge până la genunchi încă un secol aproape!

Decepţii, da – dar efemere!

Eu nu am disperat. Cu tot strigătul meu de fiară rănită împotriva abuzurilor din Rusia de azi, n-am disperat. Nici

1 Em. Serghie a reprodus, în trad. Proprie, ultimul fragment din răspunsul adresat de Istrati scriitoarei Lucie Delarue-Mardrus – vezi mai sus, p. 20 (n. Red.).

De sistemul social şi politic de acolo, nici de oameni în genere. Sunt un optimist incorigibil. Socot că se vor putea găsi şi oameni cinstiţi şi cu simţ de echitate incoruptibil, care să instaureze bolşevismul cel bun. În Rusia, maşina minunată pentru care s-a înotat în sânge până la brâu, până în 1922, a suferit avarii înspăimântătoare. Eu le-am pipăit cu propriile mele degete şi pot fi crezut, fiindcă le-am fost tovarăş bolşevicilor şi nu m-am sfiit să-i înfierez, chiar cu riscul de a-mi pierde viaţa sau simpatia lor, atunci când pe a burghezilor nu mi-o mai pot câştiga, atâta vreme cât am rămas revoluţionar şi refractar momelilor de confort şi domesticire prin orice mijloace, cât de seducătoare s-ar prezenta acestea.

Ideologie

Speranţele mele că bolşevismul rău de azi din Rusia va face loc unui altuia îmi circulă prin vine alături de sângele care mă ţine în viaţă. Şi va fi astfel până la moarte.

De altfel, nu interesează niciodată, în nicio faptă omenească, oamenii. Interesează ideea, gândul, concepţia. Acestea înving oricât de mari dificultăţi ar ridica în calea lor seriile de oameni care le îmbrăţişează. În cele din urmă însă, concepţiile îşi găsesc oamenii necesari, potriviţi. Aşa va fi şi cu bolşevismul rus.

Necesitatea dictaturii

Oamenii poate că nu sunt foarte înclinaţi, fiecare, să devină javre. O ştiu. Am auzit infinite plângeri de-ale atâtor tovarăşi ruşi care-şi aflau soțiile siluite de bunii lor camarazi; şi de câte nu mi-s pline şi acum urechile, ilustrând, toate, „bestia umană”.

Dacă, însă, pe oameni nu-i putem face complet oameni chiar acum, putem să-i împiedicăm să devină javre. Asta prin forţa constrângerii, chiar sângeroase. Şi aici vine rolul dictaturii. Al unei dictaturi în folosul ridicării la un nivel uman a gloatei în suferinţe degradatoare.

CU PANAIT ISTRATI DESPRE RASPUTINII DE AZI AI COMUNISMULUI ŞI MARELE RASPUTIN DE ODINIOARĂ, BINEFĂCĂTORUL BOLŞEVISMULUI1

O statuie a lui Rasputin – împărăteasa tuturor ruşilor lingând degetele pline de sos ale mujicului Intre criminalii nebolşevici şi cei bolşevici Când orgiile se pedepsesc cu închisoarea uşoară şi când cu împuşcarea etc., etc.

Vocaţie

De ce a plecat Istrati în Rusia. […]

începusem să mă instalez în apartamente somptuoase. Aveam la îndemână baia; cartea amuzantă mă îmbia cu înve- litorile ei din piele bună de mângâiat; lumina electrică mă scălda în irizările tuturor nuanţelor curcubeului. Mă sorbea confortul şi mă detraca, încetul cu încetul, savantul aparat de plăceri al ordinii burgheze. A nu mă fi scuturat de ispitele ei însemna să cad învins. De aceea, când mi-a venit în gând să mă dedic operei de construcţie a statului rus şi să plec în Soviete, n-am stat la gânduri şi n-am pus în cumpănă acest plan cu propunerea unei case [de editură] americane ce-mi garanta, pentru un voiaj în America, recepţii, banchete, filmări, bănărit imens în dolari etc., etc.

Amănunte

Am plecat în Rusia fără şovăire. Mi s-a pus acolo la dispoziţie un permis gratuit pe toate liniile ferate. Asta după ce mi s-a făcut graţia să mi se plătească drepturile de autor, încasate din vânzarea cărţilor mele traduse în rusă, în valoare de 17 000 [de] franci.

Nu-i, cred, nevoie să mai spun că, din această sumă, niciun ban nu mi-a rămas. La mine găseau cuvânt bun toţi necăjiţii,

1 Apărut în Lumen (Iaşi), 29 nov. Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterului Em. Serghie (//. Red.).

Toţi năpăstuiţii. Şi erau puzderie. Veneau cu toţi să-mi spună, unii, că au fost postiţi zile de-a rândul fiindcă lipiseră în uzine mici afişe cu întrebarea: „De ce nu ni se dă voie să ne spunem durerile?” Alţii îmi relatau atmosfera câinoasă a tovarăşilor din relaţiile lor de fabrică, unde pâra, spionajul, pizma înfloreau, între tovarăşi, abundent. Alţii, proaspăt însurăţei, mi se plângeau că tovarăşul ajuns mai mare i-a luat femeia, i-a siluit-o, după ce a îmbătat-o până la nesimţire, în tovărăşie cu încă trei-patru, părtaşi, fiecare, rând pe rând, ai graţiilor fizice ale „tovarăşei”.

[…] Panait Istrati ne relatează cazuri de sadism necunoscute ca brutalitate şi atentat la bunele moravuri în societatea burgheză. […] Diferenţa de pedeapsă pentru acelaşi delict pune în lumină o idee foarte frumoasă care-i la baza justiţiei sovietice.

O concepţie nouă în genere, criminalul e tratat de Soviete cu multe menajamente şi pus în condiţii de a fi redat curând societăţii. Orice delict fiind, teoretic, pentru comunişti, consecinţa unei privaţiuni, unei nevoi. Perversiunile, delictele care ţin de patologie, sunt mai grav pedepsite. Nu există pedeapsă [de] peste 10 ani. Din care se execută două treimi, restul iertân- du-se. Moralitatea de la baza legilor este impresionantă: faţă de oamenii regimului, legea este, în genere, mai pretenţioasă şi mai drastică. Pentru aceleaşi delicte comise, muncitorul necomunist e pedepsit mai uşor: la maximum 4 ani pentru un furt, de exemplu, care nu trece de 7000 [de] ruble. Bolşevicul, în aceeaşi situaţie, e împuşcat pur şi simplu. Fiindcă fapta lui e împovărată de o circumstanţă agravantă: distruge sufletul semenilor prin exemplul dat, dărâmând credinţa în eficienţa virtuţilor şi educaţiei sovietice.

Eroism

La întrebarea dacă excrescenţele [sic!] de azi ale regimului comunist […] au fost precedate de o altă stare de lucruri, mai puţin tristă, amicul Istrati ne dă câteva amănunte noi:

A fost în Rusia o perioadă de idealism social, căreia îi putem găsi echivalent în istorie doar în primele timpuri ale creştinismului. Entuziasmul pentru idee era exaltat la maximum, ideile erau într-atâta forţe

pe atunci, încât aflând la ce au putut da loc, ne dăm lesne seamă că n-a fost defel o simplă metaforă vorba lui Christos: „Credinţa sfarmă munţii.” 1 Pilde impresionante de abnegaţie în slujba unei idei sunt nenumărate în istoria începuturilor bolşevice. E destul să pomenesc că, pe vremea luptelor cu armatele revoluţionare, sovieticii învingeau mai ales cu entuziasmul şi sfidarea morţii.

Simboluri în muzeele oraşelor din Rusia se pot vedea adunate din acea epocă un fel de simulacre de tunuri cu care comuniştii au alungat armate ca a lui Vranghel, Iudenici etc. Erau nişte simple trunchiuri de copac în scobitura cărora se turna praf, care, aprins, producea bubuituri răsunătoare până hăt departe, ducând cu ele panica în rândurile armatelor regulate antirevoluţionare, moleşite de beţie, jafuri, furturi şi siluiri. Câte oşti n-au fost înecate în mare în fuga provocată cu astfel de mijloace ostăşeşti!

Un caz care va rămâne unic în analele războaielor moderne e acel de la Kazan, unde Troţki în persoană a condus operaţiile. Burghezia adusese contratorpiloare care trebuiau făcute să sară în aer. Troţki singur, cu alţi şase oameni, a reuşit să facă ceea ce armate întregi, poate, ar fi întârziat să se încumete.

Entuziasmul era ceva cum n-a mai cunoscut istoria… şi cuprinsese toate straturile sociale.

Inedite despre Rasputin

Ulterior s-a organizat o armată regulată. Şi lupta a fost mai uşor de dus. Mai ales că se descoperiseră imense cantităţi

1 Cf. Matei 17:20: „Dacă aţi avea credinţă cât un bob de muştar, veţi zice muntelui acestuia: Mută-te. Şi se va muta…” (n. Red.)

de muniţii, îngropate în taină de către împărăteasa Rusiei. Ostilă ideii de a [-i] ajuta pe aliaţi, împărăteasa a sabotat războiul prin toate mijloacele.1 Mai ales prin acela de a îndo- şi cantităţi enorme de muniţii, praf, puşti, mitraliere etc.

În această acţiune a ei, inspirator a fost d [umne] zeul zilelor sale, ţăranul deştept Rasputin. Află că acest mujic extraordinar, care-şi muia degetele în sos şi le dădea împărătesei să i le sugă cu o voluptate mistică şi senzuală, acest mujic a făcut Revoluţiei comuniste atâta bine, cât puţini dintre cei care au scris asupra vieţii şi apucăturilor sale au stat să remarce. Nu aş face aici

un paradox spunând că bolşevicii ar trebui să-i ridice lui Rasputin o statuie: atât de salutar şi eficace a fost rolul său în grăbirea procesului de lichidare a aristocraţiei şi formei de stat ţariste.

PANAIT ISTRATI VORBEŞTE OMENIRII… DIN PAT2 (INTERVIU? NU!)

[…] în antretul locuinţei cirului Mironescu3 aşteaptă două persoane: eu şi dl Radu Ionel, reporterul Lumii. O fată ne comunică că Istrati e în pat. […]

Dar eu n-am venit după interviu… Am venit să-l văd, să-l ascult şi – dacă voi fi vrednic – să-l simt. […] Şi am recurs atunci la un mijloc vechi când vrei să dezlegi o taină: am tăcut.

Istrati scoate sabia:

P.I. Dta eşti american. Aflǎ că eu nu iubesc ţara d-tale, cea cu linii drepte şi cu suflete uscate. Nici Europa nu mi-e mai dragă. Europa e o putoare cu şerpi în sân.

1 în timpul primului război mondial, Rusia a luptat, în cadrul Antantei, împotriva Triplei Alianţe, bloc militar din care făcea parte Germania, ţara de origine a împărătesei Alexandra Fiodorovna (1872-1918) – n. Reci.

2 Apărut în Lumea (Iaşi), 30 nov. Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile lui Isac Horowitz, autorul reportajului (n. Red.).

3 I.I. Mironescu – vezi între banchet şi… p. 215 (n. Red.).

Eu nu mai scriu!

I.H. Ce alta vei face?

P.I. Voi sta la Brăila şi voi creşte porcii…

Care e rostul popularităţii unui scriitor? De ce să cauţi o lume când nu te găseşti pe tine însuţi?

Istrati e, fără îndoială, dezamăgit. De cine? De D [umne] zeu? […] E dezamăgit oare de oameni? […] Şi atunci se flagelează singnr, iar lumea citeşte şi… aplaudă.

PENTRU PANAIT ISTRATI NU EXISTĂ „MARELE PUBLIC” 1

Masa rămâne o turmă oricât ar îndulci-o cineva. Scriitorul american Konrad Bercovici2 e un jidan straşnic, dar egoist. Europa? O prostituată cu sinul plin de şerpi, la care aleargă toată lumea, dorind să răsune în gura ei.

[…] Panait Istrati […] scrie pentru a îndruma poporul spre o altă formă

de viaţă, mai bună. Câştigă spre a-şi satisface plăcerea, ajutorând [u-i] în chip larg pe cei aflaţi la nevoie. […]

Am mai fost solicitat de către mulţi gazetari din ţară să acord interviuri. N-am primit însă pe nimeni. Azi sunt dispus să stau de vorbă. Eşti cel dintâi reporter care vei relata ce-i socoti interesant din cele ce-ţi voi spune.

1 Apărut în Lumea (Iaşi), 1 dec., la rubrica „Din carnetul unui reporter". Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile lui Radu Ionel. Textul este însoţit de caricatura lui Istrati, sub care stă scris: „Un om zburlit la păr… ca şi la suflet" (n. Red.).

2 Brăileanul Konrad Bercovici (1882-1961) a emigrat în S.U. A. În 1904. La fel ca Istrati, Bercovici a scris proză scurtă şi romane „exotice", a căror acţiune se petrece în Balcani, cu precădere în România (ti. Red.).

Văd toată America în linii drepte. Oamenii, mereu grăbiţi, călătorind numai cu aeroplanul, fără vreme de a se uita măcar la o floare.

Mă tentează însă acea ţară. Am nevoie de dolarii ei. Nu pentru mine. Mie nu-mi rămâne nimic. Am familie mare… Ştiţi ce-a spus Caragiale: „Familie mare, leafă mică…" 1

Despre scriitorul american Konrad Bercovici

Ce-i drept, e un jidan straşnic. E însă egoist. Mănâncă tot. Doar degetele le dă şi altora să le lingă. Din această cauză, n-am putut să fim buni prieteni. E om cu avere, dornic de renume european.

Europa, curva care place atâtor oameni, putoarea cu sânul plin de şerpi la care toată lumea aleargă, dorind să răsune în gura ei.

Între public şi jurnalişti

Public? Public nu există. Există doar jurnalişti şi bănci.

Mie îmi pare bine că jurnaliştii vorbesc în numele marelui public, fără să-l consulte. A fost o vreme când îmi păsa de public. Astăzi, însă, nu. El n-are opinie. Se uită la gazete ca să afle din conţinutul lor ce părere trebuie să aibă în diverse împrejurări. În ce mă priveşte, m-am reîntors la stima individului. Orice s-ar spune. Individul, ca şi diamantul, străluceşte prin el însuşi.

Masa rămâne turmă oricât ar îndulci-o cineva. Acelui cineva îi face reclamă, îi dă bani, apoi îl distruge spre a face loc altuia.

Panait Istrati şi evreii

Ovreilor nu le refuz nimic. Fac însă excepţia cu cei bogaţi. Pe aceştia îi încurc la petreceri şi-i fac să plătească pentru toţi.

1 Replica lui Pristanda, transcrisă corect, este: „Famelie mare, renumeraţie mică…" (O scrisoare pierdută, I, 1: 1884) – n. Red.

*

Panait Istrati urmărit de spioni de la Intelligence Service

Mă aflam pe un vapor în drum spre destinaţie. Pe acelaşi vas se afla un director de la Intelligence Service, care mă urmărea. Acesta transmisese ordin prin t.f.f. Să mi se interzică debarcarea. Motivul? Sunt bolşevic. Cartea în care aduceam critici conducătorilor Rusiei ar fi fost făcută de formă, spre a nu mai fi socotit periculos, spre a propaga în voie ideea comunistă…

Este ridicol acest soi de spioni. Faptul nu-i împiedică să încaseze milioane [de] lire pentru activitatea şi descoperirile (?!) lor.

BRĂILA…1

Brăila e oraşul în care am văzut pentru întâia oară lumina zilei. Am iubit-o în copilărie, am urât-o în adolescenţă, apoi am pierdut-o. M-am dus în lume. N-am mai fost pentru ea decât un musafir.

Acum, după ce am făcut înconjurul mai multor vieţi, îmi regăsesc Brăila.

Cu ce stare sufletească o regăsesc n-are să se ştie decât foarte târziu. Şi e păcat. E păcat, fiindcă un tălmăcitor al limbajurilor mute se serveşte de fire, de viaţă, de fapte numai şi numai ca să-şi strige la cer propria stare sufletească, zbuciumul lui lăuntric. Căci nu firea, nu viaţa, nu faptele există, ci numai stările noastre sufleteşti. De acolo vine că ne înţelegem aşa de rău unii pe alţii, chiar atunci când suntem de bună-credinţă. Tot de acolo vine şi faptul uimitor că ne înţelegem de minune, chiar atunci când singuri nu ştim de ce. Şi dacă potrivirile ori nepotrivirile acestea, deopotrivă

1 Scris la Brăila în decembrie 1930, articolul a apărut în Ancheta (Brăila), 25 dec. (n. L.U.)

de absurde, sunt adevărate pentru a [-l] judeca pe muritorul de rând, cât trebuie să fie ele de adevărate, şi mai ales de răuvenite, atunci când vrem să ascultăm, apoi să judecăm un tălmăcitor al limbajurilor mute, fără să ştim ce stare sufletească l-a stăpânit în clipa în care s-a pus să ne povestească ce e

firea, cum e viaţa, care e înţelesul adânc al multelor noastre fapte!

Cu alte cuvinte, lumea nu piere atât de foame, de boală, de războaie, cât piere din neputinţa de a-şi da inima pe faţă. Piere, tot continuând să se sprijine pe două picioare, adică cea mai crâncenă dintre toate morţile.

De această moarte înceată se stinge astăzi Occidentul. Mor sufletele în cămaşa lor de piele, care continuă să se bălăbănească în vânt, până în ziua când o sută de capete pleşuve o conduc la ţintirim, fără să verse o lacrimă. Singure, bocitoarele publice, adică jurnaliştii, se tânguiesc pentru toată lumea, povestind, pe şapte coloane ori pe două vingalace1, cât de mândră a fost preţioasa cămaşă de piele care a încetat de a se mai bălăbăni în vânt.

*

N-am să uit niciodată felul cum a fost primită, de către părinţii şi amicii lui, moartea năprasnică a unui tânăr domnişor din „lumea mare”.

Întâmplarea a avut loc anul trecut. Îmi odihneam oasele în Sanatoriul Victoria de la Montana (Elveţia).

Într-o zi, toată nobilimea ofticoasă a acestui sanatoriu se ridică „emoţionată” ca să strângă „cu efuziune” mâinile sus-numitului domnişor, care venea să-şi vadă nevasta, greu bolnavă. Sportsman până-n vârful unghiilor, adică tâmpit, tânărul cavaler sosea de-a dreptul din Bruxelles, călare pe un şasiu care-l adusese la Montana „cu o viteză mijlocie de 100 km pe oră”, zicea el. Era înalt şi subţire ca o prăjină.

1 vingalac – instrument tipografic folosit la aşezarea literelor în rânduri egale (n. Red.).

Praful şi sudoarea îl transformaseră într-o mătăhală de noroi de care era mândru, căci domnişorul era bogat şi se intitula baron.

Primul gest al tânărului baron fu să ia o baie, bineînţeles; al doilea, să-şi sărute nevasta sub ochii amantei şi amanta sub ochii nevestei, sărutări care nu se văd decât în „lumea mare”; iar al treilea şi cel din urmă gest sportiv al acestui cuceritor de inimi moarte fu să încalece, în văzul tuturor, pe balustrada de beton a terasei întâiului etaj, unde se aflau cu toţii; să se dea uţa, cu spatele în afară, ca să-şi sperie admiratorii; apoi să cadă, să-şi sfărâme „stânca” craniului şi să moară ca un şoricel, după 30 de ceasuri de agonie, cu crucifixul la cap, înconjurat de neamuri, de prieteni şi de o droaie de chirurgi.

Până aici, nimic uimitor. Un simplu accident mortal.

Uimirea, pentru mine, începu imediat după deces. Vasta sufragerie a sanatoriului bâzâia ca un roi în conversaţiile animate, dar discrete, ale mesenilor, compuşi, aproape toţi, din admiratorii şi rudele mortului.

Mai întâi, mă miram că cei atât de „crunt loviţi" se aflau la masă, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, şi nu lăsau să le scape o îmbucătură din toate cele şase feluri ce se serveau. Apoi… ce credeţi că-şi comunica îndoliata asistenţă? Jalea? Durerea?

Da' de unde! Nu era vorba decât de o jignire generală. Părinţi şi prieteni nu puteau să înţeleagă cum se făcuse ca „un sportsman, care a ieşit totdeauna întâiul la cele mai periculoase întreceri, să moară căzând numai de la o înălţime de 2 în". O astfel de moarte era privită ca o insultă grosolană adusă burghezeştei aristocraţii. Deci, nu sfârşitul tragic al unui tânăr era regretat, ci chipul banal al acestui sfârşit.

Seara, în hali, fiecare îşi ocupă locul obişnuit la bridge, pocher ori şah. Baroneasa-mamă, ţeapănă şi sulemenită ca „baba de la panaramă", nu făcea decât să traverseze hali-ul, ducându-se în camera mortuară să-şi mai contemple neîntrecutul ei sportsman, nu din întristare, ci ca s-o vadă lumea că ştie să sărute crucifixul şi să-şi facă semnul crucii pe lingurică. Baronul, un ramolit, umbla de la o masă la alta şi făcea pe chibiţul, glumind, râzând.

N-am văzut pe niciunul vărsând o lacrimă. Cineva mă lămuri, spunându-mi că baroneasa nu plângea din demnitate şi că baronul râdea din prostie.

Singur baronaşul, întins pe catafalc, purta pe faţă, fără voia lui, pecetea gravă a morţii năprasnice, lipsită de orice vanitate sportivă.

*

Aşa e Occidentul luminat când e lovit de-o întristare. Tot aşa e şi când îl întâmpină o mare bucurie. Adică n-are niciun fel de stare sufletească, iar când o are, luptă ca să n-o mai aibă şi o ascunde ca pe o ruşine. E lucru ruşinos să-ţi trădezi zvâcnirile inimii, care trebuie păstrate pentru tine însuţi.

Or, ce se întâmplă? Cum inima nu zvâcneşte pentru tine, ci pentru tot ce e afară – căci ei îi place să pălăvrăgească cu alte inimi –, reprimându-i bătăile cele mai nobile, vesele ori triste, ajungi într-o zi să constaţi că

sărmana nu mai bate decât ca să ajute stomacului să mistuie un pumn de fasole ori un biftec servit cu pompă.

Această moarte a sufletului, această lipsă totală de stări sufleteşti la marea burghezie apuseană, a împins civilizaţia modernă pe drumul setei de îmbogățire cu orice preţ şi al desfrâului lipsit de orice voioşie sinceră. Se caută „emoţii tari” şi se obţin, reducându-le la câteva vicii capitale: coi- tul fără dragoste, beţia fără veselie, jocul până la ruină şi viteza până la frângerea junghieturii1. Le-am văzut pe toate, practicându-se până sus de tot. Şi m-a cuprins o mare scârbă. Asta însă nu m-ar fi hotărât să mă reîntorc definitiv la Brăila – căci acolo vreau să ajung…

Mi-am îndreptat privirile către lumea scriitoricească, în dorinţa mea de a sluji cauza celor mulţi. Aici, iluziile mele

1 junghietură = gât (n. Red.).

Au durat câțiva ani. Mi se părea că ceva se poate face. Apoi, am văzut că şi lumea literaţilor merge tot spre pieire. Unii şi-au făcut un mijloc de îmbogățire, descriind în chip neutru, dar cu un sos excitant, vițiile stăpânilor zilei. Alţii şi l-au făcut, criticând cu scandal aceste viţii. O a treia categorie, rămasă fără teică1, miorlăie într-un colţ ca o soacră şi nu ştie pe ce cale să apuce. De esteţi nu mai vorbesc. Nu mă interesează.

I-am părăsit pe toţi, fără regret, şi m-am apropiat de o a patra categorie, foarte redusă: aceea care vorbeşte cu succes în numele conştiinţei universale.

A fost o iubire mare care a durat puţin. Căci cerând acestei conştiinţe universale să se coboare în stradă, mi-a răspuns că ei nu-i place să fie stropită cu noroi, ba să se mai aleagă şi cu un guturai.

Atunci, disperat, neştiind ce să fac cu puterea de care dispuneam şi care creştea mereu, mi-am căutat scăpare în Rusia Sovietică, ale cărei acte le aprobam de mult, fără să le controlez.

Aici iubirea a fost de şi mai scurtă durată; iar dezama- girea, totală, după cum se ştie.

Aşa am ajuns la Brăila.

*

O regăsesc cu suflet nou, cu ochi noi, şi mi-e dragă. Peste ea, ca şi peste mine, deceniile au trecut fără să ne aducă nimic care să folosească celor

mulţi.

Mahalalele ei – vaste, simetrice, cum nu se văd multe, nici chiar în marile capitale europene – au rămas aşa cum le-am cunoscut acum 40 de ani. Aceleaşi bălţoace, aceeaşi piatră colţuroasă, făcută parcă dinadins ca să-ţi sfâşie talpa şi să-ţi scrântească piciorul, mai ales noaptea, când mergi pe dibuite. Lumina electrică, tot chioară. Canalizare, tot

2 teică – vas de lemn cu care se scoate apa din fântână (ti. Red.).

Puturoasă. Iar apă, noaptea, nu poţi să ai decât dacă cumva e incendiu în oraş.

Dar astăzi, toate acestea sunt nişte fleacuri. Cu pavaj ori fără pavaj, cu lumină ori fără lumină, cu higienă ori fără higienă, cu confort ori fără confort, omul rămâne acelaşi, bun sau rău, aşa cum a venit pe lume. Cei buni şi drepţi sunt mai rari decât diamantele – şi numai aceştia mă mai interesează individual.

Omenirea, s-o ia dracu'! Scoală-te tu ca să mă aşez eu – as- ta-i legea ei! Omenirea, deci, nu există.

Există însă omul. Şi omul [îl] caută pe om. Şi-l găseşte. Nu se poate să nu-l găsească. De îndată ce înlături omenirea din drumul tău, [îl] descoperi pe om. Căci noi nu [-i] vedem pe oameni din cauza omenirii. Cel puţin aşa s-a în- tâmplat cu mine.

Niciodată n-am trăit mai frăţeşte cu atâţia oameni ca de când m-am despărţit de lume şi am revenit în oraşul meu. Niciodată nu m-au căutat şi nu m-au găsit mai mulţi oameni. Şi nicicând n-am crezut că Brăila, de a cărei ticăloşie atâta am fugit, ar putea să placă atâtor străini de seamă care au văzut în viaţa lor numai oraşe strălucite.

Aşa că am regăsit Brăila copilăriei mele. De fapt, m-am regăsit pe mine. Căci pentru mine, eu şi cei care îmi seamănă sufleteşte sunt toată Brăila şi toată omenirea.

Această afirmaţie ar putea să pară o obăznicie. Şi totuşi…

Nimeni nu poate să iubească omenirea. Nu poţi să iubeşti ce e anonim şi ce-ţi scapă cu totul. Dar poţi să iubeşti un om, zece, douăzeci într-o viaţă întreagă. Poţi să le salvezi viaţa, la nevoie, şi ei pot s-o salveze pe a ta.

Asta-i toată umanitatea. M-am certat cu ea, alergând s-o descopăr – şi negăsind-o, încercând s-o iubesc şi neputând.

Acum, la Brăila, nemaialergând după nimeni şi nemai- făcându-mi o datorie din iubire, descopăr oameni fără să-i caut şi-mi sunt simpatici fără greutate. De altfel, nici nu mai am de-a face decât cu învinşi, eu însumi fiind un învins al propriei victorii.

Numai învinşii sunt demni de simpatie. Omul devine o fiară de îndată ce i se dă în mână o fărâmă de putere, adică de însemnătate. El o întrebuințează pe loc, ca să [îl] strivească pe aproapele său. Aşa că m-am săturat de oameni însemnaţi şi mă voi despărţi pe viitor de orice prieten care va deveni un om însemnat.

Sunt şi la Brăila oameni însemnaţi, dar eu n-am de-a face cu ei. Îţi trebuie oare un om însemnat când vrei să joci table ori să bei un rachiu, ori să asculţi povestindu-ţi-se verzi şi uscate, mai mult uscate decât verzi?

Şi pentru aşa ceva, adică pentru tot ce alcătuieşte o viaţă, Brăila îmi ajunge.

Ea e toată omenirea.

SCRISOARE CĂTRE ISAC HOROWITZ1

Duminică dimineaţa2, ieşenii vor avea ocazia să facă cunoştinţă cu Panait Istrati, povestitorul care a înscris România pe restul globului în ce priveşte literatura. Panait Istrati va conferenţia despre prietenie. […]

[em/il/ s/erghie/, Lumea]

Frate Isac,

Propunerea de a-ţi ţine hangul la „conferinţa de adio” pe care o vei face la Iaşi mă bucură, dar mă şi otrăveşte.

Mă bucură, fiindcă ea îmi oferă prilejul de a ne regăsi încă o dată în mijlocul prietenilor noştri ieşeni, oameni neîntrecuţi în a şti cum să iubeşti fără să ai necazuri şi cum să bei fără să te îmbeţi, virtuţi capitale pentru nişte haiduci ca noi.

Dar propunerea asta mă şi otrăveşte, fiindcă mi se cere să conferenţiez lângă tine. Or, tu ştii că de la Brăila, unde am avut imprudenţa să te „introduc”, am avut aerul unei mârţoage care „introduce” o locomotivă Pacific, căci eu sunt conferenţiar cum tu eşti papă.

Aşa că mă întreb acum dacă nu cumva prietenia ta unică ascunde în căptuşeala ei un pic de ironie socratică, adică

1 Apărută în Lumea (Iaşi), 10 ian. Ediţia de faţă nu reproduce integral

comentariile reporterului Emil Serghie, precum şi răspunsul lui Horowitz, tipărit pe aceeaşi pagină de ziar, conceput în acelaşi spirit (n. Red).

2 în 11 ianuarie 1931, în sala Cinematografului Trianon (ti. Red.).

O poftă irezistibilă de a face ca şi la Iaşi să apară pe scenă o gloabă, târând după ea un Rolls Royce.

Pe urmă, mai e ceva…

La o conferinţă, după ce, de bine, de rău, mă achit de buclucaşa mea datorie de a cânta din cobză lângă un Enes- cu al cuvântului improvizat, eu rămân cu gura căscată la tine, urmărindu-te asudând într-o Californie pe care tu o descrii în idiş.1

Am păţit-o şi pe asta la Brăila. Şi tare îmi venea atunci să mă reped la tribună şi să strig publicului:

„Fraţilor, daţi-mi mai bine o bătaie decât să mă lăsaţi să fiu eu, astă-seară, singurul om prost!”

Aşa că te-aş ruga să vorbeşti olecuţă şi româneşte la conferinţa comună pe care o vom ţine duminică la Iaşi. Cu condiţia asta, primesc să mai jucăm, încă o dată, tu, rolul lui Enescu, eu, pe al lui Pipiripiu, cobzarul de la Brăila.

Al tău cu frăţie,

Panait Istrati

IAŞIUL MEU2 I3

Citeam odată, demult, nu mai ştiu unde, că marele nostru Caragiale, sosind la Iaşi, trimitea, nu mai ştiu cărui Mis- sir4, următorul bileţel:

Missiraş,

Sunt la Iaşi,

1 Titlul conferinţei: Aspecte serioase şi frivole din California.

Prelegerea, boicotată de un grup de studenţi huligani, a fost întreruptă, iar conferinţa lui Panait Istrati, amânată pentru 18 ianuarie 1931 (n. Red.).

2 Sub acest titlu s-au publicat două articole în Lumea (Iaşi) – n. Red.

3 Apărut în Lumea (Iaşi), 15 ian. (n. Red.)

4 Referire la Petre Th. Missir (Missiraş), avocat şi jurist ieşean, bun prieten cu dramaturgul (n. Red.).

Sau la Ieşi.

Dacă ieşi De la slujbă,

Vin’ la Cujbă.

Al matale,

Caragiale.

Când vezi câtă gingăşie sufletească puneau oamenii, altădată, chiar în cele mai mici manifestări ale vieţii lor, îţi vine să conchizi împreună cu Eminescu:

De-aşa vremi se-nvredniciră…1

Totuşi, oamenii n-au fost niciodată numai buni ori numai răi, nici „vremile”, numai trandafirii ori numai negre, aşa cum cred poeţii necăjiţi. Şi mi-a fost, deci, hărăzit şi mie să trăiesc astăzi momente întârziate din acele „vremi” apuse.

Iaşiul de astăzi este pentru mine un asemenea moment.

Acum cinci ani, în august 1925, mă întorceam în ţară cu sufletul tare îngheţat. Timp de aproape 30 de ani suflasem din răsputeri într-un foc care nu voia să se aprindă. Apoi, deodată, se aprinsese năprasnic, dar era prea târziu. Sufletul meu nu mai avea acum nevoie de foc, ci de căldură.

Veneam, în 1925, să caut această căldură în inima oamenilor de la noi şi să mă prăjesc la para ei.

Am fost întâmpinat cu măciuci şi cu urlete sălbatice. Şi doar n-aveam nicio vină. Dar nu i se ierta „hamalului de la Brăila” – aşa cum m-a numit dl Iorga – îndrăzneala de a fi reuşit să-şi aprindă focul de la Paris, pe Turnul Eiffel, unde le e foarte greu Iorgilor să facă pe pompierii.

Şi punând mâna pe mine la Bucureşti, au încercat să mă dea gata, adică să spună că sunt un înstrăinat fiindcă am scris Kyra Kyralina în loc de Chira Chiralina (ceea ce, în franţuzeşte, ar fi fost Şira Şiralina). Am mai fost învinuit, tot de dl Iorga, că am debutat cu o neruşinare, dezvelind intimitatea mamei mele. Pasămite, bietul om nici nu citise cartea

1 Fragment de vers din Scrisoarea III (n. Red.).

Mea – şi deci n-avea cum să ştie că autoarea zilelor mele, fiind o sărmană spălătorească, n-avea vreme nici să-şi pună petece la cămaşă, necum să se sulemenească toată ziua şi să primească musafiri.

Bineînţeles, toate învinuirile astea sunt prostii, dar cu ce credeţi dvs. Că se ocupă savanţii care vor să devină populari, să creeze curente şi să dicteze „opiniei publice”?

S-a întâmplat însă ca cea mai bună opinie publică de atunci să nu fie, în

cazul meu, de părerea savantului nostru. Şi astfel, cum mă apăram singur contra zece, mi-a fost dat să văd ieşind din pământ un om cu trup mare, bine echilibrat, şi cu faţă de copil înţelept.

Era Mihail Sadoveanu. Cu puţin înainte, el publicase în revista Lumea un articol1 în apărarea mea, singura intervenţie din elita intelectuală care îmi mersese de-a dreptul la inimă. Fără să mă cunoască personal, ci numai cu acea putere de simţire care porneşte dintr-o inimă caldă, nu dintr-un creier rece, el avusese curajul să se plece asupra „înstrăinatului" şi să-l declare „un fiu al acestui pământ".

Acum venea la Bucureşti să-mi prindă mâna-mi osoasă în mâna-i de gospodar, de artist şi de prieten:

„Vin' la mine la Ieşi, bre, omule necăjit!"

L-am însoţit pe loc şi am fost găzduit în casa-i plină de copii cuminţi şi de înţelepciune milenară. Şi chiar de a doua zi, un alt om ieşi din pământ sub ochii mei uimiţi: un om cu trup şi cuvânt de baci glumeţ, dar cu privire de frate supărat pe oameni.

Era Ion Mironescu, gârbaci şugubăţ al literelor române şi doctor-profesor din vitregia sorţii. La Tazlău, unde Mi- roneştii au umilă orânduire, fratele Ion şi bădiţa Mihai pot dovedi oricărui om de suflet că toate le poţi face pe lume, dar că pământul ţării tale nu-l iei niciodată pe talpa ciubotelor, oricât ai fi de înstrăinat; că tot la el te-ntorci, dacă ai ieşit

1 „Panait Istrati contra unor vorbe aspre", apărut în 21 septembrie 1925 (». Red.).

Cu adevărat dintr-însul, şi că numai proştii îşi închipuie că înfrăţirea oamenilor implică dispariţia naţiunilor.

Iată Iaşiul meu. Iată ce a făcut el pentru mine într-o zi de grea cumpănă, când nu mai ştiam ce să cred nici de oameni, nici de pământul ţării mele, şi când sufletu-mi îngheţat avea atâta nevoie de căldură românească. Aici, la Iaşi, am recunoscut existenţa acelei cinste sufleteşti care trebuia să-mi întărească braţul în ziua când, întors din Rusia, aveam să dau cu barda în propriul meu piept.

De-atunci vin numai la Iaşi.

II. ISAC HOROWITZ1

O prietenie mare e tot aşa de rară ca o căsătorie ideală, deşi aceste două

legături omeneşti se sprijină pe legi naturale cu totul diferite. Mai cred că, în ambele cazuri, presimţirea acordului perfect ce va să urmeze o avem din primul schimb de priviri, nu după nenumărate tărăgăneli şi stăruinţe, aşa cum, în haosul spaţiilor, elementele trebuie să se închege ori să se respingă într-o clipă.

Am făcut până azi mai multe prietenii mari. Pe toate le-am presimţit din primul ceas. La fel s-a petrecut şi cu Isac Horo- witz, prietenul nou şi mare, descoperit la Iaşi.

Dacă vorbesc de el aici, nu e fiindcă aş fi voit să-l fac simpatic alegătorilor ieşeni. Horowitz a luat de câteva zile drumul înapoi spre America, şi cine ştie dacă îl vom mai revedea vreodată! Dar el face parte din acea specie umană care, ca lumina, nu trebuie ţinută sub obroc. Căci omenirea e un amestec de sori şi de pietre de o varietate atât de infinită, încât nu mai ştii unde un om încetează de a fi soare şi de unde începe să devină piatră. Nu ştim nici măcar dacă sorii au fost făcuţi pentru nevoia pietrelor de a fi încălzite, ori dacă pietrele au fost făcute pentru nevoia sorilor de a

1 Apărut în Lumea (Iaşi), 17 ian. (n. Red.)

răspândi căldură. Ştim însă că, sori ori pietre, suntem cu totul fără rost în viaţă, de îndată ce rămânem unii fără alţii.

Isac Horowitz e un mare risipitor de căldură. El nu face decât asta. Nu cunosc încă un al doilea exemplar uman care să-l egaleze. Dacă viaţa i-ar îngădui să închege în forme nepieritoare tot ce sufletul lui zvârle în spaţiu cu mii de antene, e cert că o părticică din omenire ar fi mai puţin ticăloasă, aşa cum pietrele sunt mai puţin nemernice de îndată ce soarele le transmite căldura lui.

Dar omul e mai nemernic decât piatra. Aceasta e incapabilă să refuze căldura. Omul o refuză. Ca să-i învingi îndărătnicia, trebuie să-i gâdili vanitatea. Dacă n-o faci, poţi să te plimbi cu căldura ta de-a lungul timpurilor până ce-i plesni, el nu te-o trage de mânecă. Înainte de a te accepta, el vrea să fie onorat, vrea să ştie că are de-a face cu cineva. Lui trebuie să i te înfăţişezi cu patalama.

Iată cum putem uşor distinge în viaţă omul-soare de omul-piatră. Cel dintâi simte din prima atingere cu cine are de-a face. Lui nu-i trebuie niciun

fel de nume. Că-i vei fi fiind superior, egal ori inferior, el o înţelege dintr-o dată şi procedează în consecinţă, adică primeşte, schimbă ori dă. Şi nici într-un caz el nu se simte umilit, după cum e incapabil să măgulească. De asemenea, toate situaţiile îi convin, căci el e deopotrivă fericit când primeşte, când dă, precum şi când nu face decât să schimbe aur contra aur.

Prietenul Isac Horowitz e unul dintre aceşti oameni generatori de viaţă superioară. Dar el n-are patalama. Pe unde trece, el zice: „Eu!" Şi nimeni nu înţelege nimic. Ce e aia „eu"? Arată-mi mai întâi dacă ai fost undeva, cândva hirotonisit! Nefiind încă, bietul Isac pleacă fruntea şi o ia din nou la goană prin vastul univers, urlându-şi nevoia de a primi ori numai de a face schimb.

În România, el umblă de şapte luni cu o falcă-n cer şi al- ta-n pământ, cotropit de doruri înalte, pe care i le descoperi dintr-o singură aruncătură de ochi pe chipu-i încă tânăr, dar de pe acum scrijelat de gheara de vultur a vieţii trăite vultureşte. Horowitz nu se consideră omul unei naţii, şi nimic în gândirea lui nu are sens practic, meschin. El planează. În ţară la noi, trimis fiind de un jurnal mare, primit de rege şi de Consiliul de Miniştri, el ar fi putut uşor să facă ceea ce fac toţi patrioţii noştri neînstrăinaţi, adică să-şi umple buzunarele cu banii ţăranului. El se întoarce cu ele năprasnic de goale, dar puţini ştiu cât tezaur sufletesc duce Isac cu dânsul de pe meleagurile noastre.

Într-o seară, la Brăila, după o conferinţă a lui, ne aflam împreună la o agapă amicală în casa unui evreu, plină numai de evrei. Lume simplistă, cam ca de regulă. Frivolitate. Dar noi reuşim totuşi să încălzim pietrele umane, şi când atmosfera era bine ridicată, Horowitz începe să cânte domol Pe lângă boi1 de Coşbuc, tradusă în idiş de dânsul.

Am trăit atunci o clipă de înălţare sufletească cum n-am mai cunoscut de mult. Puţini români neaoşi şi poeţi m-au mişcat atât de adânc.

Apoi, pietrele răcindu-se din nou, una din ele luă cuvân- tul ca să [-l] tămâie pe Horowitz şi îndrăzni să afirme, fără să ştie cel puţin dacă e adevărat, că prietenul nostru ar fi fost, acum 21 de ani, „gonit din ţară". Isac se ridică şi răspunse:

„D-ta vorbeşti ce nu ştii. N-am fost gonit de nimeni. Am primit un bilet de drum din America şi am plecat singur. De ce se face melodramă?"

Acesta este „jidanul” care a conferenţiat duminica trecută la Trianon şi care se duce să vorbească americanilor de sufletul ţăranului nostru.

SCRISOARE DESCHISĂ LUI CEZAR PETRESCU2

Dragă Domnule Petrescu,

De câteva zile mi-e mai bine, graţie voinţei încăpăţânate a câtorva buni prieteni, printre care o datorie omenească

1 Publicată în 1891, poezia face parte din ciclul „Balade şi idile” (/;. Red.).

2 Datată Brăila, 24 septembrie, scrisoarea a apărut în Curentul, 25 sept. (n. I.U.)

mă obligă să [îl] numesc aici pe drul Vasile Georgescu. Aşa că iar am început să mă interesez la ce se petrece în jurul meu.

Şi în dimineaţa asta s-au petrecut în apropierea mea lucruri neobişnuite: venise un om de la barieră s-aducă în goană gazdei mele pagina literară a Curentului de ieri; iar gazda mea – personaj romantic din epoca dostoievskia- nă – citea articolul d-tale, „Panait Istrati, bolnav” 1. Îl citea în curte, cu glas înecat, în auzul celor ai casei, precum şi al câtorva meşteşugari veniţi să dreagă nişte ferestre. Mai la urmă, toţi s-au pornit pe plâns. Boceau, oameni în toată firea’.

„Frumos…” „Frumos…” Atâta puteau ei să îngâne.

*

Ei, spune, cum să mai mori!

Oamenii aceştia, care m-au crezut un moment pierdut, nu mă boceau pe mine, cum s-ar crede, ci aveau lacrămi de recunoştinţă pentru acel „frumos” care e un bun etern al vieţii, care nu e proprietatea nimănui, pe care nicio putere tiranică nu-l poate înăbuşi definitiv şi a cărui strălucire îşi găseşte răsfrângerea până şi în sufletele cele mai umile. D-ta şi eu nu mai existam. În mijlocul unei nopţi sufleteşti, o mână răscolise, nu cu un cleşte, ci cu propriile degete, în mormanul de cenuşă a laşităţii omeneşti. Şi deodată a lucit în bezna mahalalei mele jăraticul veşnic al Vieţii, luminând o clipă chipuri obidite.

În lumina acestui „frumos”, d-ta şi eu nu însemnăm nimic.

Totuşi ţin să-ţi mulţumesc. Şi fiindcă nu ştiu dacă voi mai putea mânui pe viitor condeiul acesta drag, aş vrea să-ţi mulţumesc, în faţa oamenilor, pentru cuvintele d-tale de astă-iarnă şi pentru cele de ieri.

1 Apărut în 23 septembrie 1931, în pagina „Curentul literar şi artistic" (/!. Red.).

Ele mi-au făcut mult bine în ostracismul meu de azi, jumătate voit, jumătate nevoit. (Voit a fost când, cu hotărâre, am fugit de faima ieftină a prieteniilor ieftine ori interesate, aşa cum am văzut căzând păcatul pe tragica bătrâneţe a lui Gorki1, aşa cum eu însumi o păţisem un moment în Rusia. Dar cerul mi-e martor că n-am voit să fug de toată lumea. Ba, optând pentru pământul mamei mele, am crezut chiar că mulţi oameni de treabă mă vor căuta şi-mi vor cere să-i ajut, cu slabele mele puteri, la greaua operă de ridicare din mizerie şi ruşine a acestei ţări, astăzi pe deplin hulită în Apus. Nimeni nu m-a căutat – sau prea puţini şi prea sceptici. E drept că şi eu am rămas acela care am fost întotdeauna şi cum nu mulţi m-au văzut.)

*

Dar neglijând [u-l] pe luptătorul pentru dreptate, d-ta te ocupi de prietenul şi de scriitorul din mine. Şi întrebi: „Un- de-i sunt prietenii de ieri? Admiratorii frenetici?"

Ah, câte n-aş avea de destăinuit aici, cu trista-mi experienţă din ultimii ani! Şi cât n-ar fi de folositoare aceste destăinuiri pentru sufletul înjunghiat al celor singuri şi tari! Dar nu pot s-o fac: când scriu, ard, fumez şi beau cafea, aşa cum fac acum. Şi medicul mă ocărăşte grozav.

Lăsând [u-i] pe „admiratori" la o parte (ei n-au nicio importanţă în viaţa unui om însetat de dreptate – şi apoi, nu de ei pot să mă plâng), d-ta te înşeli însă când crezi că n-am prieteni.

Am spus adineaori că nu toţi cei care şi-au zis prieteni au reuşit să fie prietenii mei. Deci, în prietenie, nu numărul mă interesează, ci calitatea. Ei bine, slavă cerului, aceasta nu-mi lipseşte! În căsuţa asta de lut în care zac, visând la ce ar fi putut să fie dacă nu era ce este, nu-mi lipsesc mărturiile de dragoste curată, dragoste numai pentru omul de totdeauna.

1 Vezi mai jos, pp. 170-171 (n. Red.).

Ia spune-mi, Cezar Petrescu, cetăţeanul de la barieră, pe care cuvintele d-tale l-au pus pe goană şi pe care nu-l cunosc deloc, crezi că l-ai mişcat fiindcă i-ai vorbit de scriitorul tradus în atâtea limbi? Da' de unde! El poate nici nu m-a citit. El te-a simţit însă cum d-ta vorbeai de omul rămas prietenul omului, în ciuda tuturor traducerilor. Atunci şi-o fi zis el:

„Frumos!” Frumos e să vezi cum, fără să ridici un deget, glasul dreptății ştie să răsune, mai curând ori mai târziu, deasupra unei vieţi închinate dreptății.

Dar privind mai de aproape, chiar d-ta simţi la fel cu cetățeanul de la barieră, altfel n-ai avea ecoul pe care-l ai. Şi crede-mă, orice ar spune papagalii literelor, e mai mare merit pentru un om de condei să simtă cu inima generoasă a mulţimilor nedreptățite, decât cu sufletele moarte ale îndrăgostiților de artă pură. Căci omenirea are mai multă nevoie de dreptate decât de artă.

Iată cum, răscolind în cenuşa care mă acoperă în ţara mea, ai ştiut să-mi fii prieten şi să-mi descoperi prieteni. Fie ei şi de pe la barieră.

Trăi-voi să vă văd, numeroşi, sunând trâmbița Dreptății? Să veniți atunci să mă luați pe-o targă ca pe doctorul ofticos din Moldova.

Ar fi, barem, pentru cea din urmă cauză a oamenilor.

Panait Istrati

PANAIT ISTRATI ŞI PARTIDELE POLITICE SCRISOARE DESCHISĂ LUI D.V. BARNOSCHI1

Dragă Domnule Barnoschi, în convorbirea între opt ochi pe care am avut-o aseară, după întrunirea cetățenească a Partidului Țărănist de sub

1 Datată Brăila, 9 noiembrie 1931, scrisoarea a apărut în Curentul, 16 nov. (n. L.U.)

conducerea dlui dr Lupu1, ți-am spus că m-ai întărâtat şi cu cărvunarii2 d-tale, şi cu politica militantă „lupistă” pe care ai început s-o faci – şi, mai ales, m-ai întărâtat d-ta însuţi, adică tot ce-mi închipui eu că eşti. Ieri seară, însă, n-am putut să-ţi spun clar ce-mi frământa bojocii, căci eram, cu Clony3 şi Eremie4, patru hultani deopotrivă de groaznici. Acum sunt singur – şi iacă-mă-s gata să te iau la refec, aşa cum ți-am făgăduit, dar sunt tot aşa de gata să ascult ce-ai să-mi răspunzi pe îndelete, pentru ca din cele dezbătute de noi să iasă lumânarea mea şi, poate, şi a altora.

Tema: ideea d-tale, cinstit susţinută, că orice om de bine – şi cu atât mai mult omul care mai are şi un nume respectat în opinia publică – să facă, trebuie să facă, politică militantă de contribuție personală la o gospodărie de stat mai umană, mai revoluționară.

E însăşi gândirea mea, ba chiar marota mea, din pricina căreia m-am

despărţit de toţi confraţii mei occidentali care practică sublimismul turnului de fildeş. Aşa că mi-a plăcut exemplul pe care mi-l dădeai, ca şi îndemnurile, delicat universitar, pe care mi le făceai propovăduind pentru parohia d-tale.

Apoi, nici eu nu mă aflam de trei ceasuri în picioare la întrunirea dlui dr Lupu, ca să mă conving dacă d-sa e… băiat frumos. De când m-am stabilit la Brăila, veneam pentru întâia oară să ascult un om politic vorbind. Şi mă gân- deam, ascultându-l, că bine fac eu de cred mereu în oameni:

1 Nicolae Lupu – vezi între banchet şi… p. 203, n. 2 – fondase, în 1927, un nou partid ţărănesc, desprins din P.N.Ţ. (ti. Red.)

2 Cărvunarii iniţiaseră o mişcare reformatoare reprezentând interesele boierilor liberali şi ale negustorilor. Romancierul D.V. Barnoschi (Dumitru Vasiliu-Bamosche) publicase în 1928 voi. Cărvunarii: Poveste istorică, 1823-1827, iar în 1930 înfiinţase revista Cărvunarii (n. Red.).

3 Basil R Clony, avocat, prieten cu Istrati – vezi Scăpare de condei, pp. 183-184 (n. Red.).

4 Neculai Eremie, preşedintele Ligii Agrare din Brăila – vezi mai jos, p. 88 (n. Red.).

Dr Lupu se dovedea în ochii mei om cu cuget tare, curat şi hotărât, în folosul de mâine al acestei ţări.

Dar de aici şi până a mă decide să intru în partidul d-sale îmi mai rămânea mie de băut toată Marea Neagră. Iată unde încetăm de a ne înţelege şi pentru ce m-am întărâtat.

*

D-ta, prietene Barnoschi, eşti un cărturar. Eu nu pot să-ţi opun decât un suflet cinstit, deschis şi călit de mari experienţe dureroase. Dar acest singur bun real al meu mă costă cel puţin tot atât cât te-a costat pe d-ta învăţătura. (Ah, n-am să uit niciodată ce mi-ai spus aseară: că Platon ar fi afirmat că numai cu cei mijlociu hrăniţi se mai poate face ceva pe lume, căci cei bogaţi sunt tâmpiţi de îmbuibare, iar cei săraci, şi mai tâmpiţi de foame. Ce frumos şi adevărat! Şi ce păcat e să fii ignorant ca mine, care mai pot trăi fără să [-l] fi citit pe Platon!) Deci: învăţătura d-tale umanizată şi experienţa mea, devenită înţelepciune, pot colabora cu altele, care încearcă să scoată din tâmpenie cele două tabere sociale extreme, deopotrivă de inerte.

Pot colabora – cum? Îți închipui, într-adevăr, că aceasta se poate face avântându-se trup şi suflet în barca şubredă a partidelor de guvernământ, fie ele socialiste, moderate, bolşevice ori reacţionare? Niciodată!

Omenirea piere azi nu fiindcă nu sunt destule partide de guvernământ şi destui oameni care să se îndese la putere, ci dimpotrivă, fiindcă nu există încă nicio organizaţie de cărvunari îndeajuns de idealistă care să lupte numai în veşnică opoziţie, refuzând cea mai neînsemnată participare personală acolo unde omul putrezeşte imediat: la putere.

Orice putere e o viitoare descompunere. Mi-a fost dat să pipăi cu propria mână multe forțe dictatoriale democratice ori numai înălţător de morale în domeniul gândirii – şi am văzut că toate erau roase de putreziciunea țelului atins. Acolo unde un țel se crede atins, nu e decât o abdicare – dovadă: vasta experienţă bolşevică ori cea fascistă; dovadă:

marmelada democratică germană; dovadă: nenumăratele „forțe morale" cuprinse între pişicherul artist-castelan1 de la Salzburg, care [l-] a speriat pe Relgis2 cu confortabilul lui dialecticism, şi caraghiosul moşneag de la Santiniketan3, căruia îi fac vânt, citindu-i poemele în fum de miresme, o duzină de fete cu trupuri de sirene, cum ne povesteşte cinstitul scriitor german Arthur Holitscher4, care l-a vizitat. Pe toţi aceşti oameni „de conştiinţă", pe care dvs. Îi sărbătoriți din ignoranță ori fiindcă sunteți ca ei, eu îi privesc de mult cum agonizează. Ei mor fiindcă nu pot merge mai departe. Puterea la care au ajuns a devenit un fel de ţăruş bătut în pământ, deasupra căruia ei s-au aşezat gravi ca nişte papi. Stop! ca gardistul circulaţiei. Nimeni nu trece mai departe! Stop, spune Stalin; stop, Mussolini; stop, Van- dervelde; stop, mai toate luminile cărturăreşti şi artisticeşti.

Stop, vei spune şi d-ta când inflaţia pe care bine face c-o preconizează drul Lupu îmi va dovedi mie că alte bale încep să se spargă, dar tot veşnica turmă le plăteşte. Şi d-ta nu vei putea să nu spui stop năvălitorilor, fiindcă vei fi nevoit să-ţi aperi mecanismul hibrid căruia i te-ai dat cu totul. Politica d-tale şi a tuturor oamenilor de partid e următoarea: eu merg cu ăştia şi mă solidarizez cu toate actele lor de guvernământ. Cad ei, cad şi eu. Se compromit ei, mă compromit şi eu.

1 Probabil, Stefan Zweig (1881-1942). În octombrie 1930, când l-a vizitat,

Relgis îi tradusese câteva cărţi în română. Şi scriitorul austriac fusese primit cu toate onorurile în U.R.S.S. (1928), dar a ezitat să-şi facă publice impresiile, fapt sancţionat de radicalul Istrati (n. Red.).

2 Eugen Relgis (1895-1978), publicist român de orientare umanitaristă şi pacifistă, emigrat în Uruguay la sfârşitul anilor ’40; a prefaţat versiunea spaniolă a culegerii de articole istratiene, Mi Cruzada o la nuestra, apărută postum la Editorial Armonia, Buenos Aires, 1938 (n. Red.).

3 în 1901, Rabindranath Tagore (1861-1941) a înfiinţat la Santiniketan (India) o şcoală menită să pună de acord concepţiile tradiţionale hinduse cu filosofia clasică occidentală (n. Red.).

4 Arthur Holitscher (1869-1941) a scris romane psihologice, cărţi de călătorii, studii despre artă. Istrati l-a cunoscut în U.R.S.S., fiind şi el invitat la festivităţile aniversare din octombrie-noiembrie 1927 (ti. Red.).

Nu, prietene Barnoschi. Îngăduie vieţii să-şi menţină intacte rezervele eternelor nemulţumiri.

La Moscova şi la Roma nu mai poate niciun nemulţumit să-şi exprime gândul. Şi ce crezi că fac toate partidele noastre decât bolşevism ori fascism? Văzut-ai cum a fost înăbuşit glasul unor cetăţeni care au cerut la întrunirea de ieri să vorbească Stan şi nu Bran? Văzut-ai cum au fost luaţi pe sus, din fundul sălii (de lângă mine), şi azvârliţi afară? Cert, ei îşi meritau soarta, căci cerând să vorbească Stan, pretindeau să nu i se dea cuvântul lui Bran, care era aşa şi pe dincolo.1 Dar vorba e că drul Lupu a promis c-o să vorbească şi Stan, care n-a mai vorbit fiindcă aşa a vrut camarila.

Ei bine, asta e bolşevism şi fascism, chiar din opoziţie. Ce-o să fie la guvern, când camarilele vor tăia şi spânzura prin judeţe? D-ta, nevoit să le acoperi matrapazlâcurile, te vei duce cu ei de râpă. Dar eu nu vreau să mă duc cu nimeni de râpă, fiindcă eu nu mă solidarizez cu oameni, ci cu o năzuinţă. Oamenii sunt potlogari. Năzuinţa rămâne de-a pururea neprihănită, căci ea este cea respinsă de la toate ospăţurile vieţii. Ea e singura putere neatacabilă şi tot ce are mai sfânt nedreptăţitul tuturor timpurilor şi tuturor ideologiilor. Când d-ta şi toţi prietenii mei înrolaţi în cadrele silniciilor vă dovediţi neputincioşi în faţa nedreptăţii, eu mă apropii de omul învins şi-i spun: Hai să-i combatem şi pe ăştia!

Dar îmi vei spune: d-ta faci politică negativă. Eşti un laş care nu vrei să-ţi asumi niciun fel de răspundere.

Deloc! Politica mea e cea mai pozitivă, căci ea nu se încadrează nicăieri, nu abdică niciodată şi n-are cum să se compromită. Eu ader zilnic la orice năzuinţă umană şi sunt gata, rămânând veşnic în opoziţie, să dau tot concursul meu omului de la cârmă care vrea să lucreze spre binele obştesc – dar eu nu mă vând lui, eu îmi rezerv dreptul de a-l urmări şi în ce gândeşte noaptea prin somn. Iar când l-am prins cu

1 Referire la cuplul de comici Stan Laurel şi Oliver Hardy (Bran), celebri din perioada filmului mut (n. Red.).

Ocaua mică, îi dau la cap şi rămân tot eu, tot acela care spune: S-au dus şi ăştia, haideţi mai departe!

Căci asta e soarta omenirii!

Îmi vei obiecta, poate, că felul meu de a lupta mă izolează de toată lumea – dovadă că am rămas singur.

Aşa cred politicienii – şi eu îi las să creadă aşa –, dar realitatea e alta. Eu par singur fiindcă nu sunt înconjurat de nicio clică literară şi de nicio coterie politică. Şi cu toate astea, când vreau să vorbesc cetăţenilor, eu n-am nevoie de nicio darabană de partid. Eu mă prezint singur. Şi crezi d-ta că lumea vine la mine, trecând printre baionete, cum a fost cazul la Iaşi1, fiindcă eu aş fi ouat cine ştie ce drăcovenii literare nemaiauzite? Da′ de unde! Am scris şi eu câteva pagini frumoase, ca orice scriitor demn de această denumire. Dar paralel cu puţina frumuseţe artistică, eu am ridicat osanale marii frumuseţi etice a revoltei permanente împotriva permanentei nedreptăţi de care suferă imensa majoritate a omenirii. Şi n-am făcut numai atât. Am căutat să-mi fie viaţa ca predica – şi am reuşit atât cât omeneşte e cu putinţă. Altfel, ce-ar mai fi rămas din bietul scriitor din mine, după ce atâta s-a spus de burghezie că sunt vân- dut bolşevicilor, iar de bolşevici că sunt vândut burgheziei?

Răspuns-am eu un cuvânt la toate aceste atacuri? Nimic. M-am retras la Brăila şi am lăsat timpului să roadă calomnia. Credeam că îmi vor trebui vreo cinci ani de tăcere. Iată însă că oamenii de treabă, dintre care pe unii nici nu-i cunosc personal, încep să se întrebe de ce am amuţit. N-am amuţit deloc. Dar nu sunt grăbit. Iar în Europa, care a stat bosumflată pe mine

timp de doi ani, fiindcă am refuzat să mă fac, cum mi se cerea, flaşneta conferenţiară a tuturor miorlă- ielilor antisovietice, Kulturbund contractează acum cu mine să conferenţiez despre ce poftesc – la Viena şi în şase principale centre ale Germaniei.2 De ce încrederea asta? Fiindcă

1 Referire la incidentul petrecut în 11 ianuarie 1931 în Sala Trianon, – vezi mai sus, p. 65, n. 1 (n. Red.).

1 Turneul cu Artele şi umanitatea azi a avut loc în 3-17 februarie 1932; textul a fost citit şi la postul de radio din Hilversum (Olanda) – n. Red.

Adevărul a ieşit ca untdelemnul deasupra apei şi fiindcă se ştie că eu nu sunt omul să vorbesc de cavalerii de la Malta când lumea piere.

Iată rezultatul neînregimentării şi al credinţei în masa anonimă a nemulţumirilor de totdeauna.

*

îmi pare rău, deci, că mă chemi pe drumul d-tale, în loc să vii pe al meu. Din cât te cunosc, presupun că eşti omul dezinteresat care n-are nevoie de un partid ca să poată să-şi răspândească gândirea activă. Şi un om politic ca drul Lupu, care de-abia îşi făureşte cadrele şi pe care vrei să-l serveşti, ar avea, cred, nevoie nu de trâmbiţaşi turnaţi în serie ca gloatele de state-majore care-l secundează linguşindu-l, ci de frunţi senine care să ştie oricând să i se împotrivească. Dacă vei îndrăzni s-o faci, te vor mânca fript fraţii de luptă. Iar dacă nu vei face-o, ce mare scofală se va alege din intrarea d-tale în rândul tuturor trepăduşilor electorali? Uitat-ai păţania takistă a rebelului Caragiale? 1

Totuşi, eu te accept şi aşa. Şi îţi făgăduiesc încrederea mea momentană şi concursul la vreme de nevoie. Nu-l cunosc pe şeful d-tale şi nici nu pot să-l cunosc până ce nu va ajunge la cârma ţării, oricare i-ar fi calităţile. Dar am nevoie să cred în oameni de guvernământ şi să sper în ei. Nu pot trăi fără să nădăjduiesc de la cârmuitori vremuri mai bune pentru mulţimea cea fără de cuvânt. Chiar bolşevicii, dacă ar fi mâine stăpânii acestui pământ, tot aş încerca să-i ajut cu vederile mele, deşi sunt convins că aceştia mă vor trimite în Insula Şerpilor la prima mea inevitabilă opoziţie, ba poate mă vor curăţa de la început.

Eu nu mai cred într-o clasă de oameni, dar trebuie să ajut pe oricine vrea să fie om de treabă să poată fi om de

1 În 1908, venit în ţară de la Berlin, Caragiale s-a implicat în turneul electoral al lui Take Ionescu (care tocmai fondase Partidul Conservator-Democrat), sperând să obţină un loc în Cameră, ceea ce nu s-a întâmplat (ti. Red.).

Treabă. Şi în oamenii care sunt azi la cârmă mai cred. Adică continui să sper, ca la început, că tot au să facă ceva bine şi pentru biata ţară. Nu se poate spune că au guvernat, ci că sunt pe cale să guverneze. Să mai aşteptăm.

Apoi, voi crede în drul Lupu, ca unul dintre puţinii oameni politici de frunte care n-au jucat încă rolul principal.

Dar pe când d-ta, voind să-l serveşti cu totul, nu vei face decât să-ţi trădezi cărvunarii, eu, semnalându-i relele, voi rămâne fidel năpăstuiţilor mei.

Panait Istrati

DAC-AŞ FI REGELE1

„Jupâne solgăbirău2, Slobod îi să beu şi eu?”

„Slobod îi cu banu' teu!”

Nimic nu e mai frumos pe pământ decât să îngădui unui om cinstit să-şi spuie gândul, chiar dacă, după ce şi l-a spus, va trebui să-l trimiţi la ocnă ori să-i tai capul. Ordinele sociale, legiuirile, aşezămintele economice, toate devin, după unul sau mai multe secole, obiecte de muzeu. Singură îndrăzneala de gândire a omului rămâne şi se impune admiraţiei noastre de-a lungul vremurilor. Parcă mai poate fi luat în serios Contractul social al lui Jean-Jacques [Rousseau, 1762] sau naivele lui Confesiuni [1781; 1788] când vedem astăzi cu ce bombardează Franţa un librar ca Valois, ori felul cum înţelege să-şi bată joc de burghezie un intelectual burghez ca Emmanuel Beri3, sau genul de dragoste pe care ni-l propo

1 Datat Brăila, 23 noiembrie 1931, articolul a apărut în Curentul, 30 nov. (n. I.U.)

2 solgăbirău [< magh. Szolgabirô] = (prim-) pretor, administratorul unei plăşi (n. Red.).

3 Emmanuel Beri (1892-1976), istoric, eseist, romancier şi jurnalist francez: a colaborat la Monde şi Europe. Istrati se referă la volumele Mort de la morale bourgeoise (1929) şi Mort de În pensée bourgeoise (1930) – n.

Red.

Văduiesc scriitori invertiţi ca André Gide1? Toate aceste idei şi sentimente, după ce au fost aprig combătute, se realizează, devin comune, în total sau în parte: apoi, nimeni nu mai face caz de ele – se duc la muzeu ca să facă loc altor trăs- neli ori nevoi omeneşti, ba chiar unor curate nebunii, ca, de pildă, invitaţia modernă de a umbla în pielea goală.

Totuşi, când, după decenii, răsfoieşti paginile epocilor apuse, deşi îţi dai seama de neantul propovăduirilor de mult înfăptuite, nu poţi să nu-i admiri pe oamenii care, într-un chip sau într-altul, au îndrăznit să lupte cu o prejudecată, să submineze un sistem, să reclame un anumit drept. E în actul acesta de îndrăzneală o măreţie a cugetului uman, chezăşia că niciodată omul n-o să se oprească în timp, că totdeauna o să aibă o înfăptuire de dorit, fie şi o nebunie, atunci când o societate perfectă nu va mai avea nimic practic de realizat.

Am făcut ocolul acesta fiindcă am şi eu astăzi o vorbă mare de spus, o vorbă care să mă compromită pe vecie. Dar să nu creadă directorul acestei gazete, adversarul meu Pamfil Şeicaru, că m-am încurcat într-o disertaţie istorico-filozofi- că doar ca să-l conving să-mi publice rândurile de faţă. Nu. Mai întâi, fiindcă sunt convins că nu poţi convinge pe nimeni de nimic, nici chiar pe nevasta ta, căci faptele ori se impun singure, ori cad leşinate. Şi apoi, dacă şi Curentul îmi pune botniţă ca o simplă ciupercă socialistă, eu [îl] am pe Rieder, care îmi publică toate năzdrăvăniile!

Dar am cunoscut în viaţa mea un om şi o gazetă care au făcut ce aş face şi eu dacă aş fi, ca Pamfil Şeicaru, satrapul voios al unui mare cotidian. Omul acesta se numea Jean Debrit, burghez de cea mai calvinistă origine, iar ziarul lui, La Feuille. Localitatea, Geneva, anii, 1917-1920.

Cu singura condiţie de a nu abuza de coloanele ei (avea între 6 şi 12 pagini), La Feuille îţi îngăduia să susţii tot ce pofteşti. Bineînţeles, dacă nu era de părerea ta, Debrit te

1 Vezi între banchet şi… p. 247, n. 3 (n. Red).

Combătea coastă-n coastă. Nota ziarului, bolşevizantă. (Nu primea un franc de la bolşevici, ci de la un american bogat, John Kay.)

Ei bine, vijelios scrisă de sute de condeie (acolo am publicat eu primele rânduri franţuzeşti, sub semnătură proprie şi sub pseudonimul Un canibal)

şi minunat ilustrată de desenele lui Frans Masereel (pe atunci debutant, astăzi artist cu renume mondial), gazeta aceasta, aprig duşmănită şi boicotată de toată presa elveţiană, devenise pâinea zilnică a mii şi mii de lucrători necăjiţi, dar şi a unor cinstiţi intelectuali, în fruntea cărora se afla Romain Rolland.

*

Iată ce fel de ziar ne trebuie astăzi, mai ales când proiectul de lege a conversiunii datoriilor agricole al dlui Ar- getoianu1, întâmpinând atâtea duşmănii, ne dovedeşte că nimic bun nu se va înfăptui în ţara noastră fără o luptă a maselor, luminate de oameni dezinteresaţi. Nu mă miră împotrivirile partidelor mari. E doar, la noi, un obicei al pământului să nu faci decât politică electorală, de îndată ce te afli în opoziţie, şi să nu te sprijini decât pe acei care au punga bine garnisită, oricât ar fi de impopulară opoziţia ta, oricât ar merge ea împotriva intereselor generale ale ţării. Căci ştiut e că, la noi, ţara nu există, ci un Vodă, pe care trebuie să-l faci „să ştie de frică”, şi jandarmul, care face alegerile după ce ai reuşit să-i smulgi Regelui puterea.

Mă miră însă totala lipsă de mari mişcări populare care să ştie să-şi apere interesele când vine un eveniment istoric ca acela pe care netăgăduit îl va crea sus-numitul proiect de lege. Mă mai miră apatia intelectualilor noştri, de a căror existenţă afli numai când vine să ne viziteze un Paul

1 Constantin Argetoianu, om politic liberal: în repetate rânduri ministru (al Agriculturii, în 1931), prim-ministru (1939) – n. Red.

Morand1 ori un Duhamel2, dar care nu înţeleg niciodată să vină cu scrisul lor ocazional în ajutorul ziaristului de profesie, care luptă să susţină un proiect de lege omenoasă şi care e debordat de tagma confraţilor stipendiaţi. Ar fi totuşi pe atât de uşoară, pe cât e de dreaptă contribuţia asta a noastră, a tuturor, la reuşita unei fapte guvernamentale bune.

De când e ţara românească, nu s-a mai pomenit ca un proiect de lege ca acela al conversiunii datoriilor agricole să reunească în jurul lui o atât de vastă comunitate de interese. Dacă ar putea ieşi din mormânt bătrânul Gherea, s-ar cruci auzind că proprietari de la 25 de hectare în sus îşi dau mâna cu tot restul ţărănimii noastre ca să susţină acelaşi proiect de lege, ca şi cum s-ar mai fi auzit vreodată ca latifundiarul cu mii de hectare să fie ros

de acelaşi vierme social care [îl] roade pe obiditul proprietar de 10 pogoane. Ală- turând falimentului agrar pe falîţii comerciali, pe şomeri, precum şi pe toată funcționărimea – toată lumea care suferă fiindcă se duce de râpă principalul izvor de viaţă al acestei ţări –, ajungem să întrunim la un loc 90 la sută din populația României.

O ţară întreagă, deci, aşteaptă să vadă cine îndrăzneşte să crâcnească împotriva unei viitoare legi care, aplicată, va salva ce mai e de salvat, dar care, respinsă, ne va lăsa suspendaţi deasupra unei prăpăstii pe care numai orbii n-o văd. Totuşi, se găsesc orbi care au inconştienta îndrăzneală de a se împotrivi unei ţări întregi. Şi care sunt argumentele lor? Iată-le: dl Argetoianu vine cu o lege bolşevică, deşi guvernul din care face parte d-sa a declarat a fi de dreapta.

Dar chiar şi este de dreapta guvernul dlui Iorga3! Iar dl Argetoianu e un ministru conservator care restabileşte

1 Paul Morand (1888-1976), diplomat şi scriitor francez; urmare a misiunii la Legația din România, a publicat vol. Bucarest (1935) – n. Red.

2 Georges Duhamel – vezi între banchet şi… p. 396, n. 1. Mon Europe (1931) s-a tipărit după ce scriitorul francez a vizitat o parte a continentului (n. Red.).

3 În 1931, Nicolae Iorga era prim-ministru (n. Red.).

Bazele economice tradiționale ale ţării, evitând astfel patronilor de la Universul, de la Epoca şi de la Viitorul acel ştreang bolşevic de care aceştia vorbesc fără să-l cunoască.

Infinit mai numeroşi sunt astăzi cei care privesc peste Nistru decât acei care priveau, cu aceeaşi hotărâre, în ajunul acelei împroprietăriri a ţăranilor care a desfiinţat latifundiile româneşti.1 Aceeaşi operă conservatoare se face astăzi ca şi atunci. De ce se impută acest act tocmai unui ministru conservator?

*

Dar nu pentru a vinde castraveţi la grădinari m-am pus eu să scriu acest articol. (Parcă adversarii conversiunii n-ar fi ştiind, mai bine decât mine, cine e dl Argetoianu!) Eu am voit să spun altceva. Şi aici e locul unde vorba mare de care am pomenit mai sus are să ridice împotrivă-mi sulițe de la extrema stângă până la cea dreaptă; nu însă şi pe cei 90 la sută ai ţării, pe

care îi susţin aici.

S-a ţipat la noi cuvântul dictatură din ziua în care, venind la cârmă, guvernul actual a măturat cu un simplu decret o parte din legea administrativă a celor doi prefecţi de judeţ. De atunci încoace, sperietoarea dictaturii e agitată de câte ori guvernul mai comite şi câte-un act dictatorial cumsecade. Ca şi cum ar fi stând scris undeva că acte dictatoriale trebuie să se comită numai în dauna ţării! De ce nu s-ar comite şi în folosul ei? Cine ne obligă să [în] călcăm Constituţia – aşa cum s-a procedat de când e România – numai adăpostindu-ne în dosul unor majorităţi parlamentare zdrobitoare şi numai când e vorba să jefuim ţara ca în codru? Îşi închipuie oare cineva că s-ar găsi un singur ţăran, un singur lucrător, care să se formalizeze fiindcă un om de stat, trimiţând la plimbare Constituţie şi Parlament, ar înfunda

1 Referire la reforma din 1918-1920, când guvernul liberal a împroprietărit 700 000 de „proletari agricoli” – vezi şi mai jos, p. 367 (n. Red.).

Puşcăriile cu toţi hoţomanii politici, le-ar confisca averile şi ar decreta legi sănătoase pentru marea mulţime obidită?

Avem astăzi un prilej unic de a face acest referendum naţional. E vorba de un proiect de lege căruia, în loc să i se opună un alt proiect mai bun, partidele încearcă să-i opună o simplă moţiune de neîncredere în guvern. De ce? Aşa, de gust! Ei bine, dac-aş fi regele, i-aş spune dlui Iorga să se aşeze pe această moţiune, iar dl Argetoianu să ocupe toate ieşirile Camerei cu câteva duzini de jandarmi, băieţi fercheşi, să-mi filtreze pe toţi domnii deputaţi şi…

Şi în aceeaşi zi, să se placardeze în toate oraşele şi satele ţării următorul manifest:

„Declar că nicio dictatură nu mai poate fi instaurată împotriva intereselor generale ale unei ţări, dar ea POATE şi TREBUIE să fie instaurată împotriva acelora care te împiedică să lucrezi spre binele obştesc.

În consecinţă, toate pretinsele libertăţi constituţionale sunt suprimate de azi încolo, dar armata Mea şi naţiunea pot să mă răstoarne de pe tron în ziua în care voi înceta de a mai lucra spre binele obştesc."

Aşa aş proceda eu dac-aş fi regele.

Şi multe s-ar schimba în ţara mea chiar dintr-o zi pe alta.

CĂTRE AUTORITĂŢILE NOASTRE JUDEŢENE ŞI COMUNALE1

Domnule Prefect,

Domnule Primar,

Ştiu că sunteţi peste măsură de ocupaţi, cum e şi natural. De aceea şi eu, în propunerea de mai jos, nu fac decât să vă cer aprobarea, rămânând ca de aducerea la îndeplinire a acestei propuneri să mă ocup eu, ajutat de persoanele care vor binevoi să-mi dea concursul.

1 Adresa a apărut în Ancheta (Brăila), 12 dec. (n. LU.)

Iată despre ce este vorba…

Vă este desigur cunoscută, mai mult decât oricăruia dintre noi, cetăţenii, mizeria animalică la care e redusă în momentul de faţă o parte din populaţia oraşului nostru. În coloanele acestui ziar s-au povestit scene de neînchipuită suferinţă. Personal cunosc căminuri în care, de când a început iarna, nu s-a făcut încă foc şi NU S-A MÂNCAT ZILNIC NICI MĂCAR MĂMĂLIGĂ GOALĂ.

Nu e vorba de filantropie, ci de o simplă contribuţie cetăţenească la ameliorarea pe care o dorim cu toţii sorţii celor prea crud încercaţi de vitregiile condiţiei sociale de astăzi.

Propunerea mea ar fi următoarea:

Să se organizeze în salonul RESTAURANTULUI FRANCEZ UN CEAI LITERAR la care participanţii, fără nicio excepţie, să contribuie cu 100 de lei.

Ceaiul literar să dureze NUMAI O ORĂ, din care eu aş ocupa a doua jumătate cu citirea, ÎN FRANŢUZEŞTE, a unui pasaj din romanul meu inedit LA MAISON THÜRINGER, iar în prima jumătate să se declame sau să se recite poezii de către doamne ori domnişoare din asistenţă.

Pe lângă suma de 100 de lei, fixată la intrare, s-ar mai putea obţine un surplus din majorarea cu 10 lei a tuturor consumaţiilor.

Şi dacă numai 100 de persoane în urbea noastră ar binevoi să răspundă invitaţiei dvs. La acest ceai literar – şi încă ar fi o faptă bună sau un început care ar putea fi continuat.

Supun propunerea mea aprobării dvs., precum şi publicului brăilean.

Panait Istrati

O LĂMURIRE1

Am primit azi, pentru săracii Brăilei, câte 100 de lei de la dnii Francesco BARTA, Paul BARTA şi Leo KAPOS din localitate.

1 Datată 14 decembrie 1931, „precizarea” a apărut în Ancheta (Brăila), 17 dec. (n. I.U.)

Mulţumesc acestor persoane pentru graba cu care au înţeles să răspundă la apelul meu. Aş dori totuşi ca acest apel să nu fie un simplu îndemn la ajutorarea celor nevoiaşi.

Eu înţeleg, în iniţiativa pe care am luat-o, să plătesc cu persoana mea, adică să iau contact sufletesc cu acei la a căror pungă fac apel în favoarea nenorociţilor cetăţii noastre.

Sunt convins că Brăila posedă suflete demne de a fi cunoscute, apreciate, iubite. Trăim la doi paşi unul de altul şi nu ne cunoaştem. Ei bine, ceaiurile literare, începute în scop, să zicem, filantropic, pot deveni cu timpul ceaiuri amicale. Din 100 de persoane, reunite arbitrar pentru a veni în ajutorul unor pustiiţi, s-ar putea, poate, alege o duzină (eu aş vrea să fie 1000!) care să înţeleagă cât e de mare propria noastră pustietate sufletească în aceste vremuri de grea cumpănă chiar pentru cei favorizaţi de soartă, printre care am ajuns să mă număr şi eu.

Fac, deci, o încercare de recunoaştere între ei a oamenilor de treabă. Cred în existenţa lor. Cred în puterea lor de contribuţie la binele obştesc.

Şi n-aş vrea să se presupună că m-am stabilit la Brăila ca să-mi ronţăi un venit oarecare, trăind retras ca un egoist. Nu refuz nici unui om de treabă întregul meu devotament, acum când, personal, viaţa mea nu mai are alt rost decât lupta pentru eliberarea omului de jugul ignobilei materii.

Iată cum trebuie înţeles apelul meu. Să ne recunoaştem, pentru scopuri mai înalte, nu numai pentru căuşul de mălai pe care-l datorăm aproapelui nostru.

Dacă fiecare o doreşte.

Dacă nu, sănătate bună!

ÎNTRE CONSTITUŢIE ŞI DREPTATE1

Graţie unor săteni din comuna Tudor Vladimirescu, care au venit să ne poftească pe la ei, am luat-o, săptămâna trecută,

1 Datat Brăila, 16 decembrie 1931, articolul a apărut în Curentul, 25 dec.

(n. I.U.)

razna prin judeţul nostru. În tovărăşia dlui Neculai Eremie, preşedintele Ligii Agrare din localitate, care, din fericire, mai are o maşină în bună stare. Mai are omul acesta, pe lângă maşină, şi un total dispreţ faţă de politicianism şi mult curaj cetăţenesc, calităţi care mi l-au făcut frate. Le spun acestea ca să răspund celor care, după ce au crezut că am să mă înscriu în „partidul iorghist", fiindcă sunt prieten cu drul Georgescu, actualul prim-ajutor de primar, cred acum că am să mă înscriu în Liga Agrară, fiindcă am pornit-o în haiducie cu preşedintele acestei Ligi.

Căci trebuie să recunosc, plecaserăm amândoi într-un fel de „propaganda", cum spunea răposatul Moş Ştefan Grigoriu, fondatorul sindicatului muncitoresc din portul nostru. Ne duceam prin judeţ ca să tălmăcim şi să susţinem conversiunea. Făţiş. Guvernamentali 100 la sută. Ba chiar şi… re- galişti. Şi încă ce regalişti! Mergând cu obrăznicia până [la] a spune ţăranilor că, dacă e vorba la o adică, Vodă are dreptul să păşească cot la cot cu ţărănimea, chiar prezentând omagiile sale irespectoase admirabilei noastre doamne, Constituţia. Cu alte cuvinte, ne impovizaserăm în adevăraţi jandarmi ai Majestăţii Sale şi ai dlui Argetoianu.

Dar numai pe chestia conversiunii, deocamdată… Şi nu declarând că regele sau careva dintre oamenii noştri de stat ar putea să ne fie „dictatori eterni", aşa cum înţelege dl Ro- mulus Dianu1 dictatura şi cum îşi închipuie că o înţeleg eu.

Nu. Dictatorii, nu numai că nu pot să fie eterni, cum pare a regreta confratele Dianu, dar nici nu trebuie! Noi nu putem încheia contract pe veşnicie cu nicio formă de guvernământ, cu niciun regim. Le putem însă întrebuinţa pe toate, la rând, atunci când împrejurările ne-o cer imperios. Ce face oare astăzi social-democraţia germană când susţine un guvern care comite zilnic acte dictatoriale? 2 Ea admite violarea deghizată

1 Romulus Dianu (1905-1975), prozator, traducător şi publicist român (n. Red.).

2 Decizia cancelarului Brüning de a cere, în 1930, alegeri anticipate a deschis calea oponenţilor democraţiei de la Weimar: naziştii au câştigat 18 la sută din voturi, iar comuniştii, 13 la sută (n. Red.).

A regimului constituţional. Ziua de mâine ne va arăta dacă acest regim

democratic va avea curajul să meargă până la capăt, frângând gâtul candidaţilor la dictatură belicoasă şi instituind regim dictatorial aşa cum îl înţelege el, ori va şovăi în drum, cu riscul de a se prăbuşi de dragul Constituţiei.

Republica germană însă lucrează cârpocind din cauza afurisitelor de principii. Se poate lucra şi altfel, dând de-a dreptul. Aşa cum făceau romanii când, în împrejurări grave, numeau un dictator până la reîntoarcerea situaţiei normale.

Mi se va obiecta că dictaturile, chiar cele instituite pe termen, îşi fac de cap. Foarte adevărat. Dar să mi se arate un regim care nu şi-a făcut niciodată de cap de-a lungul vremurilor. Şi ca să nu mergem mai departe, iată-l pe-al nostru, perfect constituţional.

Ce guvern s-a sfiit vreodată de Constituţie când avea de comis o samavolnicie care-i convenea lui ori partidului său, nu ţării? Mai trebuie să insist? În privinţa asta s-au săvârşit crime împotriva naţiunii aşa cum niciun dictator n-ar fi îndrăznit să săvârşească, fără să-şi pună viaţa în primejdie. La adăpostul Constituţiei însă, precum şi a batjocurii noastre parlamentare, fiecare a operat ca-n codru.

*

Dar bag de seamă că, scriind cum scriu aici, condeiul mă duce la nihilism: dacă toate regimurile ar putea fi bune şi dacă, totuşi, toate se dovedesc rele, ce mai rămâne de făcut?

Mai rămâne să tindem cu toţii spre descoperirea şi punerea în valoare a unui animal omenesc care se numeşte omul de treabă. E cam banal, veţi zice. Foarte. Dar cu cât e mai banal, cu atât e mai adevărat.

Nu regimurile sunt rele, ci omul. În zadar se născocesc ideologii proaspete, reţete noi, formule tari. Întrebarea e: Cine le aplică? Iată cuiul. Dacă le va mânui tot eterna canalie, avidă de mărire şi îmbelşugare, apoi, e ca şi cum am sta pe loc. Doar persoanele se schimbă, nu omul. Dictatorul ticălos ia locul democratului nemernic – sau viceversa. E acelaşi om, îmbrăcat cu alt cojoc. Mai e ceva: între cojocul vechi şi cel nou, o baltă de sânge. Încolo, aceeaşi nemernicie. Am văzut-o cu propriii ochi şi i-am spus pe nume. Ceva mai mult. Cu atâta groază am privit în ochii acestei hiene umane şi atâta m-am pătruns de năprasnica ei realitate, încât am ajuns s-o

identific zilnic, oriunde privirile noastre se încrucişează. Astfel, frecându-mi coatele cu sătenii din preajma Brăilei, am recunoscut de pe acum, pentru cazul unei bolşe- vizări a ţării, atât pe cojanul1 care va deveni preşedintele sovietului local, cât şi pe cel care va fi pus la stâlp. Primul, contrar criteriului poliţienesc, taie şi spânzură astăzi în găoacea lui naţional-ţărănistă ori liberală, ori averescană, ori tot ce poftiţi, numai bolşevic nu e. Cel din urmă, sceptic, independent în faţa oricărei idei de partid, se mulţumeşte să ceară dreptate în gura mare ori de la cine ar veni ea. Acesta va fi împuşcat din ordinul celui dintâi. Căci în niciun partid din lume nu e îngăduit să ceri şi să accepţi dreptate ori de la cine ar veni ea. Cu atât mai puţin, cu infinit mai puţin, în groaznicul Partid Comunist aşa cum e condus el astăzi şi în faţa căruia ai de ales: ori intri în el, ori ieşi din viaţă. (Ba acum în urmă, te scoate din viaţă fără să te mai poftească să intri în el!)

Din fericire, ideea de partid, de orice fel de partid, se macină vertiginos în satele noastre. Netăgăduit, există şi „citadele” cu icoane pe pereţi. Le-am văzut. Ele vor mai dura. Dar am văzut de asemenea cu câtă sete ascultă ele cuvântul omului care vine să le dea o povaţă fără să le ceară nimic – şi mai ales fără să le mai vorbească de partid. Iar când se întâmplă ca acest om să le descrie putreziciunea de gaşcă, lichelismul care domneşte în toate organizaţiile politice, atunci vezi bine că faţa săteanului se luminează şi că cuvântul îi merge drept la inimă. Dar nu-i vine să creadă!

1 cojan – poreclă dată de locuitorii zonelor de munte celor de la şes; prin extensie, apelativul îi desemnează pe deţinătorii de poziţii sociale inferioare (n. Red.).

Nu-i vine să creadă năpăstuitului tuturor „libertăţilor constituţionale” că mai poate exista pe pământ şi omul de treabă, că acest om poate să se afle şi printre conducători. Din lunga lui experienţă electorală, el ştie că numai câţiva indivizi la o mie de cetăţeni au tras foloase reale de pe urma politicii de partid pe care regimul nostru democratic i-a impus-o. Imensa masă a celor nevoiaşi, însă, se află astăzi într-o stare mai critică decât acum 70 de ani. Un bătrân caracteriza situaţia de azi printr-o frază lapidară: „Cu turcul te mai învoiai; cu perceptorul, ba!”

Şi-i vezi pe oameni cum scot şi-ţi arată somaţii ca, de pildă, următoarele, leit aceleaşi:

Andrei Bogdan a luat de la cooperativă, în 1924, 150 kg grâu, pentru care datorează azi 5840 lei;

Matei Cărbunarii, un plug de 2400 lei şi 1000 kg grâu, luaţi în 1926, datorează 36 982 lei;

Sava Mircea, 2 saci de sfoară şi 450 kg grâu, luaţi în 1926, datorează 29 977 lei, deşi a mai dat 11 000 leii

Iată realitatea întregii ţări, după 55 de ani de domnie glorioasă a partidelor noastre democratice.1

Nu spun că suprimarea partidelor politice ar aduce în chip infailibil ceva mai bun. Într-un partid, ca şi în altul, un om de treabă rămâne un om de treabă. Dar gazetarul, precum şi omul politic de caracter n-au de ce să se teamă sub niciun fel de regim, din moment ce ei merg cu interesele generale ale ţării; căci nu există regim, oricât de tiranic ar fi el, care să se poată lipsi de aceşti oameni fără să fie ameninţat de prăbuşire. Realitatea însă ne-a dovedit că sub regimul nostru democratic viciat, cuvântul lor se pierde în pustiu, înăbuşit de clamările interesate ale profitorilor libertăţilor constituţionale, pe când, o dată aceste libertăţi restrânse, gospodarul politic va putea munci nestingherit.

În orice caz, faptul incontestabil e următorul:

1 Referire la partidele Naţional Liberal, înfiinţat în 1875, Conservator, fondat în 188Ü, şi Naţional Ţărănesc, constituit în 1926 (n. Red.).

Aşa cum s-a guvernat până astăzi nu se mai poate guverna. Împroprietăririle periodice, sufragiul universal, legiferările cu nemiluita, parlamentarismul gheşeftar sunt definitiv compromise chiar în ochii celui mai nepriceput.

Un mare câmp e deschis pe tot întinsul ţării pentru două feluri de acţiuni, deopotrivă de uşor a fi îndeplinite.

Întâia, cea mai dorită de toată lumea muncitoare, este acţiunea sănătoasă, radical reformatoare, dar fermă, rapidă, cu sau fără Constituţie.

A doua e aventura bolşevică ori fascistă – sau bolşevi- co-fascistă.

Ambele găsesc uşor teren, fiindcă ambele se slujesc de aceleaşi cuvinte tari, care cad ca balsamul pe o rană sân- gerândă, rana marii nevoi de dreptate.

DESPRE OMENIE RĂSPUNS LUI S. SEMILIAN1

îţi răspund cam târziu la scrisoarea d-tale deschisă din Curierul de la 20 decembrie, în care tratai cu neîncredere, ba chiar cu dispreţ, rezultatul practic al „ceaiului literar”… ciocoiesc, cum l-ai numit d-ta, organizat de mine în seara de 22 decembrie la Café Palace în folosul săracilor.

Nu eşti singurul care să fi privit gestul meu cu ochii d-tale. Câțiva corespondenţi necunoscuţi mi-au ţinut cam acelaşi limbaj. Şi ai văzut, poate, în numărul de Crăciun al Anchetei, că prietenul meu, avocatul Ionel P. Lazaroneanu, vorbind de milă, mă tratează cu „tovarăş” în ghilimele, fără să explice cum „devine chestia”. (Căci n-am „fostără” niciodată „tovarăşi” amândoi – şi nici singur n-am fost vreodată, aşa

1 Datat Brăila, 29 decembrie 1931, articolul a apărut în cotidianul Curierul (Brăila), 31 dec. (n. L.U.)

S. Semilian, ziarist brăilean; a scris, printre altele, două monografii închinate oraşului natal (n. Red.).

Cum înțelege d-sa.) îţi citez aceste glasuri asemănătoare, ca să vezi ce uşor e să intri pe calea negației ieftine.

Raționamentul d-tale (şi al celorlalţi) cu privire la omenia noastră cea de toate zilele pare a fi simplu şi fără replică: Sătuii au transformat dreptul nostru la ajutorare într-un obiect de tarabă; deci, oricine sare făţiş în ajutorul semenului său e un sătul, iar acţiunea lui e nulă.

Ei bine, nu e aşa. Sătuii au compromis şi cuvântul lui Christ, îmbrăcând haina preoțească, dar eu pot oricând să mă fac preot şi să fiu un bun creştin şi un mare preot. De ce nu? Cine mă opreşte? În orice caz, nu faptul că nesemenii mei au transformat Biserica într-o tarabă. Creştinismul a atras la el şi prefăcut în sfinţi şi sfinte nişte beţivi şi nişte curve, ceea ce înseamnă că d-ta, bând şi curvăsărind, poţi să fii un ticălos, iar eu, făcând acelaşi lucru, să sfințesc beţia şi curvăsăria.

Căci toate patimile Creaţiei îşi au măreţia lor, dar ce vină are măreţia în sine, dacă până şi virtuţile le-am târât în noroi?

Aşa că eu practic idei şi sentimente fără să consult registrul virtuţilor compromise de ticăloşii dlui Ionel Lazaronea- nu, ba chiar îmi permit uneori să le practic tocmai pe cele mai compromise, ştiind bine că dacă am să comit o ticăloşie practicându-le, are să fie nu din vina sărmanelor virtuţi, ci din vina mea. Bunăoară, ce vinovat e ceaiul meu literar, cu bunele lui

intenţii, dacă cei 10 000 [de] lei dobândiţi, care trebuiau să fie distribuiţi săracilor de Crăciun, nu sunt nici acum distribuiţi în întregime? Suntem de vină noi, care nu ştim să ne organizăm.

Se mai poate, iarăşi, ca la acest ceai, unii participanţi să mă fi judecat cu asprime (cineva chiar mi-a trimis un bilet, spunând că-i fac impresia unui „vultur jumulit"), eu însă am făcut totid, totul, ca în seara aceea să fiu prieten, numai prieten, chiar cu cei care mi-au dat concursul, duşmănindu-mă.

Fie-mi îngăduit să adaug că cei mai amabili – cu „ceaiul", nu cu mine – au fost tocmai cei care au venit acolo, piz- muindu-mă. Şi oare această amabilitate spontană nu dovedeşte că preotul e totul, nu haina?

Dar cea mai bună dovadă că valorile reale ale vieţii nu pot fi micşorate de niciun fel de „ceai ciocoiesc", de nicio „Ocrotire Socială", e faptul că d-ta însuţi, fără să mă cunoşti personal şi după ce mi-ai dezaprobat gestul, ai participat totuşi la acea reuniune de la care ai ieşit convins că nimic nu se învecheşte, nimic nu se compromite pe pă- mânt, şi că ideile, sentimentele, năzuinţele noastre, rămân veşnic sus, veşnic neprihănite. Din contactul cu aceste valori supreme, nu ele, ci noi ieşim micşoraţi. Ele îi aşteaptă mereu pe aleşii în care să se întruchipeze, nu se întruchipează nicăieri în tot absolutul lor şi se mulțumesc să ne dea atât cât putem lua, rezervând zeilor strălucirea la care noi nu putem năzui.

Iată ce am avut de răspuns părţii din scrisoarea d-tale, unde afirmi că valorile umane nu se pot afla în cutare lăcaş, ci dincolo ori dincoace. Ele se află pese tot. Depinde cine şi cum le caută – ca să nu mai adaug că noi trebuie să le căutăm fără să voim cu orice preţ să le găsim aiurea decât în noi, căci nu turma, ci păstorul a făgăduit Domnului să fie cel fără prihană.

SCRISOARE DESCHISĂ ORICUI1

Ciudat destin mi-a mai fost hărăzit şi mie!

Pe la începutul acestei ierni, mi se urâse mai întâi cu boli tul, apoi cu pustiul. Nefiind obligat să scriu mai mult decât două luni pe an ca să-mi câştig pâinea cea de toate zilele; nefiind obligat nici să citesc – nici chiar pe Karl Marx – ca să am dreptul să spun puternicilor neputincioşi de azi şi celor de mâine câtă scârbă nutresc pentru neghioabele şi inumanele lor orânduiri sociale (cea capitalistă de azi, cea „comunistă" de mâine), stam cu

ochii în grindă şi mă întrebam ce aş mai putea face eu, pe lângă meseria de scriitor leneş, cu ce aş putea să umplu cât de cât cele zece luni pe an de blagoslovită netrebnicie?

Şi iată că tocmai în acel moment vine Barnoschi şi-mi face cunoscut un întreg cuib de oameni răzvrătiţi, care au trăit la noi acum 100 de ani şi se numeau „cărvunari”. (Se poate ca dvs. Să nu simpatizaţi cu Barnoschi, nici cu „cărvunarii” lui, dar eu nu mă ocup cu ce simpatizaţi ori cu ce antipatizaţi dvs.; eu mă ocup cu ce-mi trăsneşte mie prin cap. Doar la atâta lucru am şi eu dreptul, după ce o viaţă întreagă n-am fost nici bursier, nici funcţionar – şi nici susţinut de vreun partid n-am fost, ca să mă oploşesc în vreun caşcaval.)

Mi-au plăcut cărvunarii. Şi pe loc am făcut un plan, pe care acum îl dau în vileag, ca să nu se spună că umblu cu secrete. Mi-am zis:

Ce-ar fi dacă mi-aş căuta şi, poate, găsi nişte tovarăşi cărvunari capabili de orice? Am forma o bandă de oameni

1 Datat Bucureşti, 12 ianuarie 1932, articolul a apărut în Curentul, 20 ian. (n. L.U.)

disperaţi. Banii trebuindoşi i-am lua de acolo [de] unde se găsesc, aşa cum fac comuniştii, hitleriştii, precum şi miniştrii constituţionali. La urma urmei, i-am lua de oriunde, căci banul n-are miros, mai ales când [îl] pocneşti cu el în cap pe acela care ţi i-a dat cu scop să-i serveşti interesele egoiste. Iar cu banii am face:

1. O mare gazetă şi un mare partid clerical. (Nicăieri nu se operează mai ca în codru decât într-un partid clerical.)

2. Cărvunarii episcopi şi miniştri care ziua să îi cânte lui Dumnezeu liturghii, iar noaptea să devasteze băncile.

3. [I-] am susţine pe toţi cei care vor să guverneze cu dreptate şi [i-] am asasina pe toţi duşmanii Dreptăţii.

4. Am cumpăra în străinătate presa mare, iar în ţară, Siguranţa şi Magistratura, aşa cum se face şi azi de către interesaţi.

Iată un mic plan de om pustiit. Iată, mai precis, ce aş face dac-aş fi…

Mai ştiu eu ce dracu’ ar trebui să fiu ca să pot aduce la îndeplinire asemenea planuri! Ar trebui, poate, să fiu Dumnezeu. Şi cum dumnezeirea e o ficţiune, iar planul meu, prea vast, am lăsat-o şi mai ieftin şi am zis:

Dac-aş fi Regele, aş face să se aplice conversiunea cu orice preţ.

*

Mi-am găsit beleaua!

Numai câţiva m-au înţeles. Cei mai mulţi au tăbărât pe mine: „Se poate să vrei tu să fii rege? Se poate să preconizezi tu dictatura?” Iar unii ironişti, fini, m-au luat de sus, ca pe orice fost vopsitor: „Dacă s-o întâmpla să vie dictatura, te pomeneşti c-o să fie din cauză că ai preconizat-o… tu!”

Supărarea vine, însă, din altă parte. Vine de acolo că de la cel mai rău până la cel mai de treabă, fiecare se teme de ce-ar putea să fie dacă n-ar mai fi ce este. Că fiecăruia, viaţa de toate zilele nu i se mai ţine decât de un fir de păr; că uragane năprasnice zgâlţâie din temelii şandramaua societăţii burgheze; că a sosit momentul ca fiecare dintre noi să-şi spargă propria cuşcă şi să iasă cu capul la aer liber – iată ce e greu de admis când e vorba să-i ceri omului să-şi rişte un fir de păr!

Într-un fel sau într-altul, fiecare se cramponează de coaja de mămăligă la care s-a redus ordinea actuală, acceptă foamea, frigul, batjocura, silnicia, acceptă să fie bătut la dindărăt, numai să nu-i tulburi cugetul, să nu-l ameninţe vreun vârtej, să nu-l mişte ceva, cineva din nemernica lui tihnă.

Sărmană omenire de păduchi flămânzi! Chiar cămaşa unui cadavru te mulţumeşte. Netăgăduit: faţă de ticăloşia în care suferi să te bălăceşti, purtarea mea e revoltătoare: sunt un nebun, bat câmpii, aiurez!

Dar am avantajul de a fi fost totdeauna acelaşi. Şi nu cu gând să mă căpătuiesc. Am fost şi am rămas un revoltat pătimaş, nu numai împotriva oricărei stăpâniri nedrepte, dar chiar împotriva propriei bune mame, care credea că-mi voia binele când îmi cerea să fiu „om ca toată lumea”, „om în rândul lumii”. De-atunci şi până azi am făcut. L-am făcut, dezaprobat fiind de drumul pe care mulţi îl cunosc – „toată lumea” şi la fiece pas.

Mama ar fi voit să fiu bun soţ, bun tată şi bun gospodar. Savanţii mişcării socialiste ar fi voit să rămân până azi ceea ce au rămas ei. Fratele meu de atelier ar fi voit să-i semăn: şurub al maşinii burgheze, apoi al celei comuniste. Chiar bunii mei prieteni, de la început ori mai dincoace, ar fi voit să fiu un om mai cu rost, mai cuminte, mai disciplinat.

Am făcut cum am crezut eu şi m-am despărţit de toată lumea. Tovarăş de drum n-am putut să fiu cuiva decât atât cât i s-a părut aceluia că sunt

aşa cum mă vrea el în toate, chiar când dorm. Dar nu numai tovarăş de drum, ci şi duşman: oamenii înţeleg să fii aşa cum le convine lor.

Astfel, adversarii mei au înţeles ceva atunci când i-am „trădat” pe comunişti, dar ei n-au mai înţeles nimic când au văzut că n-am trecut în rândurile duşmanilor Rusiei.

Această lipsă de logică în evoluţia marxistă a „trădării” mele [i-] a contrariat mai ales pe foştii mei camarazi comunişti, care nu pot să mi-o ierte. Tare ar fi fost conform marxismului şi tare le-ar fi convenit să devin, aşa cum au trâm- biţat în toată Europa, un „agent al Siguranţei” şi un „vândut burgheziei”.

Studenţimea creştină română nu mai ştie nici ea ce să creadă despre mine. Acum un an, la Iaşi, o fracţiune a ei mă invita să ţinem împreună, la [Sala] Sidoli, acelaşi miting de reciprocă explicaţie, pe când o altă fracţiune mă huiduia fără nicio explicaţie, cot la cot cu comuniştii. Iar acum câteva zile, studenţii brăileni procedau la fel, pe când eu mă aflam din ajun la Bucureşti: unii mă puneau pe afişul festivalului lor ce avea să aibă loc de Bobotează; alţii se întruneau într-o sală a Liceului Bălcescu ca să mă ia la rost, întrebându-mă dacă e o treabă asta ca, după ce am fost comunist, să devin acum mai reacţionar decât ei. Se tem, bieţii băieţi, că am să le fac concurenţă.

*

Fiecare mă măsoară cu şchioapa lui. Nimeni nu înţelege că eu nu pot să fiu ca nimeni, oricum aş fi, şi că, aşa cum a spus un bun brăilean, e mai uşor să-mi fie cineva duşman decât prieten.

De când colaborez la Curentul, oameni serioşi m-au întrebat dacă sunt „barem” bine plătit. Le-am răspuns că e singurul loc unde n-aş admite să fiu plătit, chiar dac-aş crăpa de foame. E singura mea cochetărie scriitoricească, un lux al meu – sau, dacă vreţi, o supapă de siguranţă a căldării mele, care e gata să plesnească de prea multă presiune. Aici cred că, în sfârşit – fiindcă nu cer nimic, nu urmăresc nimic, nu vreau decât propria mea dărâmare –, are să mi se îngăduie, atât cât omeneşte e posibil, să spun tot ce-mi trăsneşte prin cap.

Această trăsneală e o boală a mea veche. „Peut-on le dire?” 1, întreba javra de Hervé2 într-o rubrică inaugurată în timpul războiului. Da: „Slobod

îi să beu şi eu?” E o sete năprasnică cu care m-am născut această nevoie a mea de a mi se îngădui câteodată să vorbesc singur în gura mare. Ea nu mi-a fost până azi satisfăcută nici de socialişti, nici de comunişti, nici de burghezi, ci numai de Iacob Rosen- thal, câtva timp, acum şase ani, în ziarele lui. Dar nici atunci n-a fost aşa cum o visam eu, căci fiind nevoiaş, Rosenthal a ţinut să-mi plătească colaborarea.

De astă dată am triumfat! Căci greu mi-a fost nu să scriu şi să public cărţile pe care le-am scris şi publicat la Paris, ci aceste articole care apar în Curentul. Asta e minunea: să spun nu într-o carte, ci în uliţa largă a unui mare ziar tot ce mă arde la bojoci, fără literatură. Şi e poate spre norocul meu că nu mi se dă voie să spun chiar tot ce mă arde, căci altfel aş înnebuni de bucurie. Unde s-a mai auzit, în care lume s-a îngăduit vreodată unui om necăjit ca mine să spună tot ce gândeşte?

Prin urmare, nu e vorba de Constituţie, ci de o lulea de tutun. Într-un mare imobil, plin cu locatari gălăgioşi, mi s-a dat voie să ocup şi eu o cămăruţă, în care îmi este îngăduit să urlu cât mă ţin băierile şalelor. Atât. Nimic mai mult. Democraţie, dictatură, conversiune – fleacuri! Parcă eu nu ştiu că vorbesc de-a surda şi că, chiar dacă ar fi să fie ce nu poate fi, eu tot am să rămân cel care nu acceptă combinaţia. Căci dacă n-aş fi din naştere cel care rămâne mereu pe dinafară, apoi, de!, ocaziile nu mi-au lipsit să fiu şi eu de mult înăuntru.

Totuşi, sfârşitul lumii nu-l cunoaşte nimeni. Şi se prea poate ca într-o zi, tocmai acela care a urlat de-a surda să fi urlat mai cu folos – folosul celor care n-au azi dreptul

1 În trad.: „Se cuvine s-o spunem?” (n. Red.)

2 Gustave Hervé (1871-1944), ziarist francez; în timpul războiului fondase La Victoire, publicaţie naţionalistă în care şi-a renegat antimilitarismul antebelic (n. Red.).

Să urle nicăieri şi care, singuri, pustiiţi, visează să facă parte dintr-o mafie de „cărvunari” cum n-a mai fost pe pământ.

ARTELE ŞI UMANITATEA DE AZI1

Nu aş putea explica de ce totdeauna am conceput frumuseţile artistice ca nişte divinităţi menite să-l facă pe om mai bun, să civilizeze lumea. De asemenea, niciodată n-a sălăşluit în cugetul meu ideea de artă pentru artă

sau artă pentru nimic. Nu izbutesc să înţeleg cum poate cineva să guste, să admire sau să preamărească o frumuseţe artistică şi să ră- mână totuşi un om rău, egoist. Mi se pare de neconceput ca o fiinţă omenească să-şi poată cultiva simţirea, spiritul şi, în acelaşi timp, să nu-l intereseze de îndată ce se petrece în jurul său; să nu devină sensibil – dacă nu-i din naştere – în faţa nenumăratelor mizerii şi nedreptăţi care pustiesc omenirea.

Viaţa omului este o noapte presărată cu capcane, unde, în orice clipă, când trupul, când sufletul, şi adesea amân- două, plătesc amarnic favoarea de a fi cunoscut binefacerile Creaţiei. Şi cu cât eşti mai înaintat pe scara perfecţiunii morale, cu atât devii mai simţitor în faţa suferinţei care bân- tuie printre oameni. Pentru că este cu neputinţă să poţi vedea, înţelege şi simţi totul şi să rămâi nepăsător la nenorocirile semenilor.

Iată pentru ce cred că, în această noapte a vieţii, arta este singura noastră lumină şi, poate, unica nădejde de desăvârşire universală. În jurul nostru e numai egoism, josnicie, vanitate, îndestularea, averea nu ameliorează ce-i trivial în om. Chiar

1 „Les Arts et l'humanité d'aujourd'hui" a apărut în Europäische Revue (Berlin, trad. Joachim Moras), mai, Het Volk (Amsterdam, trad. A.M. De Jong), 19 mai, şi Europe (Paris), 15 iul.; versiunea românească s-a tipărit postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în broşura cu acelaşi titlu publicată de Editura Cruciada Românismului, Bucureşti, 1935 (n. I.U.).

Inteligenţa şi şcoala nu-l pot înnobila dacă s-a născut egoist. Cel mai mult îi dau o spoială, care nu poate înşela pe nimeni. Arta, însă, am crezut-o totdeauna în stare să poată schimba, în curgerea veacurilor, faţa urâtă a lumii. Dintre toate valorile sentimentale şi spirituale care stau la baza vieţii superioare, arta este aceea care cuprinde mai multă dragoste, curăţie, generozitate. Ea este singura care nu înşală niciodată. Inima care a găz- duit-o măcar o dată rămâne a ei pentru totdeauna. Chiar în ziua când încetează de a mai fi sâmbure de creaţie, arta continuă să desăvârşească substanţa inimii în care sălăşluieşte. Iar dacă i se întâmplă uneori să convieţuiască alături de zgârcenie sau ticăloşie, ea este aceea care biruie, deoarece de-a lungul anilor distruge ceea ce-i odios, nelăsând să supravieţuiască decât măreţia propriei amintiri, a cărei influenţă este covârşitoare.

Această influenţă a emoţiei, care ne vine de la Frumos, se află în sângele nostru şi se transmite din generaţie în generaţie, în ciuda epocilor de crâncen materialism, cum este aceea prin care trecem. De asemenea, ea poate înflori în făptura omenească cea mai lipsită de ascendenţă emotivă, schimbându-i complet cursul vieţii. În această privinţă, Frumosul se răsfrânge asupra întregii omeniri, de la geniul creator la beţivanul cel mai nătâng.

Mi s-a întâmplat, nu o dată de-a lungul vieţii, ca în peregrinările mele să pun în mâinile oamenilor cu adevărat „pierduţi" cutare carte mare de Balzac, Tolstoi sau Dostoievski şi să nu-i mai recunosc când i-am revăzut după mai mulţi ani. Erau la antipodul a ceea ce fuseseră. N-aveai ce să le reproşezi. Viaţa lor devenise exemplară.

Desigur atunci când vorbesc despre minuni ale Artei, nu trebuie uitat că eu vin din Orient, unde până şi omul cel mai păcătoşit păstrează permanent emoţia primului său contact cu pământul, fiindu-i străină uscăciunea sufletească.

Acestei arte, îmbibate de misticism oriental, îi datorez că nu sunt un desfrânat sau un bandit. Dar trebuie să mărturisesc că, în chiar mai bunul nostru Orient, credinţa nestrămutată în valorile morale s-a micşorat mult în clipa de faţă.

Materialismul modern, care îi ghiftuieşte pe unii şi îi înfometează pe alţii, câştigă tot mai mult sufletele, împingân- du-le către un scepticism foarte vătămător pentru viitorul omenirii.

Cum eu însumi am fost greu lovit în credinţa mea de odinioară, folosesc ocazia ce-mi daţi ca să-mi exprim această convingere, care a fost totdeauna stâlpul de bază al vieţii mele. Şi dacă se va întâmpla să rostesc şi lucruri neplăcute pentru unii, să nu se uite că viaţa mea n-a fost închegată numai din lucruri plăcute.

Aşa cum am povestit în altă parte, viaţa a început prin a-mi arăta, încă din copilărie, faţa ei cea mai aspră. La 12 ani îmi agoniseam pâinea ca băiat de prăvălie, când dădeam pe brânci 18 ore din 24, şi mă snopeau cu bătaia zilnic pentru cele mai neînsemnate greşeli. O dată cu adolescenţa, bătăile au încetat, dar greaua-mi existenţă a continuat timp de 28 de ani, până în 1924, când publicam Chim Chiralina şi împlineam 40 de ani.

Totuşi, n-am nimic de reproşat destinului în această primă parte a vieţii. Au fost anii cei mai frumoşi, în ciuda înfăţişării lor aspre. Căci de când ştiu să citesc, arta s-a mărturisit ochilor mei sub o înfăţişare potrivită cu temperamentul meu şi cu nădejdile unei omeniri asuprite: era epică şi slujea cauzei dreptăţii. E vorba de haiducii noştri care, departe de a fi legendari, sunt tot ce poporul român a putut să aibă mai adevărat în dureroasa lui istorie. Legenda – uşor de recunoscut şi de înlăturat – nu începe decât acolo unde povestitorul anonim, în generozitatea sa, îşi face o plăcere în a atribui acestor justiţiari populari isprăvi fantastice, în care cauza dreptăţii iese mai totdeauna biruitoare.

Deci, la această şcoală a frumuseţii, unită cu nevoia de dreptate, s-a format spiritul meu. Şcoală nobilă, care a fost cea mai bună hrană a generaţiei mele. Eram nişte bieţi copii în zdrenţe, bolnavi, înfometaţi, hăituiţi. Oamenii şi cerul ne refuzau orice bunăstare materială. Viitorul ne apărea în culori la fel de negre ca prezentul. Eram sortiţi să devenim hoţi, asasini. Câţiva au şi devenit. Dar cei mai buni, cei mai curajoşi au rezistat.

Cum? Ei bine, graţie descoperirii acestei arte miraculoase care ne învăţa că nu totul este josnicie şi nedreptate în viaţă. Părăsindu-i pe haiduci şi intrând cu paşi mari pe tă- râmul literaturii universale, i-am cunoscut pe marii maeştri ai literaturilor clasice şi moderne. Acolo, silabisind pe cutare enciclopedist sau scriitor din secolul al XIX-lea, am găsit confirmarea aceleiaşi frumuseţi care pleda – bineînţeles, pe un plan mai înalt – însăşi cauza dreptăţii. Şi clănţănind de frig în jurul unui samovar, în timpul nopţilor şi în mijlocul discuţiilor împinse până la ziuă, ne combăteam mizeria şi tuberculoza, promiţându-ne solemn de a fi demni discipoli ai maeştrilor noştri generoşi. Aşa că, fără să ne îndoim câtuşi de puţin de temeinicia concepţiilor noastre despre artă, ferecam în chip statornic Frumosul de Dreptate.

Frumosul nu putea fi decât slujitorul Dreptăţii. Nu puteam concepe arte şi artişti care să nu fie purtătorii luminii unui adevăr hărăzit să combată egoismul oamenilor, înfăptuind totodată mai multă dreptate pe pământ. La ce ar fi slujit oare Frumosul, dacă strălucirea lui ar fi trebuit să se răsfrângă numai în mlaştinile mârşăviei umane? Care minte împietrită ar fi putut să fie sensibilă la frumuseţile artei, când în jurul ei o întreagă omenire se

bălăceşte în propria mocirlă?

Răspunsul la aceste întrebări ni-l dădeau înşişi creatorii artei reparatoare de nedreptăţi, între care Tolstoi era maestrul pretutindeni iubit. Viaţa le era conformă cu slova lor sublimă. Ei nu se considerau numai artişti, ci, în aceeaşi măsură şi mai ales, luptători pentru dreptate, mergând uneori până la a-şi atrage asupră-le trăsnetele asupritorilor. Către ei ne-am aţintit privirile. Erau pâinea noastră cea de toate zilele. Deasupra prăpastiei imense pe care asupritorii o să- paseră între noi şi ei, aceşti artişti ne-ntindeau mâinile lor nobile, spunându-ne: Credeţi în noi!

Şi noi am crezut cu toată puterea de iubire a sufletelor noastre însetate de Dreptate şi Frumos, cu toată înverşunarea ce o aveam faţă de urât şi exploatare, ai căror robi eram.

Aveam oare drepul să credem astfel? Se putea găsi măcar unul printre marii învăţaţi, care ne-ar fi putut spune că fusesem proşti şi că frumuseţile artistice sunt o negustorie ca oricare alta? Că arta nu are morală? Că artistul nu-i decât un negustor de frumuseţe?

Răspunsul la această problemă gravă, referitoare la obligaţiile pe care artele şi artiştii le au faţă de umanitate, l-am aflat abia astăzi. Pe atunci nu-l bănuiam nici eu, nici tovarăşii mei. Condiţiile economice încă nu înăspriseră raporturile dintre oameni în gradul pe care-l vedem azi şi nu obligaseră categoriile sociale să ia atitudine, să se precizeze fără multă vorbărie. Mitul artei justiţiare şi al artistului-cetăţean era pe atunci la apogeu. Bătrânul socialism ni-l propovăduia încrezător.

O întreagă generaţie de adevăraţi idealişti mărşăluia. Şi ceea ce urmă fu o odisee care nu-şi va găsi niciodată Home- rul. Iat-o în câteva cuvinte…

Pe acea vreme, în Orientul nostru apropiat nu se afla nimic mai măreţ, mai eroic şi, de asemenea, mai omenesc decât să vrei a-ţi supune viaţa noii evanghelii a artei generoase, aşa cum o vedeam culminând la un Tolstoi în învierea, la un Ibsen în Strigoii sau la un Balzac în Iluzii pierdute. Se aflau în paginile acestor cărţi nenumărate căi pentru realizări imediate. Şi noi eram, pe bună dreptate, nişte oameni grăbiţi pe care socialismul contemporan nu îi satisfăcea. Acest socialism ne vorbea doar de mărirea salariilor, de reducerea orelor de lucru şi de foarte problematica societate ideală, de realizat Dumnezeu ştie când. Un ideal bun pentru gloată. Noi ne

socoteam elite. Şi, toţi, gata asă plătim cu viaţa. Cât priveşte modelele de întruchipat, n-aveam decât să alegem, de la Raskolnikov1, martirul întunecat, până la Konovalov2, îndrăznețul filosof pe care Gorki tocmai îl aruncase în lume.

Fiecare s-a îndreptat după cum îi era temperamentul.

1 Eroul dostoievskian din Crimă şi pedeapsă (1865) – n. Red.

2 Personajul principal al povestirii omonime, inclusă în culegerea Vagabonzii (1892-1897) – n. Red.

Desigur, societatea burgheză nu şi-a pierdut cumpătul. Nu s-a întâmplat nimic extraordinar la lumina zilei. Căci nimeni nu s-a înghesuit să dea dovadă de prea mult eroism. Şi bufoneria trecu, pe drept, neobservată.

Dar din toate astea rămânea ceva: ceea ce se găsea între prea multul eroism şi bufonerie, aceste două extreme ale idealismului. Rămânea neclintită voinţa omului care nu admite tocmeala cu cinstea, aspiraţiile generoase şi independenţa lui. Dintre toţi muritorii, bunul intelectual este cel care nu devine aproape niciodată un om public. E consumatorul anonim al artelor superioare, care ştie ce vrea, care nu-şi bate joc de convingerile lui şi care salvează astfel artele de la respingătoarea mediocritate.

Acest om nu se gândeşte niciodată să imite cutare model. Ci simte nevoia irezistibilă de a-şi încarna propriile năzuințe. El este departe de a bănui că aspiraţiile umanităţii n-ar putea fi decât nişte steaguri, bune să adune mulţimile sub călcâiul unui demagog, care totdeauna le va trage pe sfoară. El devine astfel cel mai neînchipuit pesonaj de roman idealist, un personaj pe care autorul cu greu l-ar putea găsi în viaţa cotidiană. De ce? Fiindcă e lipsit de orice exagerare inerentă unui personaj de roman, creaţie mai mult sau mai puţin arbitrară. Pe când acest intelectual este o realitate vie. Tot ce are mai deosebit îl ascunde şi îl trăieşte în intimitatea sa profundă. Simplitatea lui, naturalețea, chiar banalitatea lui se confundă cu cotidianul. Artiştii ştiu asta, şi astfel se explică de ce, în dorinţa lor de a crea viaţa, au născocit şi dat operelor lor calificativul de artă vie, care nu-i decât o simplă vorbă. Arta, chiar cea mai reuşită, este totdeauna convenţională. Numai viaţa poate să nu fie.

Am cunoscut mulţi asemenea oameni, născuţi pentru adorarea artelor. I-am întâlnit în toate păturile sociale, îndeosebi printre dezmoşteniţii lipsiţi

de bunuri materiale, printre cei care luptă aprig să nu le lipsească pâinea. Ei sunt asemenea marilor monahi pe care mulţimea nu-i cunoaşte, cu diferenţa că religia nu ţine de foame. Bărbaţi zdraveni, cu mustăţi şi barbă, pe vremea când eu eram doar un flăcău. Numai după ce i-am cunoscut şi am trăit multă vreme în mijlocul lor, am înţeles ce înseamnă aceste fiinţe pentru existenţa artelor.

După cum Dumnezeu n-ar putea exista dacă n-ar avea credincioşi pe pământ, nici Artele n-ar putea dăinui fără adoraţia acestor slujitori ai Frumosului.

Numărul lor nu e semnificativ – şi nici nu va fi vreodată. Cu toate acestea, ei sunt cei care permit artelor să existe. Şi iată de ce…

Arta este un Dumnezeu aidoma celui la care se roagă credincioşii. Şi unul, şi altul sunt născuţi din inima omului. Ca să poată realmente exista, şi unul, şi altul cer fiinţei umane dragoste totală sau, ca să vorbim deschis, ei nu sunt decât dragostea noastră însăşi, imensa noastră nevoie de Frumos şi Credinţă. În ciuda vieţii materiale, cu confortul şi plăcerile ei care par să ne stăpânească, să ne robească pe de-a-ntregul, viaţa spirituală este aceea care ne domină existenţa, cu nenumăratele ei feţe. De la idolatria cea mai stupidă până la credinţele cele mai nobile, totul este spirit printre oameni. Este singura trăsătură a vieţii care face lumea omogenă, apropiind flacăra geniului de bojdeuca ignoranţei becisnicului. Inteligent sau netot, dragostea este aceeaşi. Ea e singura care planează deasupra secolelor după năruirea civilizaţiilor.

Iată ce ştim despre această divinitate cuibărită în inima omului. O părere cu care aproape toată lumea e de acord.

Dar asta nu-i totul. E nevoie să ştim care sunt condiţiile ce îngăduie dragostei să înflorească sau, mai bine zis, ce îngăduie tuturor zeilor să existe în inima omului.

Nu-i decât una singură: suferinţa.

Dumnezeu cere credinciosului dovada dragostei sale, care nu-i aceeaşi cu cea cu care se mulţumesc toate Bisericile, constând dintr-o practică pur formală. O atare practică poate să mai clădească Biserici, dar nu va putea să le menţină. Şi asemenea lui Dumnezeu, artele şi aspiraţiile sociale cer celui care le cultivă dovada absolută a devotamentului. Spune-mi ce eşti în stare

să sacrifici pentru dragostea ta şi îţi voi spune dacă iubeşti sau nu.

Cel mai frumos răspuns la această maximă mi-a fost dat de o femeie simplă, prin felul ei exemplar cum înţelegea să-şi iubească câinele.

Era o muncitoare, ursuză din fire, care trăia singură, iubin- du-şi doar câinele, un superb baset. Toată viaţa ei era acest animal. Şi deoarece trei sferturi din zi trăia departe de el, fiind nevoită să muncească la Paris, lăsa animalul la ţară, la părinţi, unde se ducea să-l vadă doar duminica. Toată săptămâna era cu gândul la câine, suferind de lipsa lui. Această femeie din popor îmi spunea cu o nobilă mânie şi o logică de neînfrânt: „Oamenii pretind că-şi adoră câinii, dar îi zălogesc toată ziua în apartament, unde bietele animale se plictisesc. Poate fi numită asta dragoste? Nu! Este cel mai crâncen egoism. Eu iubesc ceea ce iubeşte şi câinele meu: el vrea să alerge, să hoinărească. II las în plata lui. Ştiu că, într-o zi, o să-l calce un automobil. Dar chiar cu acest preţ, nu vreau să-l feresc de moarte, lipsindu-l de bucuria de a trăi.”

Într-adevăr, într-o zi câinele a fost omorât, şi nenorocita femeie fu cât pe-aci să-şi piardă judecata. Se mângâia, spu- nându-şi: „Cel puţin a murit numai o dată, dar a trăit mereu cum a vrut, în timp ce, dacă l-aş fi zăvorât în casă, n-ar fi cunoscut decât o moarte fără sfârşit.”

în viaţa mea, rareori am putut întâlni o atare înţelegere a dragostei. Dar din ziua când am descoperit în sufletul altora confirmarea felului meu de a înţelege adoraţia, mi-am făcut o lege în a judeca dragostea mea şi pe a celor asemenea mie după cantitatea de suferinţă pe care fiecare i-o aduce ca ofrandă.

Din acea zi, destul de îndepărtată, lumea mea a devenit cam strâmtă, ştiind în mod clar care mi-era soarta, drumul în viaţă. N-aveam decât să privesc calea străbătută de cei cu care mă asemuiam, ca să-mi văd viitorul ca într-o oglindă. La toţi, aceeaşi lege le regiza idealul. Fie că fuseseră îndrăgostiţi de Artă, de Dumnezeu sau doar de Dreptate, din clipa când dragostea lor a devenit totală – singura care le umplea viaţa –, aceeaşi soartă îi aştepta pe toţi: au fost înlăturaţi de la toate situaţiile care erau confortabile în măsura în care răspundeau unei toleranţe reciproce, adesea chiar ticăloşiei, mârşăviei.

Astfel l-am cunoscut pe marele bărbat de stat care e suprimat din viaţa

publică; pe marele magistrat care îmbă- trâneşte într-un grad inferior sau este chiar dat afară; pe militarul destoinic care se vede lăsat în urmă de toate mediocrităţile; pe adevăratul preot care e alungat din casa Domnului; pe medicul integru adus de colegi în imposibilitate să-şi exercite meseria.

Toţi aceşti oameni nu aveau altă vină decât aceea că îndrăzniseră să asculte de glasul vocaţiei, cu toată pasiunea care-i devora. Bogaţi, scăpătau; săraci, cădeau în mizerie. Deci, nicio îndoială: confortul sufletesc nu-l îngăduie pe cel trupesc. Încă de la început trebuie să te hotărăşti pentru unul în detrimentul celuilalt, şi dacă eşti adeptul dragostei totale – oricare ar fi chipul zeului pe care-l vei sluji –, suferinţa totală este preţul ce ţi se va cere în mod absolut. Puiţa omenească îl alungă de la masa ei pe omul care este adeptul Credinţei totale.

Această lege neîndurătoare se aplică mai ales artistului înnăscut, fie că este creator sau nu. Omul care are în gradul cel mai înalt cultul Frumosului este condamnat la cea mai tragică singurătate.

Dintre toate divinităţile pe care le născoceşte inima omului şi cărora li se dăruie sclav pentru toată viaţa, Frumosul este acela care cuprinde cea mai multă înţelegere. El se află pe culmea Creaţiei. Numai pe calea Frumosului omul atinge perfecţiunea. Şi asta se întâmplă atunci când renunţi la tot şi te însingurezi. Grelele lipsuri materiale nu te mai tulbură, de vreme ce eşti convins că fericirea comună şi bucuria spirituală nu merg niciodată împreună. Prima este pe de-a-ntregul alcătuită din nedreptăţi, nu satisface decât orgoliul cărnii şi nu se obţine decât strivindu-ţi aproapele. A doua este o lumină voluptuoasă. Toată lumea ar putea să se bucure de ea fără să comită cea mai mică nedreptate. Şi totuşi, puţini sunt cei care îi rămân credincioşi.

L-am cunoscut pe unul dintre aceştia. II chema Moş Popa şi muncea ca încărcător-descărcător în portul Brăilei.

N-avea niciun prieten şi nu părea să sufere din pricina asta. Hamalii – tovarăşii lui – vorbeau despre dânsul ca de un om drept, atoateştiutor şi uşor de apropiat sufleteşte, în certurile lor zilnice – iscate mai ales când se încurcau la împărţirea banilor câştigaţi în devălmăşie –, ei apelau la el să le facă dreptate şi-l ascultau orbeşte. Adesea îl vedeai înconjurat de studenţi în vreun ungher întunecos de prin ceainăriile populare ale Brăilei: îi ajuta în

probleme grele de matematică şi câteodată le făcea teze de licenţă în drept sau filosofie. Deoarece avea o înfăţişare sărăcăcioasă, îmbrăcat în zdrenţe, chiar păduchios, unii studenţi înstăriţi îi oferiră bani în schimbul serviciilor aduse. Moş Popa le arăta cu degetul paharul cu ceai ce-l avea în faţă şi întreba cine vrea să-i plătească consumaţia. I s-au făcut propuneri să fie plasat pe măsura marilor sale aptitudini. Moş Popa se mulţumea atunci să-şi lumineze calmul feţei cu un zâmbet ciudat, care-l întinerea. Uneori răspundea: „Voi nu vedeţi că am locul cel mai invidiat?"

Mulţi îi luau spusele drept vorbe de duh. Nimeni nu se strădui să-l înţeleagă.

M-am apropiat de dânsul pentru prima dată într-un chip foarte stângaci, vorbindu-i ca un îndrăgostit şi oferindu-i întreaga mea prietenie. M-a ascultat şi m-a privit cu seninătate. Apoi, râzând în barbă, cu zâmbetul lui luminos, mă respinse cu blândeţe: „Te înţeleg", îmi spuse, „dar nu ţin să leg prietenii."

Devenii la rândul meu un obişnuit al ceainăriilor de noapte, unde Moş Popa asculta cu răbdare tot ce i se îndruga şi nu deschidea gura decât ca să răspundă la întrebări obişnuite şi precise. Nu făcea teorie şi nici nu filosofa. Înţelesei că el găsea aceste flecăreli pe de-a-ntregul fără rost. Mă ferii să iau parte. Remarcă rezerva mea şi, după un timp, pro- fitând că într-o zi eram singur, mă întrebă pe neaşteptate:

„Ce ţi-ar plăcea să devii în viaţă?"

Răspunsei dintr-o dată:

„Un om ca d-ta!"

Mă fixă cu frumoasa-i figură de episcop inteligent, fără să se clintească.

Mai târziu, când aproape ne împrietenisem, mi-a mărturisit că-l descumpănise surprinzătoarea mea sinceritate. I-am vorbit atunci despre Mihail şi mi-am dat seama cât de mult îl interesa. Devenise lacom. Şi din acea zi, spiritul regretatului meu prieten ne înlesni rapida apropiere sufletească. Din păcate, izbucni războiul şi Moş Popa muri de tifos exantematic în timp ce mă aflam în Elveţia.

Nu aş putea spune dacă omul acesta mă iubise, dacă iubise ceva. Dar dacă dragostea înseamnă înţelegerea supremă a existenţei, cu siguranţă că el a fost un îndrăgostit total.

Moş Popa îşi îngropase adevăratul nume şi tinereţea a doua zi după ce-şi luase doctoratul în matematici. Venise la Brăila acum 30 de ani, ca să care saci cu spinarea. De ce? Nu l-am întrebat şi nici n-a adus vorba. Dar mi-a vorbit în schimb despre legi care călăuzesc viaţa omului robit de Frumos, şi am priceput că simţise nevoia imperioasă de a se supune acestor legi.

Moş Popa este cel care mi-a infiltrat dezgustul de a scrie romane încă de la acea vârstă. Preţuia atât de puţin cărţile şi scriitorii, încât mă ruşinai. Nouă zecimi din ce se considera „opere de artă", el le categorisea „flecăreală şi negustorie". Cu aceeaşi asprime judeca toate celelalte pretinse „valori" umane. Se dăruia însă, trup şi suflet, acelor valori pe care le preţuia. Îmi spunea, cu dreptate: „Viaţa este alcătuită din două părţi: Frumosul şi Urâtid. Urâtul a cotropit aproape întreaga omenire, deoarece nu cere de la om niciun sacrificiu. El îşi poate îngădui orice, nedreptatea fiind elementul său; pe când Frumosul este perfecţiunea fără prihană, piscul vieţii omeneşti. E firesc ca omul, atins de harul lui, să nu-şi mai iubească trupul păcătos din ajun. Bineîn ţeles, în acest caz, un astfel de om se va afla în întregime dezarmat în faţa celuilalt fel de a fi om. De aici… suferinţa."

Iată ce fel de oameni am cunoscut la sfârşitul veacului trecut şi care a fost şcoala mea. Viaţa acestor oameni era pe măsura celei a creatorilor de artă aparţinând aceleiaşi specii. Plini de demnitate unii faţă de ceilalţi. Între artist şi admiratorul său nevoiaş, legături nevăzute închegau o credinţă comună, care înălţa cât mai sus cu putinţă ştacheta devotamentului amândurora. Un Beethoven spunea: „Atâta vreme cât voi avea un ban în buzunar, niciunul dintre prietenii mei nu va crăpa de foame." Şi când un Tolstoi, octogenar, fugea din căminul său, îmbuibat de bunăstare, ca să moară într-o izbă, toată lumea lui Moş Popa – cu mic, cu mare –, risipită pe întreg pământul, ştia pentru ce şi pentru cine făcuse el legământ cu sărăcia.

Arta şi artistul erau pe atunci slujitorii unei frumuseţi justiţiare ce impunea respectul fiinţei umane în faţa oricărei urâţenii de care geme pământul. Pe acele vremuri, mai existau bogătaşi care roşeau uneori de averea lor şi care, la moarte, lăsau moştenire spitalelor o parte din ea; iar muncitorul manual sau intelectual nu era o javră râioasă care scormoneşte noaptea prin gunoaie în căutarea unui codru de pâine mucegăită.

*

Apoi a venit războiul. Şi omenirea întreagă, cu buni, cu răi, s-a cufundat într-o urâţenie nemaipomenită.

Am trăit şase ani la rând în Egipt şi alţi vreo câţiva în Grecia. L-am văzut pe felahul flămând ridicând cu veneraţie instinctivă şi conştiinţă milenară ciobul de lut pe care plugul său de lemn îl dezgropa dintr-un pământ cunoscut înaintea arheologilor. L-am ascultat pe zdrenţărosul barcagiu grec vorbindu-mi de Pericle, în timp ce amândoi crăpăm de foame, vizitând Partenonul. Şi-atunci n-am mai blestemat sclavia din Antichitate. Această sclavie, cel puţin, a ridicat monumentele de artă a căror măreţie artistică e nepieritoare, obligând omul, la mii de ani depărtare, să-şi uite mizeria sau s-o admită ca pe o răscumpărare a eternei frumuseţi.

Mă întreb: Care arte şi artişti din vremea noastră pot pretinde că au o atare tradiţie?

Astăzi suntem, toţi, o apă şi-un pământ. Raţiunea sclaviei antice împărţea lumea atunci în zei şi sclavi. Kheops al Egiptului şi Pericle al Eladei au fost zei, pentru că au populat secolele cu o măreţie capabilă să înalţe sufletul omului chiar în clipele cele mai de cumpănă ale vieţii.

Dar noi? Opera şi spiritul celor mai mari artişti din vremea noastră sunt opera şi spiritul unor băcani. Ca ei, creatorul de artă nu este preocupat decât de felul cum să-şi plaseze mai bine marfa. Nimeni nu mai vrea să conceapă că adevăratul Dumnezeu al omului pe pământ este artistul, pedepsitorul Urâţeniei izvorâte din egoism, în a cărei capcană nu trebuie să cadă şi pe care trebuie să-l combată cu ajutorul Frumosului, care nu poate fi plămădit decât pe Dreptate. Se uită că omenirea, lăsată pe seama băcanilor, nu visează decât egoism, adică Urâţenie; şi că nimic n-o va putea scoate din mocirla de aur dacă nu-şi va avea artistul care s-o uluiască cu opera şi exemplul vieţii sale.

Priviţi ravagiile celor patru ani de război şi alţi paisprezece de pace cu arma la picior. Toate promisiunile făcute popoarelor în timpul măcelului s-au dovedit acum minciuni sinistre. Mai mult ca oricând, popoarele nu dispun de ele însele nici cât un singur om; mai mult ca oricând, războiul bate la uşă, deşi ni s-a promis solemn suprimarea lui. E ca şi cum aceste promisiuni ar fi fost făcute de bandiţi.

Există state care vor să fie înconjurate de garanţii până la sfârşitul lumii şi care veghează, cu baioneta la armă, respectarea monstruoaselor lor tratate. Există alte state care-şi reclamă dreptul la aceleaşi armamente şi nu aşteaptă decât momentul ca să sfâşie aceste tratate nedrepte, spre a le înlocui cu altele la fel de nedrepte. Între aceste mari puteri rivale se află micile state cerşetoare, care trăiesc de pe o zi pe alta şi nu ştiu cărui Dumnezeu să li se încredinţeze. Mari sau mici, toate aceste state n-au decât o singură politică:

nedreptatea, să trăiască de pe urma nedreptăţii, să-şi zdrobească rivalul şi să se aşeze pe cadavrul lui. Iată de ce nu se vorbeşte decât despre armamente.

Exemplul statelor este urmat conştiincios de cei care, la rândul lor, îşi iau garanţii pentru viitor. Care mai de care îşi înlătură semenul, ca să-şi asigure un culcuş cât mai ferit de orice risc. Niciodată ca acum nu s-au văzut atâtea bănci şi atâta lume ducându-şi banii la bancă. Niciodată nu s-a văzut atâta lume doritoare să devină proprietară. Şi niciodată existenţa cotidiană n-a fost mai luxoasă. Femeile, până la muncitoarele de pe ogoare şi din uzine, nu vor să poarte decât crepdeşin şi să folosească numai farduri ca ale doamnelor din lumea mare. Bărbaţii, smintiţi de femei, nu visează decât afaceri grase, vile, automobile şi vilegiatură. Altădată, veşmintele din mătase, vilele şi automobilul personal erau apanajul celor bogaţi. Erau invidiaţi, dar nimeni nu se dădea de ceasul morţii să le aibă. Aceeaşi poveste cu divertismentele. Nu există mic slujbaş care să nu vrea să-şi ducă nevasta sau amanta, măcar o dată pe săptămână, în vreun „bar de noapte" luxos şi să facă acolo pe nababul. Astfel, de la cel mai umil până la cel mai orgolios, fiecare se gân- deşte numai la bunăstare materială şi nu se dă în lături de la nicio umilire ca s-o aibă.

Şi artiştii s-au comportat la fel ca toată lumea: să trăiască cât mai confortabil şi să adune gologani. Din harul Creatorului, ei au făcut o unealtă de câştig. Iar din materialismul desfrânat, o sursă de inspiraţie slugarnică. Domneşte înfrăţirea universală a brutei civilizate. La uşa aceluiaşi dancing se îmbulzesc „peştele" modern şi scriitorul la modă, băcanul borţos din cartier şi pictorul futurist, marele escroc şi marele arhitect. Nimic nu-i deosebeşte: gusturile artistice şi croiala smokingului,

calitatea aspiraţiilor şi marca automobilului. În sfârşit, zăgazurile au fost sfărâmate! Prostimea tuturor panaramelor şi eternul cabotin sunt stăpânii locului. Deşi ursită de Creator la nesimţire veşnică în faţa Frumosului – aşa cum sunt nisipurile faţă de pământul mănos –, omenirea egoistă din toate timpurile dictează azi legi în univers. Ea a produs:

1. Oameni de stat, care legiferează în numele ei şi o duc la pieire;
2. Fabrici de instruire în serie, numite universităţi, care au nimicit cultura;
3. Nenumărate profesiuni libere, care au creat parazitismul de stat;
4. O tehnică ce ucide pofta de muncă – şi însăşi munca;
5. Sporturi care omoară sufletul.

Şi cum nimic nu i-a putut rezista, această omenire a mai produs arte şi artişti creaţi după chipul şi asemănarea ei. Cărţi, tablouri, statui, muzică şi spectacole pentru toată lumea şi prostul ei gust, ce va fi menajat, cultivat, imitat, căci este bine plătit. Şi dacă marfa proastă se demodează, nu vă speriaţi: se fabrică alta de îndată, numai să se vândă: de pildă, crema Tokalon. În plus, ca să vă impresionăm, vom recurge chiar la publicitate. La nevoie, vom da autografe, ne vom oferi fotografiile. Şi dacă nici asta nu e de-ajuns, veniţi – dacă doriţi – să ne întâlniţi pe marile plaje, unde vă vom prezenta spectacolul nud urilor noastre sportive.

Ne-am gândit şi la viitorul vostru, hotărâţi să vă apărăm împotriva oricărui reviriment posibil, care ar putea să tulbure siesta progeniturilor voastre. Din cauza asta, păstrăm în rezervă arte şi artişti în faşă, ale căror cheltuieli de dădăceală sunt puse în spinarea bugetelor de stat. Ei vor fi pâinea voastră spirituală de mâine şi, continuând tradiţia, vor asigura copiilor voştri drepturile de autor cuvenite operei noastre.

*

Iată chipul omenirii de astăzi, dar şi chipul nostru, al artiştilor acestei omeniri. Fără nicio excepţie. Toţi suntem la fel. Numai genul operei ne deosebeşte. De la arta senzaţională, grosolan pornografică, până la arta nobilă, ipocrit-mis- tică, întreaga gamă a genurilor artistice şi toţi profesioniştii ei se bălăcesc în aceeaşi Urâţenie, laşitate, imoralitate, prudenţă, profit, egoism.

Cum se poate vorbi despre Frumos în mijlocul unei omeniri care se

sfâşie? Frumosul este, înainte de toate, lupta împotriva mârşăviei, împotriva crimelor din epocă. Şi eu ştiu că, de la Michelangelo până la Tolstoi şi Ibsen, marile arte şi marii artişti s-au ridicat totdeauna împotriva oricăror tiranii care dau foc bibliotecilor şi catedralelor, distrug statuile cu lovituri de ciocan, cenzurează gândirea şi se întăresc cu ajutorul minorităţilor ignorante şi sătule, al căror ideal este chiverniseala.

Una dintre aceste tiranii, dintre cele mai nemiloase şi mai răspândite pe care o trăim azi, este banul. Nimeni nu-i scapă. Se lăfăieşte atât în coliba ţăranului, cât şi în palatul bogatului. Într-atât de egoist au fost exploatate ravagiile tehnicii moderne, încât au tăiat omului orice mijloc de trai în afara banului. Pământul mănos din faţa noastră, ca şi mintea şi braţele noastre nu mai sunt valori proprii, în stare să ne ajute a trăi. Cu cât facem pământul mai roditor, iar creierul şi braţele noastre mai active, cu atât mai mult ameninţă mizeria să ne înghită. Însuşi banul, care până mai ieri era o garanţie sigură împotriva mizeriei, astăzi nu mai înseamnă nimic. De la o zi la alta, el dispare o dată cu băncile care sar în aer, o dată cu marile întreprinderi care se prăbuşesc. O colectivitate care dă faliment atrage după sine alte colectivităţi. Statele însele se supun acestei solidarităţi a nenorocirii colective.

Asta înseamnă că nimeni, individ sau stat, nu mai poate să se salveze prin propriile puteri. Ar fi poate cazul, pentru moment, să-i răspundem Sfântului Pavel că milostenia adevărată nu mai începe cu tine însuţi, ci cu aproapele tău. Această milostenie avea preţul ei în epoci când milioane de oameni, striviţi de nedreptate, nu erau stăpânii unor pâr- ghii de comandă, ca cei din transporturi, apă, gaz, electricitate, „nervii” vieţii moderne. Mânuitorii acestor pârghii de comandă pot să le distrugă într-o clipă, aruncând marile oraşe în barbarie.

Or, se pare că ne apropiem de atari catastrofe. Conducătorii vieţii moderne îndârjesc colectivităţile care stăpânesc mecanismul vieţii publice, aruncând milioane de oameni pe drumuri, înfometându-i; sub ochii acestora se ard mii de chintale de grâu, imense culturi de cartofi sunt lăsate să putrezească pe câmp, se aruncă în mare vapoare întregi cu cafea şi banane. Ca să scape de ele, au vândut României grâu şi porumb destinat hranei animalelor. Iar proprietarii puţurilor cu petrol au dat foc preţiosului

lichid, nemaiştiind unde să-l depoziteze, neputând să închidă sondele. Şi asta în timp ce ţăranul român nu are mijloace să şi-l procure!

Iată nelegiuiri monstruoase, crime cum încă n-a cunoscut vreodată istoria. Ele obligă mari părţi din omenire la privaţiuni împinse la limite extreme. Pe de altă parte, le condamnă la o viaţă de vită hăituită de foame perpetuă. Cu fiece zi care trece, lumea se împarte tot mai mult în cei care se ghiftuiesc şi cei care rabdă de foame, în cei care se lăfăiesc la căldură şi cei care mor de frig. O dată cu cei oropsiţi pier şi adevăratele elite omeneşti.

Astfel, în vremea noastră se naşte un om nou care nu are decât o singură necesitate imperioasă, mereu aceeaşi: foamea! Acest om nu-i decât un stomac lihnit şi o gură căscată de câine hămesit şi vagabond. Pentru acest golan, nicio nevoie de frumuseţe terestră, nicio aspiraţie către sublim. În mintea lui întunecată, soarta lui se reduce la lipsa de mâncare şi de căldură.

*

Pentru acest golan mă aflu aici. Îl cunosc bine. Sunt abia zece ani de când eram, ca şi el, flămând, singur, culcându-mă prin curţile caselor nelocuite din Nisa. Pe atunci judecam lumea privind-o de jos în sus. Astăzi o judec privind-o de sus în jos. Ei bine, judecata mea nu s-a schimbat, ci doar s-a îmbogăţit considerabil.

Omenirea e mult mai egoistă decât aşa cum o vedeam acum zece ani. Au devenit singulare fiinţele generoase care, precum Iisus, vor să coboare în stradă, să se ia la trântă cu omul meschin, făcându-l să roşească pentru micimea lui. Le e frică de asemenea contacte de teamă să nu îşi piardă personalitatea. Se ignoră faptul că atunci când ai într-ade- văr personalitate, poţi să te dai cu ea de toate pământuri- le. Nu o pierzi, dimpotrivă, o împlineşti.

Or, ferecându-ne în mii de precauţiuni, îngheboşându-ne sub coaja propriei individualităţi, nu ne dăm seama de prăpastia care se cască între omul pretins superior şi cel care nu-i decât o burtă. Zadarnic va arunca primul către al doilea jerbe groase de frumuseţi artistice, pline de revoltă socială sau credinţă creştină. Toate vor pieri în prăpastia disperării, căci sunt mincinoase. Nu poţi să fii slujitorul Frumosului şi în acelaşi timp să trăieşti ferit de spectrul foamei care pustieşte strada. Omul flămând, care nu-i atât de îndobitocit precum se crede, ştie despre ce este vorba. El şi-a

aruncat la coş credinţa în toate aceste valori spirituale comode şi confortabile. Lui îi e foame. Numai foamea i-a rămas. În timp ce slujitorii Frumosului contemporan sunt sătui.

Şi atunci se petrece ceva apocaliptic…

Abandonat forţelor hâde ale Urâtului, omul flămând

— Astăzi majoritar – „produce" şefi care îi înţeleg disperarea şi îi seamănă. Ei îi adoptă limbajul, sumar precum necesităţile sale, transformându-l în cuvinte de ordine ce răsună în stradă ca apelurile gornistului. Sunt chemări la luptă. Ei vor conducerea lumii numai pentru ei, refuzând oricui dreptul de a colabora la viitorul omenirii, care le aparţine.

Fie că sunt de extremă dreaptă sau de extremă stângă, aceşti şefi se pricep de minune să strige mulţimilor că viitorul omenirii nu-i decât o problemă de bunăstare materială, că pentru rezolvarea ei trebuie călcat în picioare tot ce a adorat până acum omenirea: libertate, cinste, dreptate, justiţie, adevăr, dragoste, credinţă, compasiune. Toate aceste valori, spun ei, nu sunt decât vorbe goale, vorbe care ascund un egoism mârşav.

Şi o dovedesc. Cu o simplicitate primară şi o documentaţie de necombătut, ei demonstrează mulţimilor exasperate ipocrizia tuturor credinţelor moderne şi inutilitatea tuturor instituţiilor clădite pe aceste convingeri. Fiecărei valori morale i se smulge masca, descoperindu-i adevărata faţă, în realitate, hidoasă.

Nimeni nu vrea să se urnească din loc în faţa acestei munci de demolare. Nimeni nu vrea să-şi sacrifice tihna materială, să-şi pună viaţa în joc. Artiştii, care ar fi trebuit să fie primii chemaţi să coboare în stradă, s-o smulgă tristului ei destin, nu fac nimic. Ei rumegă, tolăniţi pe bietele lor cuceriri.

Iată încotro alunecă omenirea de astăzi.

A.M. DE JONG1

Astăzi soseşte în Capitală, cu scopul de a ne vizita ţara, scriitorul olandez A.M. De Jong, cel mai popular romancier şi jurnalist al Olandei de după război.

De Jong nu este o „stea" europeană, aşa cum ar fi, de pildă, un Paul Morand, un Duhamel ori o Anny Ondra2, şi tocmai pentru că nu e o „stea",

am ce spune despre personalitatea lui. Despre „stelele" literare ori artistice ale putredei noastre Europe nu se poate spune nimic care să ţină [de] cald omului necăjit al vremurilor de faţă. O stea, chiar când e o fiinţă umană, nu mai are nimic omenesc. E ceva depărtat şi rece.

Bineînţeles, nu vorbesc de „entuziasmul delirant" pe care îl dezlănţuie „stelele" moderne printre cucoanele trândăvi-

1 Apărut în Curentul, 23 mai (n. I.U.).

Adrianus Michiel de Jong (1888-1943) a tradus operele lui Istrati în olandeză (n. Red.).

2 Anny Ondra, actriţă română, distribuită cu precădere în comedii muzicale (n. Red.).

Te ori în sânul gloatelor ecranului. Acest entuziasm imbecil şi efemer e asemănător puhoaielor care, o dată trecute, pustiul le urmează. Există însă acel fluviu de fecundă recunoştinţă care veghează veşnic asupra aleşilor omenirii. El îi urmăreşte la tot pasul, le judecă acţiunile, îi înalţă ori îi condamnă. Cu cât un artist e mai mare, cu atât el îi cere să se ţină mai aproape de suferinţele lumii obidite. Şi niciodată, poate, nu s-a simţit atâta nevoie de acest fel de control ca în zilele noastre, căci niciodată talentele n-au fost atât de comercializate cum sunt astăzi.

Exploatarea artistică a suferinţelor omeneşti a devenit în vremea noastră un izvor nesecat de bogăţie. Milioane şi milioane de oameni plâng zilnic deasupra unei pagini ori la cinema, ori la teatru. Plâng şi plătesc gras. Plâng şi [îi] îmbogăţesc pe artişti şi pe editori. Dar niciunul dintre aceşti plângăreţi nu se întreabă: Care e deosebirea, în felul de a trăi, dintre un fabricant de artă şi un fabricant de tunuri? Nu se întreabă niciunul. După ce au plătit şi au vărsat fericite lacrămi peste icoana bine zugrăvită a propriei nenorociri, se întorc sărmanele gloate democratice la lanţul uzinei ori al şomajului, pe când un Eric Maria Remarque – ca să nu [-l] citez aici decât pe cel mai tipic dintre parveniţii literaturii generoase – adună 10 000 000 de mărci, îşi clădeşte un castel pe malul unui lac elveţian1 şi se aşterne pe ronţăit, în vreme ce Germania muncitoare urlă în ghearele mizeriei celei mai cumplite, implorând cerul şi pământul să-i vină în ajutor. Iar când o societate vieneză de ajutor şomerilor, organizând o serbare, [îi] cere lui Remarque „o carte de dedicaţie" pentru tombolă, „secretariatul" marelui

om răspunde: „O carte de dedicaţie de domnul Remarque costă X şilingi.”

Aceştia sunt artiştii timpurilor noastre.

1 Eric Maria Remarque (1898-1970) s-a instalat la Ascona (Elveţia) în 1932; în 1933 i s-a retras cetăţenia germană, iar cărţile lui au fost interzise de nazişti (n. Red.).

Nu din familia acestora face parte scriitorul A.M. De Jong, venit astăzi să ne cunoască mai de-aproape şi, dacă-i stă în putinţă, să ne ajute cu o apreciere justă în opinia civilizatei lui patrii.

De Jong e fiu de ţărani săraci din Brabant. Părinţii lui au reuşit totuşi să facă din el un învăţător, dar nu pentru mult timp. Căci autorul de mai târziu al Tinereţii lui Merijn- tje Gijzen (Merijntje Gijzens Jonge Jaren) se avântă imediat în bătălia socialistă şi devine un pamfletar redutabil, ceea ce îi atrage excluderea din învăţământ. Mobilizat în timpul războiului, el biciuieşte, sub pseudonim, ridicolul şi cruzimea militaristă, e identificat şi condamnat la închisoare. Dar Adnotările urmi teritorial (Notifies van een Landstorman), cu care iese la braţ din închisoarea suferită pe nedrept, îi creează o popularitate în care îşi găsesc un ecou imens toate scrierile lui de după război.

Într-o ţară cu o întindere ce reprezintă a opta parte din ţara noastră, romanul său în patru volume Tinereţea lui Merijntje Gijzen cucereşte dintr-o dată 250 000 de cititori, fapt unic la o naţiune de 8 000 000 de locuitori. Două piese de teatru extrase din acest roman ajung să fie jucate pe toate scenele tuturor teatrelor dn Olanda.

L-am cunoscut pe De Jong în culmea ascensiunii, când culegea florinii cu amândouă mâinile şi când ar fi putut să-şi clădească şi el o mare movilă de noroi pe marginea stupidă a unui lac albăstrui. Nu s-a făcut vinovat de o asemenea crimă – crimă, în vremurile sângeroase pe care le trăim! —, şi iată pentru ce-l stimez şi-l recomand stimei oamenilor cinstiţi de la noi.

De Jong şi-a cumpărat o căsuţă la Bilthoven, într-o pădurice de pini, atât cât să-i adăpostească pe cei patru membri ai familiei lui. Nu şi-a asigurat niciun fel de venit, a ajutat pe oricine a făcut apel la punga lui şi trăieşte muncind ca un proletar al condeiului. Cronicar teatral, literar şi artistic; conferenţiar săptămânal la radio în Hilversum şi corespondent european la ziarul Het Volk (Poporul), organul partidului socialist olandez, care are 200

000 de cititori, Adrien de Jong nu scapă niciun prilej să-şi manifeste credinţa într-o omenire mai dreaptă şi nu scrie o linie care să nu fie pătrunsă de această credinţă.

Cunoscând gradul de suferinţă în care se zbat popoarele mici din răsăritul Europei, şi din dorinţa lui de a contribui la ridicarea omenirii din nemernicia în care singură s-a băgat, De Jong pleacă în fiecare vară să viziteze ţările năpăstuite de capitalismul hrăpăreţ.

În această calitate de prieten, el vine acum şi la noi. Fie binevenit!

PREFAŢĂ LA ADRIAN ZOGRAFP SAU

MĂRTURISIRILE UNUI SCRIITOR DIN VREMEA NOASTRĂ

Povestea vieţii lui Adrian Zografi, în şase volume, ar fi trebuit să constituie, la origine, întreaga mea operă. O operă literară dublată de mărturia unui om matur. Împlineam 40 de ani când, în vara anului 1924, apăru Chira Chiralina, prima mea carte. Desigur, nu-i o vârstă la care se debutează în meseria de scriitor, am spus-o, de altfel, în prefaţa Chirei mele. Pe atunci, însă, nu eram hotărât decât să povestesc o simplă întâmplare. Şi n-am făcut-o decât împins de Romain Rolland.

Dar de îndată ce m-aştemui la scris, pasiunea temperamentului îmi luă minţile, aşa cum vântul ia fulgul. Străluceam

1 Datată Mânăstirea Neamţ, iulie 1932, „Préface à Adrien Zograjfi ou les aveux d’un écrivain de notre temps” a însoţit La Maison Thüringer (Vie d’Adrien Zograffi, I), Éditions Rieder, Paris, 1933, pp. 15-34. Versiunea românească a prefeţei a apărut postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în Cruciada Românismului, I, 27, 13 iun. 1935 (n. I.U.).

Cruciada Românismului apărea săptămânal la Bucureşti ca organ al grupării politice omonime (n. Red.).

De bucurie, plângeam în hohote de fericire la gândul că un prieten de un fel şi o înfăţişare cu totul necunoscute mie voia să scriu, ba chiar în limba franceză! Şi ce franceză! Am mai povestit-o şi altădată: o gângureală a cărei melodie armonioasă mă scosese din minţi şi pe care o descoperisem singur, descifrându-i cu dicţionarul pe Fénelon, Jean-Jac- ques Rousseau şi alţi câţiva clasici. Căutam un mijloc rudimentar care să mă ajute să fiu înţeles de colegii mei, zugravii elveţieni. M-am trezit cântând dintr-un flaut ale cărui sunete îmi minunau auzul. Şi deoarece un ascultător ca Romain

Rolland mi-a strigat: „Dă-i drumul!”, m-am supus ca să-i fac plăcere, căci nu bănuiam nimic, dar scăpai printre degete firul călăuzitor al Ariadnei mele şi mă rătăcii într-un labirint de povestiri minunate.

Când am vrut să mă înapoiez la bietul meu Adrian Zogra- fi, la viaţa lui adevărată sau aproape adevărată, am observat că flautul meu plesnise: Mihail îşi pleda rău marea cauză, prietenia.

Încurcai realitatea şi visul. Îmi lipsea oare suflul? Încercai să mă conving, cântând Neranţula şi Ciulinii Bărăganului. Şi am fost foarte aplaudat.

Dar viermele îndoielii se strecurase în sufletul meu. Mă temeam de contactul cu sufletul operei mele. Ca să îndepărtez spiritul rău, am aruncat între mine şi el un pumn de crâmpeie de viaţă: Pescuitond de bureţi şi apoi ultimul chiot, Ţaţa Minca, ce începe cu elanurile de altădată, spre a se stinge îndată ca un cântec de lebădă. Şi-acum, iată-mă cu braţele bălăbăninde dinaintea vieţii lui Adrian Zografi, care trebuie să fie vie, dar pe care o privesc cu un ochi rece. Omul cumsecade mă înduioşează. Mi-e silă de el. Pentru el nu mai am un flaut, ci un condei, ca toţi scriitorii din vremea mea, care nu scriu din pasiune, ci pentru a-şi câştiga existenţa, cu arme pe care, spre paguba mea, nu le am: întâi, ei ştiu a face „cărţulii”, în timp ce eu sunt un nepriceput; apoi, ei scriu în limba maternă, pe când eu bâjbâi ca un orb, dân- du-mă cu capul de pereţii unor reguli gramaticale din care nu cunosc o iotă.

Nimeni să nu-şi închipuie că eu fac aceste mărturisiri ca să cerşesc nu ştiu ce indulgenţă cititorului sau posterităţii. Nu alţii mă vor învăţa ce sunt, ce pot sau nu pot. De asemenea, când pomenesc de „scăderile” mele, eu înţeleg prin ele eroismele mele. Şi acum iată dovada pe care o supun mai cu seamă la examenul acelui tineret, care-mi scrie ca să mă întrebe cât sunt de fericit…

Dacă a scrie e o dramă pentru cel ce-şi transformă vocaţia în cult, chiar când jonglează cu limba maternă, ce trebuie să însemne asta pentru mine care, într-o franceză întâm- plătoare, sunt nevoit şi acum să deschid de o sută de ori pe zi Larousse-ul, pentru a-i cere să-mi spună, de exemplu, când se scrie amener şi când emmener? Iar astea-s chinurile iadului! Înaintez ca o cârtiţă, obligată să urce o scară incandescentă. Şi sufăr cu vârf şi îndesat, neştiind aproape niciodată când îmi ameliorez ori când îmi înrăutăţesc

textul.

Vai de soarta celor ca mine! Înainte de a fi scriitor, am cunoscut muncile cele mai grele, dar nu bănuiam atunci că-mi rămânea să le cunosc şi pe cele mai inumane dintre toate: acelea care se practică în admiraţia oamenilor şi la capătul cărora sufletul şi trupul ţi se vlăguiesc de moarte. Da, acest suflet pe care l-am apărat atâta de jugul nevoilor imediate şi care era singura mea fericire! Astăzi el mă părăseşte încetul cu încetul, fără să pot – ca pe vremea când eram un biet salahor – să-l salvez de la o moarte păcătoasă. Condamnat să scrin – iată eroismul meu întors pe dos!

L-am dorit oare cât de cât? Nu! Spre deosebire de Martin Eden1, n-am trimis niciodată manuscrise vreunui editor sau om de litere, şi cei care mi le trimit azi pe-ale lor, reamintin- du-mi de „marele meu noroc”, nu ştiu că Romain Rolland s-a războit cu mine, din ianuarie 1921 până în mai 1922, ca să mă hotărască să scriu. E prima dovadă de eroism cunoscută

1 Personajul principal al romanului omonim semnat de Jack London în 1909 (în. Red.).

De la el: „Munceşte!”, striga el omului ce părăsise spitalul din Nisa. „Eu îi datorez muncii salvarea mea!”

Până atunci îmi abandonasem mereu încercările literare la pagina 30 sau cel mult 40. Şi asta în româneşte, la câţi- va ani depărtare una de alta. Mi-era groază de munca literară care nu mergea de la sine. Îmi închipuiam că romancierii scriu aşa cum cântă privighetoarea. Era, de altfel, o gândi- re comodă ce se împăca cu al meu dolce far niente. Nu-mi plăcea efortul.

Glasul de la Villeneuve m-a impresionat cu accentul său nemaiîntâlnit: când ai ceva de spus şi darul de a-l exprima, renunţarea este o crimă, iar lenea, o ruşine.

M-am supus, deci, cu tot elanul. Dar necunoaşterea limbii m-a făcut să plătesc cu vârf şi îndesat bucuria de a scrie – de a scrie în limba franceză. Îmi simţeam pieptul ca un furnal plin cu metale în fuziune, ce căutau o ieşire şi nu găseau tipare gata să le primească. Stăvileam, la fiecare pas, materia incandescentă, ca să văd dacă e vorba de doi l sau un e grav, de doi p sau unul singur, de feminin sau masculin. Nu ştiu cum de n-am înnebunit la acea vreme. Şi ce de aur frumos risipit pe pământ!

În felul acesta mi-am scris toate cărţile şi întreaga corespondenţă. Fost-a

oare vreodată în istorie un scriitor atât de îmbrobodit ca mine?

*

Totuşi, câtă vreme focul interior s-a menţinut la intensitatea maximă, suferinţele naşterilor mele chinuite fură suportabile. Eram aidoma trubadurului neştiutor – sau, mai degrabă, a ţiganului lăutar de la Brăila, care încasează înjurături şi bătăi la toate nunţile ţărăneşti numai din plăcerea de a-i vedea zi şi noapte pe meseni cu privirile agăţate de buzele şi arcuşul său. Am cunoscut şi eu atari ochi pe care i-am iubit. Ei sunt cei ce au făcut din mine un povestitor.

Dar vai! Într-o zi, vraja s-a destrămat…

Mă amestecai în treburile lumii, discutând cu prietenii ideile şi problemele din vremea mea. Am fost mai întâi dojenit cu delicateţe, apoi, fiindcă stăruiam, am fost bruftuit: „Cizmarule, vezi-ţi de încălţările tale!” Atunci mă supărai. Uitau oare că Adrian Zografi a fost mai mult un revoltat decât un povestitor? Nu uitaseră, dar voiau ca revolta lui să fie… cu zgardă. Ceea ce mă supără la culme. Ne certarăm. La înapoierea din Rusia, mă despărţii de cei mai buni prieteni.

Şi în timp ce Egiptul mă respingea de la graniţa sa, iar Italia mă arunca într-una din închisorile din Trieste, „binevoitorii” păstori comunişti anunţau „trădarea” Europei muncitoare, a clasei mele: „agent al Siguranţei române”, „vândut burgheziei”. Au făcut tot ce le-a stat în putinţă, în mijlocul unei tăceri care-mi dovedi cât de singur este omul pe pământ.

Deşertăciunea deşertăciunilor…

Dar asta nu-i totul. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură, ci totdeauna întovărăşită.

În singurătatea mea, mereu mai mare, din aceşti ultimi ani îmi rămase totuşi unul sau doi prieteni vechi, dintre acei care au jucat o carte frumoasă în existenţa mea. I-am pierdut şi pe aceştia într-un fel de nemărturisit: din cauza banilor!

Desigur, cărţile mi-au dus ceva bani, pe care îi împărţeam, pe măsură ce veneau, cu oricine, prieten sau necunoscut, care mi se adresa. Nu făceam cu asta decât să continui o practică de totdeauna, care nu era numai a mea. În Orient mai ales, ajutorul dat unui prieten sau unui necunoscut aflat la ananghie sunt lucruri banale. Lor le datorez faptul că n-am crăpat de

mizerie. În direcţia aceasta, Occidentul însuşi a fost destul de generos cu mine.

Ei bine, cei mai buni prieteni au numit risipă acest fel de a fi al meu. Se pare că aceşti bani blestemaţi trebuiau păstraţi, ca să-i „mâncăm" numai împreună.

Cearta noastră a fost orientală: dezgustătoare, murdară, definitivă. De o parte şi de alta, sufletele s-au prăbuşit sub povara ocărilor.

Dar asta-i totul? Nu, mai trebuia şi colacul.

A fost femeia…

Au existat multe femei în viaţa mea. Le-am iubit. M-au iubit. Şi despărţirile noastre au fost totdeauna suportabile. Având oroare de suferinţa care vine de pe urma cărnii înşelate – cea mai îndobitocitoare dintre toate! —, făceam chiar imposibilul pentru ca, în timpul unei rupturi, răul să nu rănească niciuna din părţi.

Da, făceam chiar imposibilul… Şi reuşeam, pentru că eu eram cel care ţinea hăţurile. Dar veni ziua când o femeie1

— Cea mai „mare" dintre cele pe care le-am cunoscut: fe- meia-tovarăşă de viaţă – îmi şterpeli conducerea nebunului echipaj. Presimţii dezastrul – ah, de câte ori n-am implorat-o să mă lase să mă duc dracului cât mai era timp, ca răul să poată fi suportat în mod egal!

„Nu, nu", striga ea. „Nu pot trăi fără tine! Ucide-mă mai bine!"

Atunci plecai capul şi-i trecui hăţurile.

M-a dus pe marginea prăpastiei, m-a scuipat în faţă şi apoi m-a prăvălit în abis fără nicio tresărire. N-a suferit deloc. Era ocupată cu altceva. A fost o femeie de mare caracter. Mi-au spus-o cei mai distinşi prieteni; chiar eu eram convins de acest lucru.

Doamne! Dă-i bărbatului ciumă, lepră şi orice altă năpastă de pe lumea asta, dar nu-l blagoslovi cu o femeie de „mare caracter".

Eram cât pe-aci să-mi pierd minţile.

Asta s-a întâmplat în vara lui 1930.

*

Niciun ideal social. Nicio credinţă în artă. Nicio prietenie. Nicio femeie-tovarăşă de viaţă.

1 Marie-Louise Baud-Bovy (Bilili) – n. Red.

Singur, lungit în patul meu, cu ochii fixaţi pe tavanul alb al căsuţei mele din Brăila, am trăit zile şi nopţi în luptă cu nebunia şi sinuciderea. Nu voiam să mă prăbuşesc. Voiam să înțeleg. Să înțeleg monstruozitățile existenței!

Credeam că învinsesem şi de data asta. Dar nu! Un alt duşman mă pândea: tuberculoza! Ea m-a înjunghiat pe la spate, când nu mă aşteptam.

O nouă luptă, dar fără succes.

În starea asta mă aflu acum.

Retras în clipa de faţă în această veche mânăstire din Car- paţii moldoveni, unde şi scriu aceste rânduri, mă răzvrătesc – pare-mi-se zădarnic – împotriva sorţii mele. Nu mai am pentru a respira decât baza plămânilor. De patru luni îmi petrec trei sferturi din zi în pat. Nu pot face decât două sute de paşi şi nici să vorbesc cinci minute fără să mă sufoc. Iar trupul meu ars de febră nu cântăreşte mai mult de 50 de kg. Tuberculoza – vechea mea cunoştinţă – nu m-a adus niciodată în halul ăsta.

Şi asta-i foarte grav…

*

Cu toate astea, nu pot să mor!

Partea cea mai serioasă, cea mai cinstită a operei mele se află în burta mea. Nu mă simt născut să-i înveselesc pe oameni, ci să-i instruiesc frăţeşte, deoarece experienţa mea de viaţă e una dintre cele mai generoase. Să nu mi se spună că oamenii nu vor să fie instruiţi. Ba da, vor, dar prin puterea exemplului.

De ce suntem atât de simţitori la triumful binelui asupra răului? Pentru ce ne bucurăm de înfrângerea celui rău? Pentru că ne-am născut buni. Dar acest triumf şi această înfrângere nu trebuie să le-o arătăm oamenilor doar prin romane, la teatru sau la cinematograf, ci trebuie să le-o dovedim în viaţă. Iată ceea ce nu se face decât rareori.

Se face rareori din două motive: întâi, fiindcă omul, deşi s-a născut bun, este în acelaşi timp o făptură orgolioasă, seacă şi egoistă; apoi, fiindcă e foarte greu să fii generos în viaţă, câtă vreme marea majoritate a oamenilor face contrariul.

Ei bine, de-a lungul vieţii mele – care-i una dintre cele mai mizerabile –, singura acţiune îndeplinită cât mai bine cu putinţă a fost să înving această

greutate, adică să fiu un om generos. Da, astăzi, când viaţa mea este la cheremul celei mai uşoare răceli, pot să strig în faţa tuturor: răscoliţi-mi existenţa, veţi găsi în ea tot ce vreţi împotriva mea, dar nu veţi putea găsi nicio urmă din egoismul care nenoroceşte omenirea astăzi, cumplitul egoism care-l face pe om nepăsător la nenorocirea aproapelui.

Acesta este în întregime Adrian Zografi al meu.

Adrian va dovedi prin exemplul vieţii sale că nu-i neapărat necesar să ai un suflet stoic sau virtuos pentru a putea şi a trebui să trăieşti generos. E un lucru foarte simplu, pentru că generozitatea oferă sufletului mai multe satisfacţii decât egoismul.

Viaţa nu este frumoasă numai când eşti ferit de mizerie în mijlocul suferinţei universale – sau când trăieşti într-o vilă măreaţă, înconjurat de femei frumoase, de prieteni linguşitori, de automobile superbe şi de câini frumoşi, aşa cum o fac cei mai mulţi dintre artiştii şi lupii moralişti ai veacului nostru apocaliptic.

Viaţa poate fi tot atât de frumoasă dacă mori pe un pat de scânduri, fără regrete, cu conştiinţa uşurată de orice povară ruşinoasă, cu toate că ai avut ocazia, şi chiar pofta, uneori, să faci ce face aproape toată lumea.

Omenirea poate trăi fără străzi, fără electricitate şi chiar fără higienă corporală, moare însă dacă nu are suflete curate.

*

Adrian va trăi şi va muri, poate, pe un pat de scânduri, pentru că, făcând din generozitate legea supremă a existenţei sale, viaţa l-a răsplătit cu prisosinţă.

Asta se plăteşte. Se plăteşte cu sânge.

Cum ar fi putut el să-şi sfârşească viaţa într-un palat, ca soţ al unei americance bogate, când el a ţintit la descoperirea unui Romain Rolland şi a unui Gheorghe Ionescu, când viaţa, atât de bogată în miracole, i l-a dat şi pe unul, şi pe celălalt?

O, da… S-ar putea despărţi într-o zi de amândoi. Nu numai moartea îi desparte pe oameni; mai sunt şi neînţelegerile şi nimicurile firilor noastre. Dar asta nu contează. Se uită de-a lungul timpului. Ceea ce contează şi nu se şterge niciodată din memoria generoasă a oamenilor sunt marile prietenii, cele făcătoare de minuni.

Una din aceste minuni frumoase a fost clipa întâlnirii noastre, a celor trei, în noaptea adâncă a eternităţii.

Iată, vă întind mâna… Să murim fiecare în patul ce ne e drag!

*

Am înţeles acest lucru după ce am trăit 16 luni în U.R.S.S. Şi după ce am biruit gândul sinuciderii şi nebunia. Am înţeles că „nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale", cum spune nu mai ştiu cine.

Totuşi trebuie să încerci a merge mai departe. Cât de puţin, dar să încerci.

Deoarece în faţa noastră se află, ca un cadavru rău mirositor, teribila viaţă a oamenilor, a oamenilor care se sfâşie unul pe altul. Nu-i oare adevărat că, de când lumea, orice pumn care se ridică deasupra omenirii, din orice parte ar veni el, de sus ori de jos, nu-l zdrobeşte decât pe semenul cel slab? Ei bine, unde stă scris că asta trebuie să continue până la sfârşitul veacurilor?

Ştiu, savanţi-prieteni îmi amintesc neîncetat biologia şi legile ei necruţătoare. Nu, nu! Dacă universităţile nu propovăduiesc decât asta, jos cu ele! Refuz să mă consider o pasăre de pradă care se hrăneşte cu sângele fârtatelor ei. Sunt om, adică singura fiinţă animală care suferă în faţa suferinţei semenilor. Nu trebuie să fiu confundat cu un biet uliu.

Atunci la ce servesc oare toate aceste ştiinţe, toate aceste arte, tot bălegarul filosofiilor voastre milenare, de vreme ce n-am ajuns să interzicem, sub pedeapsa cu moartea, exploatarea sângelui aproapelui nostru? De ce, de la înălţimea catedrelor de morală şi religie, voi propovăduiţi Frumosul, Binele, Adevărul, de vreme ce toţi – până la unul – nu faceţi, de fapt, decât să ascultaţi de legile biologice ale uliului?

*

Dar toate aceste lucruri s-au mai rostit – şi atât de bine, încât mulţimile, totdeauna însetate de dreptate, se dau în vânt după ele. Şi din toţi iconoclaştii, ele şi-au făurit noi idoli.

Ce-a ieşit din toate astea? Nimic.

Sau mai degrabă, da, a apărut o nouă meserie, cea mai ordinară dintre toate: meseria, destul de bănoasă, a artistului sau a moralistului care se hrăneşte cu sângele sfintei revolte a învinşilor.

Acum totul s-a sfârşit!

Văd apărând în stradă un om nou, un golan. Un golan care nu mai crede în nimic, dar care are încredere totală în forţele vieţii. De pe patul meu de suferinţă – care îmi poate deveni până în toamnă sicriu –, îi spun acestui golan ceea ce Adrian Zografi n-o să mai aibă, poate, timpul să spună. Îi spun următoarele:

După ce am crezut în toate democraţiile, în toate dictaturile şi în toate ştiinţele, după ce am fost pretutindeni dezamăgit, ultima nădejde de dreptate socială mi-am că- lăuzit-o spre arte şi artişti. Dat fiind marea lor influenţă asupra maselor, mă aşteptam, gândindu-mă la ce ţâşneşte din cărţile lor de uriaşi revoltaţi, ca toţi să coboare în stradă în fruntea cruciadei împotriva civilizaţiei bestiale, demas- când toate ipocriziile: democratice, dictatoriale, religioase, ştiinţifice, pacifiste sau moralizatoare.

Nu s-a văzut nimic din toate acestea, cum ştiţi. Arta e o escrocherie, la fel ca toate celelalte pretinse valori. Eu însumi am făcut artă şi n-am brodit-o tocmai rău, deci am tot dreptul să spun: încă o escrocherie. Artistul face la fel ca popa: predică sublimul, dar adună gologani, cât poate de mulţi; te abandonează în gura lupului şi se retrage să-şi ronţăie „agoniseala”, pe deplin apărat de chiar acele mitraliere pe care-ţi cere să le distrugi tu singur.

Iată ce sunt artele şi artiştii care-ţi răscolesc măruntaiele: nişte şarlatani!

De aceea, când din bârlogul lor te-ar îndemna să aderi la cutare sau cutare lucru, vărsându-şi lacrămile pentru suferinţa ta, tu să nu aderi la nimic!

Nici chiar la toate acele „patrii internaţionale”, care sunt atât de la modă în vremea noastră.

Patrii? Jos cu toate patriile, naţionale sau internaţionale, cu satrapii lor, vechi sau noi, democraţi sau absolutişti, toţi, numai stăpâni; jos cu toate patriile care îi trimit la tăiere pe unii pentru ca să huzurească alţii. Nu-ţi mai vinde pielea nimănui. Incrucişează-ţi braţele şi sabotează totul. Trăieşte cum îţi cere trupul. Spune tuturor acestor domni, oricine ar fi ei, să se ducă să se jertfească singuri pentru toate aceste patrii, născocite în fiecare veac şi care, în fond, nu diferă una de cealaltă. Tu, golanule, care nu mai ai decât bietele tale braţe ori sărmanul tău cap, zvârle în lături totul, totul; şi fie-ţi

lehamite de ideile lor, de artele şi de revolta lor ghiftuitoare.

Iar dacă inima îţi dă totuşi brânci să crapi pentru cineva sau ceva, atunci dă-te-n vânt pentru o paceaură, pentru o javră de prieten sau pentru sfânta-ţi lene!

Trăiască omul care nu aderă la nimic!

*

Cititorule, tu care erai obişnuit cu arta mea, părăseşte-mă! Nu mai am chef de artă; chiar dacă m-aş însănătoşi, tot n-aş mai face-o.

Jean-Christophe m-a învăţat ce n-am învăţat de la toţi scumpii mei Balzaci: m-a învăţat să vorbesc cinstit cu omul care crede în mine.

Din acest Jean-Christophe, pe care-l citeam acum 13 ani vopsind tractoare la Geneva, din acest Jean-Christophe, despre care un Georg Brandes îmi scria mai târziu că „nu-i o operă de artă”, am învăţat ce trebuie să fie un scriitor cinstit şi un cititor cinstit.

Asta nu-i puţin! E mult mai mult decât toate aceste bărbi din Divina Comedie şi chiar din Faust. Da, da… Sunt mult mai numeroase operele de artă care ţintesc zenitul, decât cele care te învaţă cum să te conduci cinstit în viaţă. Merg mai departe: e mult mai uşor să te înflăcărezi, decât să ai, pur şi simplu, bun-simţ, cinstitul şi rarul bun-simţ. Şi apoi, trebuie ca fiecare epocă să-şi găsească ce are nevoie. Nu cred că epoca noastră, care-i cea mai săracă în opere care ţintesc zenitul, n-a ajuns în situaţia asta fiindcă duce lipsă de opere care să-l înveţe pe om să fie cinstit şi fără de care lumea va pieri.

Iată ce mă face să-ţi amintesc exemplul lui Jean-Chris- tophe. Să nu crezi că vreau să-l flatez pe Romain Rolland. Ne ştiai prieteni. Află că nu mai suntem… de trei ani. De ce? La ce bun întrebările? Ce importanţă pot să aibă? Trist este că nu mai suntem prieteni. Şi atât.

Voi scrie, deci, un Adrian Zografi cinstit, unde va fi mai puţină artă decât în Jean-Christophe – şi nicio documentare. Nicio asemănare, în afară de cea sufletească.

Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, setea mea de dreptate. Documentul: cu, cuvântul meu.

Iată-te prevenit, cititorule.

La acest început de serie nu-ţi mai spun ce se obişnuieşte: că trebuie „să

ai răbdare”, că trebuie „să aştepţi” urmarea, sfârşitul sau alte gogoşi literare.

Nu. Nu trebuie să aştepţi nimic. Trebuie să găseşti ce cauţi în fiece volum – sau să mă părăseşti imediat.

MÂNĂSTIREA NEAMŢ1

I

Am venit aici, însoţit de ai mei, pe la începutul acestei luni. Am venit, de-abia târând un trup amarnic de prăpădit. Şi a fost cam pe nepregătite. Căci era vorba să aleg între Sinaia, Buşteni, Predeal ori Braşov. Şi când colo, iată-mă unde nici nu mă gândeam: la Mânăstirea Neamţl

Bineînţeles, ca să iau această hotărâre, a trebuit să cadă în cumpăna judecăţii mele sfatul plin de înţelepciune al omului care, acum şapte ani, a contribuit, cu apărarea lui curajoasă, la reîntoarcerea mea definitivă pe acest pământ din care am ieşit: sfatul prietenului meu, Mihail Sadoveanu.

Acum, după aproape o lună de şedere, pot să spun că nu-mi pare rău. Alegerea a fost dintre cele mai fericite pentru un om grav suferind de plămâni ca mine.

Şi iată că, înainte chiar de a mă vedea întremat, diavolul scrisului fără voie, care domneşte în mine ca un tiran, mă şi îndeamnă s-o iau razna pe meleagurile gândurilor mele neastâmpărate. Ba chiar îmi propun să scriu o serie de câte- va articolaşe, cerând lectorului îngăduinţa de a le aşterne pe hârtie cam fără regularitate, după cum îmi va fi şi dispoziţia sufletească.

Gândindu-mă în clipa asta la strania diversitate a celor ce am de descris, o bucurie îmi umple inima. E bucuria de a mă simţi liber să spun pe şleau, fără umbră de reticenţă, tot ce inspiră contactul cu acest lăcaş de închinăciune mic omului necredincios, bogat în credinţe. Din ce în ce mă conving ce mari şi nesecate izvoare de satisfacţie intelectuală cuprinde putinţa de a te simţi liber să-ţi exprimi toată gân- direa. Dată fiind această tiranică nevoie a mea de independenţă, mă întreb astăzi dacă mi-ar fi fost posibil să sălăşluiesc

1 Datate M-rea Neamţ, 29 iulie, 2, 4 şi 8 august 1932, cele patru articole au apărut, sub acest titlu, în Curentul, 12, 13, 14 şi 17 aug. (n. I.U.)

mai departe fie şi numai în marginea acelor partide de care credeam odată că sunt legat pe viaţă: comunist, socialist, democratic. Nu! Era natural

să mă despart de ele. Destinul lor fiind mărginit la realizări practice, orice gândire liberă le stinghereşte acţiunea. În acest sens, ele sunt surori bune cu partidele de dreapta: fasciste, catolice, deopotrivă de sectare.

Cu alte cuvinte, orice partid e un conglomerat de interese egoiste, cuprinzând o porţiune mai mare ori mai mică de omenire, dar din care se exclude tot ce e spirit de independenţă. Şi pentru ce această dureroasă abdicare? Pentru ca, după zeci de ani de habotnicism de partid, să te pomeneşti la un moment dat în dezacord „principial” cu propriul comitet executiv, care te expulzează ca pe o otreapă din organizaţia ale cărei interese le-ai servit ani de-a rân- dul cu preţul a mii de sacrificii şi renunţări.

Nu, niciodată n-o să-mi pară rău că n-am fost om de partid, ba chiar nici om de „clasă”. Din acest fel de a fi, eu am avut totul de câştigat – tot ce mi-a dictat o conştiinţă de care sunt mândru –, iar clasa mea n-a avut nimic de pierdut, căci niciodată n-aş fi putut s-o slujesc aşa cum înţeleg habotnicii ei păstori.

*

Iată, de pildă, încă o împrejurare, pasionantă pentru mine, când nicio organizaţie de partid socialist nu mi-ar fi publicat cele ce am de gând să spun. Căci am de gând să iau apărarea acestei mânăstiri pe care toate creştineştile noastre guverne – unele mai bisericoase decât altele, unele mai „naţionale” decât altele – au jefuit-o ca-n codru şi în umbra unei impresionante tăceri care durează de decenii. Ah, ipocrizia umană! Umană, nu burgheză. Burgheză e prea puţin…

Când marele public citeşte în ziar lungi articole ilustrate cu fotografii, din care afli şi chiar vezi cu câtă smerenie înalţii noştri demnitari de stat asistă la tedeumuri, se botează la Boboteze şi se pocesc1, în general, pe la toate sfeştaniile, parastasurile şi înmormântările, când marele public înghite toate aceste farafastâcuri oficiale, el habar n-are de ce cruzime atee şi păgână sunt capabili aceiaşi maimuţoi de stat faţă de aceeaşi Biserică oficială, căreia, la lumina zilei, i se prosternează până la pământ, dar pe care, în umbră, o tratează banditeşte.

Am în mână Memoriul asupra situaţiei şi drepturilor Mo- nastirei Neamţ, cu data 20 februarie 1931, din cuprinsul căruia aflu că diferiţii

stăpâni pravoslavnici ai României Mari au prădat această mânăstire aşa cum n-au făcut-o niciodată turcii. Nu mai are de unde să-şi taie nici măcar lemne de foc şi de construcţie. Plouă în biserică. Iar toată hrana călugărilor e redusă la… 4 (PATRU) LEI PE Zi!

Ca să nu creadă prietenii mei că am înnebunit apucându-mă să pledez cauza unei mânăstiri, în vreme ce 20 000 000 de şomeri crapă de foame numai în Europa şi America, răspund numaidecât: 1. Că în ce priveşte cauza tuturor şomerilor din lume, eu mi-am spus, şi nu încetez de a-mi spune, cuvântul atât de răspicat, încât m-am certat de mult cu toţi stăpânii pe care aceşti şomeri, nu eu, îi votează la toate alegerile; 2. Că nu iau deloc apărarea Mânăstirii Neamţ fiindcă mi-ar fi păsând de zilele grele pe care Dumnezeu începe să le ducă pe pământ; asta-i treaba lui Dumnezeu şi a celor care pretind că cred în el; eu nu cred în el; eu nu cred decât în Viaţă şi în Moarte; şi 3. Că totdeauna, pentru mine, o cauză dreaptă e o cauză dreaptă, fie chiar când e vorba de nişte bieţi călugări.

Dar e vorba de mai mult decât de nişte călugări!

II

Netăgăduit, un călugăr e rareori şi un om de credinţă, iar o mânăstire e rareori numai un „lăcaş de închinăciune”.

1 a se poci – a se strâmba; a se schimonosi (ti. Red.).

De asta m-am încredinţat de mult. Eram un copil de 23 de ani când, prin 1907, soseam cu un vapor rusesc la Sf. Munte, unde, de şase luni, se îngropase de viu marele meu prieten, Mihail Mihailovici Kazanski.1

Pe atunci, ca şi astăzi, pieptul meu era zăvorât cu nouă ză- voare împotriva oricărei credinţe bisericeşti. (Avea să se vadă mai târziu, deşi se vedea chiar de pe atunci, că însuşi socialismul bisericesc îmi era odios.) Dar una e să fii ceea ce se numeşte, scurt şi cuprinzător, ateu, şi alta e să n-ai nimic sfânt în pieptu-ţi de [fjtizic. Or, de această din urmă infirmitate, inima mea n-a dat niciodată dovadă.

Cu mine se poate vorbi de Dumnezeu cu mult mai multă evlavie decât se poate vorbi cu un om al Bisericii, luat din majoritate. Am vorbit cu astfel de oameni, fie că i-am vizitat în chilia lor sărăcăcioasă, fie că i-am întâlnit într-un colţ discret al unor saloane mondene franceze. Mă adresam lor cu suflet deschis şi cu marea sete a eroului vieţii care simte că nu ştie nimic

oricât se luptă să pătrundă tainele firii. Răspunsurile lor m-au ofensat aproape întotdeauna. Luau poziţie ca la teatru şi îmi vorbeau pe nas şi din carte. Piepturi de [fjtizic!

Dar iată că o dată, un bătrân popă de sătuc elveţian, între- bându-l de ce dă pomană unui om care aruncă banii pe rachiu, mi-a răspuns: „Apăi, dacă băutura i-o fi făcând plăcere! Şi pe el tot Domnul l-a făcut, nu eu."

Mi-am zis atunci: Iată un sfânt! Şi dacă n-ar fi fost aşa de sărac, i-aş fi cerut să mă primească slugă pe mâncare.

Cum aş putea eu, deci, să fiu un corect ateu? Eu pot fi bleg, dar nu mărginit. Şi mult îmi place să mă întreb uneori: ce pântec sfânt o fi zămislind oameni ca acel popă din sătucul elveţian unde eu aram, prin 1918, cu un tractor american?

Aşa că era firesc să mă cutremur când [l-] am văzut pe ateul şi eruditul Mihail părăsindu-mă în Egipt, în urma unei mari zdruncinări sufleteşti, şi ducându-se să se închidă în

1 Vezi vol. Mikhaïl, Éditions Rieder, Paris [1927].

Una din mânăstirile ruseşti de la Muntele Athos. Cum? O mânăstire poate atrage şi astfel de oameni? Atunci eu vreau să ştiu ce este o mânăstire. Răspunsul mi l-a dat imediat Mihail.

Într-o mânăstire, ca nicăieri pe pământ, găseşti locuind împreună suprema ticăloşie lângă suprema credinţă, culmea egoismului lângă culmea dezinteresării, totala făţărnicie lângă absoluta sinceritate. Mă duc acolo să-mi caut tovărăşie în vecinătatea unui suflet simplu şi, dacă se poate, să-mi regăsesc echilibrul pierdut.

*

La Mihail m-am gândit când am descins aici, pe la începutul lui iulie. Ca la el, multe s-au cam îngrămădit şi la mine, multe viscole sufleteşti dintre acelea pe care le neagă cu superb patos lumea nouă de la Răsărit.

Am crezut cu aprigă tărie că voi putea fi folositor semenului meu învins, închipuindu-mă învingător. N-am fost folositor nimănui. Şi nici mie. Am suflat, până mi-am rupt plămânii, într-un foc care nu încălzeşte, un foc rece, asemănător aceluia pe care îl vedem arzând în vetrele de pe scena teatrelor.

Şi atunci? Atunci te întrebi: La ce a servit o viaţă întreagă de credinţă dârză în triumful binelui? La ce a servit?! Ei bine, aici trebuie să se afle

viciul tuturor credinţelor. Omul reduce toate luptele vieţii la recolta foloaselor – iată răul!

Nu se poate oare să credem cu tărie în ceva, numai şi numai pentru credinţa în sine, iar nu pentru recoltarea unor foloase? Aici, presupun eu, se află unica salvare a sufletelor lacome de adevăr. Credinţă pentru credinţă, nu pentru folos.

Cu dilema aceasta în suflet, m-am pomenit deodată că maşina revoltatului meu prieten, Demostene Botez1, pătrundea

1 Demostene Botez (1893-1973), ziarist şi scriitor român: a publicat poezie simbolistă, romane, memorialistică, volume pentru copii (n. Red.).

În incinta Mânăstirii Neamţ. Mi-o închipuiam strălucind în soare, cu ceva din măreţia Lavrei de la Kiev. Descopeream o paragină. Şi imediat, cuvântul ferm al vajnicului ei stareţ – care o apără de ani de zile împotriva actelor de autentic bolşevism ale bisericoaselor noastre guverne – mi-a răsunat în suflet ca un ecou al vremurilor de cinic păgî- nism prin care trecem.

„Ce vezi acum nu e nimic", îmi spunea mai târziu un călugăr care mă conducea să-mi caut casă de locuit. „Să fi văzut ce era acum câţiva ani, când, împinşi de cei de sus, ajunseră ţăranii să dea drumul porcilor şi gâştelor până şi în bătătura Sfintei Monastiri."

„Din ce trăiţi?"

„Din munca cu palmele, ca orice ţăran. Şi am fi bucuroşi să avem şi noi ce munci, la cot cu ceilalţi locuitori. Dar iată că nu avem nici asta…"

Obrazul călugărului, ars de vânturi şi brăzdat de plugul vieţii, nu mai era în ochii mei o „faţă bisericească". Era obrazul unui om necăjit, un om care, poate, trăia acea credinţă pentru credinţă după care alerg eu şi n-o găsesc nicăieri.

Pe acest om aş vrea să-l apăr aici cu slabele mele puteri.

Voi invoca şi apărarea lui, care e de ordinul sufletesc al stăpânilor noştri, pe care eu îi dispreţuiesc.

III

Mânăstirea se apără, în felul ei creştin, naţional şi cultural, invocând trecutu-i glorios cu cuvinte simţite care nu pot să-i lase reci decât pe parveniţii noştri politici. Dau mai jos largi pasaje din Memoriul ei, tipărit în

20 februarie 1931. Şi oricare ţi-ar fi credinţa ori necredinţa, cu condiţia numai să fii om de omenie, iar nu o brută, nu se poate să nu găseşti în acest Memoriu argumente care să fie valabile şi în ochii tăi.

Iată o evocare a trecutului…

„Monastirea Neamţu a fost cel mai mare aşezământ monastic din România, şi chiar din lumea ortodoxă, şi cea mai mare gospodărie bisericească din ţară, având un strălucit trecut. Ba ea şi astăzi îşi păstrează întâietatea printre mo- nastirile ţării. […]

Prin focul sfânt al credinţei ce necontenit a ars în curgere de multe veacuri pe altarul ei, prin tiparniţele ei, prin atelierele ei de turnătorie de literă, de legătorie de cărţi, de sculptură, de făurărie în aur, argint şi aramă, de iconografie, şi chiar prin şcolile pe care le-a întemeiat ea în cuprinsul său în T [îrgu] Neamţ şi prin satele de pe moşiile ei, a servit ca vatră mult luminoasă de cultură religioasă în mijlocul neamului românesc. Ba prin valurile de tipărituri ce au curs mereu din tiparniţele ei, nu numai peste ţinuturile româneşti libere, ci şi peste cele robite, mai ales ale Ardealului şi Basarabiei, unde le întâlnim şi astăzi pretutindeni atât prin biserici, cât şi prin casele creştinilor, a contribuit puternic la susţinerea şi unificarea graiului românesc. […] După aceea, prin cultivarea ţarinilor, livezilor, viilor, fî- neţelor şi pădurilor ei, prin crescătoriile ei de vite, de cai şi de oi, cum şi prin fabrica ei de postav, cea dintâi în ţara aceasta, a ajutat în măsură largă la dezvoltarea vieţii economice a ţării."

Dar această stare înfloritoare era pe vremea când, afară de Neamţ şi alte cinci mânăstiri, toate celelalte din cuprinsul ţării erau închinate aşa-ziselor „locuri sfinte” – sau, cum am spune mai pe şleau, constituiau o pradă odihnitoare pentru toată acea călugărime fanariotă care stăpânea astfel O TREIME DIN TERITORIUL ŢĂRII. Pe atunci, Mânăstirea Neamţ poseda şi ea (după Buletinul Oficial al Moldovei, nr. 47, din 11 iunie 1859, citat de Memoriu):

„… 74 moşii, în întindere aproximativă de peste 300 000 hectare – teren agricol, pădure, vii şi livezi –, cu toată zestrea lor, şi anume: conace, acareturi, mori, 472 cai, 2686 boi şi vaci, 175 bivoli şi bivoliţe, 10 269 oi ţigăi roşii, 132 capre, 1538 mascuri, 1784 stupi. […]

Din vânzarea la mezat1 a vitelor, stupilor şi metoacelor2 de prin târguri,

au rezultat 295 203 galbeni austrieci. […]

Osebit de averea arătată mai sus, s-au mai luat şi toată gospodăria Monastirii de acasă şi de pe la toate moşiile, viile, prisăcile, morile, ferestraiele, dârstele3, pivele, fabrica de postav, tipografia etc., care, toate la un loc, s-au ridicat la suma de peste 500 000 galbeni austrieci. În care nu intră cele peste 300 000 hectare pământ (câmp, pădure, livezi, vii etc.) de pe cele 74 moşii, care, şi ele, se urcă la o valoare de mai multe miliarde (în valuta de azi)."

74 de moşii!? Prea mult! Chiar pentru o mânăstire „naţională”, adică neînchinată. Ea îşi motivează însă rostul acestor imense avuţii:

„în timpuri de cumpene grele pentru Neam şi Ţară, în vremuri de războaie, de năvăliri ale duşmanilor, de răz- miriţe şi bejanii, Monastirea nu numai a înălţat rugăciuni de zi şi de noapte către atotputernicul şi a suferit necazuri, nevoi şi primejdii alături cu poporul, ci a servit şi de adăpost şi cetate tare pentru familiile şi copiii celor plecaţi în apărarea ţării. Iar tainiţele din zidurile şi din munţii ei erau păstrătoarele avutului gospodarilor şi fruntaşilor neamului. […]

Când, apoi, s-a întâmplat să vie asupra ţării boale molipsitoare şi molime ucigătoare şi pustiitoare, aicea, la Mo- nastire, alergau oameni din toate părţile ca să-şi scape viaţa, şi Monastirea stătea la îndemâna lor nu numai cu mângâ- ierile rugăciunilor şi ale slujbelor cele către Dumnezeu, ci şi cu hrană şi cu doftorii, şi cu tot felul de ajutoare şi de înlesniri. Ba Monastirea şi în timpuri scutite de molimă s-a interesat de sănătatea oamenilor. Aşa, ea, acasă la dânsa, a ridicat două spitale: unul la 1821, în partea de miazăzi a ei, pentru alienaţi, iar altul după 1840, în partea ei de miazănoapte, pentru bătrâni şi infirmi. Tot pe atunci a ridicat, în

1 Cu prilejul secularizării.

2 metoc – clădire mânăstirească (n. Red.).

3 dârstă – piuă rudimentară (n. Red.).

T [îrgu] Neamţ, un mare spital cu două rânduri, înzestrat cu numeroase paturi pentru bolnavi, cu medici, cu două biserici, una înăuntrul spitalului, Sf. Dumitru, pentru bolnavi, iar alta, Sf. Lazăr, la cimitirul spitalului. Tot în T [îrgu] Neamţ a făcut o mare clădire cu două etaje pentru farmacie, pe care a înzestrat-o cu medicamente, aşa «că nici în târgul Eşului», cum zice un

cronicar al vremii, «nu era alta»."

Totuşi, Vodă Cuza şi oamenii de la 1859 au secularizat averile Mânăstirii Neamţ. Şi bine au făcut, deşi (îmi scrie un prieten erudit din Brăila) „toate aceste averi s-au risipit, ajungând care pe unde, prăpădindu-se multe din ele, MAŞINILE FABRICII DE POSTAV TRECÂND LA FABRICA DLUI MIHAIL KOGĂLNICEANU – aţi crede aşa ceva, o, fraţilor români neaoşi! —, arătând astfel, încă de pe atunci, calea ce tot mai vârtos au urmat [-o] mai pe urmă toate cele socotite de pripas în ţara aceasta".

După secularizare îi mai rămăsese însă mânăstirii un petec de gospodărie (vreo 14 000 hectare din 300 000) care să-i îngăduie să-şi vadă de menirea ei. Aşa că:

„Chiar în timpul marelui şi groaznicului război din urmă, cel pentru întregirea Neamului, Monastirea noastră, deşi acum sărăcită şi nevoiaşă, a fost un mare şi mântuitor adăpost. Aici, între altele, a fost sediul unui batalion al vânăto- rilor de munte, al unei companii de mitraliere şi motociclişti, al unui mare spital de răniţi din război, servit de fraţi călugări, şi a adăpostit o sumedenie de refugiaţi. Afară de aceasta, echipe de călugări din Monastire, în calitate de sanitari, au însoţit trupele pe fronturile de luptă."

*

Ei bine – o, prea cucernici stăpâni ai României Mari! —, nimic din toate aceste argumente ale mânăstirii nu găseşte ecou în „raţiunea" voastră de stat? Nimic, nici în sentimentele voastre naţionale şi religioase? Nimic care să vă ruşineze în faţa propriilor ochi, orbiţi de parvenire, şi să vă aducă aminte că, la urma urmei, un călugăr redus la sapă de lemn este şi el tot un ţăran, un ilot care are nevoie de un petec de pământ ca să trăiască?

Iată, eu, care sunt un răzvrătit şi un iconoclast, un suflet scârbit de neomenia voastră tot atât cât şi de aceea a bolşevicilor lui Stalin, dacă s-ar întâmpla ca mâine, un bolşevism uman să mă facă dictator al acestui mult răbdător pământ românesc, eu aş da Mânăstirii Neamţ nu cele 74 [de] moşii, dar toate mijloacele care să-i îngăduie să-şi reconstituie azilul ei, spitalul ei, farmacia ei – şi chiar i-aş lăsa pe deasupra cu ce să-şi cumpere untdelemn pentru candelele ce ard ziua şi noaptea în faţa unor icoane în care eu nu cred şi n-am crezut aproape niciodată, dar în faţa cărora vă

prosternaţi voi, ipocriţilor, ori de câte ori ştiţi că vă priveşte poporul.

Aceste mijloace le-aş reda mânăstirii, luându-le nu de la popor, căci voi, Kogălnicenoii de după 1864, răpindu-le acestei instituţii, nu le-aţi dat poporului, ci [i-] aţi procopsit cu ele pe Kogălnicenuţii voştri electorali! Aşa că n-aş avea decât să despoi un prefect ori un primar ca să împroprietăresc 100 de ţărani-călugări.

IV

Am spus în articolul precedent că, deşi sunt departe de religie ca cerul de pământ, dacă aş fi satrap în ţara aceasta, aş da Mânăstirii Neamţ toate mijloacele necesare reînfiinţării spitalelor, azilelor şi ospiciilor ei. Dar iată că nici n-ar fi fost nevoie de acest presupus act de generoasă sătrăpie dacă s-ar fi respectat dispoziţiile cuprinse în Decretul-lege de la 1859, care, tot luând acestei mânăstiri cele 74 de moşii, îi lăsa îndeajuns ca să aibă cu ce subveni1 la întreţinerea acelor aşezăminte de strictă umanitate, în lipsa cărora, astăzi, guvernele noastre sunt nevoite să se milogească lui Rockefeller şi să primească de la miliardarul american când o pomană umilitoare, când un viguros scuipat, aşa cum a păţit de cu-

1 a subveni [< fr. Subvenir] = a se îngriji (de) – n. Red.

Rând nu mai ştiu care pomanagiu epitrop de la Spiridonia1 din Iaşi.

Într-adevăr, o „comisiune regulatorie" numită la acea epocă, pe lângă că-i fixa un buget anual rezonabil, mai lăsa neatinse şi „terenurile din jurul Mrilor Neamţ şi Secul şi a schiturilor atârnătoare de ele", terenuri numite „vetre mî- năstireşti" şi care se ridicau la vreo 14 000 fde] hectare. Această întindere de pământ a fost „grăniţuită" de doi delegaţi ai sus-numitei comisiuni: „Gh. Dubău, inginerul Ministerului Cultelor, iar din partea Monastirei, monahul Isachie Almaşu". Pentru rezonanţa ei armonioasă, dau aici în întregime descrierea acestei „grăniţuiri".

„Incepând din fundul obârşiei pârâului Chiriacu, ce stă drept în obcina unde se împreună Moşia Nemţuşoru cu Moşia Drăgăneşti, şi tot pe scursura zisului pârâu până la gura lui, unde s-a făcut movilă. Apoi, linie dreaptă peste pârâul Nem- ţişor drept în muchea dealului Podircului – şi tot prin linia tăiată prin dumbrava de stejari şi peste şes până la movila ce este făcută în muchea malului gârlei ce merge la morile Drâsda. Iar de acolo, drept peste apa Neamţului, ce vine de la Pipirig până în gura Văii

Rele, la movilă. Apoi, tot pe scursura apei zisei văi, nici la dreapta, nici la stânga, până la obârşia ei. Iar de acolo drept la Runcu şi la Piciorul Câinelui. Apoi, prin poienile Sârghia şi Pahomia, pe din jos de schitul Sihla, drept în obcina Sihlei pe din jos, unde se împreună Moşia Agapia cu Bălţăteştii. De acolo, tot [pe] obcină în sus, până în vârful Chitelor, iar din obcina Chitelor drept în obârşia pârâului Dumesnicul – şi tot pe scursura apei până la gură, la movilă. Şi de acolo, în sus pe şes şi peste pârâul Neamţului, ce vine de la Pipirig drept la movila ce este în gura pârâului ce curge prin faţa Leghenului – şi tot pe scursura zisului pârâu până la obârşia lui. Iar de acolo, drept în muchea Dobrenaşului, la movilă, şi tot pe muche până în vârful Leghenului, ce-i dinspre Dobreanu. Apoi, pe ob

1 Ieşenii numeau Spiridonie aşezămintele spitaliceşti (Epitropia) Sfântul Spiridon (n. Red.).

Cină tot în sus, până la movila ce-i în vârful Dobreanului. Apoi, linie dreaptă peste păduri şi peste pârâul Nemţişor la movilă – şi tot linie dreaptă la obcina Rusului Mic, iarăşi la movilă. Iar de acolo şi până la obârşia Chiriacului, de unde am început, rămâne a se urma hotarul vechi, de pe când stăpânea Monastirea."

Cu toate repeţirile inerente unei astfel de descrieri, parcă auzi pe-alocurea ecouri din Odobescu!

Dar să las la o parte sentimentalismul meu înveterat şi să pun capăt citatelor din Memoriu, document plin de pre- ciziuni la care trebuie să recurg pentru deplina lumânare a cititorului.

„Prin urmare”, spune Memoriul, „pomenitul Decret este un act contractual între stat şi Monastire. […] Acest angajament, statul, în cursul celor 80 de ani ce s-au scurs de la luarea averilor şi până astăzi, şi l-a ţinut […], dar nu în măsura [în] care se fixase de comisiunea regulatorie, ci an de an, aceste mijloace s-au tot îngustat mereu. […] Aşa, vatra Monastirii, începând de pe la anii 1875-1880, a început a se îngusta prin cotropire de către serviciul silvic. Încetul cu încetul şi pe nesimţite s-a cotropit pădurea, şi apoi a început şi cotropirea poienilor şi golurilor. Monastirea a tot protestat la Minister, şi Ministerul a tot rânduit anchete, care, deşi stabileau dreptatea Monastirii, rămâneau fără rezultat.”

Memoriul dă un exemplu de cotropire:

„în urma deselor plângeri ale Monastirii, Ministerul Domeniilor, prin adresa No. 17 613 din 23 februarie 1910, comunică Mitropoliei Moldovei că, «luând înțelegere cu Ministerul Cultelor, a numit o comisiune, formată din câte un delegat al acestor două ministere, care, mergând la fața locului, să delimiteze întinderile».

Comisiunea aceasta, în adevăr, a venit la Monastirea Neamţ, dar în loc să restabilească hotarele vetrei după grăniţuirea lui Dubău, din 1859, trage hotare cu totul altele, prin care răşluia1 nu numai ceea ce se cotropise până atuncea de stat,

1 a răşlui – a lua prin abuz. Nicolae Iorga folosea termenul „răş- luire" cu referire la anexarea Basarabiei (n. Red.).

Ci mai răşluia încă vreo 500 hectare, pe care Monastirea le stăpânea, de fapt şi de drept, neîntrerupt de multe veacuri, cum poate oricine vedea aceasta din arhiva Monastirii. Contra acestei hotărnicii, Monastirea a protestat, şi lucrările co- misiunii au rămas neaprobate de cele două ministere – şi, deci, nule. Totuşi, până să vină de la Minister rezultatul, ocolul silvic local a pus stăpânire pe cele 500 hectare – şi le stă- pâneşte şi astăzi. […]

După cotropirea pădurii, Monastirii i se dau lemne de foc şi de construcție gratis. Acum i s-au suprimat. Se dădeau Monastirii sume anuale pentru reparaţiuni. După votarea Legii de autonomie bisericească, aceste sume nu i se mai dau, sub pretext că monastirile n-ar mai fi căzând în sarcina statului. Din această pricină, bisericile şi celelalte clădiri ale Monastirii au ajuns în stare de dărăpănare, şi plouă până şi prin biserici."

În 1930, subvenţia ce se acorda de cap de călugăr ajunsese „la biata sumă de 10 lei pe zi, adică la 25 de bani după valuta din timpurile normale". Iar „acum (20 februarie 1931, data Memoriului), prin noul buget, Monastirea este rasă aproape cu totul […], suprimându-se şi sumele de întreţinere a cultului, a spitalului de bătrâni, a seminarului călugăresc, a casei de oaspeţi etc. […]

Aceasta e nu numai desfiinţarea şi pustiirea Monastirii, ci şi o faptă destul de neomenoasă şi crudă.

…aicea, pentru călugări, din copilărie, singura lor casă e Monastirea, infirmii n-au alt adăpost decât azilul, iar seminariştii sunt mai toţi dintre

orfani. Încotro să plece 200 de oameni, cei mai mulţi bătrâni şi infirmi – şi pe deasupra la vreme de iarnă?"

*

E mult mai neuman decât ceea ce au făcut bolşevicii în Rusia! Mai întâi, bolşevicii n-au procedat cu o astfel de cruzime decât atunci când Biserica, unindu-se cu contrarevoluţia, a ridicat spada împotriva puterii comuniste. Or, la noi, n-am auzit ca Biserica să fi săvârşit cândva asemenea acte împotriva statului burghez. Din contră, aici Biserica e, pare-mi-se, un stâlp al oligarhiei.

Sovietele nu cer Bisericii acest sprijin. Ele îi impun numai respectarea statului comunist constituit. Încolo, e liberă să-şi cultive credinţa cu ajutorul pravoslavnicilor refractari ideii comuniste.

Apoi, chiar acolo unde bolşevicii au trebuit să procedeze cu asprime, ei n-au mers cu neomenia până unde vedem că merg guvernele ţării româneşti, căci ei au asimilat ţărănimii toată călugărimea supusă şi i-au oferit mijloace de trai comune. Iar spitalele, azilele şi alte instituţii de utilitate socială găsite la călugări, nu numai că nu le-a desfiinţat, dar chiar le-au îmbunătăţit pe cât le-a fost cu putinţă. Place sau nu place, acesta e adevărul. El mi-a fost confirmat de foşti călugări de la Marea Mânăstire Novâi Afon (Noul Athos), aproape de Suhumi, capitala Abhaziei, de pe riviera Mării Negre, unde timp de o lună am fost oaspetele guvernului Transcaucaziei şi am putut vorbi cu cine mi-a plăcut.

Declar că n-am văzut acolo niciun călugăr redus la 4 (patru) lei pe zi, nici împiedicat să muncească. Şi nici n-am auzit de o biserică în care să plouă sau de infirmi aruncaţi pe drumuri, fie ei şi călugări.

BUNUL MEU ROBERTFRANCE1

Prieteni, vă spune într-adevăr ceva să vorbiţi în public despre un frate care v-a părăsit? Şi nu mai târziu decât a doua zi după plecarea lui? Mie, nu! Am făcut-o cu Bazalgette. O fac şi acum. N-o voi mai face niciodată, în felul acesta, pentru niciunul din cei pe care i-am iubit şi a căror imagine

1 Datat Mânăstirea Neamţ, 14 octombrie 1932, „Mon bon Robertfrance” a apărut în Europe, 15 nov. Vezi Amintiri… 1985, pp. 279-282 (n. I.U.).

Nu mă va părăsi niciodată. Vă rog să faceţi acelaşi lucru pentru mine.

Când spun acestea, nu mă gândesc nici la pudoare, nici la durerea

sufletului lovit. Mă gândesc la sinceritate. Căci oricât de sincere şi prompte ar vrea să fie aceste omagii postume, ele conţin totdeauna ceva convenţional. Poate că la început n-a fost aşa. Dar academicienii au deteriorat acest obicei. Lumea de azi moare la toate nivelurile dintr-o dată.

Mi-ar fi fost imposibil să vorbesc în public despre Mihail a doua zi după dispariţia lui. O fac azi, spunând totul. Şi bun, şi rău. Şi apoi, pentru că eu dau prietenia lui ca fericit exemplu, e natural să se găsească într-însa mai multe bune decât rele. În orice caz, sinceritatea mea n-ar putea fi pusă la îndoială.

Cum să fie? Cum să se gândească cineva la convenţional, când eu voi spune aici tot ce-i datorez lui Jacques Robertfrance, că el nu-mi datorează nimic? Că, ştiind ce-i datorez, l-am necăjit întruna? Că aşa sunt eu croit: să-i supăr mai ales pe cei cărora le datorez mult, mult de tot. Nu fac decât să mă cert cu cei mai buni prieteni. I-am făcut lui Mihail o viaţă de chin şi aproape imposibilă marea prietenie ce ne lega. (Am început s-o spun în cărţile1 ce vor apărea în iarna asta.)

Dar, dragă Doamne, în corespondenţa mea cu Robert- france nu se găseşte decât un singur cuvânt bun la zece de ocară.

Nu mai târziu decât acum o lună – necunoscând gravitatea bolii sale, negândindu-mă mai ales la moartea acestui tânăr cu statură de atlet –, scriam editurii, reproşându-i tăcerea şi întrebând răutăcios: „Şi ce? Robertfrance e pe moarte?" Ei bine, da, păcătosul de mine, era pe moarte…

Ascultaţi, prieteni: acest om, pe care l-am supărat mereu, agoniza în timp ce îmi corecta ultima carte şi, probabil, a murit cu şpalturile pe pieptl

O ştiu de la el. L-am silit să mi-o spună. Într-o scrisoare de vreo 20 de rânduri, al cărei scris m-a speriat – sosită aproa

1 Din ciclul Viaţa lui Adrian Zografi (n. A.T.).

Pe în acelaşi timp cu telegrama care-i anunţa moartea –, îmi spunea: „Putem să ne dăm mâna. De trei luni zac în pat, pradă unei crize de reumatism pulmonar. Din fericire, n-am dureri; însă o febră îndrăcită de 38-40 de grade nu-mi dă pace. Medicii nu-mi pot spune când va scădea. Iată, bătrî- ne, de ce nu ţi-am mai scris, neavând puterea s-o fac! Corectez şpalturile cu încetinitorul. Îţi voi trimite reviziile după ce vor fi paginate. Reciteşte-le şi trimite-le înapoi cu «bun de tipar». Nădăjduim să-ţi apară

cartea la sfârşitul lui decembrie. Şi viitoarea? Mai poţi lucra, frăţioare?”

Frăţioare! Să-i ia dracu’ pe asemenea fraţi!

Desigur, aveam o scuză, una mare, ca şi cum scuzele mari au valorat vreodată mai mult decât o coajă de nucă! El se afla de trei luni la pat, iar eu, de patru. Pe un pat mizerabil de mânăstire. Mă luptam cu suferinţa, ducându-mi zilele de azi pe mâine, cu bruma de plămâni ce mi-a rămas, hărţuit de mizeriile altora, care deveniseră şi ale mele. Enervat, exasperat de obligaţia scrisului, trei ore pe zi, cu o febră greu de suportat, provocată de vechea-mi tuberculoză, care nu mă lasă nici să trăiesc, nici să mă duc la dracu’.

Îl înştiinţam, rugându-l că, dacă mor pe neaşteptate, cum a fost cazul lui Bazalgette – repet aici rugămintea pentru cei de la editură –, să-i asigure văduvei mele o pensie de 1000 de franci lunar timp de un an, până îşi găseşte o slujbă.1 Editura nu-mi datorează nimic; dimpotrivă, eu îi sunt dator.

Îi spuneam toate acestea într-o scrisoare trimisă la clinica din Versailles. O va primi astăzi sau mâine! O va primi…

*

Dacă astăzi nu am atâţia editori câte cărţi am scris, asta i-o datorez lui Jacques Robertfrance. Lui îi datorez pâinea pe care o mănânc, cu preţul unor lupte ce l-au sângerat şi

1 Rugăminte neonorată, Editions Rieder fuzionând cu Presses Universitaires de France la puţin timp după moartea lui Istrati (n. Red.).

Ar fi trebuit să-l facă să mă urască. Nu numai că nu m-a urât, dar nici măcar nu s-a supărat pe mine! O singură dată l-am scos din sărite, ţinând morţiş să-mi dea voie a semna un contract paralel cu altă editură din Paris. După ce a răguşit, demonstrându-mi cât de prost apărător al propriilor interese eram şi că nu dădeam dovadă de onestitate, s-a ridicat, strigându-mi: „Ei bine, semnează şi du-te la dra- cu’! Lasă-mă-n pace!”

Am semnat contractul pentru şase volume şi n-am predat decât unul. În faţa gafei mele evidente, mi-a adăugat, zâm- bind frăţeşte: „Şi acum, frăţioare, ce-ai zice dacă editura pe care o abandonezi te-ar da în judecată?”

Editura pe care o „trădasem” a fost binevoitoare cu omul imposibil care sunt.

Da, nevoia de bani m-a făcut să-i scot sufletul prietenului Robertfrance. Deşi sunt împotriva celor care aleargă după bani, fac şi eu la fel ca ei!

Iată o chestiune la care aşteptam ca Robertfrance să depună o mărturie postumă, dură şi justă…

*

Aşteptam de la el – o aşteptam de pe „malul celălalt" – altă mărturie, mai delicată. Îl scutesc de osteneala asta…

Jacques Robertfrance a corectat franceza celor mai multe cărţi ale mele. Muncă teribil de ingrată, greu de îndeplinit. Trebuia să lase totul aşa cum scrisesem, dar să îndrepte sau să taie stângăciile francezei mele. Romain Rolland mi l-a recomandat chiar de la început, cerând multă prudenţă. Jean-Richard Bloch ştie ceva despre asta. Din 1927, când am încetat să locuiesc în Franţa, corectarea francezei mele a devenit o corvoadă cumplită; de atunci nu mai pot să-mi dau seama când îmbunătăţesc textul şi când îl înrăutăţesc. O spun în prefaţa cărţii1 aflate sub tipar. Crede oare cineva

1 La Maison Thüringer (n. Red.).

Că i-am fost recunoscător lui Robertfrance? Doamne, câte vexaţiuni a trebuit să îndure acest om, care se lupta, fără niciun beneficiu personal, cu propria-mi incapacitate!

Ipocritul sincer, care a fost Jean-Jacques [Rousseau], se plân- gea de asprimea sorţii, ce-l obliga să mărturisească cum a urinat în cratiţa unei femei sărmane. Ce să mai spun despre mine, dac-aş povesti într-o zi cum am scuipat tocmai pe faţa celor ce m-au slujit cu credinţă!

Dar azi plătesc. Plătesc îngrozitor cu boala asta, care m-a dat peste cap. Făcându-mă nesuferit celor mai buni dintre oameni, m-am însingurat!

Şi atât. Am spus în mod foarte sincer câte ceva din ceea ce a reprezentat pentru mine Robertfrance. Încolo, neantul!

Lui n-o să-i ţină de cald. Pentru ceilalţi, literatură! Iar eu n-o să mă fac mai bun!

Cum murim… Ca nişte câini!

D-SALE D [OMNU] LUI TĂNASE COSTELIVU BĂLIGOŞI, BRĂILA1

Dragă Tănase,

Şi tu ai auzit că sunt „hrănit cu linguriţa"?! Ce dracu', mă, e cu Brăila aia a voastră? (Zic „a voastră", fiindcă eu, acum, nu mai sunt brăilean, ci…

mânăstire-nemţean.) Tare trebuie să mă iubiţi voi pe mine, că nu-mi daţi pace nici când mă ascund în pustiu. Când zic „voi”, nu te-apuca să te superi. „Voi” e o vorbă, aşa, cum ar fi cele trei vorbe pe care zici că le-ai citit în revista Stânga2 şi nu le înţelegi: „discrepanţă”, „involvă” şi „statală”. Nici eu nu le înţeleg, deşi le-am căutat în vreo 14 dicţionare. Trebuie să fie cuvinte marxiste. Dar tu nu te-apuca să vrei cu tot dinadinsul să înţelegi toate

1 Datată Mânăstirea Neamţ, Crăciun 1932, scrisoarea a apărut în Ancheta (Brăila), 25 dec., la rubrica „Scrisori de la mânăstire” (n. I.U.).

2 Stânga, săptămânal bucureştean de doctrină şi influenţă marxistă (n. Red.).

Câte se scriu. Asta am voit s-o fac eu – şi am ajuns unde vezi, adică să fiu „hrănit cu linguriţa”.

Măi, măi! Ai dracului oameni sunteţi voi, brăilenii! Mai ales când îmi sunteţi prieteni (nu e vorba de tine) şi spuneţi că vă prăpădiţi de dragul meu. Bine a zis ăla: „Fereşte-mă, Doamne, de prieteni, că de duşmani mă feresc eu singur.” Dar mai bine a zis Pitigrilli1 al tău: „Lumea, când te vede cu o femeie frumoasă, spune că eşti încornorat; când te vede cu un prieten, spune că eşti pederast; iar când te vede singur, spune că eşti onanist.” Fain, nu-i aşa? (Iată, ţi-am citat din Pitigrilli numai ca să-ţi fac plăcere, dar mai slăbeşte-mă cu el! Ce dracu’, mai citeşte-mă şi pe mine! Nu. Nu cunosc ultima lui operă: Fata cardinalului cu scoică luminoasă.)

Şi zi aşa, ai auzit şi tu de „linguriţă”?! Chiar şi tu, care trăieşti în Băligoşi? Nu mă miră. Dacă, închipuie-ţi, a auzit până şi prietenul nostru, Mihai Sucitu, de la Iaşi!

M-am pomenit cu el zilele trecute. Tot gras, cum îl ştii. Şi tot domol… în aparenţă. (Era să zic: în „discrepanţă”.) Venea încetinel dinspre poarta mânăstirii, se holba cu spaimă spre ferestrele chiliei mele şi tot ridica nasul în vânt, după miros de tămâie. Am ieşit repede în prag. Era o vreme – Doamne! —, soare şi cald, de uitasem cu totul de „linguriţă”.

Strig la el de departe:

„Ce-i cu tine, mă? Ce e mutra asta?”

Da’ el, colo, se opreşte în mijlocul curţii şi răsuflă uşurat:

„Aha… Bine… Bine te-am găsit!”

„Ce «bine m-ai găsit», mă? Ce te uiţi aşa la mine, mă?"

„Nu… Nimica… Da' credeam…"

„Ce credeai? Că sunt «hrănit cu linguriţa»?"

începu omul să râdă:

„Da. Mi-au scris de la Brăila…

L-au scris! Am înţeles.

„Au", ăsta, sunt cei mai buni prieteni ai mei de la Brăila. (Tu ştii, Tănase, că noi avem în viață tezaure de dragoste

1 Pitigrilli (Dino Serge, 1893-1974), ziarist şi romancier italian în vogă în epocă (n. Red.).

Care se numesc „cel mai" şi „cei mai". Să te fereşti de ele.) Şi aceşti „cei mai" nu sunt în corespondenţă cu mine, nici n-au venit aici să mă vadă. (De la Brăila, niciun prieten n-a venit aici să mă vadă. Ba, mint. A venit François1 ziaristul, acum vreo lună, cu o tagmă întreagă de ziarişti bucureşteni şi nemţeni, dar ei m-au găsit scriind la masă; le-am arătat că termin Biroul de plasare2 şi, invitat la stăreție, am fost cu ei de-am mâncat sarmale călugăreşti şi am băut vin dumnezeiesc. Am vorbit, am glumitără şi am râs.)

Totuşi, prietenii mei „cei mai"… ştiu ei ce ştiu! Ei ştiu că eu sunt „hrănit cu linguriţa". Cum o ştiu? Ei vezi, asta e sicretul lor! Să ţi-l spun: ei dau cu cărţile! Şi văd în cărţi exact ce le stă în suflet. De pildă, ei ar dori să dovedească omenirii că eu nu pot trăi decât clocit în puful prieteniei lor şi că, aiurea, moartea mă paşte.

De! Eu nu spun că nu mă paşte moartea. Oho, şi încă tare de tot! Dar vezi tu, la mine a fost până acum cu moartea cam cum a fost şi cu însurătorile: uite-o, nu el De-aia mi-a zis într-o zi drul Georgescu, supărat:

„Dracu' să te ia! Aici mori, aici divorţezi, aici te însori! Nu mai înţelege omul nimic!"

Pasămite, bietul Vasilică era pe-atunci primar, şi îi ceream să mă însoare (chiar mi-a fost martor, alături de Niculăiţă Eremie).3 Şi nu înţelegea omul cum să mă însoare când, ca doftor, el vedea bine că trăgeam să mor.

De, trag eu să mor, e drept, dar nu din toată inima, aşa cum o doresc „cei mai"… care ard de nerăbdare să-mi ţină un discurs funebru. Şi luând dorinţele lor drept realităţi, aleargă prin oraş, apucă pe câte-un om şi-l

întreabă:

„Ai auzit ce-i cu Panait?”

„Nu.”

„Ooo, sărăcuţu’ de el! Il hrănesc cu linguriţa!”

1 S. François, corespondentul Curentului la Brăila – vezi între banchet şi… p. 447 (n. Red.).

2Le Bureau de placemetit a apărut la Paris în 1933 şi, în trad. Autorului, la Bucureşti în 1934 (n. Red.).

3 Căsătoria cu Margareta Izescu a avut loc în 18 aprilie 1932 (n. Red.).

Aşa au făcut dragii mei prieteni cu multe alte lucruri… văzute în cărţi. De pildă, când m-am însurat, ca să-mi dovedească marea lor iubire, au dat fuga în oraş:

„Ai auzit? Panait se însoară cu una de 20 de ani! O curvă, soro dragă! Il ia doar pentru banii lui!”

(Banii mei, iată-i, Tănase, ca să ştii şi tu, care prea îmi spui că eşti şomer: Rieder îmi scrie că am datorie la el, în momentul de faţă, 200 000 lei. Şi mai am încă atâta datorie în ţară! Dar… poţi să te pui cu „zece de caro”, care înseamnă „bani” şi-mi cade mereu în faţă?)

Vezi, deci, cum devine cazul cu „linguriţa”. Prietenii mei sunt obişnuiţi să-mi lege tinichele de coadă. Numai atât că, de data asta, s-au ars. Au tras peste treizeci şi unu! 1 Căci ei nu ştiu un lucru, şi anume: dacă, bolnav fiind de tifos, se întâmplă să te mai scoli şi după ce ai fost „hrănit cu linguriţa”, apoi, când e vorba de oftică, o dată ce-ai ajuns la „linguriţă”, te-ai dus pe copcă, frate Sică! Nu-ţi mai rămân multe sâmbete de trăit! Şi sunt cam vreo două luni de când tot aud că sunt „hrănit cu linguriţa”. Apoi, atunci cum rămâne cu discursul deasupra gropii?

Ce crezi tu mai ales de „linguriţa” asta, când mă vezi că-ţi scriu cele de faţă? Ei, să nu crezi nimic! Du-te mai bine de-l găseşte pe Păstorescu de la Ancheta, arată-i rândurile acestea şi, dacă ţi le cere pentru numărul lui de Crăciun, dă-i-le. Că-i băiat bun şi necăjit. Şi, de Crăciun, or să afle astfel toţi prietenii mei… mai puţin buni, că sunt tot cum mă ştiu ei: mor şi renasc în fiecare an, ca Domnul nostru Iisus. Până într-o zi, când vom muri amândoi de-a binelea.

Te blagosloveşte monahul tău prieten,

Panait Istrati

P.S. Despre drul Maratti2, a cărui înmormântare zici că a fost aşa de… „frumoasă”, am să-ţi povestesc în curând ceva nostim de tot.

1 Referire la jocul de noroc Le trente et un, în care câştigătorul trebuie să totalizeze cel puţin 31 de puncte (ti. Red.).

2 Dr Maratti – vezi Scăpare de condei, pp. 160 şi 163 (ti. Red.).

OMUL CARE NU ADERĂ LA NIMIC1

în Monde din 11 martie, prietena mea, Magdeleine Paz2, declară categoric, făcând recenzia ultimei mele lucrări, Casa Thüringer, că „în raport cu celelalte cărţi ale mele, este o carte reacţionară”. Ea adaugă: „Ceea ce spune Istrati nu este altceva decât o apărare a burgheziei.” Şi concluzia ei este: „Cizmarule, vezi-ţi de încălţările tale!” (Ordin care mi-a fost dat de toţi prietenii politici şi pe care îl citez eu însumi în prefaţa numitei lucrări.)

Apoi, Magdeleine Paz exclamă: „Cât de emoţionant era Istrati, cât de preţios îi era mesajul când nu era decât un povestitor!”

Prietenul meu Philippe Neel3, vorbind, în urmă cu mai bine de un lustru, despre Mes départs în Les Nouvelles Littéraires, îmi spunea acelaşi lucru, însă pentru un motiv exact opus celui invocat de Magdeleine Paz: el îmi reproşa înclinarea de a lua apărarea clasei muncitoare.

Astfel, din toate părţile mi se recomandă să-mi văd de încălţările mele. Mi se recomandă chiar în momentul când mâna mea aproape că nu mai este în stare să ţină condeiul, în momentul când directorul sanatoriului de unde scriu aceste rânduri îmi spune deschis: „Fiecare zi pe care o trăiţi este o zi furată morţii!”

1 Datat Sanatoriul Filaret (Bucureşti), martie 1933, „Témoignage sur la liberté – L’Homme qui n’adhère à rien” a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 8 apr. Versiunea românească, în trad. Lui Mircea Iorgules- cu, s-a tipărit postum în Caiete critice, 3-4, mart. —apr. 1985 (ti. LU).

2 Magdeleine Marx-Paz-vezi între banchet şi… pp. 410-414 (n. Red).

3Philippe Neel – vezi între banchet şi… p. 286, n. 3 (n. Red).

Magdeleine Paz ştie asta. Şi pentru a-mi dovedi bunătatea inimii ei (bunătate incontestabilă!), scrie: „O, ştiu bine, pare inuman, crud inuman să spui adevăruri dure unui om nenorocit şi dezabuzat, care zace singur, departe, pe un pat de bolnav. Dar a-i ascunde îngrijorarea sinceră în faţa

atitudinii lui cel puţin deconcertante nu înseamnă oare mai degrabă a-l insulta?”

Sigur că da, ar însemna mai mult să mă insulte decât să mă cruţe, numai pentru că sunt pe cale de a-mi încheia conturile cu viaţa. De aceea, mulţumesc destinului că nu a avut asemenea menajamente pentru mine, menajamente cuvenite numai oamenilor a căror existenţă a fost confortabilă şi care o regretă.

Sunt obişnuit să fiu tratat cu duritate. N-au auzit tovarăşii Magdeleinei Paz strigându-se urbi et orbi, după întoarcerea mea din Rusia, că sunt un „agent al Siguranţei” şi un „vân- dut burgheziei”, în timp ce eram gonit din Egipt şi arestat în Italia? Şi a fost văzut vreunul dintre marii mei prieteni venindu-mi în ajutor, luându-mi apărarea? Niciunul. Probabil pentru că niciunul nu era sigur că sunt un om cinstit. Atunci am trăit cea mai grea dintre toate durerile morale pe care le-am cunoscut în viaţă. În acel moment, vitalitatea mea, care-i înspăimânta pe doctori, a primit lovitura de graţie: încetasem să cred în frumuseţea celei mai frumoase vieţi, aceea de a lupta contra tuturor şi de a fi lovit de ai tăi, dar de a te simţi înţeles de câţiva, de aceia cărora le datorezi ce-i mai bun în tine. Nu, nu mai exista frumuseţe nicăieri. Pentru omul sincer, aşadar, existenţa nu este decât o abominabilă escrocherie!

Şi totuşi nu vreau să-i cedez morţii nedrepte, morţii care îţi închide gura atunci când trebuie să vorbeşti. Să vorbeşti necruţător, fără milă, în acest secol în care minciuna socială domneşte în toate clasele şi cucereşte în fiecare zi cele mai frumoase creiere! Totuşi, asta trebuie să-i fie permis unui om care nu şi-a clădit vile cu banii de pe cărţile sale, căruia editorul îi face în acest moment pomana de a-i trimite exact atât cât să poată face faţă datoriilor, angajamentelor morale! Da, vreau să pier pe această hârtie albă pe care am iubit-o atâta!

Dar nu! Unul dintre ultimii prieteni mi-a zis nu\ Categoric. Crapă, dar nu mai vorbi! Tu nu eşti un „ghid”. Ghizii suntem noi. Ale noastre sunt problemele lumii.

Magdeleine Paz scrie: „Atunci când, pur şi simplu, povestea, el făcea, numai prin cuvântul lui, să ţâşnească revolta; de când vrea să instruiască, o batjocoreşte. Frumoasă învăţătură, într-adevăr, să respingi orice efort de

organizare, să confunzi indistinct victimele şi călăii, să tăgăduieşti celor care asudă, sângerează şi suferă orice speranţă de eliberare!”

Ei bine, da, o repet în faţa lumii: de orice „organizaţie” nu profită şi nu vor profita niciodată decât organizatorii! Iată ce vreau să mai povestesc înainte de a muri. Toţi cei care vor să facă din om un animal într-o turmă sunt asasinii lui. Oricine ar fi, Magdeleine Paz inclusiv. În ciuda voinţei ei. În ciuda ei. În ciuda bunătăţii ei reale. De ce? Pentru că sunt convins că revoltele păstorilor nu sunt decât revolte comanditate, cu toate că, uneori, aceşti păstori ajung şi ei să-şi rupă gâtul, în plină comandită sau iluzie.

Iată de ce, din jalnicul meu pat, strig: Trăiască omul care nu aderă la nimic! O strig în ultima mea carte şi o voi striga, dacă am să scap încă o dată de moarte, în toate cărţile ca- re-mi rămân de scris. Va fi acolo întregul meu Adrian Zogra- fi, povestea lui universal duşmănită: eliberarea omului prin refuzul oricărei adeziuni, chiar la această lucrare tehnică, prea bine „organizată” împotriva lui de cele două părţi ale baricadei.

Da, trebuie încercat şi asta: întoarcerea omenirii pentru un secol la viaţa nomadă, la această viaţă în care societatea nu are autoritate asupra individului. Şi dacă nici asta nu-i reuşeşte, ei bine, atunci omul să revină la existenţa gregară până la „stingerea” lumilor, pentru fericirea tiranilor săi, democraţi sau absolutişti.

Este, de altfel, credinţa mea dintotdeauna: revoluţia de unul singur, prin refuzul adeziunii la indiferent ce. Unii critici spun despre ultima mea carte că îi atribui lui Adrian-a- dolescent ideile şi sentimentele mele de azi. Eroare! Viaţa mea, pentru a vorbi ca La Palice1, este integral contemporană – şi deci uşor de scotocit. Nu se poate imagina până la ce punct am fost adevăratul revoltat al secolului meu, omul care, copil încă, ghiceşte instinctiv crima supunerii la mentalitatea tradiţională: a familiei, a societăţii, apoi a celei proprii idealului turmei. Astfel, am refuzat să mă supun mamei mele, părăsind-o la 12 ani, pentru a-mi câştiga pâinea şi a dispune de viaţa mea; am refuzat să fiu sclavul unei singure meserii, practicând, fără pricepere, o duzină; apoi m-am dovedit, cam fără voie, inapt pentru serviciul militar şi, încazarmat totuşi, am recurs la toate nebuniile împotriva sănătăţii mele, reuşind după o lună să fiu scutit; am scăpat de două războaie, fugind departe de turma naţională, care behăia la

unison cu stăpânii ei; am refuzat să-mi întemeiez o familie, fără a impune vreodată unei femei o progenitură nedorită; n-am vrut niciodată să fiu membrul unui partid sau al unei asociaţii, sau al unei „organizaţii” profesionale, şi când am fost înscris cu forţa, n-am plătit niciodată cotizaţia mai mult de o lună. În sfârşit, niciodată o uzină, un atelier sau alt mijloc de a-mi câştiga existenţa, chiar în împrejurările cele mai favorabile, n-a reuşit să mă reţină mai mult de trei luni.

Din asta ai cu ce să umpli 40 de volume, şi este o odisee trăită, nu literatură. Puţini oameni au făcut-o. Şi merită să fie povestită. Se va vedea acolo cum i-afost posibil unui om să nu adere la nimic. Şi cum în asta nu e nimic fenomenal, nimic supraomenesc, cred că ce mi-a fost mie posibil va fi posibil tuturor sclavilor de pe pământ. În ziua când se vor sătura să fie oi.

Nu, Magdeleine Paz, nu sunt un „dezabuzat” – sau nu sunt decât pentru că aşa vreţi dvs., fiindcă nu vreau să ader la credinţa dvs. Dar să nu-mi spuneţi că a mea nu face cât a dvs.

1 La Palice/Palisse (Jacques de Chabannes, senior de, cea 1470-1525), căpitan francez vestit pentru bravură; dire des lapalissades – a vorbi tautologie, a afirma truisme (n. Red.).

Ce vă face să credeţi că „adevărul” dvs. E singurul acceptabil şi, mai ales, singurul care convine omenirii suferinde? Şi apoi, această impudoare de a mi se vorbi mie despre existenţa „celor care trudesc, sângerează şi suferă”! Uitaţi că am fost întotdeauna şi că mai sunt unul dintre ei? Este oare cu putinţă să mi se reamintească mie că „domeniul acesta e sfânt, că soarta muncitorilor aici se decide”?

Nu vreau să vă supăr, dar este un lucru notoriu – şi chiar dvs. L-aţi făcut public – că pentru a putea cunoaşte un pic „soarta muncitorilor”, a trebuit să vă angajaţi ca simplă muncitoare într-o uzină, la Citroën. Soţul dvs. Vă conducea acolo dimineaţa cu maşina; vă lua la amiază, ca să prânziţi într-un restaurant agreabil; la ora 1 vă readucea, iar seara venea din nou să vă ia şi vă readucă în frumoasa dvs. Locuinţă. La capătul unei luni (sau trei luni) eraţi epuizată – şi a trebuit să renunţaţi să mai împărtăşiţi „soarta muncitorilor”.

Nu, bună prietenă, noi nu am cunoscut în acelaşi fel viaţa celor care trudesc. Şi, deci, nu în acelaşi fel îi iubim sau îi urâm.

Şi când aici, la graniţele Europei burgheze, asist la spectacolul muncitorilor care evadează din Rusia muncitorilor şi care sunt mitraliaţi pe gheaţa Nistrului, urmăriţi până când reuşesc să ajungă în faţa pichetelor româneşti, lichidaţi pe loc sau, uneori, recuperaţi de „proletarii" G.RU. Şi readuşi cu forţa în „patria muncitorilor", când asist, zic, la acest sistem de a „organiza" lumea nouă, permiteţi-mi să iubesc şi să urăsc oamenii într-un fel diferit de al dvs.

Lăsaţi-mă, de asemenea, să mă opresc la „decepţiile personale" şi să continui să le „povestesc" lumii, luptând singur, sub drapelul „omului care nu mai aderă la nimic". Acestea sunt, spuneţi, „vechi baliverne" (căci sunt „vechi, vechi!"), adăugaţi în paranteze.

Da, „vechi, vechi.. Şi mereu adevărate. Din nenorocire…

SCRISOARE CĂTRE FRANÇOIS MAURIAC

RĂSPUNS DESCHIS LA O SCRISOARE SEMIÎNCHISĂ1

Printre foarte interesantele scrisori pe care mi le-a adus articolul Omul care nu aderă la nimic, o descopăr, domnule, pe a dvs. E fără seamăn. E o atenţie care îmi face cinste. Nu pentru că vine de la un scriitor celebru, care va fi mâine printre cei 40 de nemuritori ai Academiei, ci fiindcă acest scriitor este dublat de un om de bună-credinţă şi este un creştin catolic.

Or, tocmai declaram public că nu-l voi mai iubi în viitor decât pe acela dintre artişti care va fi dublat de un om de bună-credinţă. Ceilalţi nu mă interesează câtuşi de puţin, fie ei mari cât Homer. Propovăduiesc chiar din toate puterile mele ca ei să nu mai fie iubiţi în tot veacul nostru de niciunul dintre oamenii care suferă din pricina relelor secolului. Destul cu arta olimpiană! Avem atâtea lucruri de rânduit.

Aceste lucruri le cunoaşteţi tot atât de bine ca mine. Magdeleine Paz (aţi văzut, cred) le adună în formula: „soarta muncitorilor este în joc". Eroare înspăimântător de mare! Este o credinţă din secolul trecut, care şi-a trăit traiul în clipa de faţă. Muncitorii, în cătuşe, o distrug cu focuri de mitralieră sau de iluzii peste tot unde o întâlnesc. Cineva a spus: „Într-adevăr, trebuie schimbate toate acestea." 2 Fiindcă vina nu este al sistemelor, ci a inimii noastre.

Din vina acestei inimi se sluţeşte tot ce atingem: arte, ştiinţe, tehnică, religii, idealuri, morale, sporturi.

1 Datată Sanatoriul Filaret (Bucureşti), Paşti 1933, „Témoignage sur la foi – „Lettre à François Mauriac: Reponse ouverte à une lettre mi-fermée" a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 22 apr. Sub titlul „Panait Istrati şi Iisus", articolul s-a publicat, în trad. Nesemnată, în România Literară, 6/13 mai. Ediţia de faţă reproduce textul „Rânduri către François Mauriac", tipărit postum în Cruciada mea… 1936, pp. 161-167 (n. I.U.).

2 Contrafăcută, replica îi aparţine lui Sganarel în Doctorul fără voie, II, 5 (Molière, 1666) – n. Red.

Toate aceste podoabe ale vieţii omeneşti, care ar trebui să ne convingă de existenţa sufletului şi să ne deosebească astfel de lumea animală, se ridică azi împotriva noastră şi ne dovedesc că, din punct de vedere sufletesc (cu alte cuvinte, compasiune, bunătate, dreptate, dragoste pentru aproapele), am ajuns mai rău decât dobitoacele.

Aşa că nu cred deloc că acolo e în joc numai soarta muncitorimii, ci mai mult, însăşi soarta omenirii. Şi asta din vina inimii noastre!

Iubim alandala, domnule. Întâi, ne iubim prea mult pe noi înşine, apoi nevestele, copiii, părinţii, prietenii, patriile şi, pe deasupra, nesăţiosul orgoliu. Şi aşa va fi în vecii vecilor. Trebuie, deci, să ne mutăm inima din loc. Această inimă, care nu-i decât un „cuib de vipere”. Îndrăzni-voi a vă spune că ea rămâne neschimbată chiar atunci când pretinde că nu închide decât o singură iubire, aceea pentru Dumnezeu?

Da, aş vrea să afirm acest lucru, însă mi-e teamă să nu vă supăr. Căci aţi avut bunătatea de a-mi oferi chiar ajutorul credinţei dvs. Această ofrandă, venită de la dvs. La căpă- tâiul meu de rănit fără speranţă, m-a copleşit nespus. De aceea am afirmat că scrisoarea dvs. Este extraordinară.

Îmi veţi îngădui să dau publicităţii această scrisoare, pentru mântuirea sufletelor care vă împărtăşesc credinţa şi pentru aceea a sufletelor care o împărtăşesc pe a mea? Desigur. Nu aveţi de ce să vă împotriviţi. Întâi, pentru că nimic din ce mi-aţi scris nu v-ar putea înroşi obrazul, şi apoi, pentru că ştiţi bine că scrisori cum e a dvs. Nu sunt dintre cele care se rătăcesc. Azi sau mâine, biografii dvs. O vor publica. S-o facem mai bine noi – şi numaidecât! Credinţele noastre nu vor avea decât de câştigat. Oare n-au acelaşi scop: mântuirea sufletului?

Îmi scrieţi: „Citesc articolul din Les Nouvelles Littéraires1 şi-mi spun:

foamea şi setea de dreptate ale lui Panait Istrati sunt o realitate; teribila lui dezamăgire, altă realitate. Nu cumva crede el uneori că s-a înşelat asupra obiectului?

1 Vezi mai sus, pp. 154-158 («. Red.).

Cel ale cărui patimi le slăvim zilele acestea1 a zis: «împărăţia Mea nu este din lumea aceasta» …2 Şi dacă foamei şi setei dvs. I-ar corespunde această altă lume? Niciodată n-am văzut atâta dezinteres, atâta renunţare cât la cutare surioară a Săracilor sau la cutare fiică de la Saint-Vincent de Paul, adică la făpturi omeneşti a căror singură strădanie urmărea să se supună smerit lui Christos. Fără îndoială, există şi mulţimea imensă a creştinilor egoişti şi feroci, care l-au compromis pe vecie, în ochii unui om ca dvs., pe cel pe care şi-l revendică azi şi de care se vor lepăda mâine.

Şi totuşi, domnule, bughezul care sunt, dar care n-ar adera nici el la nimic, ştie astăzi din sursă «controlată» zilnic că dreptatea există, că taina a tot şi toate este iubirea şi că adevărul este unul; unul care e viu, care ni se dăruie, care poate v-a şi vorbit de-a lungul vieţii, poate chiar în acest moment.

Vă cer iertare pentru îndrăzneală. Vă admir şi mă mişcă suferinţa dvs. Aş dori să-l cunoaşteţi pe Iisus: şi în acel sanatoriu în care vă aflaţi, rugaţi-l să vi se arate!"

*

Întâi de toate, trebuie să îndrept o greşeală, poate două: dvs. Credeţi că viaţa mea de acum nu-i decât o suferinţă rece şi-mi dăruiţi mila dvs. O primesc sincer, dar aflaţi că suferinţa mea este scăldată într-o fericire atât de reală, în- cât se răsfrânge asupra celor cu care am de-a face zilnic: doctori, prieteni, străini. Vorbindu-le cu sufletul la gură, mă irosesc până mă cuprinde febra, singura care îi sileşte să plece de lângă mine. Chiar la Mânăstirea Neamţ, unde am zăcut opt luni în pat, am fost cât pe-aci să mă fac iubit de călugări, ba chiar am reuşit să-i uimesc pe câţiva, ceea ce e mare lucru, căci în mânăstiri, credinţa nu-i decât obişnuinţă…

1 Scrisoarea a fost concepută de Paşti (ti. Red.).

2 Ioan 18:36 (ti. Red.).

Când nu este o meserie bănoasă. Marea majoritate a călugărilor sunt oameni sătui de credinţa lor şi rămân nepăsători faţă de a altora. Totuşi, au

fost călugări la Neamţ care au rămas cu ochii căscaţi în faţa vorbelor şi faptelor mele de creştin fără Biserică. Cred, fără îndoială, că m-au iubit într-o oarecare măsură.

Altă eroare (poate, pe jumătate) pe care o faceţi este când credeţi că „creştini egoişti şi feroci l-au compromis pe vecie”, în ochii mei, „pe cel pe care şi-l revendică”. Nu! Ei n-au compromis decât Bisericile, toate Bisericile în care, de altfel, n-am intrat decât când eram copil. Şi acest fapt nu-i nicio pagubă, pentru că niciodată nu l-am confundat pe Iisus cu Biserica lui.

Aici aş vrea să zăbovesc puţin…

Dvs., marii intelectuali, pe care vă ştiu fiinţe aproape totdeauna îndrăgostite de eternitate (în felul lui Renan sau al dvs.), sunteţi cu uşurinţă la cheremul unui Dumnezeu care nu are nimic de-a face cu al meu. Al dvs. E în aceeaşi măsură mai cumplit şi mai îngăduitor. Pe de o parte, el nu vă cere decât o practică ce-i la îndemâna oricui; iar pe de alta, vă terorizează ca şi cum aţi fi nişte fiinţe sărace cu duhul. Şi dvs. Vă pretaţi acestui joc la fel ca masele. Iată ce n-am putut înțelege niciodată la omul superior. Căci, după mine, este o diferenţă enormă între Dumnezeul la care se adapă gloatele şi cel care nu se revelează decât aleşilor. Primul nu vrea decât tămâieri, al doilea, dragoste totală.

Dumnezeul meu mi-a cerut totul – şi i-am dat totul. Mai clar: am iubit Viaţa în chipul cel mai generos – şi ea mi-a supt tot sângele. Chiar de pe patul acesta, unde miracolul unei vindecări trecătoare nu mai este cu putinţă, după ştiinţă, decât cu condiţia de a fi nepăsător la orice şi de a trăi în cea mai egoistă inerţie, de a nu mă mai gândi decât la hrana mea, la somnul meu, la liniştea mea, la viaţa mea – de pe acest pat tresar cu tot restul puterilor mele de îndată ce un om vine să-mi spună că e un învins şi că simte nevoia să-mi audă glasul, să se-ncălzească la căldura sufletului meu. Uit de moarte. Moartea nu există pentru mine. Numai dragostea de viaţă există. Şi această dragoste merge până la a mă lăsa despuiat de tot şi toate, de-am ajuns să cad în spatele Asistenţei Tuberculoşilor Săraci, după ce mi-au trecut prin mâini foarte mulţi bani.

Chiar aşa! Vreţi să-i cer lui Iisus să mi se arate. Dar eu îl cunosc atât de bine. E în inima mea, şi trăiesc în legea lui de când m-am născut. El n-a pătimit trupeşte decât o săptă- mână. Eu, de 30 de ani. Nu mai am nimic:

am ajuns într-un spital al Asistenţei Publice, în loc să mă aflu într-un sanatoriu elveţian luxos.

Nu, zadarnic vă faceţi inimă rea! «Taina a tot şi toate este iubirea», spuneţi. De acord. O practicaţi, aşadar, până la renunţarea de sine. Sunteţi un drept. Şi eu, cum vedeţi. Ei bine, vă accept credinţa, pentru că se confundă cu a mea. Vreau să fiu, la fel ca dvs., creştin catolic. Dar cu o condiţie: să declarăm împreună războiul lui Iisus tuturor oamenilor „egoişti şi feroci" de pe pământ, oriunde s-ar afla ei. Un război fără îndurare: războiul braţelor încrucişate până la descompunerea societăţii.

Fac, domnule, acest legământ: dacă mă vindec, voi reveni la Paris şi ne vom uni sub flamura unei credinţe ce răstoarnă munţii şi vom merge, la fel ca Iisus, pentru a propovădui credinţa noastră războinică pe toate drumurile. Am convingerea nestrămutată că vom fi, în scurtă vreme, nemăsurat de mulţi. Vom alunga fariseii din Biserică şi nebunii din casa comunistă. Vom accepta o existenţă aspră şi martiriul.

Dacă mi-l trimiteţi pe Iisus la căpătâiu-mi luminat de suferinţă în scopul jertfei totale pentru dezrobirea umanităţii, atunci, da, doresc să mor catolic. Vom fi doi Chrişti noi. Apoi milioane.

Dar dacă, din nefericire, în loc de Iisus, în locul acestui „unul, care e viu", înţelegeţi să-mi trimiteţi un biet crucifix, ei bine, nu! Nu, niciodată! În acest caz, foamei şi setei mele de dreptate îi corespunde altă lume.

O lume care nu există decât în inima mea…

Panait Istrati

PANAIT ISTRATI ÎN INTIMITATE1

[…] Camera nr. 8. Încăpătoare, curată, odaia în care Panait Istrati şi-a aflat un refugiu pentru sănătatea plămânilor săi deterioraţi […].

Ridicat uşor în coate, Panait Istrati răspunde blajin, deşi cu glas tăios, la bună ziua celui care a intrat:

[Al. Robot, Rampa]

P.I. Ai venit şi d-ta să mă vezi în urma scrisorii2 pe care a publicat-o [Les] Nouvelles Littéraires?

Multă lume a aflat de boala mea de-abia după apariţia ei. Am primit şi câteva scrisori…

Mauriac mă povăţuieşte, în rândurile pe care mi le-a trimis, să [-l] chem

la mine, ca o dezlegare, pe Iisus Christos. La care am răspuns că e zadarnic să-l mai chem la mine pe Christos, o dată ce eu duc acum acelaşi trai ca el, cu aceleaşi patimi şi chinuri.

D-ta vrei să-ţi vorbesc. Dar nu ştiu ce ţi-aş putea spune, în afară de atâtea lucruri care ar putea să întristeze o lume şi aşa destul de tristă.

O amintire, Ştefan Gheorghiu

A.R. Apelez la un efort care ştiu că, pentru dvs., e mic. Nimic mai simplu decât să începeţi cu o amintire…

P.I. O amintire? Dar cred că nu poate să existe o alta mai apropiată decât cea a lui Ştefan Gheorghiu, fruntaş socialist şi prieten, care a murit acum 19 ani, în această cameră chiar.

Ştefan Gheorghiu a fost un revoluţionar cum puţini mai sunt astăzi. Dacă ar fi trăit, desigur că el ar fi avut aceeaşi

1 Interviul, luat de Al. Robot, a apărut în Rampa, 24 apr. Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterului.

În 1933, Rampa nouă ilustrată (teatru, literatură, artă, muzică, sport, cinema) îl avea pe N.D. Cocea în comitetul de direcţie (n. Red.).

2 Vezi mai sus, pp. 159-163 (n. Red.).

Atitudine ca mine. Întâi ar fi fost entuziasmat şi apoi decepţionat de revoluţia bolşevică. Nu de idei, ci de trădarea ei.

Gheorghiu avea acelaşi spirit de independenţă – şi ar fi protestat printre primii împotriva ruşilor, care s-au trădat singuri şi care [îi] sugrumă, fără un grăunte de milă, pe ţăranii ce se opun colectivizării. Dacă am acceptat să fiu, azi, singur, nu înseamnă că nu mai reprezint o forţă.

Gandhi n-are registre, şi totuşi, numai la un semn al lui, industria engleză era să se prăbuşească.1 Nu adeziunea dată registrelor asigură puterea. În registre sunt trecuţi o sumă de oameni care nu fac nimic sau care trădează omenirea de bună-credinţă.

Tot ce-ţi spun este în strictă legătură cu sufletul şi crezul lui Ştefan Gheorghiu, pe care l-ai cunoaşte mai bine dintr-o mică întâmplare.

Când nu [îi] e dat omului să călătorească

Gheorghiu ducea o viaţă mizeră. Totuşi, îi venise pe nesimţite pofta de a face o călătorie în străinătate.

Cu bani strânşi cu trudă multă şi pornind cu tuşea lui, tuberculos în

ultimul grad, a reuşit în sfârşit să se îmbarce spre Egipt. Dar când nu [îi] e dat omului să ducă la capăt un lucru la care râvneşte atât de mult, îi ies toate beţele în cale şi i se aşază între roate.

Vaporul pe care el călătorea a fost pus la carantină la Alexandria. Şi aşa, Ştefan Gheorghiu, fără să cunoască limba ţării, fără bani, a fost silit să rămână în barăcile murdare ale portului, unde autorităţile orientale, fie ele superioare sau subalterne, te lasă repede lefter prin metoda lor de a cere la fiecare clipă un bacşiş.

După o vreme, Gheorghiu a reuşit să iasă din carantină şi din barăcile ei puturoase. Cu puţini bani căpătaţi de la câţiva evrei miloşi, Gheorghiu o porneşte către ţară.

1 Referire la cele două marşuri de protest, iniţiate şi conduse de Gandhi în 1930 şi, resp., 1931, împotriva taxei pe sare impuse de britanici şi interdicţiei folosirii sării în scopuri personale (n. Red.).

Dar toate bubele rele… Astfel că, numai pentru plăcerea de a-i face în necaz lui Ştefan, a fost numaidecât nevoie să se închidă Dardanelele, din pricina războiului. Neavând încotro, Gheorghiu se resemnase să hoinărească prin insulele greceşti, disperat, bolnav, fără nicio para, cuprins chiar de gândul sinuciderii. Mulţumită unei sume trimise de Const. Mille, a izbutit să vină în ţară pe uscat. Ajuns şi scăpat de chinuri, primele lui vorbe au fost:

„Istrăţică, să mă ia dracu' dacă am să mai fac voiajuri de-astea, peste nouă mări şi nouă ţări."

O călătorie cu bucluc la Cairo

A.R. Fiindcă suntem în călătorie, şi pentru că ştiu că aceasta e o sursă nesecată de amintiri pentru dvs., povestiţi-mi încă ceva în legătură cu peregrinările dvs.

P.I. În februarie 1930, când mă stabilisem la Viena, un manager din Egipt a vrut să mă hotărască să ţin un număr… de conferinţe. Auzind de această eventuală plecare, un prieten, scriitorul olandez A.M. De Jong, îmi scrie că ar dori să plece o dată cu mine în Egipt, pe care eu îl cunoşteam atât de bine, încât i-aş putea folosi de cicerone.1

M-am înţeles foarte uşor cu el, aşa că nu mai rămânea decât să plecăm amândoi în ţara faraonilor, eu pentru conferinţele mele, el pentru

corespondenţele ziarului său, Het Volk. Omul a făcut toate cheltuielile şi a venit de la Amsterdam la Viena, la mine.

Cu vize şi paşapoarte în regulă, ne-am îmbarcat către Alexandria. Pe bordul pachebotului Viena se găsea însă şi şeful poliţiei din Cairo, care, aflând că pe vas sunt şi eu, a bătut numaidecât depeşă, opunându-se la coborârea mea pe pământ egiptean.

Fireşte, eu nu ştiam nimic.

La Alexandria, întâmpinat de prieteni, m-am văzut silit să rămân pe bord, lăsându-l pe De Jong în plata Domnului.

1 cicerone [< it. Cicerone] – ghid profesionist (ti. Red.).

La început s-a crezut că e o simplă neînțelegere. S-au trimis imediat telegrame la comisarul Angliei în Egipt, la guvernul egiptean, a plecat o delegaţie la secretarul legaţiei noastre, dar totul a fost inutil.

După atâtea drumuri între Ana şi Caiafa, nu s-a ajuns la nimic.

Arestat la Trieste

După patru zile de prizonierat, guvernul egiptean mă respinge definitiv.

De Jong, care venise în Egipt bizuindu-se pe mine, rămî- ne să admire sfincşii şi piramidele singur-singurel, nevoit să-şi ia cicerone cu ziua.

Eu am plecat către Trieste, unde am fost arestat şi băgat în închisorile fasciste, de unde am fost scos de consulul francez.

Câte frumuseţi are o călătorie, dar şi câte buclucuri îți poate aduce!

În Rusia, lângă Oceanul Arctic

Faptul se petrece înainte de 1928, într-o vară.1

Pe acea vreme mă aflam în Rusia, şi din inima ei am plecat patru inşi2 prin Arhanghelsk, Marea Albă, înspre Murmansk, oraş siberian în apropierea Cercului Polar.

Drept ghid ne fusese dat un agent al G.P.U., un oarecare Diamandescu, român din Bucureşti. Rolul acestui agent de G.P.U. Era nu numai să ne arate drumurile, destul de încurcate, prin marea Rusie, ci şi să ne scutească de tot felul de neînțelegeri, pentru că, pe acolo, toţi oamenii sunt sus- pec [ta] ți şi lesne arestaţi.

Ajunşi la Murmansk, ne-a prezentat G.P.U.ului din localitate, şi prima mişcare a acestei autorităţi a fost… să [-l] aresteze pe ghid, fiindcă nu ar fi avut hârtiile în regulă.

1 De fapt, în iulie 1928 (n. Red.).

2 Istrati, Bilili, Kazantzakis şi Eleni Samios, ulterior, soţia lui Kazantzakis (n. Red.).

Fără limbă rusească, aruncaţi la un capăt de pământ, rătăceam năuci lângă Oceanul Arctic, nedormiţi, din pricină că nu exista noapte. Da, s-ar părea bizar, dar noaptea fusese răpită Murmanskului.

La miezul nopţii, pe un cer întins ca un cearceaf fără margini, se lăfăia un soare la patru suliţe de pământ. Ne plimbam fără niciun ţel, stingheri, disperaţi, ca nişte stafii, fără să ştim când e noapte.

A trebuit să intervenim la Centru, ca să-l scăpăm pe îngerul nostru păzitor de închisoare. Iată o dovadă de felul cum funcţionează administraţia rusească şi cât de uşor poţi fi în Rusia arestat, chiar dacă eşti membru în G.P.U.!

Arestările în Rusia

A.R. Într-adevăr, libertatea omului e supusă la atât de multe primejdii în Republica Sovietelor?

P.I. Mult mai uşor decât crezi. Sunt oameni care dispar în toiul nopţii, de sub plapuma unde dormeau, şi ani de zile nu se mai ştie nimic de ei.

Starea de ordine din Republica Roşie rezistă, fără eforturi, la o comparaţie cu defunctul regim ţarist.

Viaţa din Rusia comunistă

A.R. Pentru că ne aflăm în Rusia, ajutaţi-mă să arunc o privire mai cuprinzătoare asupra vieţii de acolo, transformată de comunism, şi care pentru noi, sătui de legende şi calomnii, înfăţişează un material inedit.

P.I. În Rusia de astăzi se petrece o luptă crâncenă pentru obţinerea unor bonuri, ca, de pildă, 1 kg de făină, două ouă, 100 g de unt, 11 de gaz, bunătăţi invidiate de populaţie. „Bunătăţile” nu pot fi căpătate decât de cetăţenii sovietici, plătindu-le mult din puţinele parale pe care le pot câştiga.

Strada are aspectul cenuşiu al unei lumi îmbrăcate mai mult decât modest – şi unde nu mai face pată ţipătoare decât domnul şi doamna care aparţin lumii tehnicienilor, veniţi în Rusia cu multe parale pe contul guvernului.

Şcolile şi crescătoriile de copii

În Rusia comunistă nu există criză pentru copil şi adolescent. Şcolile şi crescătoriile de copii funcţionează ideal. În acest chip îşi risipeşte Rusia banii cu amândouă mâinile.

În cel mai depărtat fund de provincie ţi se oferă prilejul de a vedea palatul cutărui tiran, episcop sau financiar1, confiscat şi prefăcut în leagăn de copii.

Zeci de încăperi, albe, pline de lumină, răsună, de la răsăritul soarelui până la apusul lui, de ţipetele copiilor voinici şi rumeni, îmbrăcaţi curat şi îngrijiţi îndeaproape. Bucătării frumos mirositoare şi grădini fermecate, cu iarbă deasă şi arbori minunaţi, [îi] protejează veşnic pe micuţi, unde ei îşi văd de joacă şi de vârstă.

Dar nici jocul lor nu e cu totul în voia lui. Sute de drapele roşii, special pentru ei aduse, le sunt puse la dispoziţie, iar copiii nu cunosc o joacă mai nostimă decât fluturarea steagurilor sângerii.

La [vârsta de] 6 ani sunt înregimentaţi, învăţaţi să cânte numai imnuri revoluţionare şi obişnuiţi să blesteme regimul capitalist.

Bezprizornâe2

Mari sacrificii se fac în Rusia pentru întreţinerea acestei instituţii. Bezprizornâe este casa copiilor fără căpătâi, altă dată în număr de 600 000 în Rusia. Astăzi numărul lor a scăzut simţitor, şi dacă nu se poate ajunge la un rezultat mai satisfăcător, nu sunt vinovate oficialităţile, ci numai aceşti vagabonzi, cărora nu le convine regimul de reeducare la care sunt supuşi şi care, într-adevăr, e o puşcărie. Evadările sunt dese şi numeroase.

Pe aceşti copii fără căpătâi îi poţi vedea agăţaţi de trenuri, cerşind la uşile hotelurilor, plini de zdrenţe şi de boli.

1 în sensul de bancher sau de persoană care deţine capital financiar (n. Red.).

2 bezprizornâi = (copil) lipsit de supraveghere (n. Red.).

Autorităţile ruse sunt însă de o blândeţe fără margini faţă de aceşti incorigibili vagabonzi, care sunt ajutaţi din răsputeri, deşi supuşi la o viaţă de penitenciar.

Separarea de Gorki în acest fel de viaţă care te întâmpină în Rusia, unul dintre marii oameni este Maxim Gorki, pe care l-am cunoscut acolo.

Gorki e un om tragic. O figură interesantă şi sinceră, cu nişte ochi care

înțeleg totul dintr-o privire – acesta e Gorki întreg, autentic, impresionant.

Cu ocazia aniversării a 60 de ani de la naşterea sa, toate oraşele, mari şi mici, au fost cuprinse de rumoarea sărbătoririi unui astfel de eveniment, de la o barieră la alta.

Pe străzi au fost purtate plancarde imense cu portretul lui Gorki, cu salutul lui către ruşi. În vitrine, cărţile lui erau aşezate în zeci de feluri, tipărite în milioane de exemplare.

La gară, el a coborât în braţele ofiţerilor de G.P.U., săru- tându-se cu comisarii poporului. Purtat în triumf la Teatrul Bolşoi, reflectoare şi microfoane răspândeau, în toate colţurile Rusiei, marele eveniment al adeziunii lui totale la opera de refacere a Rusiei.

Eu, ca şi alţii, nu am putut pătrunde la el decât atunci când am fost chemaţi, motiv pentru văicăreli amarnice din partea tovarăşilor lui de drum de altădată, pentru care el nu mai avea niciun răgaz de taifas molcom şi îndelungat.

L-am găsit pe Gorki instalat la Peşkova1, prima lui nevastă, vorbind numai ruseşte, astăzi, după aproape 30 de ani de viaţă în străinătate. Preocupat mai mult de o nepoţică de 4 ani, pe care o juca pe genunchi, decât de toate oficialităţile, care îi făceau de gardă împrejur, în uniformă festivă, cu nasturi lucitori, cu sabie până mai sus de şold.

Pentru această nepoţică, eu cred că Gorki, revoluţionarul integral de altădată, a trebuit să închidă ochii asupra

1 Maxim Gorki era pseudonimul lui Aleksei Maksimovici Peş- kov (1868-1936) – n. Red.

Multor nelegiuiri, comise cu voie sau fără voie de oficialitatea de astăzi, permiţând ca, în jurul numelui lui să se facă o propagandă imensă, Gorki, trâmbiţaşul fără rezerve al unei revoluţii ajunse la un punct când multe ar putea să i se reproşeze. Acelaşi Gorki care a uitat că, înainte de a fi scris cuvinte insultătoare la adresa lui Lenin, „care lupta ca un sfânt” în 1920, împiedicat de zeci de duşmani ai Revoluţiei, şi când acestei Revoluţii nu putea nimic să i se reproşeze. Gorki e însă silit să nu vadă nimic, să uite tot, să-şi nesocotească vorbele şi părerile dinainte numai pentru veniturile imense care îi sunt puse la dispoziţie, ca să stea în permanenţă la Sorrento, retras la nasul lui Mussolini, care taie şi care spânzură.

Sunt lucruri pe care mulţi le văd cu aceiaşi ochi ca ai mei, dar puţini îndrăznesc s-o spună.

De aceea m-am separat de Gorki, ca atâţia alţi vechi tovarăşi ai săi.

Bunul şi revoltatul Gorki a fost învins de familie, pentru care orice burghez trebuie să lupte.

Romain Rolland şi André Gide

A.R. Înainte de a ne întoarce pe tărâmuri româneşti, am putea să facem un scurt popas în Franţa, alături de Rolland şi de ceilalţi…

P.I. Crezând că există o afinitate de idei, m-am alipit cercului Rollandiştilor, pe care îl formează [Georges] Duhamel, [Jean-] Richard Bloch, [Victor] Margueritte şi alţii. Punctul de unire a fost acea declaraţie a independenţei de spirit a lui Romain Rolland, prin care el propune o adeziune la oficialitate, dar condiţionată de dreptul de a combate anumite nelegiuiri.

Rollandismul e astăzi trădat de chiar Rolland, care a declarat că va fi cu Rusia într-un viitor război, indiferent de partea cui ar fi vina. Pentru mine, singura datorie e de a [-l] respinge pe cel care cauzează conflictul.

În ultima vreme s-a vestit aderenţa lui Gide la comunism. Gide e un om în permanenţă neliniştit şi frământat.

Aderenţa lui nu poate fi decât sinceră. Dar în ziua în care ideile sale nu vor mai avea confortul necesar, Gide va părăsi şi ideea.1

La Brăila, crescător de porci

A.R. Acum putem intra liniştiţi în raiul ţinuturilor noastre româneşti. Vă rog…

P.I. Numai că… de la Rolland la Gide o să ajungem la… porci!

A.R. Cum asta?

P.I. Foarte bine. Ai răbdare…

Reîntors în ţară, la Brăila, am încercat să fac o fermă de porci, marota mea. Şi, la Baldovineşti, [la o] distanţă de 5 km de Brăila, am căutat să transform gospodăria unchiului meu într-o crescătorie de porci.

Încă de acum trei ani am făcut toate cheltuielile trebuincioase – şi, bineînţeles, la urmă, verii şi verişoarele mele n-au voit să admită, la crescut, mai mulţi porci decât aveau nevoie ei să mănânce.

Graţie porcilor sunt scriitor francez

Fără niciun zâmbet ironic. Numai graţie porcilor şi francilor luaţi pe ei am plecat în Elveţia şi sunt azi scriitor la Paris.

Ferma de azi a ratat, pentru că rubedeniile mele mi-au declarat că sub niciun motiv nu vor să se facă porcari.

Când eşti moralizator al ţăranilor

Am încercat să fac în sat, la Baldovineşti, o ceainărie cu radio, ca să-i pot scoate pe ţărani din cârciumi şi să-i aduc la o viaţă civilizată cu citit şi conferinţe.

1 Convertit la comunism (1931), dezamăgit de lipsa libertăţii cuvân- tului în Ţara Revoluţiei (Retour de l'U.R.S.S. /întoarcerea din U.R.S.S./, 1936), retractând în faţa atacurilor staliniştilor francezi (Retouches à mon retour de l'U.R.S.S. /Corecţii Ia „întoarcerea din U.R.S.S." /, 1937), Gide şi-a schimbat de câteva ori crezul în mai puţin de un deceniu (n. Red.).

Primarul şi jandarmii au făcut însă tot posibilul ca să mă scoată pe mine din sat. Împotriva acestei atotputernicii a autorităţilor săteşti n-a izbutit să facă nimic bunăvoinţa prefectului de Brăila, dl Ionel Marinescu. Inutil. Cârciumarul a fost mai tare decât şeful judeţului. Am adresat o petiţie şi dlui Maniu, preşedintele Consiliului de Miniştri, fără să mai ştiu de soarta ei.

În plus, am fost chemt la postul de jandarmi şi interogat ca străin, pe un formular special, numai fiindcă am fost întrebat ce limbă vorbesc.

D [omnul] şef de jandarmi mi-a arătat chiar, victorios, că numele meu nu există în controalele armatei. Şi puţin mai lipsea să fiu trimis la Brăila pe jos, între doi jandarmi, dacă, până la urmă, djomnul] şef nu s-ar fi convins că, în realitate, mă cheamă Gherasim Istrate şi că sub numele acesta sunt trecut în registrele milităriei, că nu-s „bolşevic" şi că am scris împotriva Rusiei Sovietice.

Panait Istrati bolnav

Starea sănătăţii mele nu îmi mai permite să trăiesc la Brăila, într-o regiune băltăreaţă, mai cu seamă că am şi o malarie cronică, pe care am contractat-o în Rusia, la Astrahan.

Stau în pat de un an. Primele opt luni le-am petrecut la Mânăstirea Neamţ, iar de două luni, de la 25 februarie, sunt aici, în Camera 8 a Sanatoriului Filaret, unde am petrecut o bucată de vreme şi acum 20 de ani.

Sunt foarte bine tratat de medicii-şefi ai Sanatoriului, care-mi sunt vechi prieteni.

Amiciţii mai noi şi preţioase le-am făcut în persoana dlor dri Marius Nasta1 şi Cantacuzino-fiul2. (Cu tatăl3 fiind

1 Marius Nasta (1890-1965), unul dintre fondatorii ftiziologiei româneşti (n. Red.).

2 Referire la Ioan C. Cantacuzino (1863-1934), fondatorul şcolii române moderne de microbiologie, bactériologie şi medicină experimentală (n. Red.).

3 Gheorghe Grigore Cantacuzino – vezi Scăpare de condei, p. 32 şi n. 1 – nu era tatăl lui Ioan C. Cantacuzino, ci aparţinea altei ramuri familiale (n. Red.).

„tovarăş” de pe vremea când, redactor la România Muncitoare, deseori neavând cu ce plăti tipografia, apelam la punga veşnic deschisă a lui Cantacuzino, al doilea nabab alături de Gherea.)

De dimineaţa până seara aici se duce o viaţă uniformă pentru toţi, petrecută între cură şi puţina mişcare cerută de toaletă sau masă.

Din când în când primesc câte o vizită extrem de matinală. Ca, de exemplu, cea a unui învăţător din Brăila, care m-a sculat într-o dimineaţă din somn, dând buzna-n odaie, spu- nându-mi simplu:

„Vă ador şi vreau să vă văd!”

Vizite importante nu primesc. Nu am niciun fel de relaţii cu lumea scriitorilor consacraţi. Nici chiar bunul şi vechiul prieten Cocea nu mi-a făcut încă plăcerea – şi nici cartea1, pe care aud că a scos-o, nu mi-a trimis-o…

CU PANAIT ISTRATI DESPRE

Viaţa, oamenii şi destinul său – „Marele scriitor român Istrati” fără cuvânt în ţara lui – Scriitor român, scriitor francez – Viaţa lui Adrian Zografi – Operele postume ale lui Adrian Zografi – Adevărata dramă a vieţii sale A crezut în Rusia Sovietică – Tovarăşul Agranov Cum a părăsit Istrati Rusia Sovietică – Şi iar Romain Rolland – Racovski şi Città Davila – Oficialitatea românească – Panait Istrati şi femeia – Literatura românească peste graniţă – Maxim Gorki – Există scriitori „tineri” şi „bătrâni” şi în Rusia Sovietică Regimul scrisului în Rusia – Esenin, desfrânatul divin

Scriitori francezi care trăiesc confortabil Misiunea scriitorului de mâine2

1 Fecior de slugă (1932) – n. Red.

2 Interviul, luat de George Mihail Zamfirescu, a apărut în Românița Literară, II, 65, 6/13 mai (n. I.U.). —>

Viaţa, oamenii şi destinul său

G.M.Z. Ce e viaţa, Panait Istrati?

P.I. Viaţa mea, Zamfirescule, o cunoşti. S-a spus că am fost şi iată că am rămas un flămând şi un însetat de adevăr şi dreptate. Acel unic mare tovarăş de vagabondaj, care e azi figura dominantă a culturii oficiale sovietice, plecase în lume după un codru de pâine şi să cunoască oameni. Ei, am vagabondat ca să aflu în oameni un pic de adevăr şi să lupt cu ei pentru adevăr şi dreptate. M-am dăruit lor şi mi-am risipit viaţa pe toate drumurile pământului. Nu m-am întrebat niciodată ce voi mânca mâine. Am ales munca cinstită, cu târnăcopul, am cărat lăzi şi saci şi am vopsit bastimente, dar am refuzat, când mi s-a oferit, un loc în presă, pentru că mi s-a părut că mi se cere o muncă necinstită sau, dacă vrei, numai lipsită de sinceritate şi adevăr. E adevărat, în crucişul drumurilor mele am întâlnit câţiva mari prieteni. Dar în cursul anilor a trebuit să mă despart de mulţi din ei, pentru că, la un moment dat, mi s-a părut că apucă pe o cărare ce nu mai era a mea. Am dat cu piciorul la atâtea situaţii strălucite şi am preferat să rămân singur, vagabon- dând chiar bolnav, dar neclătinat sufleteşte.

Ne aducem aminte, din scrisoarea lui Panait Istrati către François Mauriac: „Dumnezeul meu mi-a cerut totul – şi i-am dat totul. Mai clar: am iubit Viaţa în chipul cel mai generos – şi ea mi-a supt tot sângele." Şi mai departe: „Moartea nu există pentru mine. Numai dragostea de viaţă există." Sau: „Nu mai am nimic: am ajuns într-un spital al Asistenţei Publice, în loc să mă aflu într-un sanatoriu elveţian luxos…"

Numărul de revistă este dedicat lui Panait Istrati: pe prima pagină este salutat de L. Rebreanu, Em. Bucuţa, Ion Minulescu, I.A. Ba- sarabescu şi Radu Boureanu. Ediţia de faţă nu reproduce prezentarea făcută lui Istrati de G.M. Zamfirescu şi toate comentariile reporterului C. Drag, care a consemnat interviul.

România Literară, gazetă săptămânală de critică şi informaţie literară, artistică şi culturală editată de Societatea Scriitorilor Români, apărea la

Bucureşti; director: Liviu Rebreanu (n. Reci.).

G.M.Z. În una din scrisorile lui Romain Rolland, aceea de care vorbeşti şi în prefaţa Chirci Chiralina, marele – cum l-ai numit – „pescuitor de suflete de la Villeneuve” îţi ceruse şi aştepta de la d-ta opera, acea operă – cum afirma el – „mai esenţială ca d-ta, mai durabilă ca d-ta…”

P.I. Da, Zamfirescule, dar asta ar fi însemnat nimic sau aproape nimic. Pentru mine, scriitorul e un luptător.

G.M.Z. Şi pentru mine, te asigur, dar un luptător prin arta lui. Fireşte, poate să se avânte şi pe baricada frământărilor sociale. Dar cu alte arme. Arta lui poate fi o oglindă limpede a frământărilor contemporane, dar numai după ce aceste frământări au fost eliberate de spuza vremelnicului, deci ridicate la un potenţial artistic. Dar despre acest lucru o să mai vorbim. Am impresia, şi te rog să nu te superi, că, urmând sfatul lui Romain Rolland, ai fi fost scutit de multe, foarte multe lovituri…

P.I. Poate că ai dreptate. E adevărat că am lovit, dar am şi fost lovit… Ţi-aduci aminte când am apărut în literatură? Abia m-a anunţat Adevărul, şi au şi început să curgă măciucile în capul meu. Singuri Comeliu Moldovanu1, Victor Efti- miu şi Petronius2 m-au primit mai cu înţelegere. Încolo, a fost o rafală de înjurături. Unii au mers până acolo încât mi-au contestat originea română. Se afirma chiar că nu exist, că aş fi o simplă invenţie a ziarului Adevărul… Nu-i mai puţin adevărat că în răspunsurile mele la toate aceste atacuri, am făcut şi eu ca mânzul scăpat într-o grădină bogată: am călcat în picioare şi florile ce trebuiau cruţate. Fac aici, după ce am trecut prin atâtea de atunci, o mărturisire sinceră pe care mi-o impune cavalerismul. Eu, care am fost toată viaţa mea flămând şi însetat de adevăr, sunt imperios obligat să spun adevărul şi acum, întregul adevăr. Felul cum am apărut eu în literatură şi în mijlocul scriitorilor români, cu o reclamă pe care nu o cerusem, poate că a bruscat şi jignit

1 Corneliu Moldovanu (1882-1952), scriitor şi critic literar român (ti. Red.).

2 Petronius /Grigore Tăuşan/, critic literar şi ziarist român (n. Red.).

Oarecum sensibilitatea unor oameni de care, vă asigur, nu era în intenţia mea să mă despart. Îmi recunosc o parte de violenţă inutilă. Nu-s aşa de pur ca să mă pot despărţi de toată lumea! Pe lângă asta, deşi mi s-au oferit

adăposturi somptuoase în foarte multe ţări din lume, de prieteni ai scrisului sau ai ideologiei mele, uite, Zamfirescule, că eu, imediat ce m-am simţit bolnav, am venit aici, lângă ai mei, prieteni şi duşmani, să-mi vindec plămânii cu aerul de la Filaret, la zece paşi de casa ta, frate scriitor român…

„Marele scriitor român Istrati” fără cuvânt în ţara lui

De atunci mi s-au închis toate coloanele presei româneşti. Nu bănuiam că complotul tăcerii o să fie aşa de sălbatic, încât n-am să-mi pot reconstitui adevărata atitudine în faţa literelor româneşti. Şi totuşi nu regret că mi s-a în- tâmplat aşa. Tăcerea, mai bine zis complotul acesta al tăcerii, care încearcă de zece ani să mă îngroape pentru cititorii români, ce nu-mi pot urmări activitatea în revistele şi presa europeană, mi-a făcut mult bine. M-a întărit, mi-a oţe- lit caracterul. Şi m-a învăţat, poate, să-mi aleg terenuri mult mai solide de luptă…

G.M.Z. Şi, mai ales, altfel de prieteni.

P.I. Asta cu siguranţă…

Scriitor român, scriitor francez în ce măsură mă simt eu scriitor român? Aici sunt de spus lucruri frumoase. Eu mă simt numai scriitor român, dar care, în loc să cânte în ţara lui dintr-un fluier ciobănesc, a fost, fără voia lui, obligat să cânte dintr-un instrument internaţional. Destinul mi-a smuls din mână fluierul, şi m-am pomenit suflând în trâmbiţă pe turnul Eiffel.

G.M.Z. De ce nu-ţi mai traduci cărţile în româneşte?

P.I. Nu ies bine. Şi nici dacă mă traduc din româneşte în franţuzeşte nu iese un lucru mai breaz. Cam aşa socot eu treaba asta: eu am venit în literele franceze cu suflet românesc, dar a trebuit să-i împrumut acestui suflet obraz franţuzesc. Când am încercat să-i dau, aceluiaşi suflet, faţă românească, nu s-a mai putut: se deprinsese cu obraz străin. La fel, sufletul românesc, turnat dintru început în tipar românesc, n-a mai acceptat, când am vrut să-i împrumut, formă franţuzească.

Pescuitorul de bureţi, scris în româneşte, după ce l-am tradus, nu m-a mai mulţumit deloc, era parcă altceva… De aceea am să scriu numai în franţuzeşte.

G.M.Z. Sau numai în româneşte…

Viaţa lui Adrian Zografi

P.I. Şi-apoi… n-am timp să traduc; eu am un program întreg de executat.

Trebuie, de pildă, să duc la capăt [seria] „Viaţa lui Adrian Zografi”. Are să cuprindă, toată, vreo şapte-opt volume. Muncă de vreo cinci ani. Asta, de nu s-o întâmpla între timp, cum zice francezul, „să mănânc păpădiile de la rădăcină” 1…

Primul volum din „Vie d’Adrien Zograffi”, şi anume La Maison Thüringer, a apărut. Al doilea se cheamă Le Bureau de placement şi e publicat în întregime în Europe. Pe la sfârşitul lunii va fi publicat, în întregime, în această revistă2; va ieşi, după aceea, în carte. La cel de-al treilea volum am să încep să lucrez săptămâna viitoare. Are să se numească Méditerranée.

Al patrulea volum din ciclu va fi Ştefan, în care voi evoca figura mult iubitului şi popularului propagandist revoluţionar român Ştefan Gheorghiu, mort în sanatoriul de la Filaret acum 19 ani. În sanatoriul în care „locuiesc” eu azi. Dar zilele astea mă mut. Am închiriat o căsuţă frumoasă la aer, la Şosea.3 Adică de, ştiu şi eu de-o fi frumoasă? Tot

1 în orig.: manger les pissenlits par la racine – a fi oale şi surcele (n. Red.).

2 „Biroul de plasare” nu s-a publicat în România Literară (n. Red.).

3 în mai 1933, Panait Istrati locuia pe str. Popa Savu, nr. 33 (ti. Red).

Aşa, sucită, cam ca mine… Dar ce spuneam? Celorlalte volume nu le-am fixat încă titlurile…

Operele postume ale lui Adrian Zografi

Şi-i va urma, acestei „Vieţi a lui Adrian Zografi” ceva… ceva de un gen încă necunoscut, neuzitat până azi în literatură: „Œuvres posthumes d’Adrien Zograffi”…

Adrian Zografi e un scriitor, dacă vrem, curios: el umblă, vede, simte, luptă, dar nu încetează, totuşi, să scrie. Se ştie: e un scriitor care nu publică încă de-ajuns. La moartea lui vine un prieten şi găseşte mai multe manuscrise. De-abia în aceste manuscrise Adrian Zografi îşi va destăinui întreaga gândire – sau, mai bine zis, simţire – faţă de marea problemă pe care i-au pus-o sub ochi cele 16 luni de trai în Rusia Sovietică.

G.M.Z. Rană adâncă şi care o să te doară, o să te doară cine ştie câtă vreme: cearta cu Rusia Sovietică…

Eşti un subiect magnific, Panait Istrati, pentru romancierul de mâine.

Iată un om, un nebun superb, care se supără pe un continent şi-i declară război pe viaţă şi pe moarte. Fantastic, copleşitor, epopeic. Pentru un erou ca d-ta, Istrati, romancierul de mâine va fi obligat să aibă geniu…

Adevărata dramă a vieţii sale

P.I. Trebuie să ştiţi un singur lucru: adevărata dramă şi a vieţii mele, şi a carierei mele de scriitor a luat naştere în Rusia Sovietică. Acolo, când am văzut cum mulţimi compacte, nu tirani izolaţi, pot să se ridice şi să tiranizeze no- roade întregi de fraţi şi confraţi, a început, fraţilor, „fapta" şi drama mea adevărată, lovitura de graţie dată vitalităţii mele. M-am convins că nedreptăţile care se comit de către societăţi ce încalecă societăţi nu sunt crimele unor Stalini sau Mussolini izolaţi, ci sunt crimele unor colectivităţi…

G.M.Z. D-ta, Panait Istrati, care ai crezut aşa de mult în opera Sovietelor…

A crezut în Rusia Sovietică

P.I. Aş vrea să lămuresc o intimitate ideologică. Ideologică e un cuvânt idiot. O intimitate a credinţelor mele sufleteşti. Da, Zamfirescule, am crezut orbeşte, cu fanatism, am crezut ca un copil până în 1928 – ia te uită, până la ce etate! —, am crezut că e de-ajuns ca lumea muncitoare să ia în mâini frânele puterii pentru ca nedreptatea să dispară de pe pământ.

G.M.Z. Ai fost într-adevăr un mare naiv. Ai trăit şi d-ta tragedia tuturor apostolilor ucişi la un moment dat sub dă- râmăturile propriului vis…

P.I. Asta, dragă, e groaznic de banal şi groaznic de nou.

Să vă dau o scenă tipică…

Tovarăşul Agranov

Cu câteva zile înainte de a părăsi Rusia Sovietică, o figură puternică, o personalitate bolşevică, a voit să ştie până unde cartea mea asupra Rusiei – pe care am şi scris-o în trei volume – va fi neprietenească.

Aveam în faţa mea un titan al puterii sovietice.

G.M.Z. Dacă e titan, dă-l de gol, să-l ştim şi noi.

P.I. Bun, dacă vrei tu, am să-l numesc: tov. Agranov.

Toate astea sunt lucruri care n-au să apară decât în „Operele postume ale lui Adrian Zografi".

G.M.Z. Până atunci să revenim la tov. Agranov.

P.I. Agranov! De o sinceritate bărbătească, de o cinste ireproşabilă – comunistul desăvârşit al viitorului –, acela care o să-mi fie veşnic stâlp şi reazem în orice moment de şovăire…

Era, atunci, mâna dreaptă a lui Stalin. Păi, staţi, că da- că-i aşa, trebuie să vă spun şi cum a apărut acest tov. Agranov în viaţa mea…

Dar pentru asta o să trebuiască să fac o digresiune… Uite cum sar de la una la alta! Dar asta numai când vorbesc. Când scriu e altceva. Scriu foarte uşor. Mă aşez la masă, cu hârtie şi cerneală. Atât. Fără niciun plan de lucru, fără să ştiu măcar cu ce am să încep şi unde am să sfârşesc. Şi fără note. Vai de mine! N-aş putea să scriu cu note şi cu fişe – cum fac unii scriitori – să mă tai! A, iau şi eu uneori note şi fac însemnări în vreun carnet, dar nu-mi folosesc la nimic! Când le recitesc nu mai pricep nimic…

Măi, afurisiţi oameni sunteţi voi, m-aţi pus pe jeratic. Ia te uită ce de vorbărie la mine! Parcă se bat calicii la gura mea. Ia ascultă, dragă Zamfirescule, ce-ai tu, mă, rumâne? Ce-mi făcuşi? Mă vrăjişi? Am venit să te văd, să te cunosc, să te ascult… Şi când colo…

G.M.Z. Eu n-am făcut altceva decât să tac şi să te privesc. Dar până una-alta, ce-i cu… tov. Agranov?

P.I. Da… Voiam să vă povestesc apariţia acestei figuri măreţe în viaţa mea la Moscova.

Era în ianuarie 1929… Mă întorceam din Caucaz, cu sufletul rupt, sfâşiat de deziluzii. Acele deziluzii care aveau să măture tot materialul apologetic pe care îl pregătisem într-un an de peregrinări de-a lungul imensei împărăţii sovietice. Am făcut, dragilor, 20 000 de km, de la Cercul Polar la Muntele Ararat.

G.M.Z. Hm… Şi noi, scriitorii români, care stăm la Capsa şi la Corso.

P.I. Acolo mi-am lăsat jumătate din viaţă. Şi-acum, uite, viaţa asta renaşte în mine ca pasărea phoenix…

Sunt fericit că mi-aţi dat prilejul să evoc aceste câteva lucruri care mă dor şi totdeodată mă întăresc…

Se şi zvonise despre schimbarea mea. Ştia toată Moscova de acest brutal reviriment – şi mă numeau de-acum troţ- kist, neştiindu-se că aveam să fiu mult mai rău, mult mai necruţător decât un troţkist…

Primesc într-o seară o invitaţie din partea Comitetului Asociaţiei

Scriitorilor Proletari, al căror preşedinte de onoare eram.

G.M.Z. Bine, tov. Istrati, înţeleg, Rusia Sovietică, scriitori proletari… Dar cum vine asta, preşedinte de… onoare? Titulatura asta goală în Rusia planului cincinal şi a sacrificiilor unanime „activiste”…

P.I. Ei, vanitas vanitatum, o simplă formulă prin care mi se exprima un omagiu… Dar să trecem peste nimicuri.

M-au primit într-un vast salon în care se frământa gălăgios, ca într-un stup, tot ce tineretul scriitoresc moscovit avea atunci mai în floare.

Serată cordială, foşnitoare, discuţii, glume, înţepături şi dorinţă generală de răfuială pe faţă.

Închipuiţi-vă, iubiţilor, imensa Rusie care concentrase în Moscova toată seva ei, tot ce 21 000 000 de km2 avea mai în floare, mai virgin, mai puternic şi mai talentat. Păi vă daţi seama? Trăiau atunci la Moscova scriitori tătari din Kazan şi din Crimeea, georgieni din Caucaz şi chiar laponi de la Murmansk… Ce splendoare! […]

Un greiere, copii! Sst, tăceţi! Greiere, da… Şi eu care credeam că nu mai apuc mugurul şi greierele din primăvara asta… Ba poate am să mănânc şi porumb copt!

Iertaţi-mă, iar am frânt linia spovedaniilor. E-atâta bucurie în mine astă-seară: voi toţi, eu, greierele! Zburd şi eu! Şi eu!

Să revenim… Intrasem în salon, nu? Ei, închipuiţi-vă splendoarea acelui cenaclu prea plin de însufleţire şi care [îl] invita la o răfuială pe omul în care o mare stăpânire proletară îşi pusese speranţele. Se zvonise că acest om va pleca certat cu puterea sovietică.

Venisem însoţit de un credincios [de-] al meu, care îmi fusese dat de… G.P.U. Ca să mă spioneze: tovarăşul român Diamandescu, bucureştean de origine…

Şi în mijlocul răfuielii, ţipetelor – da, aici voiam s-ajung, la Agranov –, în mijlocul controverselor, uneori chiar [al] invectivelor frăţeşti, uşa se deschide şi apare un gigant cu o faţă de scapet, cu ochiul calm şi cu mişcări de sălbăticiune stăpână pe sine.

Cele peste 50 de persoane prezente opresc brusc întreaga frământare. Diamandescu îmi şopteşte la ureche: „A intrat, acum, aici, un om pe care societatea moscovită nu-l vede de două ori pe an apărând în mijlocul ei: e

omul care, cu un ordin, poate să facă să plece la asalt camioane pline cu soldaţi ai G.P.U. E tov. Agranov.”

Nou-venitul trece, se strecoară, aruncă un cuvânt ici-colo, vede pe toată lumea, dar se face că nu mă vede pe mine, se face că n-aude că, tocmai pentru că venise el, am strigat mai tare: „Până şi voi, scriitorii, vă faceţi complicii nelegiuirilor care se comit aici împotriva luptătorului revoluţionar adevărat!”

După câteva momente, omul ieşea, dar trecând pe lângă mine, mi-a pus pe umăr o mână de urs, spunându-mi:

„Tov. Istrati, mâine seară eşti invitatul meu. O maşină va veni să te ia…”

Seara următoare, la ora 10, un fel de automobil blindat, cu o namilă de haidamac la volan, stopă în faţa Hotelului Passage din [strada] Tverskaia. Am plecat, spunându-i tovarăşei mele: „Dacă nu mă-ntorc până la 4 dimineaţa, telefonează secretarului general al G.P.U., tov. Gherson, spunându-i că tovarăşul tău a dispărut.”

Cum a părăsit Rusia Sovietică în noaptea aceea am văzut un interior de revoluţionar ascet, unde severitatea şi cinstea erau înscrise pe toată acea simplicitate care se dezvăluia în faţa ochilor mei: un birou cu patru telefoane, o masă, două scaune monahale; între ele, o masă de lemn cu câteva lucruri de-ale gurii: peşte afumat, icre, unt, o sticlă cu vin şi două pahare.

Nimic din desfrânata înfăţişare a banchetelor oficiale la care participasem împreună cu mii de delegaţi europeni

— Ştiţi, se sărbătoreau zece ani de la Revoluţie –, nimic din interioarele lumii vechi, supraîncărcate şi fără gust, pe care le văzusem la atâţia şi atâţia aşa-zişi şefi bolşevici.

Aici eram în casa omului care putea, cu un ordin, să ucidă sau să pună în libertate…

Dintr-o dată, tov. Agranov îmi spune – n-am să uit niciodată cuvintele, mă urmăresc şi acum, ca un glas de la Judecata din Urmă: „Te întorci în lumea pe care ai spus că o părăseşti pentru totdeauna?”

Şi a urmat: „în casa asta, noi ştim că niciodată tov. Istrati n-are să fie un trădător al cauzei proletare! Deşi, poate, o să dezlănţuim toată presa comunistă ca să te arate ca atare. Pentru că dacă ne loveşti, nici noi nu te

vom cruța. Te-am chemat ca să-mi spui prieteneşte în ce măsură înțelegi să ne loveşti.”

I-am răspuns: „Atâta timp cât vor dăinui în Rusia Sovietică relele pe care vi le-am semnalat prin două scrisori confidențiale adresate aici G.P.U.ului, loviturile mele au să fie fără milă.”

„Chiar dacă din aceste lovituri burghezia are să-şi făurească arme împotriva noastră?”

„Cele mai rele arme împotriva voastră vi le făuriți voi înşivă. Eu sunt dintre cei care au credința că numai cu adevărul se poate modifica ceva în lume, nu cu măciuca. Chiar dacă acest adevăr ne loveşte fără milă. Iată adevărul meu: puterea proletară loveşte aici în clasa proletară! Cât timp va domni acest lucru, eu voi fi adversarul vostru…”

Iată toată cearta mea cu Sovietele. Aşa am părăsit Rusia Sovietică.

Şi iar Romain Rolland

M-am întors pe Continent, despărțit de toți oamenii care aveau jumătăți de credințe.

G.M.Z. Ca să te desparți la urmă şi de Romain Rolland…

P.I. Drama s-a lărgit prin faptul că [l-] am văzut pe Romain Rolland, care era unul din stâlpii vieții mele, aderând la o Rusie pe care eu o renegam.

Ştiți, Romain Rolland este cel care, imediat după război, s-a rupt de cel mai bun prieten al lui, poetul Charles Péguy1, şi care-i editase Jean-Christophe, pentru că acesta se declarase apărătorul patriei franceze.

1 Charles Péguy (1873-1914), scriitorul francez ale cărui simpatii socialiste din prima tinerețe au evoluat către un naționalism mesianic şi un catolicism nedogmatic (n. Red.).

Apologetul dragostei şi al prieteniei aflase şi mărturisise – ca, puțin mai târziu, Anatole France: „Credeam că ne batem pentru patrie şi, în realitate, ne batem pentru fabricanții de obuze.”

în 1919 vopseam tractoarele unei mari întreprinderi industriale din Geneva şi [-l] citeam pe Romain Rolland, care făcea faimoasa declarație de independență a spiritului. Mi se părea că se naşte un intelectualism nou, care nu mai vrea să se hrănească din grajdul național. Eu însumi renăşteam dintr-un pesimism ucigător, care omora o sămân- ță înainte de a fi încolțit.

Charles Péguy a murit pe front ca un erou.

Romain Rolland, după zece ani de la declaraţia sa de independenţă a spiritului, adera la Rusia Sovietică fără condiţii: „într-un viitor război – şi a oricui ar fi vina – voi fi de partea Rusiei Sovietice."

Poate că Rolland a făcut asta din pricina fricii de singurătate a intelectualului de azi. Exemple: Mauriac aderă la Dumnezeu, Gide aderă, şi el, la comunism.

Dar venind aceasta din partea omului care a purtat aşa de sus independenţa de spirit, mie nu a putut decât să-mi cauzeze acea a doua despărţire a mea de viaţă.

G.M.Z. Acum începe campania presei sovietice…

P.I. Da. Tov. Agranov s-a ţinut de cuvânt. După cum ştiţi

— De la Rote Fahne până la l'Humanité –, toată presa comunistă europeană m-a numit „agent al Siguranţei" şi „vân- dut burgheziei".

Deşi, culmea ironiei, în momentele acelea, Egiptul mă respingea de la porţile lui şi Italia mă aresta la Trieste.

Aceasta, în februarie 1930…

Vă spuneam adineaori: nedreptăţile care se comit de către societăţi ce se încalecă unele pe altele nu sunt crimele unor Stalini sau Mussolini izolaţi, ci crimele unor colectivităţi.

Problema e vastă şi e gravă. Ne-om mai întâlni şi-om mai vorbi. Toată spovedania de până acum m-a obosit… N-arăt mai tras la faţă?

Racovski şi Città Davila

Am părăsit Rusia în februarie 1929. La 12 februarie 1929…

Să vă spun două amănunte, destul de interesante, cred.

În drum spre Rusia, de la Paris la Frankfurt, am călătorit alături de Racovski în maşina Ambasadei Sovietice. Racovski, ambasador sovietic la Paris, era expulzat din Franţa ca „indezirabil" şi pleca în surghiun. Eu, alături de el, în surghiun de bunăvoie.

De la Frankfurt, compartiment diplomatic.

Un detaliu pentru cunoaşterea marilor personalităţi diplomatice. Pe când călătoream cu trenul, Racovski s-a dezbrăcat, în compartiment, de haină; avea cămaşa ruptă în coate. Purta cămaşă ruptă – firesc, cu simplitate: nici nu se jena, nici nu făcea caz.

Bietul Racovski! Ce viaţă zbuciumată şi la omul acesta! 1 Acum e în

Siberia, la Barnaul, medic pentru săraci.

Iar la înapoierea din Rusia, am călătorit spre graniță alături de compartimentul dlui Città Davila, care tocmai semnase Pactul Kellogg2…

G.M.Z. Fireşte că ați stat de vorbă…

P.I. Nu. Eram amândoi păziți de agenții G.P.U. Şi nu voiam să-l compromit.

Oficialitatea românească

G.M.Z. Pentru că veni vorba… în ce relații eşti cu oficialitatea românească?

P.I. Ea nu ştie că exist, iar eu n-am niciun motiv care să mă facă să cred că există. Suntem, prin urmare, în perfect acord…

Dar nu am trăit întotdeauna în această armonie.

1 Vezi mai jos, p. 380 şi n. 1 («. Red).

2 Semnat la Paris în 27 august 1928, Pactul Kellogg-Briand interzicea războiul ca mijloc de reglementare a diferendelor dintre state; România a aderat la Pact în 4 septembrie 1928 (n. Red).

Dau un singur exemplu. Lucrurile s-au întâmplat prin octombrie 1909. Adevărul anunță într-o seară că Racovski e arestat la Câineni şi, poate, ucis.

El era peste graniță, nu i se permitea intrarea în țară, şi voia să intre cu sila.

Vestea s-a răspândit ca fulgerul. Repede adunare la sediul socialist – era, atunci, în Calea Victoriei 91, în dreptul Bisericii Albe.

Discursuri, manifestație, intervenția „autorităților”…

Pe-aproape se clădea o casă. În câteva minute, două căruțe de cărămidă au zburat în capul poliției şi armatei.

Se spunea că ar fi trecut pe-acolo chiar Ion Brătianu, care era ministru, şi ar fi fost lovit.

Arestări… Au fost 114 arestați, transportați cu duba la Văcăreşti – şi țin-te apoi bătaie. Am mâncat atunci, cu Fri- mu, Cristescu şi alții, o bătaie teribilă. Apoi am fost trecuți cu toții, pe rând, la antropometrie. Ni s-au luat amprentele şi ne-au fost măsurate toate oscioarele: falca, glezna, tibia – tot, mă rog. Şi cum toate serviciile antropometrice internaționale fac schimb amical de asemenea documente, au fost, fireşte, transmise şi fişele noastre tuturor polițiilor.

Pot, prin urmare, să spun că, din 1909, eram cunoscut în toată lumea. E drept, nu numai eu, ci şi alţii.

Realizam, deci, de pe atunci un fel de internaţională.

Ce-mi pare rău e că nu-mi aduc aminte cine era şeful Siguranţei atunci…

Panait Istrati şi femeia

În urma articolelor mele apărute în Les Nouvelles Littéraires, dintr-o avalanşă de corespondenţă care-mi vine – şi de cea mai bună calitate –, partea cea mai esenţial intelectuală, înalt sufletească, o deţine femeia, fapt care m-a minunat. Printre cele peste 100 de scrisori primite din vreo 12 ţări, femeia se arată cea mai neliniştită în faţa afirmaţiei mele că revoluţionarul absolut nu trebuie să adere la nimic.

Le-am răspuns tuturor prin articolul „Adhérer ou ne pas adhérer”, ce va apare în Les Nouvelles Littéraires, probabil, în numărul viitor.1

M-a mirat năvala asta cu nedumeriri şi întrebări.

Pentru că în viaţa mea personală, femeia a încercat să joace un rol intelectual… şi a ratat. A ratat în chip sânge- ros, aproape crunt, crâncen.

Aşa că ea rămâne, deocamdată, pentru mine, acea flacără pasională de care un creator, rămas senzual până la bă- trâneţe, are nevoie ca să poată crea. Şi în felul acesta, apriga mea nevoie şi-a găsit deplină satisfacţie tot la „ea acasă”. Degeaba am cutreierat atâtea orizonturi.

În privinţa asta, aş putea să spun: „Fie pâinea cât de rea, tot mai bună-n ţara mea!”

Nu ştiu cum, dar mi se pare că o iubită care te ocărăş- te pe limba noastră ţine mai cald decât o apuseană care te alintă pe limba ei.

Literatura românească peste graniţă

G.M.Z. S-a vorbit tot mai mult în ultimul timp, la noi, mai întâi despre valoarea certă a câtorva scriitori români şi apoi despre prestigiul pe care l-ar aduce culturii româneşti traducerea operelor lor în limbi străine.

P.I. Nu pot pretinde că cunosc toată literatura românească de azi. Dar după câte simt, încep azi să se ridice acele voinţe care să creeze cinstit, independent de lupta pentru existenţă.

Acum sunt la mine acasă, în mijlocul acestei literaturi, şi voi avea astfel prilejul s-o cunosc cum trebuie.

Până una-alta, să nu facem confuzie… Dacă o carte e tradusă în limba

franceză, germană sau engleză, nu înseamnă numaidecât că este – literatura acelei cărţi – şi universală. O carte, o dată tradusă, trebuie văzut dacă şi rămâne – şi, dacă minunea se pare mai mult sau mai puţin că s-a în-

1 Articolul a apărut în 29 iulie 1933 – vezi mai jos, pp. 211-215 (ti. Red.).

Tâmplat, trebuie ştiut motivul. [îl] ispiteşte pe vreun scriitor român universalitatea lui – hai să zicem – Pitigrilli?

G.M.Z. Nu, fireşte. Dar îi ispiteşte, poate, prestigiul universal al unor Reymont1 sau Hamsun2, de pildă.

P.I. Este, într-adevăr, universalitatea către care mi se pare că tinde, prin esenţa ei, literatura românească, dacă mă iau după puţinul pe care-l cunosc…

Maxim Gorki

G.M.Z. Mă gândesc, nu ştiu de ce, la al doilea mare prieten de care ai fost mai mult sau mai puţin nevoit să te desparţi: Gorki.

P.I. Maxim Gorki înjura Revoluţia când trebuia să-i săruţi mâinile şi îi linge mâinile azi, când trebuie privită cu toată obiectivitatea. Mă gândesc, însă, că Maxim Gorki e omul care azi, în lumea internaţională, nu mai are un sprijin material solid şi aproape niciunul moral.

El are nevoie de o viaţă largă materialiceşte, iar sufleteşte, de un sprijin pe care nu i-l mai putea oferi, după război, niciun strat social din lumea burgheză internaţională. Aşa că, poate, a fost silit – împotriva propriilor cerinţe sufleteşti – să adere cu ochii închişi la ceea ce se petrece actualmente în Rusia. E şi el un om care a început să-şi iubească prea mult femeia, nepoţii şi confortul. După mine, un dezertor de la adevărata menire a scriitorului-apostol…

De altfel, Maxim Gorki e aşa de bătrân, vreau să spun, aşa de obosit sufleteşte…

Există scriitori „tineri” şi „bătrâni”

şi în Rusia Sovietică

Sunt, desigur, mai multe societăţi scriitor [ic] eşti, de toate culorile estetice. Sunt, fireşte, şi acolo curente. Astfel, la 30 de ani, unii scriitori sunt socotiţi, de alţii, bătrâni…

1 Wtadislaw Stanistaw Reymont (1867-1925), scriitor polonez; a luat Premiul Nobel în 1924 (n. Red.).

2 Knut Hamsun (1859-1952), scriitor norvegian; a luat Premiul Nobel în 1920 (n. Red.).

Se formează tot felul de asociații. Cu aprobare oficială, bineînțeles. Nimic fără blagoslovenie oficială, care încurajează orice grup nou care merge cu ea.

Regimul scrisului în Rusia

Libertatea scrisului, din punct de vedere moral-intelec- tual, nu există în Rusia. Aceasta, în mod absolut.

În Rusia se scrie din inspirație oficială, dacă nu chiar din comandă. De pildă, ești liber să te critici aspru (asta se numește acolo samokritika/ „autocritică”), să critici (dar pe cine? și ce?) tot ce poftești, afară de tot ce poate fi „greșeală oficială”…

Când în ochii oficialității s-a compromis un personaj

— Cât de înalt –, un semn de sus zice: „Șo pe el!” Atunci, jurnale, reviste, chiar cărți îl descriu în chip uimitor de crunt…

G.M.Z. Și uneori uimitor de precis…

P.I. Da, că toți au fișe… Descriu tot ce un biet om ales țap ispășitor a putut să comită, cu sau fără voia lui, împotriva liniei trase de acela care nu greșește niciodată: Poli- ticcskii Biuro (Biroul Politic), în fruntea căruia singur Stalin rămâne nemișcat.

Dar ia îndrăznește și atacă, într-o carte sau într-un articol de ziar, adevărata cangrenă sovietică… Vei vedea că, din scriitor care plutești pe culmile unei situații bine făcute, te pomenești trântit în abisul dizgrației, unde nu mai e nici pâine, nici libertate.

În Rusia, unui scriitor i se poate întâmpla, de mai multe ori în același an, să fie în grațiile oficialității sau dizgrațiat. Totul depinde de supletea coloanei vertebrale a individului. Cât privește drepturile de autor, în Rusia, ele sunt unice, poate, în toată lumea. Se plătește de la 15 000 la 20 000 [de] lei coala tipografică de 16 pagini. Vreo 150 000-200 000 [de] lei o ediție de 10 000 de exemplare, care în Rusia e devorată în câteva zile, dacă are succes.

Editor, firește, statul.

G.M.Z. Să fim sinceri, din punct de vedere material, ideal editor…

P.I. În timpul șederii mele în Rusia, scriitorul care câști- ga cele mai multe parale și care își permitea să critice și să zeflemisească totul era

caraghiosul Damian Bednâi (Damian Săracu').

Pentru un scriitor serios şi îndurerat, cum era, de pildă, pe atunci, Boris Pilniak, spectacolul acestui Damian Săracu', care câştiga 2 000 000-3 000 000 [de] lei pe an, împroş- când cu invective de bufon tot ce-i cădea sub mână, era un spectacol din acelea care fac ruşine nu numai unei lumi noi proletare, dar chiar unei lumi vechi burgheze.

G.M.Z. I-ai cunoscut pe scriitorii mari ai Sovietelor? De pildă, Maiakovski, Gladkov, Semionov – acel Serghei Se- mionov care a scris Foamea1 –, Esenin…

P.I. Cum să nu. I-am cunoscut şi pe Gladkov, şi pe Semionov, cu atât mai mult pe Maiakovski…

Esenin, desfrânatul divin

Primele cuvinte ale poetului Maiakovski, când ne-am revăzut la Paris, au fost:

„Dragă, ştii că mi-am cumpărat o casă în rue Champagne- Première?"

„Ce spui? Ce mare «revoluție» ai făcut!"

în Rusia, acest Maiakovski scria versuri plătite cu o rublă linia. De pildă:

Tu, lucrătorule, loveşte!

Dărâmă!

Ucide!

Noi,

[cei] de azi, vom construi o religie nouă, o economie nouă, o chimie nouă, o tinichigerie nouă.

1 Romanul nu s-a tradus în română. Istrati a citit, probabil, versiunea franceză, La Faim, publicată în 1927 (n. Red.).

Mai înşira câteva lucruri care puteau fi „nouă", număra şi, când avea cantitatea de linii cerute, iscălea. Pe urmă încasa.

El şi Damian Săracu' erau corifeii literaturii proletare sovietice.

Esenin, în schimb, era un om superior. Era o putreziciune superioară. Esenin era desfrânatul divin. Arta e aşa de superioară în Esenin, încât nu numai că nu mă mir că a practicat toate viciile şi că s-a spânzurat, dar nu m-aş mira chiar dacă aş auzi într-o bună zi că a înviat…

Esenin a fost geniul precoce predestinat să creeze armonii nepieritoare.

Scriitori francezi care trăiesc confortabil

G.M.Z. Cum încurajează Republica Franceză cartea franceză?

P.I. Stai, că trecem în cu totul alt domeniu… Sunt mai multe feluri de încurajare oficială. E una efectivă, dar e şi una superficială: cu burse, posturi, subvenţii.

Încurajarea cea adevărată, în lumea capitalistă, e că nenumărate case de editură [îi] oferă în orice moment, oricărui tip de scriitor, [posibilitatea] să câştige şi să-şi organizeze o viaţă uşoară în chip, după mine, necinstit. De pildă: Compania Internaţională de Vagoane comandă romane în care să fie vorba de confortul acestor vagoane. Mătăsăriile din Lyon (Soieries de Lyon) comandă romane în care să fie vorba de splendoarea acelor mătăsuri. Aţi văzut că chiar subtilul Paul Morand a primit comanda Companiei de navigaţie aeriană Flèche d'Orient. În acest fel de scris comandat a căzut chiar prietenul meu, Joseph Kessel…

Misiunea scriitorului de mâine

Şi iată de ce, aici, aş vrea să pun spre dezlegare o problemă: dacă nu credeţi că se apropie timpul când o purificare a creaţiei artistice nu va mai fi cu putinţă decât în ziua în care o ordine socială nouă va îngădui întâi fiecărui om

— Artist, geniu sau simplu muritor – să-şi asigure în primul rând un mijloc de a-şi câştiga cele strict necesare existenţei printr-o muncă lucrativă manuală ori intelectuală, după plac şi aptitudini. Şi înţeleg o muncă din acelea care să îngăduie omului să contemple viaţa, să mediteze şi, dacă poate, să creeze într-un timp mult mai îndelungat decât are nevoie omul ca să-şi câştige cele strict necesare existenţei. Fiindcă mult mai puţin timp ne trebuie ca să ne satisfacem trupul şi mult mai mult ca să ne satisfacem sufletul. Iată de ce m-aţi auzit de atâtea ori spunând sau revenind la acea faimoasă crescătorie de porci sau [la] cultivarea cartofilor mei, de care nu numai [că] am vorbit, dar m-am şi ocupat până şi acum în urmă. Am vrut să mă dezrobesc de pâinea pe care mi-o aducea scrisul meu. Am reuşit să separ scrisul de pâine. Cred că atâta timp cât această problemă nu va fi rezolvată, chestiunea importantă a sincerităţii creaţiei artistice va fi mereu pusă în cauză.

Scriitorul de mâine, după părerea mea, va trebui să fie un om care să scrie aşa cum pivighetoarea cântă. Altfel o să fie mereu suspectat, mereu o

să i se spună: „Nu scrii din chemare, din necesitate sufletească, ci din meserie.”

CEVA MAI BUN, MAI OMENESC1

România Literară şi Societatea Scriitorilor Români, fără ca eu să fi ştiut ceva, au hotărât deodată să repare o nedreptate, dezmormântându-mă. Pentru cititorul român.

Mulţumesc uneia şi celeilalte, precum şi confraţilor, în majoritate cunoscuţi numai din scris, care au binevoit să aibă pentru mine numai cuvinte bune.

Şi acum? Care e urmarea acestui gest spontan? Căci trebuie să fie o urmare. Altfel, am impresia că în ziua apariţiei

1 Datat Sanatoriul Filaret, 14 mai 1933, articolul a apărut în România Literară, II, 66, 20 mai (n. I.U.).

„paginii“1 închinate mie, nu murise numai bunul Jean Bart, ci şi eu. În aceeaşi zi, despre el şi despre mine se spuneau numai lucruri frumoase, cu fotografii pe două coloane.

Dar eu încă n-am murit, din păcate. Şi deci n-ar fi cuviincios să tac, aşa cum e nevoit să tacă duiosul cântăreţ al zărilor marine. Deşi sensibil, ca oricare dintre dvs., atât la vorba bună, cât şi la cea rea, mie îmi place ca o manifestaţie cu caracter moral să ducă la consecinţele morale dictate de împrejurări. Fără de care, drept să vă spun, totul se reduce la zero.

Într-adevăr, crede cineva în ţara asta că eu n-am umeri să duc o nedreptate până la groapă? Nu sunt eu destul de răsplătit moraliceşte (peste graniţă) de toate nedreptăţile, meritate ori nemeritate, pe care mi le-a adus viaţa? Îşi poate cineva închipui că eu sunt omul care să lase să-i scape împrejurarea de a ridica steagul luptei numai şi numai fiindcă o manifestaţie spontană de simpatie te obligă de obicei să răspunzi cu graţioase temeneli?

Presupun că nici România Literară, nici S.S.R. Nu mă consideră atât de slab la suflet. Altfel, de mult aş fi găsit mijlocul de a nu mă certa cu nimeni, ba chiar de a fi viţelul care suge la două vaci.

Am preferat calea cealaltă. Ce zic? Nici n-am preferat-o: mi s-a impus ea. Calea grea a omului care rămâne singur. Singur, după ce o viaţă întreagă mi-am închipuit că lupt alături de cineva. Am crezut sincer că aparţin clasei

din care mă trag. Am mai crezut că o învăţătură, demnă de a fi privită ca o religie, poate schimba faţa lumii schimbând ordinea socială. Iluzie. Doar firma îşi schimbă omenirea, la un secol o dată ori la mai multe.

Iată un stâlp al vieţii mele, culcat la pământ ca o frumoasă coloană antică doborâtă cu tunul sus pe Acropole. Mi l-a doborât tunul ferocităţii dogmatice din Rusia Sovietică, unde nu e vorba să fii drept, uman, cinstit, ci să dovedeşti gloatelor că Marx n-a minţit. S-o dovedeşti chiar dacă proletariatul

1 Vezi mai sus, p. 175, notă (ti. Red.).

Universal ar trebui să plesnească în menghina stalinistă. Marche ou crève / „Acceptă sau crapă”.

Un alt stâlp fu prietenia, iar cel de-al treilea, scrisul. Prietenia există în toată mândra ei realitate, dar nu durează decât dacă o menajezi ca pe o femeie. N-am menajat-o. Şi s-a dus. Rând pe rând. Ce de morminte!

Cât despre scris, vai, ce ticăloşie! Ticăloşie şi în ce mă priveşte. Totul se reduce, pentru alţii ca şi pentru mine, la o biată iesle cu grăunţe.

Apoi, asta e tot destinul Omului?

Liviu Rebreanu spunea, vorbind de învinsul de mine: „Viaţa fără compromisuri e o utopie pe care numai visătorii o propovăduiesc sincer şi o aşteaptă.”

Visătorii? Dar ce vreţi altceva să fie cei ce mânuiesc frumosul? Oameni de afaceri curente? Cert, ar fi putut ei fi şi asta, de ce nu? Eu am fost, timp de un sfert de veac, un lucrător zugrav aproape corect – şi aş fi putut să devin un antreprenor capabil, cu burtă şi [automobil] Ford. Nu era deloc nevoie să transform visul în negustorie. M-ar fi costat mai puţin, nu m-ar fi costat nimic să transform vopsitoria în negustorie. Chiar cu nenumărate compromisuri.

Dar visătorul… Acesta e o vestală. Fără el, pământul ar fi pustiu; viaţa, un întuneric. Dacă omenirea s-ar stinge până a nu mai rămâne decât un singur om, acest om ar deveni vestală, nu antreprenor zugrav. Căci nu e adevărat că trăim cu jimblă. Trăim cu visuri. Altfel, ce nevoie ar avea să [-i] proslăvească pe visători până şi regii brânzeturilor fine?

Deci: visătorii sunt sarea pământului. Netăgăduit, pe această sare, când e prea pură, urinează falnic toţi fabricanţii de brânzeturi, căci ei se mânie pe

tot ce străluceşte ca cristalul. Totuşi, spune Balzac în Iluzii pierdute, societatea e dreaptă în nedreptatea ei: după ce se înfurie pe cei ce-o depăşesc şi-i trimite în fundul gheenei pământeşti, dacă aceştia rezistă, ea îi scoate de acolo şi le cântă imnuri de slavă.

Dar să zicem că ăsta e un basm cu cocoşul roşu. Recunosc şi eu că misticismul de altădată nu se mai potriveşte drumurilor noastre. Scriitorul e un om ca toţi oamenii, cu drept de a avea vilă la Şosea şi cu nevastă care vrea să se îmbrace la Paris.

Ei bine, de ce nu preferă să obţină aceste bunuri materiale luând calea luptei făţişe cu tiranii societăţii? De ce caută să le dobândească pe drumul pieziş al căpătuismului? Nu e oare mai demn, mai sănătos sufleteşte, să lupţi pentru un drept, decât să pleci capul în faţa tâlharului atotputernic, ieşit din urna electorală, dându-i astfel să înţeleagă că dreptul tău la viaţă ar fi discutabil?

Dar mai e ceva. Oricât am vrea să [-l] coborâm pe artist la nivelul moral al unui simplu politician, el tot trebuie să rămână omul visurilor de dreptate universală, şi în acest caz, nu-i este lui îngăduit să ia calea uşoară a revendicărilor personale. El trebuie, în chip absolut, să lege soarta lui de soarta omenirii, oricât ar fi aceasta de abjectă. (De ce să nu fie abjectă, când abjecţia vine de sus?)

îmi închipui că aceste timpuri, când religiile se năruie şi când toate doctrinele sociale se dovedesc neputincioase, singur artistul, preot al Frumosului etern, mai poate reclama dreptul la direcţia morală a umanităţii. Altfel ne prăbuşim într-un haos cum niciodată istoria n-a cunoscut. Altfel o să ajungem, ca puşlamalele academice, să ne ardă, nu numai operele, ci şi pe noi, de vii ori smulgându-ne din morminte.

Apoi, nu e o ruşine să vedem cum gloatele luptă pentru cucerirea unor drepturi cu efect universal, în timp ce noi, cântăreţii tuturor simţirilor nobile, ne mulţumim să dăm din coate pentru un blid de linte strict individual? Şi să nu vină nimeni să-mi spună că lupta noastră ar fi mai grea, mai primejdioasă decât aceea pe care o duc gloatele. Eu nu cred că un batalion de scriitori, de artişti şi de savanţi ar putea fi mitraliat cu uşurinţa cu care se mitraliază un regiment răzvrătit pe front.

„Ceva mai bun, mai omenesc!” 1, striga odată acest sărman Gorki, care

trăieşte la Sorrento cu dolari luaţi din vânzarea

1 Sub titlul Ceva mai bun, mai omenesc, apăruse, la Tipografia Speranţa (Bucureşti, 1905), o culegere de nuvele gorkiene (ti. Red.).

Porumbului smuls cu baioneta de la gura mujicului sovietic. Ceva mai bun, mai omenesc propun astăzi confraţilor mei din ţara asta, căzută în robie naţională.

Propun această luptă mânuitorilor de condei care au binevoit să mă omagieze. Sunt gata să fac, alături de ei, tot ce-mi stă în putinţă. Aştept cuvântul lor.

PANAIT ISTRATI NE SCRIE1

Genialul scriitor român Panait Istrati, cândva partizan convins al comunismului, a recunoscut monstruozitatea acestei doctrine, precum şi a regimului pe care l-a creat şi nu s-a temut s-o spună cu voce tare. Bolşevicii s-au năpustit cu toată forţa asu- pră-i. Rex a apărat opera şi personalitatea acestui om de înaltă ţinută. Din sanatoriul bucureştean unde o boală gravă îl ţintuieşte la pat, maestrul ne scrie, blamând atacurile nedrepte şi ipocrite ale presei de stânga, reproduse de [revista] Roşu şi Negru cu plăcerea şi cinismul bine cunoscute.

[Redacţia Rex]

Domnule Director,

O prietenă din Bruxelles, pe care n-o cunosc, îmi trimite numărul din 20 mai al revistei Rex, unde un „tânăr scriitor socialist" îmi ia apărarea în faţa insinuărilor unei reviste comuniste despre care nu ştiu nimic.

Vă rog să binevoiţi a-mi publica aceste rânduri, prin care ţin să mulţumesc tânărului scriitor şi dvs. Pentru că aţi avut curajul să apăraţi un om abandonat de toţi prietenii literari şi politici, astăzi complici ai marii minciuni comuniste. Nu-i aşa de important că m-au abandonat pe mine, ci că acum ei abandonează un scriitor onest, revoluţionar, Victor Serge, dispărut prin grija G.P.U. Din 8 martie. Soţia lui şi-a pierdut

1 Datată Bucureşti, 23 mai 1933, scrisoarea a apărut în Rex (Lou- vain), 3 iun. Vezi Omul care… 1996, pp. 325-326 (n. I.U.).

Nunţile, copilul şi socrii (familia Rusakov) suni aruncaţi în stradă, iar cumnata lui este şi ea în puşcărie. Iată până unde merge josnicia oamenilor care pretind că luptă pentru dreptate. Ei rămân indiferenţi în faţa unei

asemenea crime, una din miiie care se petrec zilnic în ţara proletariatului. (Sau la fel de bine, se mulţumesc să semneze, complezenţi, proteste platonice, în loc să iasă în stradă şi să bată cu pumnul în poarta Ambasadei Sovietice până se face dreptate, nu numai pentru Victor Serge, ci pentru milioanele de oameni care gem sub jugul Sovietelor.)1

Iată care sunt convertiţii! lată oamenii „noului misticism”. Ei îşi schimbă credinţa precum cămaşa şi aderă la fiecare zece ani la oricare altă fantezie filosofică, rămânând fideli doar spnitului de clan: răi, duşmănoşi şi nedrepţi când sunt împotriva Rusiei sovietice; răi, duşmănoşi şi nedrepţi când sunt pentru aceeaşi Rusie.

Nu, n-am fost niciodată ca ei şi, prin urmare, nu pot fi nici „convertit”, nici „mistic”. Credinţa mea permanentă este cât se poate de simplă şi se rezumă la câteva cuvinte: am fost întotdeauna şi sunt împotriva exploatării omului de către om, împotriva nedreptăţii, împotriva minciunii, împotriva tiraniei. Pot să mă socotească precum vor: mistic, catolic, buddhist, reacţionar, nebun – mi-e totuna. Sufletul cinstit va şti întotdeauna să nu mă amestece în cianurile care umilesc oamenii, clanuri cu care nu mă voi împrieteni niciodată. Rămân prietenul omului umilit şi duşmanul neînduplecat al tuturor tiraniilor.

N-au decât să-mi trimită pe patul de suferinţă un vagon de doctrine sociale infailibile. Asta nu schimbă nimic!

Îi salut aici încă o dată pe toţi oamenii liberi şi le mulţumesc din adâncul inimii celor care îmi trimit scrisori. Pentru sinceritatea lor trăiesc acum. Ei ştiu că omul care nu aderă la nimic nu-i va trăda niciodată.

1 În 1933, Panait Istrati a conferenţiat în două rânduri în favoarea eliberării lui Victor Serge: în 29 iulie, la Amsterdam, cuvântare difuzată la Radio-Hilversum (Olanda), şi, în 3 octombrie, în Sala Wagram din Paris (n. Red.).

SCRISOARE DESCHISĂ CĂTRE UN NOU HEBDOMADAR1

Scriitori îndrăzneţi şi plini de energie – nu mă-ndoiesc, şi oneşti – înfiinţează o revistă nouă şi mă solicită să-mi aduc contribuţia. Accept. Accept, în pofida deziluziilor pe care le-am trăit. Daţi-mi voie să mărturisesc că autorul rân- durilor de faţă a încetat să creadă în lumea „gazetărească”, deoarece şi-a pierdut încrederea în ea. Şi totuşi, totuşi…

Accept, deoarece nimeni nu are dreptul să-şi verse amărăciunea şi dezgustul în faţa celor care încearcă, prin idei demne de toată stima, să fixeze jaloanele unui viitor nou, ale unei vieţi diferite. Există oare undeva un păcat mai mare decât acela al omului care ucide ideile şi speranţele în faşă? Asta ar însemna ca omenirea, îmbătrânind prematur şi pier- zându-şi suflul, să ţină hăţurile vieţilor tinere şi să comploteze cu tristeţea şi disperarea, împiedicând viitorul să-şi facă datoria! Datoria viitorului este de a fi mai frumos şi mai pur decât trecutul. Departe de mine ideea de a pune beţe-n roate unui asemenea poiect. Cu riscul de a mai adăuga o decepţie la mormanul decepţiilor mele (căci, în cele din urmă, ele se vor aduna şi în cârca voastră), mai degrabă decât de a pune stavilă viitorului.

Deşi mi-am reglat conturile cu trecutul, iată, îmi întorc din nou privirile către ziua de mâine. Asta pentru că misiunea eternă a omului este de a scruta viitorul, chiar dacă o face cu inimă grea. Şi pentru ca nimeni să nu afle că nu mai credem în nimic, că suntem lipsiţi de orice speranţă. Căci atunci zilele se vor naşte dinainte bătrâne, iar viaţa va fi absurdă. Prin urmare, spun: să pornim de la zero!

De fapt, m-aş putea opri aici, căci nu mai am nimic de adăugat faţă de cele de mai sus. Ce aş putea să mai spun? Sunt acelaşi certăreţ insuportabil care nu ştie să tacă din

1 „Lettre ouverte à un nouvel hebdomadaire” a apărut în Tiirim (Palestina), iun. 1933, şi a fost republicată postum în Cahiers des Amis de Pandit Istrati, II, 1, 15 ian. 1976. Inedit în română, trad. Monica Manu (n. Red.).

Gură. Iar pentru că mi-am spus părerea în legătură cu ginta scriitoricească, îmi pot permite să vorbesc şi despre cititor, „eternul înşelat”. Doresc să-i spun acestei făpturi anonime că el, cititorul, este singurul răspunzător de această morală amorală a prostituaţilor condeiului!

Luaţi aminte, cititorilor: Cine-i de vină dacă mânuitorul condeiului devine un mistificator mai nociv decât Al Ca- pone1, un hoţ care se pune sub oblăduirea guvernelor, care, la rândul lor, îl aşază la dreapta mai-marilor neamului – cine-i de vină?

Îmi interzic să mă abat pe căi lăturalnice; voi vorbi pe şleau, cum se spune în popor, şi voi depune mărturie potrivit propriei exprienţe de viaţă.

Am îmbătrânit fără să fi văzut vreodată un scriitor slujitor al adevărului, un om integru care să aibă discipoli cu adevărat fideli, care să fie iubit şi susţinut de tine, cititorule! Nu am văzut niciodată un asemenea om. Să fie oare numai un joc al hazardului? Nu, nici vorbă. Există o cauză. Iar cauza e dată de faptul că interesele cititorului evoluează spre facil, că el se inflamează pentru stupizenii care îl sustrag de la adevărata lui misiune: aceea de a-şi revendica drepturile în calitate de om. Iată care este rădăcina răului, iată cauza degenerescenţei!

În concluzie, fraţi scriitori, vă doresc să vă urmaţi calea şi să învăţaţi să creaţi un public de cititori la înălţimea voastră!

PANAIT ISTRATI DESPRE MIZERIE, POLITICĂ, LICHELISM ŞI ALTE ASPECTE ALE VIEŢII CONTEMPORANE2

C.C. Purtaţi pică celor care v-au înjurat?

1 Alphonse Capone (1899-1947), gangsterul american care a dominat crima organizată din Chicago în anii 1925-1931 (;;. Red.).

2 Interviul, consemnat de C. Cristobald, a apărut în Fach, 1 iul. (n. I.U.)

Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterului.

În 1933, cotidianul Facla apărea sub direcţia lui Ion Vinea (n. Red.).

P.I. Nu. De ce vrei d-ta să port eu pică cuiva, când trei ani de tăcere în ţară mi-au dovedit că mult mai meşter este timpul în a spulbera o calomnie, decât zvăpăiatele noastre argumentări care, de multe ori, nu dovedesc nimic.

Sunt gata să-ţi răspund cu plăcere la orice întrebare. Ţin foarte mult ca cititorii, ascultându-mi vorbele, să-mi controleze faptele, să vadă şi să se convingă de omul pe care, până acum, foarte puţini l-au cunoscut la noi.

C.C. Aţi publicat acum o lună şi mai bine, în România Literară, un articol în care, strigând ca altădată Maxim Gorki, vă pofteaţi camarazii scriitori români la o luptă pentru „ceva mai bun, mai omenesc". Repet propriile dvs. Cuvinte: „Ceva mai bun, mai omenesc propun astăzi confraţilor mei din ţara asta, căzută în robie naţională. Propun această luptă mî- nuitorilor de condei care au binevoit să mă omagieze. Sunt gata să fac, alături de ei, tot ce îmi stă în putinţă. Aştept cuvântul lor."

Nu v-a răspuns nimeni.

P.I. Mă aşteptam să nu răspundă. Fiindcă nu se poate răspunde. Acel

strigăt al meu nu avea decât sens simbolic. Nu aşteptam niciun rezultat practic. Sensul cuvintelor era acesta: o luminiţă ţinută mereu sus, pe o muche de deal, care să mai poată servi de călăuză acelor care ar voi să vină după noi şi să răspundă în mod practic la strigătul meu şi al altora: „Hai să facem ceva mai bun, mai omenesc!”

Viaţă cu şi fără compromisuri

Dreptate are dl Rebreanu, care scria în numărul României Literare închinat mie: „Viaţa fără compromisuri e o utopie pe care unii visători o propovăduiesc sincer şi o aşteaptă.”

La care eu răspund: Adevărat, viaţa e făcută din compromisuri, dar de-a lungul veacurilor, omenirea n-a înaintat decât hotărându-se din când în când, prin oamenii născuţi (să nu zic „aleşi”) pentru aşa ceva, să ţină intransigenţa sus de tot şi s-o scoată din mocirlă de câte ori se înnămoleşte, la o sută sau două de ani o dată…

Compromisurile nu fac decât să ne aducă pâine. Dar nu duc omenirea mai departe.

C.C. Vizez cuvintele dlui Rebreanu: „Sunteţi un «visător»?”

P.I. Sunt numai visător. Dacă nu eram, aş fi făcut în ultimii ani două lucruri absolut cinstite, universal încuviinţate, şi care mi-ar fi adus şi mie avantajele pe care nu le am astăzi. Aceste lucruri le practică oamenii de talia unor Romain Rolland, Henri Barbusse şi André Gide. Anume, să aderi fără condiţii la Rusia Sovietică oficială, să cultivi relaţii europene care să-ţi aducă beneficii materiale respectabile şi să te numeşti comunist integral având o vilă de 2 000 000 de franci pe Coasta de Azur, pentru iarnă, şi alta, ceva mai puţin scumpă, în inima Franţei; şi să ţii uşa închisă pentru toţi acei care vin să-şi etaleze durerile şi să te scuture de ultimul franc pe care-l ai sub saltea. Drace, cred că am dreptul să spun că sunt un visător! Şi încă cum! Mai ales când mă întreb la fiecare trei luni cum am să găsesc mijlocul să-mi plătesc chiria, dat fiind că nu mai sunt citit azi decât de visători. N-am nicio burghezie, nicio Rusie oficială care să mă susţină – şi nici nu scriu romane pentru midinete.

C.C. Aţi pomenit de inşi care vin să-şi etaleze durerile şi îl scutură pe duhovnicul-amfitrion de ultimul franc pe care îl are sub saltea. Primiţi asemenea vizite?

P.I. De când am început să câştig prima sută de franci pentru operele mele, n-am primit decât vizite de-astea.

Şi nu-i adevărat, dar deloc, ce a scris mai acum o lună altă otreapă comunistă pariziană, L'Œil de Paris, care spune: „Istrati primeşte de la americance milioane, cereri de autografe scump plătite." N-am primit în viaţa mea cereri de autografe, decât acelea pe care le-ai văzut şi d-ta singur, la [Librăria] Alcalay, de „ziua cărţii", de la băieţei şi fetiţe între 10 şi 15 ani, care, neputându-mi citi operele, îmi ofereau petice de hârtie spre semnare.

C.C. Şi le-aţi dat parafe celor care voiau să…?

P.I. Procedând cu banul meu aşa cum am procedat, n-am făcut decât să răspund în acelaşi chip celor care, înainte de a fi scriitor şi după, nu mi-au târguit niciodată ajutorul material. Am făcut ceea ce şi alţii au făcut cu mine…

C.C. E vorba de inşi anonimi sau cunoscuţi?

P.I. Şi anonimi, şi cunoscuţi. Am practicat felul acesta de generozitate, deşi Romain Rolland mi-a spus într-o zi: „Ei, unde vrei să ajungi cu sistemul d-tale? Rezultatul are să fie că, fără să salvezi viaţa nimănui, ai să ajungi d-ta însuţi pe paie." Profeţia s-a îndeplinit.

C.C. Credeţi că la conducerea instituţiilor de artă şi cultură trebuie să fie neapărat oameni de artă şi cultură? So- cot între aceste instituţii teatrele naţionale şi radiodifuziunea.

P.I. Cred că, înainte de toate, la conducerea acestor instituţii şi a tuturor celorlalte ar trebui să fie oameni'. Oameni cinstiţi, dar profund cinstiţi, nişte adevăraţi anahoreţi pentru vremurile noastre; şi numai după aceea, dacă aceşti anahoreţi întrunesc şi calitatea de artist, [să fie puşi] în fruntea unor instituţii artistice; medic, în fruntea unui institut so- cial-medical, ministru de resort, în fruntea unui departament apropiat. Numai atunci faţa lumii se va schimba!

Nu cunosc istoria omenirii ca un erudit – şi deci nu pot vorbi în numele ei, dar referindu-mă la ceea ce a văzut şi trăit, din copilărie până azi, în ţara mea, un om de aproape 50 de ani ca mine, care s-a ocupat îndeaproape cu rosturile vieţii sociale, îndrăznesc să afirm că niciodată ca azi n-am simţit mugind în stradă o disperare generală mai ucigătoare.

Nu mai vorbesc de muncitorime, care este literalmente strivită astăzi; şi

mă gândesc mai ales, mă gândesc cu groază la acea masă de intelectuali autentici care au ajuns să fie la coada celor din urmă categorii sociale.

Mai e nevoie să-ţi spun că ştiu cazuri nenumărate în care oameni cu diplome sau cu studii mai mult sau mai puţin complete ar fi bucuroşi să-şi găsească chiar ocupaţii manuale care să nu le aducă decât 2000-3000 de lei pe lună, cu care să-şi poată plăti pâinea zilnică?

Drepturile se cuceresc

Nu e însă nicio mirare că în fruntea tuturor instituţiilor de artă, de cultură, de sănătate, de gospodărire şi aşa mai departe se află numai căpătuiţii culiselor inexprimabile şi ai partidelor politice.

Şi nu e de mirare, iată pentru ce: drepturile la viaţă nu se oferă şi nici nu se cerşesc, ci se cuceresc!

Ca să fie cucerite, presupun că, într-o ţară ca a noastră, mai mult sau mai puţin constituţională, ar trebui să se simtă în orice moment existenţa reală – până la a fi supărătoare – a tuturor categoriilor sociale nemulţumite azi şi nemulţumite în aşa fel, că au ajuns să crape literalmente de foame. (I-am vizat şi pe intelectuali.)

Mărturisesc că faţă de mizeria pe care o văd astăzi, mizeria mea personală, care a durat de la 10 la 40 de ani, a fost floare la ureche. Eu n-aveam adesea pâine fiindcă voiam să am prea multă libertate, o libertate totală. Dar declar: cu foarte rare excepţii, de câte ori am fost gata să execut cu braţele orice muncă, pâinea nu mi-a lipsit. Or, toată lumea ştie astăzi că împotriva oricărei bunăvoinţe, a muncitorilor şi intelectualilor de care vorbeam adineauri, de a face orice pentru o bucăţică de pâine, pentru ei această pâine nu mai există.

Pâinea nu mai există astăzi decât pentru clientela politică şi [pentru cea] a culiselor.

Au chiar lichelele drept la viaţă

Dar masele se mărginesc să rabde, iar indivizii apucă pe căi reprobabile. Reprobabile, desigur, dar în privinţa asta aş vrea să-ţi fac o mărturisire. Aş vrea să-ţi mărturisesc inferioritatea morală pe care încep să o resimt de câtva timp gândindu-mă la suferinţele şi neplăcerile lumii intelectuale, chiar tinere, respinse de la toate ospeţele vieţii şi care, pentru o bucată de pâine, e obligată foarte adesea să-şi calce pe conştiinţă… să comită – cum să

le spun cu alt cuvânt lichelismelor?

Ei bine, faţă de aceşti oameni încep să mă simt din ce în ce mai puţin forte. De unde, ieri, îmi arogam dreptul de a-i judeca, azi, dimpotrivă, parcă-i văd pe ei în poziţie de judecători. Într-adevăr, nici pe vremea când umblam cu trai- sta-n băţ, pâinea cea de toate zilele n-a fost aşa de aprig disputată. Şi nu m-a obligat vreodată să comit ticăloşii ca să pot mânca. De asemenea, astăzi, de când sunt scriitor, neavând ambiţii nemăsurate în ce priveşte confortul material, mi-a fost uşor să fiu independent, intransigent, intratabil, fiindcă oricât de mult am avut de luptat cu pâinea cea de toate zilele, ea nu mi-a lipsit niciodată de când ţin condeiul în mână.

Mă întreb, însă, dacă tot aşa pot să spună muncitorul de azi, care e gata şi el să facă orice pentru o bucată de pâi- ne, şi intelectualul, scriitor, artist sau altceva, care nu visează conforturi, dar căruia îi lipseşte această pâine de toate zilele. Iată de ce spun că trăiesc cu frica-n sân ca nu cumva, într-o zi, acest muncitor şi acest intelectual, îngenuncheaţi de viaţă, să se prezinte în faţa mea şi să-mi spună: „Ce ai face dacă ai fi în locul nostru?"

îmi pun şi eu acum întrebarea asta. Într-adevăr, ce aş face? Poate că aş face ca ei. Iată de ce reclam dreptul la viaţă în mod necondiţionat, chiar pentru aceşti mărturisiţi ticăloşi, care întind o labă lungă la farfuria cu bunătăţi rezervată astăzi numai puternicilor zilei şi clientelei lor electorale.

Iertare… iertare!

CIVILIZAŢIE

AUTOBIOGRAFIE1

Prin martie 1916, simţind că se apropie şi „ceasul intrării noastre în acţiune", cum se scria pe atunci, părăseam ţara

1 Apărut în România Literară, 74, 15 iul. (n. I.U.)

Vezi şi eseul „Trecut şi viitor", în între banchet şi… pp. 147-158 (n. Red.).

Cu destinaţia Elveţia. O părăseam, nu numai fiindcă n-a- veam nimic de apărat şi nu că sunt de talie să apăr o „moşie" chiar dacă aş avea-o, dar şi din convingerea că o naţie şi o limbă nu pier decât după ce şi-au îndeplinit rostul istoric. Or, noi suntem departe de a-l fi îndeplinit. Cât despre ocuparea unui pământ de către „inamic", vorba lui Renan: „Când Franţa n-o mai fi, va continua să fie Omenirea."

Am ales deci Elveţia, ca insulă cruţată de oceanul de flăcări. Şi am

coborât direct într-un sat de a cărui existenţă nici nu bănuiam şi nici nu e cunoscut în lume decât de medici şi ofticoşi: Leysin. Eu nu eram pe-atunci un ofticos care inspiră serioase îngrijorări, dar aveam la Leysin un brăi-lean, un bun prieten, om de mare destoinicie şi greu îngenuncheat de boală, Pincu Schwartz, depozitarul Adevărului. M-am hotărât să mă duc să-i ţin de urât atâta vreme cât m-or ţine şi gologanii ce-i aveam.

Dar m-am înnămolit. Căci neştiind o boabă franţuzească, m-am pus pe ros clasici francezi timp de trei luni fără preget, la capătul cărora mă aflai tobă de carte şi lefter de franci. Atunci am apucat bidineaua de coadă şi nu mi-a mers tocmai rău. În vremea asta, bietul Pincu murise la Brévannes, iar România se afla de şase luni în război.

Atunci, sătul de a trăi opt luni dintr-un an îngropat în zăpadă la 1450 [de] în altitudine, m-am hotărât s-o iau razna spre vale. Era prin martie. Paşaport în regulă aveam, căci chemat de două ori la Berna, comisia de la Legaţia ţării m-a „menţinut scutit". Aşa că mă puteam prezenta oriunde ca să cer de lucru.

Am coborât la Lausanne, cu vreo doi poli în buzunar şi însoţit de o tovarăşă de necazuri, o germană tare vrednică, dar rea foc, care avea poftă de ceartă cam în fiecare seară când ne regăseam după o zi de muncă, nu de altceva, ci numai aşa, ca să-mi spună încă o dată că ea aparţine unei naţii kolossale, pe când eu sunt „neam de ţigani". Ne luasem din dragoste şi o duceam bine, când într-o seară, cum mă întorceam de la lucru, voios şi cu şocolata obişnuită care-i plăcea aşa de mult, o văd că-mi strigă de la fereastra etajului întâi să aştept, să nu urc, iar după o clipă mă pomenesc că-mi aruncă în cap papucii, cămaşa de noapte, peria de dinţi şi Le Siècle de Louis XIV1.

„Ce-i asta, Frieda?"

„Ce să fie! Naţia ta spurcată a declarat şi ea război patriei mele!"

„Ei şi, ce sunt eu de vină? Crezi poate că tata e prim-mi- nistru la Bucureşti?"

Ne-am împăcat pe loc, bineînţeles, dar din acea seară de august, multe am îndurat de la Frieda din cauza imprudenţei lui Ionel Brătianu.

Mai ales când rămâneam fără lucru, din „neam de ţigani" nu mă mai scotea. Acum, la Lausanne, eram de două săp- tămâni şomeri amândoi, şi

toată vina era numai a mea. Tăceam, căci cu femeia rea te înţelegi numai când taci şi când îi dai bătaie.

Văzându-mă rămas cu ultima piesă de 5 franci în buzunar, i-am dat-o şi pe aceea ei şi am întrebat-o dacă mai vrea să continuăm a ne adora. Mi-a spus că ea se duce să locuiască la o prietenă a ei până una-alta. Bine. Eu, fără franc şi fără adăpost, m-am dus să cer găzduire Azilului de noapte care se află în apropiere de piaţa Saint-François, sub capul podului cel mare.

O sală spaţioasă. Ora 7. Lume cam multă şi nu tocmai prezentabilă, dar cuminte, tăcută. Intendentul, tot aşa de tăcut, ne adună hârtiile de identitate şi ne trece la duş, operaţie foarte neplăcută când ţi-e foame şi somn, după atâta alergătură. Hainele ne sunt inspectate cu de-amănuntul, deparazitate în fugă şi predate. Apoi ni se serveşte fiecăruia o ulcică de „supă”, care nu e altceva decât un autentic terci românesc. II suflăm dintr-o sorbire, ne ştergem mustăţile şi urcăm sus. Dormitor foarte lung şi curat. Paturi nenumărate, pe două rânduri. Saltea, cearceaf şi cuvertură

1 Secolul lui Ludovic al XIV-lea (Voltaire, 1768) s-a publicat în română în 1983 (n. Red.).

Ireproşabile, dar, curiozitate, cearceaful are forma unui sac în care intri până la ochi.

Dimineaţa ni se distribuie câte un „bon” cu care iei o masă completă la o ospătărie comunală. Seara te întorci să mai sorbi o ulcică de terci şi să mai petreci o noapte, iar dimineaţa următoare ţi se mai dă un „bon” pentru ospătărie. Şi atât. Două zile de găzduire şi hrană, apoi, Domnul să te aibă în paza lui până într-o săptămână, când iar ai dreptul la două zile de azil.

De câte ori vei fi putând să repeţi de-a rândul aceste două zile din zece nu ştiu, căci eu nu le-am mai repetat, dar îmi ziceam că tot e civilizat lucru şi această înlesnire pe care o ţară apuseană o oferă bătutului de soartă. Mai rău la noi, mă gândeam eu, că n-ai nici atât.

„Hârtiile”, spune intendentul, „vă veţi duce să vi le re- trageţi de la comisariatul vecin, unde se află depuse.”

De ce dracu’ le-o fi depunând la comisariat?, mă întrebam. Şi răspunsul l-am avut de îndată ce mi s-a înmânat paşaportul. Pe un colţ se afla o ştampilă rectangulară: AZILUL DE NOAPTE DIN LAUSANNE. Şi data – să zicem: 15 şi 16 MARTIE. Era în 1917.

Treaba asta nu mi-a plăcut deloc. Nu fiindcă bănuiam ce avea să mi se întâmple, ci gândindu-mă că, reînnoind paşaportul, Legaţia avea să vadă că am trecut pe la azil.

Am luat-o dis-de-dimineaţă la picior, hotărât să accept orice muncă. Plecasem de la comisariat însoţit de un cetăţean cu care mă împrietenisem în cele două nopţi petrecute la azil. Îmi fusese vecin de pat.

Om de vreo 40 de ani. Mucalit grozav. Purta o bluză al- bastru-închis, nou-nouţă, dar ieftină, şi care îi strângea umerii lui laţi ca într-o cămaşă de forţă. Pantaloni, la fel. Ghete noi şi grosolane. Mergea lângă mine, spunând snoave. Îl întreb de ce e îmbrăcat aşa de caraghios.

„A, nu ştii de ce? Fiindcă ies din penitenciar, după trei luni de arest. Aceste haine şi ghete mi-au fost dăruite de o societate de doamne care îi îmbracă pe cei ce ies din închisoare prea zdrenţăroşi, ceea ce e foarte bine, numai că „uni- forma „e compromiţătoare, şi eu sunt acum recunoscut ca fost puşcăriaş peste tot unde mă prezint să cer de lucru. Ai să vezi imediat."

„Dar ce-ai făcut de te-a închis?"

„Apăi… cam şterpelesc şi eu ce pot, când domnii şi doamnele din societate mă flămânzesc prea tare. De data asta, însă, mi s-a înfundat. Unde mă duc, fiecare vede că am trecut pe la societatea doamnelor miloase. Aşa e în Elveţia noastră: numai societăţi şi societăţi, care de care mai miloase, mai educatoare şi gata oricând să te… «asiste». M-au «asistat»!"

N-aveam bani niciunul, dar el avea mult tutun şi-mi dădea să fumez şi eu. Pe la 8, o foame cumplită m-a făcut să vând, pe 7 franci, o frumoasă pereche de ghete. Ne-am îndopat cu o ceaşcă mare de şocolată cu pâine multă şi iar am pornit la drum.

Ni se răspundea mereu că „nu se angajează", dar la un patron zugrav, iată că dă Dumnezeu şi sunt întrebat dacă ştiu să tapisez1 „curat". Da, ştiu.

„Bine. Arată-mi actele de identitate."

Dau paşaportul, uitând cu totul de ştampilă. Patronul întoarce coperta, dă cu ochii de ea şi se uită lung la mine:

„Dar d-ta nu eşti «lucrător», ci vagabond. Ai dormit la azilul de noapte!"

Şi-mi restitui paşaportul:

„Nu te angajez!"

„Ştiam că n-o să te angajeze. Parcă ştampila de pe paşaportul tău nu-i tot

o «uniformă» Y2?”

Până la prânz am mai găsit de lucru în două locuri, dar cu acelaşi rezultat. Ei, băiete, ce te faci acum? Mi-au dat două zile adăpost civilizat, dar m-au nenorocit!

„Ştii ceva?, spune tovarăşul meu. „Hai până la Saint-Prex. Nu e departe de Lausanne. Acolo se află o mare sticlărie."

1 a tapisa [< fr. Tapisser] = a tapeta un perete (n. Red.).

2 „Uniforma” Y era purtată de persoane ţinute sub observaţie (n. Red.).

Muncă de tot felul, grea, silnică şi prost plătită, dar tocmai de aceea angajează pe oricine, fără să prea caute la hârtii. Stăpânul e un neamţ care fabrică sticlă pentru Germania. Nesupuşii tuturor ţărilor lucrează la el.

Am îmbucat ceva la repezeală şi am pornit spre Saint-Prex.

Un sat liniştit pe malul Lacului Leman. Frumos parc de copaci uriaşi, unde poposim puţin ca să fumăm o ţigară şi să privim la nişte pescari amatori care nu prindeau nimic. Prietenul meu îi ironizează:

„Ce crezi tu că sunt ăştia?”

„Ştiu eu? Nişte cetăţeni care se căznesc să prindă peşte ori numai se distrează.”

„Nu. Sunt… fachiri! Da, nişte tipi capabili să contemple un dop până la stupizenie. Nu e asta fachirism?”

Am râs, deşi îmi era inima chircită de necaz. Mă gân- deam mereu la ştampila- „uniformă” a binefăcătorului azil occidental, care mă denunţa ca vagabond de profesie şi-mi lua pâinea de la gură. Tot mai bine e la noi! N-aveam aziluri civilizate, dar cine îţi dă un codru de mămăligă şi un culcuş de-o noapte nu-ţi pune a doua zi pe frunte ştampila infamiei de a fi fost o clipă nevoit să ceri societăţii o ulcică de terci şi un adăpost.

M-am prezentat, eu întâi, la ghişeul fabricii de sticlă, şi mi s-a spus să trec în dimineaţa următoare, la ora angajărilor. În vremea asta, tovarăşul meu se uita când la oamenii goi care suflau sticle, când la o cochetă bicicletă care sta rezemată afară.

„Ei, ce ţi-a spus?”

„Să trecem mâine dimineaţă.”

„Vezi… îmi pare rău… Dar am să te las să treci tu singur, că eu mă duc”, făcu el, rotind ochii-mprejur cu mare gravitate pe figură.

Şi deodată înşfăcă bicicleta şi-o tuli glonţ pe aleea solitară. Rămăsei înlemnit, cu ochii după el. Pedala de-i sfârî- iau călcâiele, îngrămădit pe ghidon ca o gorilă…

S'ils (les Juifs mystiques) n'entretenaient pas, dans ce cul-de-sac, dépuis des siècles, le feu sacré d'Israël, auriez vous eu l'idée de vous établir en Palestine? Ces larmes, ces gémissements, tout ce folklore extravagant ont fécondé vos entreprises.

Maurice Martin du Gard Terres Divines2

Semnalând prezenţa mea la Paris, în Les Nouvelles Littéraires de săptămâna trecută, binevoitorul „Central 32-65" pronunţă cuvântul „miracol". Credincioşii s-au rugat pentru mine. Şi ameliorarea, nesperată de ştiinţă, s-a produs.

Este adevărat, am spus-o, am primit la Filaret crucifixe, biblii, imagini sfinte şi mai ales un număr mare de scrisori prin care suflete pioase mă vesteau că se vor ruga pentru salvarea trupului meu. Ei bine, din respectul datorat oricărei credinţe sincere şi pentru a reteza scurt eventualele glume ale celor care ştiu tot ce se poate şti şi ceva pe deasupra, ţin să declar ce urmează:

Nu sunt un „convertit" şi nu voi fi niciodată. Nu cred, aşadar, nici în rugăciuni, nici în divinităţi.

1 Datat Paris, iulie 1933, „Adhérer ou ne pas adhérer" a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 29 iul. Ediţia de faţă reproduce trad. Lui Mircea Iorgulescu, publicată postum în Caiete critice, 3-4, mart. —apr. 1985 (n. I.U.).

Prima versiune românească, „Să aderi sau să nu aderi", nesemnată, s-a tipărit postum în România Literară, I, 3,15 apr. 1939, cu ocazia comemorării scriitorului.

În 1939, România Literară era suplimentul săptămânal al cotidianului tradiţionalist România; director: Cezar Petrescu (n. Red.).

2 în trad.: „Dacă ei (evreii mistici) n-ar fi întreţinut, în această fundătură, timp de secole, focul sacru al lui Israel, v-ar fi trecut oare prin minte să vă stabiliţi în Palestina? Aceste lacrimi, aceste vaiete, tot acest folclor extravagant v-au sporit afacerile" (Ţărâmuri Divine) – n. Red.

Dar asta nu înseamnă absolut nimic din punctul de vedere al capacităţii

mele de a înţelege şi admite tot ce înseamnă iubire şi credinţă sinceră. Să fiu bine înţeles: sunt mai presus de toate Bisericile şi de toate religiile, întrucât îl consider frate pe orice om care face din credinţa lui nu o situaţie prosperă, ci apostolat. Şi care nu mi-a fost bucuria constatând că, printre corespondenţii mei, nu s-a găsit un singur negustor de religie sau de doctrină socială, ci, de la dl Mauriac până la cutare umilă muncitoare din Belgia sau cutare garajist din Var, doar suflete sincere care – credincioase sau necredincioase, aderente sau nonaderente – m-au făcut să le simt simpatia curată, mi-au oferit prietenia lor dezinteresată şi mi-au umplut cu iubire nimicitoarea singurătate. Iar dacă printre ei, pioşii ori mai ales pioasele înţelegeau să mă iubească rugându-se pentru mine, ei bine, trăiască rugăciunea!

Astfel, nimic nu s-a pierdut, am simţit totul la mii de kilometri şi mi-a fost imposibil să mor. Iar cu acest preţ nu mai vreau să fiu sănătos niciodată. Niciodată, pe vremea când eram sănătos, la apariţia celor mai frumoase cărţi ale mele, nu s-a stabilit o legătură atât de profund umană între cititorii mei şi mine. Nimic din ce am scris nu a reuşit să emoţioneze individualităţi atât de deosebite, niciuna din cărţile mele nu mi-a adus o corespondenţă atât de bogată şi de interesantă cum e aceea pe care a putut-o provoca, singur, articolul meu din 8 aprilie1 despre adeziune.

Este aşadar adevărat, lucru de care m-am îndoit întotdeauna, că literatura ucide sinceritatea şi că, în vremea noastră, un cititor nou se naşte când stabileşte o distincţie netă între scriitorul care îşi câştigă astfel pâinea şi cel care îşi pro- povăduieşte credinţa. Majoritatea corespondenţilor îmi scriu aproape aceleaşi cuvinte: „Nu vă ştiu decât după nume, încă nu v-am citit niciuna dintre cărţi, dar citind articolul, am simţit sinceritatea tonului spovedaniei dvs."

1 Vezi mai sus, „Omul care nu aderă la nimic", pp. 154-158 (n. Red.).

Ei bine, binecuvântată fie vremea noastră, care ucide căr-ţulia-aducătoare-de-pâine şi cărţulia-orgoliu! Am avut totdeauna sentimentul că adevărata literatură, adevărata artă nu sunt pofesiuni lipsite de morală. Sunt religii. Dacă nu sunt sau dacă sunt mai puţin decât oricând, ele trebuie să devină, sub ameninţarea de a dispărea în masa profesiunilor amorale ori chiar imorale, asemenea fabricanţilor de cărţi la comandă din

ţările capitaliste şi chiar din Uniunea Sovietică.

Religii vor fi (sau vor pieri) şi politica, şi ştiinţele, care azi înşală popoarele şi fac viaţa insuportabilă. Nevoia socială de sinceritate, de onestitate absolută va deveni cu- rând mai puternică decât oricând.

Acest secol, a cărui primă jumătate a dezlănţuit cu atâta violenţă nevoia de confort a trupului, va trebui, în a doua jumătate, să-şi caute un drum spre confortul sufletului, fără de care viaţa nu va mai fi posibilă. Religiile mor pentru a nu mai învia. Dar sufletul omului este în întregime religie: el poate ceda o clipă sub greutatea trupului avid de satisfacţii materiale, dar apoi se va redresa, mai exigent ca oricând. Cine îi va procura atunci hrana spirituală?

Cred că această hrană va fi frumuseţea artistică, frumuseţea fără pată, fără cusur. Artistul de mâine trebuie să fie preotul noii credinţe, dar un preot căruia credinţa nu mai trebuie să-i aducă pâinea. El îşi va câştiga pâinea ca toată lumea, printr-o profesiune rentabilă. La nevoie, o va cerşi. Va fi singurul cerşetor al acestor vremi viitoare, cerşetorul divin. Frumuseţea, păstrătoarea tuturor valorilor morale, nu mai trebuie obţinută cu bani. Şi va fi echitabil: cine pretinde că aparţine elitei umane nu trebuie să aibă pofte. Numai aşa se va deosebi de negustorul de frumuseţe de azi. În acea zi, „vedeta” îşi va fi trăit traiul. Şi poate îşi vor fi trăit traiul şi savantul fără conştiinţă, şi politicianul demagog. Pentru a ajunge acolo, trebuie să fii neînduplecat.

Iată ce înţeleg eu prin a nu adera la nimic.

Cât valorează o asemenea credinţă? Cum se aplică ea în viaţă, care este latura ei practică?

E întrebarea care transpare din majoritatea scrisorilor pe care le primesc fără încetare din numeroase ţări ale Europei ori chiar de dincolo de mări.

Latura practică? Niciuna. Nici astăzi, nici mâine. Astăzi: pentru că numărul celor care pot să nu adere la nimic fiind infim, cu o floare nu se face primăvară. Mâine: pentru că, chiar dacă ni se va întâmpla să reprezentăm într-o zi o majoritate, această majoritate va trebui să conducă lumea, şi, desigur, guvernarea ei nu va fi prea diferită de cele din trecut. Omul devenit masă nu va putea sări niciodată mai sus de propria pălărie. Suntem făcuţi din tină şi aşa vom rămâne.

Asta înseamnă să nu mai aştepţi nimic de la viaţă! Şi e inutil să nu aderi la nimic!

Nu. Nu e inutil, este chiar foarte util. Este mai util să nu aderi la nimic decât să aderi la orice.

Viaţa oamenilor nu se hrăneşte din practică, din necesarul material. Aceea e viaţa dobitoacelor. Numai dobitoacele se pot mulţumi cu necesarul material, fără să sufere vreodată din cauza asta. Un grajd curat, o hrană abundentă, un tratament bun şi un pic de distracţie. Cu siguranţă, o majoritate zdrobitoare a oamenilor se încadrează în această animalitate. Priviţi cu cât elan îi înconjoară oamenii pe un Stalin, pe un Hitler, pe un Mussolini, care le promit un grajd mai bun şi îi trimit să-l cucerească cu preţul vieţii – o viaţă care nu valorează mai mult decât viaţa unui măgar. Iar din această masă animală se recrutează savantul fără conştiinţă, artistul fără chemare, politicianul-canalie, avizi, cu toţii, de grajduri strălucitoare. Ei nu au alt scop în existenţa lor bestială.

Însă cea mai mare parte a lor suferă: dacă nu generația aceasta, următoarea. La capătul unui secol, se sufocă. În plin confort material, în timpul vieţii uşoare pe care ar fi vrut să o asigure pentru eternitate lor şi urmaşilor lor.

De când sunt grav bolnav, la patul meu au venit şi astfel de animale umane. La început refuzau să creadă că nu sunt bogat. (Legenda este atât de copioasă pe seama mea!)

Apoi au dat înapoi în faţa evidenţei: mizeria mea nu era simulată. Am văzut spaima, amestecată cu dispreţ, întipă- rindu-li-se pe faţa lividă sau jovială, după cum erau: bogaţi care plesnesc de privaţiuni sau cei care profită de averea lor. Ceva mai puternic decât ei îi făcea să revină şi să se în- vârte în jurul patului meu: nu-mi înțelegeau bucuria. N-o înțelegeau, dar se molipseau de ea. Le-o transmiteam. Chiar lor. Chiar acestor canalii. Plecau pentru că nu mă puteau uita.

Este atât de adevărat că nu practica, nu necesarul material fac viaţa, ci mimai sublimul absolut. Din acest sublim, Creaţia a aruncat o picătură chiar în cea mai abjectă masă de tină.

Numai această picătură de sublim, care există, face viaţa. Numai ea cere imperios continuitatea de-a lungul zecilor de veacuri. Numai ea îl chinuie

pe om mai mult decât foamea, mai mult decât boala, mai mult decât ideea morţii.

Iată în ce constă Eternitatea. Nu există alta.

Mă războiesc cu ea dintotdeauna. Sunt făcut din tină şi iubesc necesarul material ca orice om normal, dar picătura de eternitate care se află în mine este mai tare decât gustul meu pentru grajdul cel frumos. Nefiind nici sfânt, nici ascet, sufletul meu a strigat adesea între nicovala bunăstării materiale şi ciocanul bunăstării spirituale.

Lupta continuă, dar nu am de ales. Am ales. Urâţenia îmi repugnă. Iubesc frumuseţea, care-mi este religie. Frumuseţea care cuprinde toate valorile morale.

Să treacă, deci, pe lângă mine viaţa animalică. E treaba ei. În ce mă priveşte, eu nu mai ader la nimic. Îmi place să trăiesc pentru această scânteie de sublim care licăreşte în tenebrele existenţei bestiale. Numai ea există. Fără nicio utilitate, poate.

Să nu faceţi ca mine, dacă asta vi se pare plătit prea scump. Trebuie acţionat numai cu bucurie.

P.S. Rog să fiu scuzat că nu pot răspunde fiecăruia în parte. Ar depăşi forţele de care dispun în momentul de faţă. Dar citesc cu patimă tot ce mi se scrie. Iată adresa mea stabilă: e/o Ionesco, 24, rue de Colisée, Paris (se).

SCRISOARE DESCHISĂ CĂTRE ROMAIN ROLLAND1

Aleg această cale ca să-ţi scriu, nu numai pentru că alta îmi este închisă de mai bine de patru ani, ci pentru că aş vrea să fiu ascultat cu martori. Îţi scriu pentru a face apel la spiritul d-tale de dreptate, împotriva calomniilor cu care sunt acoperit, de la înapoierea mea din Rusia, de pretinşi comunişti, tovarăşii d-tale.

Tovarăşii d-tale! Ai devenit unul de-al lor. Îi primeşti zilnic pe ziariştii lor şi colaborezi la organele lor oficiale sau oficioase. Or, aceste ziare nu încetează de a mă numi „agent al Siguranţei” ori chiar „domnul inspector”. Găseşti oare aceasta demn, cinstit? Te solidarizezi cu ei? Acordin- du-le tăcerea, cum faci, îi acoperi cu autoritatea d-tale.

Am tăcut destul până acum pentru a avea dreptul de a protesta astăzi. Aceste infamii lansate împotriva mea – singurul răspuns la cărţile mele asupra Rusiei2 – n-au găsit la d-ta condamnarea publică pe care o aşteptam.

Altădată ţi-aş fi găsit o scuză: încă nu te declaraseşi pe faţă tovarăşul şi fratele lor. Dar azi este un fapt împlinit, şi eşti mândru de el.

Mi-ai putea răspunde: „E treaba mea!”

Nu! Ar fi prea comod. Nu este numai treaba d-tale, ci, în egală măsură, este şi a mea. Cu atât mai mult cu cât, aşa cum se va vedea în continuare, această „treabă” ar putea deveni pentru mulţi un caz de conştiinţă, una din acele rătăciri pe care nicio fiinţă omenească n-ar putea-o evoca fără înfiorare.

Căci aşa cum nu uit ce-ţi datorez, tot aşa nu trebuie să uiţi ce-mi datorezi. Şi când spun D-TA şi EU, nu e vorba, bine

1 Datată Paris, 26 august 1933, „Lettre à Romain Rolland” a apărut în Les Nouvelles Littéraires, 2 sept., la rubrica „Libres opinions”. Versiunea românească s-a publicat postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în Cruciada Românismului, II, 61, 15 febr. 1936 (n. I.U.).

2 Referire la volumele trilogiei Vers l’autre flamme – vezi între banchet şi… p. 399, n. 2 («. Red.).

Înţeles, de noi doi ca persoane, ci de acest Frumos, păstrătorul tuturor valorilor morale ce fac măreţia fiinţei umane şi din care o părticică infimă a fost realizată de spiritul d-tale şi al meu, din ziua memorabilă când – la ordinul d-tale imperios şi profetic – am scris acele câteva pagini care au intrat, potrivit afirmaţiei d-tale şi criticilor de pretutindeni, în patrimoniul literaturii universale.

Să nu uiţi, Romain Rolland, că înainte de a fi atins de conştiinţa d-tale, eram un golan căruia îi lipsea adesea totul şi uneori chiar conştiinţa, cum se întâmplă când oamenii refuză unui dezmoştenit dreptul de a fi cinstit. Aveam pe atunci 40 de ani şi uneori purtam un cuţit mare la brâu. D-ta mi l-ai luat pur şi simplu şi, mângâindu-mi fruntea, mi-ai spus: „Loveşte mai degrabă cu slova – şi vei fi izbăvit. “

Te-am ascultat. O spun din nou: ascultat. Căci Frumosul acelor timpuri era compromis în ochii mei. Nu mai credeam în puterea lui de a aduce dreptate pe pământ, lucru de care nu mă îndoiesc nici astăzi. Socoteam că-i inutil să perseverez, Frumosul fără dreptate nefiind decât o minciună.

Dar am înţeles, din opera şi scrisorile d-tale, că e de-ajuns să existe un singur om drept pe pământ pentru ca Frumosul să existe; restul este neant,

pulberea vremii. Şi deodată mă cuprinse setea de a reînvia în mine omul dăruit dreptăţii, om care agoniza. Să-l reînviu, sacrificând tot: bunuri materiale, prietenii, dragoste, sănătate ori chiar idealul meu social.

Atunci mă hotărâi să scot din noroi grăuntele de sublim ce-mi fusese încredinţat şi care aparţine micului univers al măreţiei omeneşti pe care nimic nu o poate înjosi.

De ce am făcut asta? Pentru că d-ta reprezentai în ochii mei modelul Omului drept, al aceluia care scrisese Au-dessus de la mêlée1.

În vremea aceea, izolat în singurătatea d-tale aproape totală2, calea d-tale era însăşi calea Frumosului care se sal

1 Vezi între banchet şi… p. 110, n. 1 (n. Red.).

2 în 1915, în plin război, Romain Rolland se retrăsese în Elveţia neutră (n. Red.).

Va prin d-ta. Erai, în Europa şi aproape în toată lumea, gazda lui cea mai demnă. Şi cu cât sclavii se căzneau să te înece în oceanul lor de noroi, cu atât te ridicai mai sus.

Iată ce am iubit în d-ta mai mult decât orice. Iată ce au iubit toţi oamenii care te apărau atunci. Şi d-ta te înălţai dinaintea laşităţii omeneşti cu măreţia celui care nu abdică niciodată. Singur ţineai piept urletelor negustorilor de Frumos, de dogme sau de iubire de patrie.

De la toate astea ai abdicat. De curând ai spus: „Din orice parte ar veni răul, într-o viitoare conflagraţie, eu voi fi de partea Rusiei Sovietice.” Asta te-a prăbuşit. Din cauza acestei alegeri părtinitoare, nimic nu mai rămâne din d-ta. Trebuie s-o recunoşti şi să dispari – sau să te aperi şi să dovedeşti oamenilor că n-ai devenit un partizan. Pentru că dacă partizanul nu este decât un produs al momentului şi n-are nimic de pierdut, d-ta, cel de până mai ieri, eşti un produs al Eternităţii şi ai ce pierde! Nu au voie să trădeze cei care au promis solemn îndrăgostiţilor de Frumos şi însetaţilor de Dreptate că nu vor fi abandonaţi niciodată. Eu sunt unul dintre cei în faţa căruia ai făcut acest legământ. Sunt opera dumi- tale cea mai reuşită. Nu exist decât prin valorile morale enunţate şi trăite de d-ta. Dacă abdici, dacă abdic la rându-mi, dacă într-o zi vor abdica toţi cei care apără azi Frumosul fără prihană, cine va rămâne să justifice în timp speranţa învinşilor la Judecata de pe Urmă?

De-ar fi să rămâi mai singur ca oricând, datoria d-tale este de a-i renega pe cei care te compromit, de a reveni la conştiinţa înaltă care te-a făcut cunoscut şi care era proprie fiinţei d-tale, care era forţa d-tale şi care va dăinui de-a lungul secolelor, singura forţă capabilă să justifice dragostea nelimitată a oamenilor de viaţă şi speranţă, redând-o într-o formă acceptabilă tuturor.

În mijlocul descompunerii morale la care asistăm neputincioşi, această datorie de a fi incoruptibili, această mărturie vie, palpabilă a existenţei purităţii absolute, este mai necesară ca oricând milioanelor de deznădăjduiţi, care constituie o pradă pentru toţi demagogii. În curând, stăpâni noi, tot aşa de abjecţi ca cei vechi, ne vor conduce la cea mai catastrofală prăbuşire spirituală, fără seamăn în istorie. Acestor inocenţi rătăciţi, abrutizaţi de nevoi materiale fără ieşire, le datorezi cupa îmbărbătătoare pe care ai ofe- rit-o totdeauna buzelor arse de decepţii.

Îmi datorezi satisfacţia morală de a te vedea dezavuân- du-i pe nedemnii d-tale tovarăşi, care încearcă să mă înjosească. Nu sunt un „agent al Siguranţei". D-ta o ştii! Deci nu poţi tolera această minciună în „casa" voastră, în paginile acelei l'Humanité, unde ai devenit astăzi lege şi profet. De asemenea, „comuniştii" d-tale, falsificând pasaje din scrierile mele, răspândesc pretutindeni ideea că am trecut la „catolicism". Se merge până acolo încât mi se atribuie

— De pildă, în revista Europe – gesturi inventate cu privire la călătoria mea în Rusia: „Călătorind, în epocă, cu delegaţii ţărilor din Occident, [Istrati] observă într-un vagon

— Oroare! — un delegat marocan. «Nu vreau să călătoresc împreună cu negrul ăsta», spuse el. Haiducul devenise, pasămite, civilizat… ca un american!"

Iată la ce născociri se coboară cei care pretind că vor readuce dreptatea pe pământ. Dacă mai ai inima pe care am cunoscut-o, nu vei admite ca un om să fie astfel calomniat.

Trebuie să ştii, dacă încă nu ştii, că lupt împotriva bolii şi mizeriei în acest Paris în care am revenit să-mi caut sănătatea. O salvare pe care n-o aştept decât de la el: acest Paris care m-a născut trebuie să mă renască. Iar în ce te priveşte, aştept de la spiritul d-tale de dreptate ca măcar să nu mai

fiu insultat.

Panait Istrati

RĂSPUNS REVISTEI PRÉSENCE1

Obiectul anchetei dvs. Este demn de cel mai mare interes. Nefiind însă nici economist, nici militant politic, nu mă interesează decât latura morală a problemei.

În rest – să vă mărturisesc? —, cred că, în zilele noastre, rolul social al economistului şi cel al omului politic sunt bine definite. Prin aceasta înţeleg rolul lor salutar în bunul mers al omenirii. Aceşti doi factori sociali nu mai au dreptul să guverneze lumea. Aş spune acelaşi lucru despre cei care ne guvernează spiritual. Ei sunt, şi unii, şi alţii, total lipsiţi de simţul responsabilităţii morale, care trebuie să fie legea de căpătâi a oricărui conducător de popoare – or, ei îşi pun interesele personale înaintea intereselor vitale ale omenirii aflate în suferinţă.

Este adevărat, această omenire este cea care a dat conducătorii pe care-i vedem şi legile care dirijează lumea de azi.

Indiferent dacă au pornit pe calea dictaturii sau pe cea a democraţiei, toţi cei care parvin la conducerea statelor sunt oameni de aceeaşi teapă, incapacitatea şi egoismul lor antiuman sunt identice. Prin aceasta revin la ideea că omenirea îşi merită conducătorii şi că relele din cauza cărora suferim reprezintă o situaţie fără ieşire. Sunt aproape convins de asta! Doar dacă…

Doar dacă ne decidem cu toţii, indivizi şi state, să devenim, pur şi simplu, cinstiţi şi drepţi unii faţă de alţii. Fără să ne temem de Dumnezeu sau de mitraliere. Nu prin dragos

1 În vara anului 1933, revista de literatură, filosofie şi artă Présence (Lausanne-Geneva) a invitat câteva „spirite independente şi clarvăzătoare, care se bucură de autoritate, să-şi exprime liber gândurile” în legătură cu civilizaţia Europei, „ameninţată de o evoluţie dezordonată şi de orbirea majorităţii celor cărora li s-a încredinţat” destinul continentului. Răspunsurile la ancheta-dezbatere s-au tipărit în numărul de toamnă al publicaţiei – cf. Cahiers Panait Istrati, 10, 1993, p. 121 (n. Red.).

Datat Nisa, 14 octombrie 1933, „Reponse à Présence” a fost reluat în Cahiers Panait Istrati, 10,1993, pp. 121-122. Inedit în română, trad. Cristina

Aninoiu («. I.U.).

Tea pentru cinste şi dreptate, atât de greu de pus în practică, ci pentru că nu mai putem acţiona altfel fără a risca să pierim.

Dacă omenirea merge prost, greşeala nu este nici a Germaniei, nici a Franţei, ci a noastră, a tuturor celor care vrem să ne aşezăm pe o bucată de pământ mereu mai mare decât cea la care avem dreptul. Şi aşa ajungem să încălzim locomotive cu grâu şi cafea, în timp ce o mare parte a omenirii moare de foame.

CLIMATUL FRANŢEI1

Iată-mă într-o plăcută încurcătură. Aş dori să fiu brutal de sincer. Dar se cuvine să fiu şi politicos, întrucât datorez mult Franţei. Or, adevărul şi politeţea nu merg niciodată mână-n mână. Cu să fac?

Dacă cineva mă întreabă: „Ce reprezintă (pentru mine) Franţa?”, sper că nu mi se cere pur şi simplu să flatez. Prin urmare, mă simt dator să pun şi eu o întrebare: „Despre care Franţă să vă vorbesc?”

Franţa de azi este un cuptor dominat în întregime de grija pentru bine cunoscuta existenţă materială. Poate că este îndreptăţită, dar nu acolo se află Franţa mea, la fel cum, în niciuna dintre ţările pe care le consideram cândva civilizate, nu-mi mai găsesc locul. În epoca noastră are loc o abdicare universală a spiritului în faţa materiei invadatoare – or, se ştie că Franţa este un exemplu în acest sens.

Nu mă afectează cu nimic faptul că văd celelalte naţiuni bălăcindu-se în mlaştina egoismului, dar ideea că Franţa se comportă ca toată lumea, ei bine, bătrâna mea inimă nu vrea să admită. Şi de ce? Foarte simplu. Mai exact, din cauza acestei „străluciri” a Franţei, strălucire despre care vorbiţi şi care este, de fapt, monstruoasă.

1 Articolul „Climat de la France”, apărut în Bravo, oct., i-a fost solicitat lui Istrati după revenirea în ţară. Inedit în română, trad. Cris- tina Aninoiu (n. I.U.).

Astăzi nu se mai aude turma „behăitoare” de idealişti

— Cum ar spune Jean-Richard Bloch – strigând, plini de generozitate:

„O, Anglia, o, America, o, Germania!” Nu! Nu se aude decât: „O, Franţa!” Şi suntem dispuşi să murim pentru această Franţă, crăpând de mizerie.

Nu e monstruos? Căci puţini sunt idealiştii care au citit Émile în original; cea mai mare parte n-au citit decât Père Goriot /Moş Goriot/într-o traducere proastă.1 Ei, da! Generozitatea nu-i costă scump numai pe cei care dau un exemplu neabătut, ci mai ales pe „behăitorii” cărora li se aprind căl- câiele. Şi atunci? Cum să pui de acord aceste capete, cum să legi Franţa lui Balzac de cea din zilele noastre, care face din noi, românii, sentinela Europei pe Nistru, cerându-ne să suportăm cheltuielile? Pentru cine să suportăm noi cheltuielile? Pentru cei care, de ambele părţi ale Rinului, nu se gândesc decât la industriile lor?

Mulţumesc. Nu văd în asta nicio „strălucire”. Mâine, omenirea generoasă va abandona această Franţă destinului industrial şi va pleca în căutarea altor directori de conştiinţă.

Îi va găsi oare imediat? Mă-ndoiesc.

Cred că în ziua în care îi va găsi, tot pământul Franţei li-l va da! Garanţia acestei convingeri este dată de faptul că – în răstimp şi în pofida reacţiei universale – Franţa va fi singura ţară din lume care va admite libertatea de expresie. Cred că adevărata Franţă nu va renunţa niciodată la această cucerire supremă a spiritului. Dovadă: Romain Rolland, vreau să spun, opera sa – omul poate adera la orice variantă de comunism şi nu numai.

Gândirea lui Romain Rolland educă inima omului. Nu numai că ne împiedică să revenim la animalitate, dar nu ne dă voie să rămânem neutri. Ea ne îmboldeşte violent spre grandoarea sufletului, urmărind împlinirea destinului fiinţei umane.

1 Émile (Rousseau, 1762) s-a tradus în română în 1916, iar Père Goriot (Balzac, 1835), în 1930 (n. Red.).

Mă consider fiul spiritual al acestei gândiri franceze, pentru care nutresc un cult de când sunt pe lume, muncind din toate puterile pentru a-i spori triumful.

PERSONAJUL PREFERAT? 1

Personajele mele sunt ficţiunile mele (da, chiar Mihail ori Adrian). Eu sunt cel care le-a făcut să trăiască şi să acţioneze după bunul meu plac. Şi atunci, cum să mă surprindă, cum să-mi placă sau să nu-mi placă? Ele nu au nicio vină, nu au niciun merit.

Ceea ce pot să iubesc sau să detest nu sunt personajele mele, ci ceea ce

am făcut eu din ele. Astfel, am făcut un lucru bun din Cosma, dar nu sunt deloc mulţumit de cum mi-au ieşit Mihail şi Adrian.

Vor exista, desigur, destui cititori care să protesteze, să spună că l-au îndrăgit nespus de mult pe Mihail, nu atât în ipostaza de erou, cât în cea de prieten, de camarad generos şi desăvârşit. Desfătarea pur estetică este, poate, minoră, nu însă cea datorată fraternităţii, pe care o împărtăşim în trei, împreună cu eroul. Iată de ce îi reneg pe amândoi într-o prefaţă recentă la cartea La Maison Thüringer/Casa Thüringer2… II contemplu (pe Adrian Zografi) cu detaşare. Omul îmi stârneşte milă. Nu mai am chef de artă… Arta este o înşelătorie.

Dacă-mi iubesc sau îmi detest personajele?

1 „Le personnage préféré" a apărut în Le Rempart, 23 oct. Istrati răspunde anchetei „Dans votre œuvre quel personnage préférez-vous?" / „Care este personajul preferat din opera dvs?" /, lansată de Claudine Chonez. Comentariul redacţiei revistei: „Am putea medita îndelung la cele spuse de acest om care, pe patul de suferinţă – de moarte, acum câteva luni –, afirmă că nu mai aderă decât la viaţa imediată, renunţând la tot ce nu slujeşte exclusiv «instruirii dezinteresate a oamenilor în viaţă»." Inedit în română, trad. Monica Manu (n. Red.).

2 Şi versiunea românească a apărut în 1933 – vezi mai jos, p. 301 (n. Red.).

Nu, nu pot să iubesc sau să detest decât fiinţe vii, fiinţe care nu depind de mine şi care sunt stăpâne pe faptele lor.

FEŢELE SECOLULUI TRISTEŢEA DUIOASĂ A LUI PANAIT ISTRATI1

L-am întâlnit pe Panait Istrati, cu câteva orc înainte de a pleca din Paris, în rue de Colisée, într-o cameră sărăcăcioasă de hotel, cu pereţi curaţi, mobilată sumar, a cărei ferestruică dădea într-o curticică întunecoasă ca un horn de uzină. […]

Dl Apostoli, eminentul ziarist grec care i-a scris prefaţa la Neranţula, […] veghează fratern la căpătâiul prietenului său.

[Jacques Hameline, Notre Temps]

J.H. De ce aţi cedat [revistei] Les Nouvelles Littéraires publicarea „Scrisorii către Romain Rolland", acest document senzaţional care stârneşte, în momentul de faţă, în presa din lumea întreagă reacţii

emoționale?

P.I. Pentru că Les Nouvelles Littéraires este singurul organ parizian căruia pot să mă adresez când doresc să-mi public părerile integral. Şi mai e şi Lefèvre, prietenul francez cu care mă potrivesc cel mai bine, cu care m-am înțeles mereu cel mai bine.

Doctrine

J.H. Ce atitudine aveți față de religii? Oare mediile catolice n-au încercat să vă înregimenteze?

P.I. Îmi plac religiile în aceeaşi măsură în care îmi plac doctrinele ori ideile. Cu condiția de a nu-i îndobitoci pe oameni, de a nu-i exploata, de a nu face din ei nişte sclavi!

1 „Visages du siècle: La tendre tristesse de Panait Istrati", interviu luat de Jacques Hameline, a apărut în Notre Temps, 24 oct. Ediția de față nu reproduce integral comentariile reporterului. Inedit în română, trad. Monica Manu (n. Red.).

Singurul lor scop, singura lor rațiune, este de a-i sluji. Doctrinele au fost create pentru oameni, nu omul a fost creat pentru ele! Or, astăzi, lucrurile stau exact pe dos: doctrinele sociale sunt infamante, ele uzează şi abuzează de om; sunt certat definitiv cu ele!

J.H. Sunteți în continuare în legătură cu Troțki?

P.I. N-am fost niciodată în legătură directă cu el. Am corespondat, ne-am şi cunoscut personal.1 Dar nu sunt nici troțkist, nici prieten personal cu Troțki. Îl admir cât se poate de sincer. Şi-apoi, nu este el un „Prometeu înlănțuit"?

U.R.S.S.

J.H. Aveți vreo amintire despre Stalin?

P.I. Niciuna. Odată l-am auzit vorbind la un congres. Mi-a făcut impresia unei autentice forțe a naturii. II consider foarte onest, dar când mă gândesc că a fost în stare să ducă Revoluția la ruină, că, în momentul de față, pactizează cu statele burgheze, că i-a putut spune lui Pierre Cot2: „Să avem încredere unul în altul…", într-adevăr, nu era nevoie să treacă totul prin foc şi sabie pentru ca, în cele din urmă, să cadă la înțelegere în felul acesta! Când mă gândesc că scriitori mari ca Victor Serge şi Racovski, că atâția alți mari revoluționari anonimi zac astăzi în temnițe moscovite sau printre

negurile Siberiei, în faţa a tot ce atâmă în celălalt taler al balanţei, eu nu mai pot să-l apăr pe acest om!

J.H. După părerea dvs., poate fi cineva comunist fără a fi bolşevic?

1 Troţki a trecut prin Bucureşti în 1913, venind de la Viena, în calitate de corespondent de presă – vezi culegerea lui de articole România şi războiul balcanic, Editura Polirom, Iaşi, 1998. Istrati a făcut parte din delegaţia de militanţi socialişti care l-au vizitat la hotel (n. Red.).

2 Pierre Cot (1895-1977), om politic francez: iniţial radical-socia- list, ulterior apropiat de comuniştii progresişti; deputat, în câteva rânduri ministru (/;. Red.).

P.I. Credeţi-mă, Hameline, bolşevismul nu este decât o tactică slavă, greoaie. Cândva a existat în lumea comuniştilor ruşi o disidenţă, o sciziune, din care, fatalmente, au rezultat o minoritate şi o majoritate. Această majoritate a blocat evoluţia socială treptată angrenată de parlament şi, încetul cu încetul, fără urmă de ruşine, cu arma în mână, a preluat puterea. Socialiştii comunişti n-au făcut niciodată aşa ceva.

J.H. Sunteţi comunist?

P.I. Zău, această întrebare mă pune în mare încurcătură. Când va, credeam că omul e capabil să muncească dezinteresat pe acest pământ; credeam, ca atâţia alţii, că omul e capabil să devină una dintre rotiţele din care e făcută maşina socială. Din păcate, nu mai cred în toate astea; omul este, în mod implacabil, necinstit, este un egoist incurabil! Să ştiţi că, deşi sunt un individualist, nu mă număr printre cei care strigă în gura mare: „Totul pentru mine, nimic pentru ceilalţi!” Sunt un individualist altruist!

J.H. Prietenia continuă să fie, pentru dvs., unicul absolut de care rămâneţi legat?

P.I. Bineînţeles! Este sentimentul cel mai dezinteresat pe care-l cunosc. Este singurul care iartă firii noastre toate greşelile, toate crimele! Vedeţi, toţi aceşti Ionescu1, Apostoli, toţi cei pe care i-am uitat în ultima vreme, faţă de care am păcătuit, sunt singurii care îmi ţin astăzi de cald. Iar pentru bietul meu trup e singura bucurie, bucuria supremă.

Şi atunci, prietene, în ce aţi vrea să cred, dacă nu în prietenie? Deşi frumosu-i profil, atât de expresiv, e tulburător de tragic.

Tineretul lumii

Tineretul luptă, suferă; e vrednic de milă. Face greşeli, dar ce pretenţii poţi avea de la el? Astăzi, mai puţin ca oricând,

1 Referire la Gheorghe Ionescu, care, în acel moment, îl îngrijea cu devotament (n. Red.).

A sosit momentul în care tineretul trebuie să fie, cu eroism, lipsit de strălucire! Şi cu toate acestea, uitaţi-vă în Germania, în Italia, în Rusia… „Noi vrem", strigă ei, „să cauterizăm plăgile fetide ale regimurilor parlamentare şi democratice, nesocotind Constituţia şi intervenind în forţă pentru binele ţării… Binele ţării! Poate fi binele ţării în mâna unui singur om? Această putere i-a fost dată lui Dumnezeu, iar noi nu-l putem depăşi! Iar Stalin, Mussolini, Hitler sunt oameni ca noi, oameni în carne şi oase!"

Vedeţi, după 17 volume am crezut că voi contribui, într-o măsură cât de mică, la evoluţia socială. Sunt un învins? Sunt un învingător? Nu ştiu. Dar sunt sărac, bolnav, abandonat!

Cuvintele pe care mi le-a scris cândva prietenul care mi-a fost Romain Rolland îmi par din ce în ce mai supărător de adevărate:

„De fapt, nu schimbăm mare lucru aici, pe pământ, cu opera şi viaţa noastră."

MOARTEA NOASTRĂ LAICĂ1

Aş dori să rostesc câteva cuvinte sincere, în aceste zile de singurătate prelungită, care mă redau propriei conştiinţe. Dar mai întâi vreau să-l rog pe cititor să nu-şi abată privirea de la acest titlu cam macabru. Nu despre moarte vreau să vorbesc aici, căci niciodată n-am crezut în ea. Despre ea nu am decât o palidă experienţă, şi cititorul meu ştie că nu am obiceiul de a-l bate la cap cu ceea ce îmi este prea puţin familiar.

Moartea laică este titlul pe care Jean-Richard Bloch îl dă „comentariului" său din revista Europe din 15 februarie, de unde reţin numai această întrebare dominantă: Ce face societatea laică pentru a alina neliniştea omului care doreşte să moară laic?

„Societatea noastă laică este în stare de a propovădui de minune viteazului vitejia şi curajosului curajul. Dar ia să-ţi slăbească rezistenţa organismului, inima să înceapă a da semne de oboseală, arterioscleroza să încetinească circulaţia sângelui, creierul să nu mai fie irigat normal, uremia să-ţi înăbuşe gânduri- le, să începi să baţi câmpii şi să vezi ivindu-se în jur

fantome şi spaime? Cum o mai ia atunci la goană filosofia ta!”

1 Datat Nisa, febuarie 1934, eseul „Notre mort laïque” a apărut postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în Cruciada Românismului, I, 35, 8 aug. 1935. Versiunea originală s-a publicat ulterior în Pana'ât Istrati, Le Pèlerin du cœur, Éditions Gallimard, Paris, 1984, pp. 215-221 (n. I.U.).

Nu ştiu dacă cel care mi-a citit şi corectat cu dragoste primele manuscrise în franţuzeşte a simţit vreodată prezenţa morţii în sânge; dacă ştie mai ales care-i chinul creierului în timpul unei sufocări care durează ceasuri întregi. Dar ca să putem sta de vorbă, nu-i necesar s-o ştie din proprie experienţă, fiindcă el a pierdut oameni pe care i-a iubit mult şi care au cunoscut o „moarte laică”. Jean-Richard Bloch a trebuit să ştie cum să se uite în ochii lui Léon Bazalgette şi, mai recent, în cei ai lui Jacques Robertfrance, amândoi aflaţi pe patul de moarte. Poate că el a văzut, a simţit şi a trăit supărătorul chin moral al omului căruia nu-i este de-a- juns un crucifix pentru a-şi potoli frica firească de necunoscutul ce se apropie.

„Atunci priviţi societatea laică: ce face ea pentru un muribund? Istovit de cumplita luptă împotriva dezagregării, spiritul cere îndurare. Societatea laică nu ştie decât să abandoneze pe apa sâmbetei acest creier degradat, incapabil de efort şi năruit sub orice limită. Ea nu se încumetă să abordeze cu nenorocitul tema mântuirii prin moarte, nici să înarmeze curajul «călătorului» pentru marea încercare finală; ca îl însărcinează, umilă, pe medic s-o reprezinte şi se piteşte la adăpostul morfinei.”

înfiorător de trist! Şi de adevărat! Adevărat mai ales pentru acei bolnavi care se ştiu mai mult sau mai puţin condamnaţi şi care luni de-a rândul contemplă groapa căscată, neputând strânge în mâna lor tremurândă nici pe aceea a Domnului, nici pe aceea a omului. Căci din fericire pentru omenire, trei sferturi din ea trebuie să moară fără să-şi dea seama, sperând până-n ultima clipă. Omul este pus fa- ţă-n faţă cu moartea în mod nemilos numai în cazul bolilor de lungă durată, care nu iartă. Aici „minciuna medicală, promisiunile de însănătoşire, jalnice şi neroade” – despre care pomenéste Bloch –, nu pot să aducă, la drept vorbind, agonicului lucid decât „amărăciune şi dezgust”.

„Numai medicul care ştie să devină confidentul şi sfătuitorul bolnavului ar fi în stare – substituindu-i-se preotului – să rostească muribundului acele

vorbe rezonabile, de pace lăuntrică şi resemnare, care îi sunt tot atât de necesare ca uleiul camforat, digitalina1 şi pantoponul2.”

Iată un „subiect” mare de meditaţie dureroasă!

Am de spus un cuvânt frumos asupra celor de mai sus, care nu va fi, desigur, definitiv, dar de care îmi voi mai aduce aminte. Căci ceea ce vreau să spun face parte din cele mai scumpe gânduri ale mele din aceşti ultimi doi ani pe care i-am trăit la pat, faţă-n faţă cu moartea, îngrozitor de singur în clipele cele mai nemiloase şi lipsit de orice certitudine.

Nu! Pentru sufletul terorizat de spectrul morţii, nu-i altă salvare în afară de credinţa totală în Dumnezeu! O spun eu, ateul total, după ce am simţit de multe ori împăinjenin- du-mi-se ochii, iar inima oprindu-se într-o lungă sincopă.

Nu! Muribundul nu poate vorbi cu medicul despre sfârşi- tul său, fiindcă nu există „vorbe rezonabile” ce pot fi rostite dinaintea unei judecăţi care a încetat să existe. Cel care se teme de moarte nu stă de vorbă decât cu cel Etern. În ziua când simţim pieirea noastră inevitabilă, trebuie să ne împărtăşim cu sublimul. Medicul nu-i decât un om ca oricare altul. Să-mi aducă morfina şi să-şi păstreze pentru dânsul „vorbele rezonabile, de pace lăuntrică şi resemnare”.

Numeroşi vor fi „prietenii” care, văzându-mă vorbind astfel, vor crede în „degradarea creierului” meu, aşteptându-se din parte-mi la una din acele „faimoase convertiri” în articu- lo mortis / „în clipa morţii” /, cu care „Biserica se împăunează” şi care s-a produs în timpul „morţii lui Jean Barois” – ne-o spune Bloch, dacă înţeleg eu bine –, caz pe care eu nu-l cunosc. Subiectul e prea vast, şi oamenii, în general, sunt îndeobşte cam dificili când este vorba să-şi caute salvarea sufletului în extremis. Marele intelectual ateu, chemând preotul, se poate simţi la fel de izbăvit ca asupritorul popoarelor, care, tolănit pe aurul şi josnicia sa, îl cheamă pe Iisus

1 digitalină – extract din frunzele digitalei, folosit ca întăritor cardiac (11. Red.).

2 pantopon – pulbere obţinută din opiu, având acţiune analgezică (n. Red.).

La sine şi sărută crucifixul. Biserica este îngăduitoare. Pe patul de

moarte, ea aduce izbăvire adevăratului credincios, falsului credincios, precum şi celui „convetit în articulo mortis”. Astfel, toată lumea e mulţumită pe pământ şi în ceruri.

Dar nu despre asta e vorba aici. Succesele sau insuccesele Bisericii mă lasă rece de când am aflat o sumedenie de lucruri omeneşti despre care nu mă îndoiam nici înainte de această boală, care nu mă lasă nici să trăiesc, nici să mor.

Eu ştiu astăzi, între altele, că o conştiinţă, chiar cea mai sincer îndepărtată de orice concepţie divină – cum este conştiinţa mea –, poate să se simtă, în anumite momente ale existenţei, atât de străină în lumea aceasta, atât de incapabilă în a se înţelege în mod ideal cu oricine ar fi şi, prin asta, atât de singură în faţa spectrului morţii, încât o neînvinsă nevoie de puritate pune stăpânire pe fiinţa noastră, cerând în ultima clipă o comuniune cu cineva supraomenesc. Ei bine, între această conştientă de mârşăvia terestră, pe care o numim în mod obişnuit păcat, şi această nevoie de puritate absolută, numită de obicei Dumnezeu, nu se află, la un păgân ca mine, niciun loc pentru preot şi cu atât mai puţin pentru acel medic caraghios, „confident şi sfătuitor”, care crede că se poate „substitui preotului”, încercând „să abordeze cu muribundul problema salvării de la moarte” – chiar dacă este, cu rare excepţii, doar un fals om bun, fără suflet şi dăruit cu totul familiei, banilor şi politicii sale.

Unei atari creaturi omeneşti să merg eu să-i încredinţez ceea ce este mai curat în sufletul meu? Nu, niciodată, nici lui şi nici celuilalt, îmbrăcat în sutană. Cui atunci?

Biata creatură umană, care a avut nenorocirea să se nască cu un creier excepţional şi care nu mai crede nici în oamenii care se dau drept reprezentanţii lui Dumnezeu, nici în cei care jonglează cu ştiinţa, către care puritate terestră, picătură de sublim, îşi va putea întinde braţele descărnate în timpul supremei încercări?

Ah, îngăduiţi-mi să vă povestesc pe scurt o scenă de la Mânăstirea Neamţ…

Într-o zi se anunţă un călugăr, spunând că are să-mi comunice ceva cu totul particular. Mă aflam în pat, cu sănătatea nu tocmai pe roze, dar îl primii. Era un roşcovan mătăhălos de 50 de ani, ce nu părea să aibă decât

vreo 40, foarte bine clădit, barbă stufoasă şi mustăcios, voce spartă, privire vinovată, cu înfăţişarea trupului în mare neorânduială. Bătea câmpii. II opresc:

„Vorbeşti prea repede şi fără niciun căpătâi. Mă oboseşti. Comportă-te ca şi cum ai fi singur la tine acasă. Şi înainte de toate, hai să ne cinstim cu un păhăruţ de rom bun."

Afară, ger siberian. În odaia mea, o sobă mare ţărănească răspândea o căldură binefăcătoare. Suntem singuri. Călugărul se lasă convins. Soarbe romul dintr-o înghiţitură.

„Pot să-mi scot şuba?"

„Da – şi pe urmă să-mi vorbeşti sincer."

Căci îmi îndruga o poveste despre un „accident" care-i „otrăvise sângele", de un tratament prea împovărător pentru „mizeria" lui şi de o datorie mare la farmacist, care nu mai voia să-i dea medicamente pe datorie. Aşternui câte- va cuvine pentru farmacist.

„Ia biletul ăsta pentru datoria ta", îi spusei, „dar ai curajul de a mărturisi că te roade siflisul. Şi apoi, am aflat că bei fără măsură."

Faţa călugărului se lumină, şi un calm binefăcător îi cuprinse întreaga făptură. Inii luă mâna:

„Nu m-au minţit cei care mi-au spus că aţi fi un om în stare să-nţeleagă totul. Ei bine, o să vă vorbesc ca în faţa Dumnezeului meu."

Dumnezeul său… Pentru că l-a iubit prea mult, pentru că nu a vrut să-l iubească decât pe „El", şi-a părăsit femeia, cei doi copii şi puţina bunăstare şi a venit, sunt 20 de ani de-atunci, să trăiască aici, în „sărăcie şi castitate".

Cu sărăcia a fost destul de simplu. A tras la jug ca „un bou" şi nu s-a hrănit decât cu mâncarea obişnuită aici, pe care „nici porcii n-o pot înghiţi". Cât despre castitate, tempe- ranţă – iată prăpastia! Aici rugăciunile nu i-au fost de niciun ajutor, căci „dracu' a fost mai puternic".

II vedeam pe „dracu" ' în fiecare zi, de vreo şase luni. Erau ţărănci frumoase, cu ochi mari, surâzători, care veneau cu braţele „încărcate cu daruri" pentru sfânta mânăstire. Erau adesea chiar călugăriţe chipeşe, cu privirea ipocrită…

„Aproape toţi suntem pe-aici nişte păcătoşi, afară de sihastri! Bem şi preacurvim. Şi sufletul meu? Din cauza lui, ca să-l purific, am venit aici…

Or, iată că Dumnezeu m-a alungat, dându-mi un picior, şi am căzut mai jos ca niciodată. Te întreb pe tine, care suferi ca un sfânt şi care eşti bun ca însusi Divinul: Cine o să vrea să-mi izbăvească sufletul?”

„Eu? Da, eu! Nu spui tu că sunt un sfânt? Crezi asta?”

„Mi-ai dat dovadă. Ştiai dinainte cine sunt şi nu mi-ai dat un picior. M-ai primit ca pe un adevărat frate!”

„Şi eu te iert, te dezleg de toate păcatele, care îţi vor nimici în curând trupul, dar care nu ţi-au pângărit sufletul, pentru că îl simt gemând în mâinile mele. Şi asta e destul… Iubeşti banul?”

„Nu. De altminteri, aici chiar cei care-l iubesc şi-l strâng nu se bucură de el. Rămâne mânăstirii după moartea lor.

„Vezi şi tu că nu se află păcătoşi pe-aici. Trăiţi toţi în sărăcie.”

„Da, dar eu beau tot ce câştig şi am patima cărnii, în timp ce, înainte de a deveni călugăr, nu beam şi nu o cunoşteam decât pe femeia mea. Atunci de ce am venit la mânăstire? Pentru ce mă rog zi şi noapte? Care-i dovada că Dumnezeu îmi primeşte rugăciunea şi că mă iartă? Nu există nimic, fiindcă nu mă îndrept deloc. Dumnezeu nu-mi vrea sufletul, care se va duce în iad, să-l pârjolească dracu’.”

*

Nu am izbutit să-l conving pe călugărul Sofronie că dovada cea mai bună a purităţii sufletului său – sau, mai degrabă, a existenţei lui Dumnezeu înfiinţa lui – era tocmai această conştiinţă pe care o avea despre mocirla vieţii sale fizice, precum şi refuzul de a se socoti mântuit prin simplul fapt că devenise călugăr şi se ruga zi şi noapte.

Cât de departe suntem faţă de toţi acei credincioşi, falşi credincioşi sau convertiţi în extremis, care, toţi, unul mai înfumurat decât altul, gândesc că le este suficientă asistenţa Bisericii ca să-şi aibă cugetul împăcat şi să se socotească mântuiţi! Mâine sau peste zece secole, când bisericile vor fi dărâmate şi Dumnezeu nu va mai exista, ei se vor mulţumi să moară în tovărăşia medicului „confident şi sfătuitor”, pe care prietenul meu Bloch li-l recomandă, după ce se va fi „constituit, de bine, de rău, o tehnică spirituală a morţii, demnă de ce se pretinde a fi viaţa noastră şi graţie căreia sfârşitul omului drept va înceta în cele din urmă să semene cu o debandadă”.

Ea nu va înceta câtuşi de puţin pentru această minoritate din care face

parte călugărul Sofronie. Fiindcă viaţa noastră laică, fiind ea însăşi o debandadă, nici moartea noastră laică nu poate fi altceva. Trăim în imposibilitate totală de a judeca ce e drept şi nedrept. Egoismul nostru, orgoliul nostru, nevoia nestăvilită de viaţă materială uşoară ne orbesc şi ne afundă în cea mai dezgustătoare înfumurare. De aici, aceste amăgitoare adeziuni în masă, fie că sunt de dreapta, fie de stânga, din vremea noastră, deopotrivă lipsite de control şi deopotrivă bazate pe forţă, nu pe dreptate.

De aici, de asemenea, singurătatea noastră, de care ne dăm seama numai în clipele de mare nenorocire, în cursul cărora avem uneori răgazul de a ne face un examen de conştiinţă, pentru a ne da seama de dimensiunea golului înconjurător şi de zădărnicia eforturilor noastre de a ne cruţa de suferinţă.

„Nu-mi place umanismul zămislit din contemplarea suferinţei", spunea Cen, cu sfântă revoltă, în Condiţia umană. „Eşti sigur, Cen, că există un altfel de umanism?", întrebă pastorul, în pioasa lui sinceritate.1

1 Dialogul din Condiţia umană (André Malraux, 1933) se regăseşte în versiunea românească semnată de Ion Mihăileanu, publicată de Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965, p. 165 (n. Red.).

Iată neînţelegerea ce va sfâşia omenirea până la sfârşitul veacurilor.

Ea nu va izbuti să iasă din această condiţie decât prin renunţare, care duce la nevoia de puritate absolută sau, dacă vreţi, la nevoia de Dumnezeu. Această cale ne duce astăzi, prea târziu şi doar arareori, spre acest ţel. Eu nu mă gândesc că noi putem, altfel decât prin puterea exemplului, să ajutăm, într-o oarecare măsură, la atingerea acestui ţel.

Dar acest exemplu nu poate veni nici de la o Biserică sleită din cauza inconsecvenţei, nici de la triumful cutărui ideal materialist şi sângeros al epocii noastre – nici, şi mai puţin, de la aceste Facultăţi amorale şi imorale din care Jean-Richard Bloch speră să vadă ieşind medicul-preot de mâine.

Iată pentru ce moartea noastră laică, aidoma vieţii noastre sufleteşti, nu poate semăna decât cu o debandadă.

ÎNTRE DEMOCRAŢIE ŞI DICTATURĂ REFLECŢII PE MARGINEA CONFERINŢEI D [OMNU] LUI PAMFIL ŞEICARU1

După nouă luni de absenţă forţată, îmi regăsesc ţara în prada unor frământări mai serioase ca niciodată. Gesturi politice criminale şi idei extravagante, care cu un sfert de veac în urmă ar fi întâmpinat

dezaprobarea întregii clase burgheze, îşi află azi obârşia în chiar sânul acestei clase. Anarhismul cel mult hulit, bolşevismul cel atât de temut sunt astăzi depăşite cu râvnă şi succes de fascismul sau hitleris-

1 Apărut în Curentul, 22 apr., însoţit de următoarea notă de subsol a redacţiei ziarului: „Într-o clipă a vieţii în care evoluează spre ideile noastre de autoritate mult mai grabnic decât îşi închipuie autorul însuşi, facem loc, la această tribună liberă, rândurilor pe care Panait Istrati, reluând după o lungă pribegie contactul cu publicul românesc, a simţit că nu le mai putea încredinţa foştilor tovarăşi de credinţă” (n. I.U.).

Mul practicat pe faţă de înşişi feciorii cultivaţi ai lumii înstărite de ieri.

De fapt, este acelaşi cojoc… întors pe dos. Nimic, nici chiar antisemitismul (pe care l-am văzut înflorind în Rusia Sovietică) nu mai desparte azi mijloacele de luptă ale extremei stângi de cele ale extremei drepte.

Cu alte cuvinte, toată lumea nemulţumită, toată lumea zisă „nouă” este de acord că ordinea de azi trebuie sfărâma- tă şi o altă ordine, instituită. În această privinţă, extremele violente ale societăţii actuale încep să se confunde, cu toată ura aparentă ce le desparte, şi să devină un bloc din ce în ce mai ameninţător împotriva democraţiilor domnitoare. Ceea ce e grav, însă, şi poate fi fatal acestor democraţii, e că burghezia stăpânitoare ezită încă să trateze hitlerismul naţional criminal cu străşnicia cu care a tratat comunismul. Fiind vorba de propria progenitură, operează cu milă, ba chiar închide ochii asupra multor [în] călcări de lege, aspru reprimate pe când erau săvârşite de comunişti.

E uşor de ghicit unde merge ordinea capitalistă, urmând calea aceasta şovăitoare. Ce n-au reuşit comuniştii, singuri, va reuşi uriaşa catapultă1 comunisto-fascisto-hitleristă, aşa cum s-a văzut constituită la 6 februarie în Franţa2, dar, la urma urmei, castanele vor fi tot ale bolşevicilor, fiindcă tot ei ştiu mai bine ce vor! Şi-apoi, în ziua universalei încăierări, nimeni nu va putea să-i egaleze în voinţa de descompunere a societăţii bugheze, de care nu-i mai leagă nimic.

Nu despre asta vreau însă să vorbesc acum, ci despre morala pe care partizanii dictaturii de dreapta vor s-o aducă în sprijinul idealului lor. Această morală dl Famfil Şeicaru a atins-o în treacăt la conferinţa sa de

duminica trecută, ţinută la Constanţa: „România visată – România realizată”.

1 catapultă – maşină de război (». Red.).

2 Demonstraţia organizată la Paris de grupurile antiguvernamentale şi antiparlamentare a degenerat într-o baie de sânge. Drept urmare, prim-ministrul Edouard Daladier a demisionat în favoarea unui guvern de uniune naţională (n. Red.).

Dl Şeicaru a spus – citez din Curentul de la 17 aprilie:

„Cu democraţia votului universal a devenit regent dezmăţul agenţilor electorali, cu democraţia am trăit abjecta mobilizare a mediocrităţilor şi a vanităţilor pretenţioase. Arivismul demagogilor de răscruce şi epilepsia agitatorilor de răspântie a anulat vechile virtuţi ale capitalului de muncă, de cinste şi de omenie acumulată. «Poporul suveran» s-a depravat în măsura în care se discreditau echipele năuce ale licitatorilor de voturi: în proporţia în care se lărgiseră hotarele ţării, se părea că fusesem blestemaţi să ne vedem îngustate orizonturile morale ale cârmuitorilor.”

Acest „j’accuse” / „acuz” /1 al dlui Pamfil Şeicaru împotriva „democraţiei votului universal” a devenit azi o clamoare generală în rândurile celor care cred cu sfinţenie în virtuţile (destul puse la încercare, de altfel) ale dictaturii, fie de dreapta, fie de stânga. O clipă am fost eu însumi un astfel de partizan, deşi neînregimentat. De-atunci însă, fluviile au prăvălit multă apă; şi în timp ce eu nu mai credeam în nimic, lumea a putut să vadă oameni ca Romain Rollartd şi André Gide devenind apologişti ai dictaturii de stânga, pe când, în Germania, un întreg popor trecea la hitlerism. Iar în momentele de faţă se joacă însăşi soarta democraţiei franceze în care puţină lume mai crede, chiar în Franţa.

Am putut să mă conving în aceste nouă luni pe care le-am petrecut în a doua mea patrie. Şi acolo, ori că ai vorbi cu intelectualul de calitate, ori cu simplul lucrător, fiecare îţi va spune că vina tuturor relelor de azi o poartă regimul democratic. Martorii evenimentelor de la 6 şi 12 februarie de la Paris au scris că până şi blândele turme ale Partidului Socialist şi ale Confederaţiei Generale a Muncii, mani- festând împotriva dictaturii, realizau în stradă frontul comun, lăsându-se încadrate de viguroasele echipe comuniste şi frater- nizând cu ele, pe când, de cealaltă parte a

baricadei, toate

1 Referire la articolul „I'accuse” (L'Aurore, 1898), semnat de Zola şi adresat lui Félix Faure, preşedintele Franţei, prin care scriitorul francez cerea imperios reabilitarea căpitanului Dreyfus (n. Red.).

Nuanţele dreptei formau [un] bloc şi dădeau asalt aceleiaşi cetăţi democratice.

Şi totuşi, fără să apăr nicidecum regimul democratic (care are încă destule tunuri ca să se apere singur), eu persist [în] a crede că dictaturile, oricare ar fi ele, n-au viitor. Ar avea viitor numai dacă ar fi adevărat că toate relele de care suferă azi omenirea sunt din vina regimului democratic – şi că ar fi de-ajuns să înlocuim acest regim cu unul dictatorial, pentru ca toată mana cerească să cadă ca grindina asupra lumii obidite. E chiar mare păcat că realitatea nu e aşa de simplă, căci atunci de mult am fi văzut în ţările cu dictatură curgând untul şi mierea.

Or, adevărul absolut la care se poate opri în această materie omul dornic de a pătrunde misterul existenţei e următorul: nu regimurile politice, nu ordinile sociale sunt cauza relelor ce bântuie omenirea de zeci de secole, ci natura egoistă şi nedreaptă a omului. Omul strică, viciază, descompune, stăpânind tot ce propria lui minte creează în clipele de avânt idealist. Zadarnic creierul lui născoceşte idealuri noi şi se înconjoară cu legile cele mai pline de nobile intenţii. Imediat intervine viciul lui capital şi etern: egoismul fără margini, care dărâmă totul. Un moment de-a lungul istoriei, singure religiile au reuşit să pună frâu nesaţului omenesc; dar şi ele au căzut azi pradă fiarei cuvântătoare, devenind, ca doctrinele sociale, simple instrumente de împilare în mâinile stăpânitorului de-o zi.

Aşa că eu cred (şi încerc s-o ilustrez în scrisul meu progresiv) că problema îmbunătăţirii rapoturilor dintre oameni e infinit mai grea decât şi-o închipuie cei care îşi pun toate speranţele, ba într-o formă de guvernământ, ba într-alta. Şi presupun că e de datoria tuturor purtătorilor de cuvânt public să se convingă cât mai curând de acest adevăr: şi, condamnând deşartele agitaţii de stradă, să facă educaţia maselor, dând exemplul cinstei şi moderaţiei.

Omenirea e bolnavă nu de regim democratic, ci de lăcomie şi necinste universală, şi ea se va [în] zdrăveni nu prin instituirea dictaturilor, ci prin

întoarcere la viață morală, cumpătată și la întronarea acelei dreptăți care să asigure fiecăruia locul pe care-l merită sub soare. E simplu și banal, dar e crâncen de adevărat și foarte greu de pus în practică, mult mai greu decât de instalat o dictatură.

ADOLESCENȚĂ CHINUITĂ1

împărtășesc și eu înfiorarea generală în fața crimei înfăptuite de cei doi elevi de liceu, dar nu sunt deloc de părere că, acum, singura măsură preventivă ce ne rămâne de luat, pentru ca asemenea fapte să nu se mai repete, ar fi să [-i] îmbrăcăm pe toți elevii de liceu în haine vărgate de pușcăriași, să le aplicăm cu fierul roșu un număr pe frunte și să creăm o altă Siguranță Generală împotriva tinerimii române care îndrăznește să se ducă la cinematograf.

Netăgăduit, toți cei care azi au atins de-abia vârsta de 30 de ani, și cu atât mai mult cei care se află în preajma adolescenței, se deosebesc profund, ca mentalitate și concepție de viață, de noi, aceștia care am trecut de 50 de ani. Ei sunt pe cale să formeze o lume care, cu sau fără voia noastră, va stăpâni în curând pământul după gustul ei, trecând la nevoie peste trupurile noastre.

Cred și eu că o parte din această tinerime e crudă, cinică și imorală. Am văzut-o în Rusia, zeflemisind și înlăturând fără milă din calea ei oameni de valoare, camarazi din partid, cărora le spânzurau pe nedrept epitetul de „ruginiți" și „îmbătrâniți", deși aceștia n-aveau decât 40 de ani. Am auzit, în familii burghezo-socialiste din Occident, adolescenți spunând tatălui, la masă, față de toată lumea: „Ești o rablă! Nu mă pot înțelege cu tine. De îndată ce-mi iau diploma, plec în Rusia!"

Cei care nu simpatizează cu Rusia simpatizează cu Hitle- ria – și e totuna, adică viața omenească de mâine poate

1 Apărut în Ancheta (Brăila), 26 apr. (n. I.U.)

să spună ca lelița din cântec: „Și oricare-o aiuri, tot un băr- bățel mi-o fi!"

Dar cine e de vină că această tinerime este așa de expeditivă și dictatorială? Atâta neastâmpăr, atâta poftă de trai bun și de a stăpâni chiar înainte de a fi dat piept cu viața și de a fi luptat!

Apoi cine să fie de vină, dacă nu înșiși părinții și frații mai mari ai acestor adolescenți? Cine a creat, imediat după război, metodele

democratice de îmbogăţire peste noapte, desfrâul orbitor, lansarea vedetelor între 11 şi 20 de ani, care câştigă milioane, devenind idolii mulţimilor exaltate de atâta feerie şi dornice să urmeze aceeaşi cale cu orice preţ, chiar cu preţul crimei? Cine a creat faima miss-urilor universale, a sporturilor care îţi aduc glorie şi bani, necerându-ţi decât pumni şi picioare de oţel?

Iar dacă trecem de la această lume a fastului neruşinat la acea burghezie aşezată, care formează sâmburele partidelor democratice, ce vedem? Aceiaşi indivizi care, pe de o parte, prin presa, literatura şi catedrele lor, au gura plină de morală şi de umanitate, [iar] pe de altă parte, cu o ferocitate de tigri, acaparează tot ce e pâine şi unt de întins pe pâine într-un stat; violează sau fabrică, cu o democratică dezinvoltură, legi care să le îngăduie cumulul; practică până la cinism nepotismul de carieră; taie fără îndurare din lef- şoara celor umili, împingându-i la hoţie sau prostituţie, pe când ei îşi rotunjesc venituri de milioane.

Iată cine sunt stăpânitorii moralişti ai lumii de azi. Ei, tehnica lor inumană şi sistemele lor de guvernare au dat naştere milioanelor de flămânzi, titraţi sau pătimaşi, care bat azi drumurile, cerşind un post de 2000 de lei pe lună. Ei sunt responsabili de dezechilibrul sufletesc al tinerimii din zilele noastre. Egoismul şi ipocrizia lor au împânzit azi pământul cu adolescenţii conştienţi de soarta cumplită ce-i aşteaptă, tineri cu feţe disperate care, privind la dinastiile de cumularzi, sunt forţaţi să aleagă între sinucidere şi asasinat individual ori în masă.

Şi aceşti să tui imorali vorbesc de educaţie şi moralitate? Şi vor ei într-adevăr să se erijeze în judecători ai unei tine- rimi căreia i se închid toate porţile vieţii, în vreme ce desfrâul şi minciuna tronează în stradă? Nu, nu cred că ar putea s-o facă, cu autoritate, decât după ce vor restabili dreptatea, siguranţa zilei de mâine pentru toată lumea şi după ce vor da exemplul cinstei şi dezinteresării în viaţa publică şi privată.

SCRIITORII DESPRE EI ŞI DESPRE CARTE1

1. Nu importă preferinţele pe care un scriitor le are pentru una sau alta dintre lucrările sale, ci nota dominantă ce se degajă din întreaga sa operă. O carte poate fi foarte reuşită din punct de vedere artistic şi nulă din punct de vedere al tendinţei de desăvârşire sufletească a omului.

Pe mine nu mă interesează decât această din urmă latură a operei de artă. Nu concep frumosul în artă independent de atitudinea artistului şi a operei lui faţă de cruda, nedreapta şi umilitoarea stare a omului strivit de societate.

Aşa că nu-mi e „dragă” decât aceea dintre lucrările mele în care am reuşit mai mult să dovedesc cât de revoltătoare şi degradantă e înjosirea omului de către om. Cititorul poate să aleagă el singur.

2. Nu numai „nuvela”, ci arta în general a fost ucisă de câteşitrei aceşti factori: publicul, artistul şi războiul. Cum? Dezvoltând în omenire instinctele bestiale şi nimicind sentimentul de justiţie şi de generozitate.

1 Apărut în Pământul (Călăraşi), 68-69, 12-19 mai (n. I.U.).

Istrati a răspuns, împreună cu alţi 12 scriitori, printre care Mir- cea Eliade şi Victor Eftimiu, la următoarele trei întrebări: 1. Care vă este cea mai dragă carte din opera dvs.? 2. Cine a omorât nuvela: scriitorul, publicul sau războiul? 3. Dacă – şi în ce măsură – gustul publicului v-a influenţat creaţia de artă?

Pământul apărea lunar ca „organ pentru apărarea intereselor ialo-miţene” (n. Red.).

3. Gustul publicului (zis mare) în materie de artă nu are absolut nicio influenţă asupra creaţiei mele literare. Nu trebuie uitat că aveam 40 de ani când, în 1924, publicam Chim Chiralina. Eram deci un suflet format, ştiam ce voiam. Şi de-atunci nimic nu m-a putut schimba, nici succesele, nici amărăciunile din ce în ce mai mari.

DESPRE „PURIFICAREA MORALĂ” 1

Domnului Demostene Botez, redactor la ziarul Dreptatea

Iubite Prietene,

Nemaiştiind către ce ziar să-mi îndrept privirile când, din vreme-n vreme, am câte ceva de spus, mi le îndrept azi către organul partidului2 din care faci parte, cerându-i ospitalitate. Căci fie din vina mea, care n-am putut niciodată să fiu în materie [de] politică complet de acord cu niciun partid, fie din vina partidelor sau numai a oamenilor de principii democratice ori absolutiste care, la rândul lor, s-au făcut în chip incontestabil vinovaţi de grave abateri de la regulile moralei elementare, am ajuns azi la o izolare intelectuală nejustificată şi în situaţia de a nu mai putea să-mi exprim

nicăieri gândul, fără ca acest gând să nu fie cenzurat.

Aşa a fost destinul acestei societăţi omeneşti, ca sub orice regim s-ar afla ea, libertatea de gândire să fie totdeauna cenzurată, fie de cenzura oficială, fie de aceea, mult mai tiranică, a ziarului căruia te adresezi în toată cinstea şi sinceritatea – şi care îţi sugrumă cuvântul de îndată ce acest cuvânt nu intră în cadrul ideilor sau, mai bine zis, al intereselor sale. Dintre toate cuceririle inteligenţei umane, aceea cu care omul ar fi în drept să se mândrească mai mult, anume

1 Datată Bucureşti, 20 iunie 1934, scrisoarea a apărut în Facla, 21 iun. (n. LU.)

2 Partidul Naţional-Ţărănesc, condus de Iuliu Maniu (n. Red.).

Posibilitatea individului anonim de a dezbate o idee de interes public într-un mare cotidian, nu există în nicio ţară din lume. Marile cotidiene, de partid sau aşa-zise independente, monopolizează deopotrivă cuvântul public, decretându-l numai pe-al lor propriu demn de a vedea lumina zilei, ca şi cum toată înţelepciunea unui popor s-ar fi refugiat dintr-o dată în câteva redacţii şi n-ar mai fi rămas nimeni pe dinafară care să aibă de spus un cuvânt cuminte.

Or, unul din aceste cuvinte înţelepte îl găsesc tipărit în Dimineaţa de astăzi, sub semnătura comună a dlor Augustin Pop şi Pavel Pavel şi sub titlul „Purificarea morală…: O propunere”.

Vă rog să-mi daţi voie să spun aici că de mult (de pe vremea unor oameni publici ca Petre Carp1, Const. Miile ori Gh. Panu2) n-am mai găsit într-un ziar idei de o înaltă ţinută morală ca cele cuprinse în propunerea acestor doi domni, „foşti deputaţi”, pe care eu nu-i cunosc decât din viaţa lor publică. Şi mă grăbesc să adaug că dacă în partidele noastre de guvernământ ar funcţiona în permanenţă acest nobil principiu de purificare morală susţinut de ei, apoi mulţi oameni de seamă, dezgustaţi azi de politică militantă, s-ar considera fericiţi să poată colabora la greaua operă de conducere cinstită a destinelor poporului căruia [îi] aparţin.

În sus-numitul articol, dnii Pop şi Pavel cer, într-un cuvânt, ca faimosul „fier roşu” al lui Carp să ardă fără cruţare toate gangrenele care în chip fatal apar pe corpul unei organizaţii politice atunci când ea se află la cârma statului şi încredinţează de multe ori treburile publice unor partizani a

căror corectitudine morală nu o cunoaşte îndeajuns. Şi iată că, mai ales de la război încoace, tocmai pe corpul organizaţiilor politice cu caracter democratic, au apărut cu

1 Petre P. Carp – vezi Scăpare de condei, p. 88 şi n. 1 (n. Red).

2 Gheorghe Panu (1848-1910), om politic (liberal, ulterior conservator) şi publicist român: a editat ziarul Lupta (1884-1897), a scris pamflete politice şi memorialistică (n. Red.).

Nemiluita aceste plăgi ruşinoase şi ruinătoare, care sunt jafurile practicate în averea publică şi rămase nepedepsite.

De aici, compromiterea ideii de democraţie, singura formă politică sub care se poate respira în libertate. De aici, nevoia reală de a se căuta salvarea prin dictatură, formă de guvernământ care nu poate fi decât tranzitorie în viaţa unui stat, căci ea înseamnă sacrificarea tuturor libertăţilor. Dar, şi-a zis până şi omul cel mai cuminte, fie şi cu preţul acestui suprem sacrificiu, numai să văd însănătoşindu-se viaţa socială publică.

Bineînţeles, e o nouă iluzie! Am gândit-o şi am spus-o de când m-am întors din Rusia: nu forma de guvernământ garantează moralitatea în materie de guvernare, ci tocmai contrariul: guvernarea cinstită e aceea care consacră forma de guvernământ.

Deci problema, greu de rezolvat, pe care veşnic trebuie s-o aibă sub ochi omul politic de perfectă moralitate este practicarea cinstei depline în opera de conducere a statului de către toţi cei pe care naţiunea îi alege în acest scop, în goana zadarnică după o nouă formă de guvernământ care, oricât ar fi de nouă şi de îndăzneaţă, nu poate fi decât veche, dacă nimic nu s-a schimbat în moralitatea publică a oamenilor de stat.

Eşti, prietene Demostene, unul dintre membrii cei mai tineri la suflet ai celui mai tânăr şi mai puternic partid românesc, care a făgăduit odată ţării să guverneze cu o cinste şi o generozitate încă necunoscute în trecutul nostru politic; dar se ştie că, venit la putere, n-a adus nimic nou, n-a schimbat cu nimic tradiţionala noastră mentalitate politică. Din cauza aceasta, nici n-a fost susţinut de opinia publică decât la început; şi el a contribuit cel mai mult, prin slăbiciunile de care s-a făcut vinovat, să se creeze la noi stări psihologice cu veleităţi fascisto-hitleriste de care au profitat apoi toţi aventurierii, toţi rataţii, toţi moşnegii politicianismului

naţional doritori de căpătuială. Aşa că astăzi, datorită mai ales unui tineret căruia i se închid toate porţile unei vieţi de muncă cinstită, datorită sistemului care tolerează cumulul şi fraudele într-un chip ce disperă toate conştiinţele, astăzi se prea poate ca spiritul „ideii de autoritate” sau, mai pe şleau, dictatura să-şi găsească mijloc de realizare.

Eu n-aş avea nimic de zis nici împotriva dictaturii permanente, dacă aş fi convins, ca atâta lume de treabă de la noi, că regimul bunului-plac ar aduce „puţintel bine” în ţară sau că, în orice caz, n-ar fi rău să-l încercăm, să vină odată şi să se isprăvească, aşa cum a scris dl Mihai Ralea1 cu multă amăciune în suflet. Dar eu sunt sigur că la noi nu se găseşte nici măcar câte-un fanatic cinstit, aşa cum s-a găsit în Italia, în Rusia şi Germania, care să aibă nu numai un pumn de fier, ci şi destulă moralitate care să-i dea dreptul de a tempera cu asprime abuzurile partizanilor săi. Mai sunt convins că dictatura o dată instalată, nimeni la noi, nici măcar un câine, nu va voi să-şi rişte viaţa ca s-o trânteas- că jos atunci când se va fi dovedit criminală. Europa ar contempla atunci cea mai destrăbălată dintre dictaturi, de care i-ar fi scârbă chiar celui mai caraghios dintre marii dictatori actuali. Căci noi suntem ţara tuturor laşităţilor politice – dovadă: regimurile de cenzură şi stare de asediu pe care le suportă toată lumea fără nicio justificare.

Aşa că salvarea – sau un început de salvare morală care să ducă la o ameliorare a vieţii noastre materiale – eu n-o văd decât în această idee de purificare a partidelor, înlăturarea a tot ce e gaşcă politică, confiscarea averilor dobândi- te prin abuz şi fraudă, suprimarea cumulului, înnoirea întregului nostru aparat tehnic de stat care face imposibilă o aplicare cinstită a legilor, aşa cum e, de pildă, aparatul fiscal, care sabotează finanţele ţării şi creează un stat în stat.

Nu cunosc elementele tinere, morale şi moralizante ale Partidului Liberal de astăzi, dar cunosc câteva din Partidul Naţional-Ţărănesc; şi cred că acest partid le cuprinde şi într-un număr mai mare.

1 în 1934, Mihai Ralea (1896-1964) era directorul Vieţii Româneşti şi membru în conducerea P.N.Ţ. (n. Red.)

Ei bine, ridicaţi-vă, cât nu e încă prea târziu, şi cereţi cu toţii această purificare morală de care vorbesc azi cu atâta sinceritate dnii Augustin Pop

şi Pavel Pavel. Veţi fi auziţi de multă lume însetată de dreptate. Căci partidele politice nu reprezintă decât o parte din populaţia acestei ţări, şi nu e cu putinţă ca celelalte părţi să rămână nepăsătoare la un mare apel, al cărui succes ar putea să aducă o modificare profundă a mentalităţii noastre politice de astăzi şi să înlăture definitiv anumite dorinţe de liberă bălăceală în apele tulburi ale „ideii de autoritate"… fără moralitate.

Partait Istrati

P.S. Recitindu-mi scrisoarea, constat că iar am păcătuit vorbind puţin slobod şi că poate te-aş pune în situaţia de a nu putea să mi-o publici în Dreptatea. Aşa că o dau Faclei, care cred că-mi va însera-o fără s-o cenzureze.

P.I.

DE VORBĂ CU DOMNUL PANAIT ISTRATI1

Când l-am rugat să-mi acorde un interviu pentru Revista Scriitoarelor şi Scriitorilor Români, al cărei prieten vechi este, dl Panait Istrati mi-a pus o condiţie: „Să nu-mi ceri să vorbesc despre chestiuni banale […]

L-am găsit după dejun în salonul prietenos al dnei Aida Vrioni, directoarea revistei noastre.

„încă un revoluţionar!", m-a indicat zâmbind d-sa celor din jur, printre care, în afară de scriitoarea amfitrioană, mai erau dra Marglărita] Miller-Verghy2, dna Margareta Istrati, tânăra tovarăşă de viaţă a romancierului, dl Camil Petrescu, reputatul

1 Interviul, luat de Teodor Scarlat, a apărut în Revista Scriitoarelor şi Scriitorilor Români, 6-7, iun. —iul. (n. L.U.)

Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterului (n. Red.).

2 Mărgărită Miller-Verghy (1865-1953) a scris nuvele, povestiri pentru copii şi studii de etnografie (n. Red.).

Romancier, actualul redactor al Revistei Fundaţiilor Regale, dl Marcel Bresliska1, esenţialul poet-compozitor, şi dl Oscar Lem- naru2. Mai târziu a bătut în uşă şi dl Ury Benador3, autorul recentului Ghetto veac XX.

„O să fii inspirat dacă stăm de vorbă aici", îmi prezise amical dl Panait Istrati, postându-se în aşteptarea primei întrebări. […]

T.S. Pentru cine scrieţi şi ce urmăriţi prin scrisul dvs.?

P.I. Nu m-am gândit niciodată să scriu pentru cineva şi cu niciun scop.

Am scris pentru că am simţit nevoia de a scrie; dar nu fără să aibă o ţintă scrisul meu, care e urmărirea adevărului.

T.S. Care adevăr?

P.I. Rostul omului pe pământ. Care este rostul omului pe pământ l-aţi putut vedea din cărţile mele: acela care urmăreşte binele general, dreptatea, frumosul, lumina. Restul oamenilor se confundă cu animalitatea.

T.S. Care credeţi că ar trebui să fie atitudinea intelectualului, recte a scriitorului, în faţa frământărilor sociale?

P.I. După rostul pe care intelectualul şi-l dă pe pământ. Dacă el se consideră amoral, apolitic, asocial, atunci acestui intelectual nu-i cer nicio atitudine; iar dacă intelectualul îşi atribuie rostul de care am vorbit adineaori, atunci îi cer, ca atitudine în viaţă, să sacrifice cât mai mult confort material în scopul realizării pe pământ al unui cât mai mare confort moral. Confortul moral e necesar unei părţi a omenirii, [a] celei mai importante. Aceleia care nu se sinchiseşte de confort moral din cauză că este oprimată, trebuie să luptăm să-i dăm mai întâi confortul material.

T.S. În privinţa cunoştinţei dvs. Cu Romain Rolland circulă multe versiuni. Am dori s-o cunoaştem pe cea autentică.

1 Marcel Bresliska (/Breslaşu/, 1903-1966) a cultivat fabula, paradoxul şi comentariul spiritual aforistic (n. Red.).

2 Oscar Lemnaru (1907-1968) a semnat nuvele fantastice şi articole de critică literară [n. Red.).

3 Ury Benador (1895-1971), prozator român: a scris romane evo- când cu precădere mediul evreiesc (n. Red.).

P.I. Este aceea pe care o spune însuşi Romain Rolland în prefaţa la Chira Chiralina. Am făcut cunoştinţă cu opera lui în 1919, în Elveţia. I-am scris o scrisoare, fiind eu grav bolnav, în care îi povesteam incidente importante din viaţa mea. Scrisoarea mi-a venit înapoi, aşa cum am povestit şi altă dată, şi nu i-a parvenit decât doi ani mai târziu, în 1921, după incidentul cu sinuciderea de la Nisa, când scrisoarea a fost găsită în efectele mele.

Din prima scrisoare, Rolland m-a îndemnat la scris. Profit de ocazie ca să dezmint că [i-] aş fi trimis manuscrise lui Romain Rolland. N-am avut niciodată manuscrise cu mine. Rolland a insistat un an şi jumătate să scriu. Şi am început să scriu din dragoste pentru el.

T.S. Cum vă explicaţi dvs. Tranşanta lui trecere la comunism?

P.I. Să spun ce nu s-a spus încă nimic în presa mondială? Ei bine, află că Romain Rolland a fost cucerit la comunism de… o femeie. Este secretara cu care s-a căsătorit zilele trecute: o rusoaică, poetă şi comunistă.1

Rolland a fost totdeauna un om de stânga, dar au dessus de la mêlée, cum a scris-o el singur. La comunism nu s-a convertit decât datorită acestei intervenţii sentimentale în viaţa lui privată. Însă nu există gânditor mai departe de metodele comuniste decât Romain Rolland. Rolland este prototipul individualistului. Jean-Christophe este o ilustrare, şi viaţa lui, în întregime solitară, este a doua dovadă.

T.S. Cum priviţi activitatea grupării A.E.A.R. (Association des Ecrivains et des Artistes Révolutionnaires) şi în ce postură o vedeţi sub conducerea tripletei Rolland-Bar- busse-Gide?

P.I. Această organizaţie este soră bună a celeilalte organizaţii, născută în timpul sărbătoririi de zece ani a Revoluţiei, şi care se numea U.E.S.S. Şi [îl] avea ca preşedinte pe Barbusse, iar vicepreşedinţi eram eu şi Francis Jourdain,

1 Maria /Maya/ Pavlovna Kudaşeva (1895-1985) – n. Red.

Arhitectul, decoratorul. Iniţiatoarea acestui vast bluf a fost frumoasa Kameneva, soţia lui Kamenev1. După ce această societate şi-a dovedit inanitatea2, Sovietele au recurs la alte mijloace analoage. A.E.A.R. Este una din aceste născociri recente, şi alta, despre care, poate, n-ai auzit, este aceea care vrea să [-i] unească pe toţi scriitorii şi savanţii împotriva hitlerismului. Toate acestea sunt legitime şi inofensive mori de apă, care să alimenteze propaganda sovietică în lume. Faptul că în fruntea acestei A.E.A.R. Se află trei intelectuali, dintre care niciunul nu are o experienţă socială personală în materie de viaţă şi de luptă muncitorească, dovedeşte cât de puţin serioase sunt aceste mişcări. Nici Rolland, nici Barbusse, nici Gide n-au fost muncitori, n-au muncit cu muncitorii şi nici măcar n-au convieţuit un timp cu muncitorii. Aşa se explică de ce, în propaganda activă, zilnică printre muncitorii francezi, ei se mulţumesc să trimită scrisori, telegrame, soluţii care, toate, se reduc la câteva vorbe goale. Cu propria persoană, niciunul dintre aceşti intelectuali nu e gata să plătească.

T.S. Ţinând seamă de documentarea dvs. În ce priveşte Ţara Sovietelor,

vă rugăm să ne spuneţi ce înţelegere acordaţi U.R.S.S.ului şi cum găsiţi opoziţia actuală, a republicii muncitoreşti?

P.I. Pentru mine, unul, Sovietele devin pe zi ce trece un stat din ce în ce mai burghez. Statul care astăzi încheie pacte de neagresiune cu Dumnezeu şi cu dracu' şi care e gata să intre în Societatea Naţiunilor, după ce [i-] a trimis în Siberia şi [i-] a flămânzit pe toţi acei ce recomandau atitudini cu câţiva ani în urmă, este un stat care nu mai poate avea dreptul, după părerea mea, la stima clasei muncitoreşti, care ră- mâne de acum încolo să-şi caute noi idealişti, care să sfărâme

1 Lev Borisovici Kamenev (1883-1936), om politic rus: ca social-democrat (din 1901), a militat pentru apropierea dintre bolşevici şi menşevici. A condus ziarul Pravda; exclus din partid în 1932, a fost condamnat la moarte şi executat (n. Red.).

2 inanitate [< fr. Inanité] = zădărnicie, inutilitate (n. Red.).

Aceste pacte de neagresiune, să sfărâme acea Societate a Naţiunilor, adică să înceapă o luptă nouă împotriva unei întregi lumi reacţionare în care se cuprinde azi şi Uniunea Sovietică. Deci una din două: ori Uniunea Sovietică va respecta ordinea burgheză conform angajamentelor pe care şi le ia, şi în cazul acesta muncitorimea nu va mai avea la spate acel mare stat revoluţionar pe care l-a creat Lenin, ori nu va respecta pactele bastarde, revoluţionaro-burgheze, din care alianţele muncitoare nu sunt excluse, şi în cazul acesta toate statele burgheze se vor ridica împotriva Rusiei Sovietice, devenită astfel un element de dezordine. Cât despre opoziţie, se ştie că în Rusia Sovietică nu poţi să ai nicio părere deosebită de a oficialităţii fără să fii acuzat de opo- ziţionism. Cred că e inutil să discutăm pe larg opoziţia de dreapta, de stânga sau de mijloc.

T.S. Cartea dvs., Soviets 1929 /Soviete 1929/1 este străbătută de o oarecare confuzie în ce priveşte linia unitară, ideologică.

P.I. N-am avut niciodată o linie ideologică unitară; linie unitară nu poţi să ai, din punct [ul] de vedere al oficialităţii sovietice, decât dacă satisfaci punct cu punct metodele de edificare a socialismului şi metodele de propagandă revoluţionară, aşa cum înţelege această oficialitate să procedeze, conform unei doctrine socialiste pe care o interpretează după cum bat vânturile condiţiilor de existenţă a statului sovietic. De pildă, aş

vrea să ştiu, la rându-mi, ce linie ideologică unitară are acest stat zis revoluţionar, care până ieri, prin toate organele în slujba lui, spunea că Liga Naţiunilor este un cuib de vipere unde se urzesc intrigi împotriva statului sovietic, iar astăzi, fără niciun fel de tranziţie, această elastică linie ideologică face o bruscă volte-face2 şi tratează cu statele complotatoare de ieri, ca şi cum aceste state ar fi devenit dintr-o dată revoluţionare. Însă pot să recunosc că în com

1 Titlul vol. II din trilogia Vers l'autre flamme – vezi între banchet şi… p. 399, n. 2 (n. Red.).

2 faire volte-face = a-şi schimba radical convingerile (n. Red.).

Baterea Sovietelor de acum cinci ani, m-am condus mai mult de sentimente decât de o ideologie cronicăresască pro- priu-zisă. N-am înţeles că trebuie să sacrifice una sau două generaţii de muncitori pentru ca dogma socialistă să fie satisfăcută în litera ei.

T.S. Şi acum, d-le Istrati, am dori, prin bunăvoinţa dvs., să cunoaştem Mediterana, privită prin lentilele situaţiei din vremea când eraţi fotograf ambulant pe Coasta de Azur.

P.I. Cu mai multă emoţie artistică am privit această coastă feerică a Mediteranei pe vremea când ceream pe Promenade des Anglais să mi se dea o bucată de pâine…

Eram omul care nu-şi dădea încă seama că adevăratele lui suferinţe morale de-abia aveau să înceapă în ziua când viaţa îi smulgea din mâini aparatul de fotograf ambulant şi-i oferea condeiul…

Coasta de Azur era, pe atunci, o nouă cucerire a picioarelor mele neobosite şi a ochilor mei însetaţi de lumini şi culori… De-abia luam în seamă că odaia în care dormeam avea ploşniţe şi că nu în fiecare zi puteam să-mi satur stomacul… Pe atunci mai credeam că-mi fac visuri de viitor. De atunci încoace, de câte ori am revăzut Coasta de Azur, deşi o vedeam în condiţii de confort excepţional, ea n-a mai apărut ochilor mei decât sub forma unei sclipitoare litografii în culori, fără suflet şi fără farmec. Excepţie, aş putea să spun, a făcut anul acesta, când timp de şase luni, ţintuit pe patul meu de boală, priveam, prin imensele ferestre ale Hotelului Savoia, imensul infinit de azur al Mediteranei. Şi iarăşi mi-a apărut nou, ca altădată, iarăşi aş fi dorit să-mi regăsesc picioarele voinice de pe vremuri şi s-o iau de-a

lungul coastei, uitând toate amărăciunile care se cuprind în cei zece ani de literatură, care m-a despuiat de toate scumpele iluzii. Aş fi vrut să redevin omul de altădată, fără pâine şi fără tălpi la ghete, dar cu plămâni mai zdraveni şi cu mai multă încredere în oameni…

T.S. Ce părere aveţi despre romanul românesc, atât de afluent în ultimul timp?

P.I. Nu-l cunosc îndeajuns, dar observ un lucru: cartea românească bună sau bunişoară, aşa cum o vedem ieşind din librărie, întâmpină o masă de cititori cum n-am cunoscut înainte de război. Un fenomen îmbucurător, indiferent de ce s-ar putea spune despre romanul românesc.

T.S. Cum vedeţi Revista Scriitoarelor şi Scriitorilor Români?

P.I. Cred că este o străduinţă onorabilă, lăudabilă, mai ales în ţara noastră, pentru a crea o atmosferă literară şi artistică în special în lumea feminină, prea puţin aptă preocupărilor frumos-intelectuale.

T.S. Proiecte literare pentru viitor?

P.I. Am în lucru două volume care fac parte din seria „Viaţa lui Adrian Zografi”: se numesc, amândouă, în lumea Mediteranei. Unul e gata şi e prezentat Editurii Rieder. Al doilea cred că-l voi termina în curând.

PETRE BELLU: APĂRAREA ARE CUVÂNTUL1

Cu apariţia romanului Apărarea are cuvântul, un povestitor unic răsare pe neaşteptate la orizontul literelor româneşti moderne: Petre Bellu.

Cine a auzit vreodată de acest nume? Nimeni. Unde s-a publicat cândva un rând de el? Nicăieri, nimic. Un anonim total.

Nici nu se putea să fie altfel.

Petre Bellu nu mai e un june plin de iluzii, nu face parte din categoria tinerilor debutanţi care au avut norocul să aibă, dacă nu „rude”, cel puţin vreun prieten „la Ierusalim”, la acel Ierusalim al literelor care e mai zăvorât decât o fortăreaţă şi în care nu pătrunzi decât adus de mână de către… „un paşă” sau „beşleagă” 2 al acestei fortăreţe.

1 Datat Bucureşti, iulie 1934, textul a prefaţat romanul lui Petre Bellu (n. I.U.).

Versiunea franceză a prefeţei, „Pana’it Istrati nous présente un nouveau Grand Meaulnes”, semnată de D.A. Dospinescu, a apărut postum în Les Nouvelles Littéraires, 19 mart. 1938 (n. Red.).

2 beşleagă – căpitan de soldaţi de cavalerie turci, ce serveau drept curieri domneşti sau jandarmi (n. Red.).

Nu, n-a avut acest noroc. Şi totuşi… Curios lucru! Bel- lu e un familiar nu numai al vieţii literare româneşti, dar chiar al culiselor acestei vieţi. Deşi veşnic fără franc în buzunar, el citeşte tot ce apare şi ştie tot ce se spune la Corso ori la Capşa, unde cred că n-a pus piciorul niciodată. Ceva mai mult: deşi lipsit de îndrăzneală, strivit de viaţă, rebegit şi… „efasat" 1 (cum ar scrie un gazetar român fran- ţuzoman), Bellu cunoaşte personal şi e cunoscut de majoritatea pontifilor literelor noastre. Nu e aşa, Arghezi, Galaction, Lovinescu, Cocea?

Şi eu îl cunosc pe Bellu din 1925, când m-am întors în ţară după o absenţă de zece ani. Iar de atunci, deseori am avut prilejul să-l revăd. Căci Bellu, departe de a fi un om care ştie să se insinueze, are darul de a-ţi răsări în cale şi de a ţi se face simpatic tocmai în clipa în care ai fi dispus să asculţi pe cineva vorbindu-ţi de ceva, de una ori de alta.

Cum se face atunci că autorul romanului de faţă n-a putut să-şi găsească un naş simandicos care să-l prezinte publicului cititor zis „bun", prin mijlocirea unei edituri zisă „bună", şi s-a văzut omul nevoit să cadă tronc în spinarea dlui Mar- ton Hertz, editor zis „rău", care va avea meritul de a-l fi descoperit prin propriile mijloace şi de a-l fi prezentat publicului său cititor zis tot „rău", un public cititor care cuprinde cam între 15 000 şi 70 000 de cumpărători mai mult sau mai puţin amărâţi?

Cum se face că Bellu nu m-a găsit nici pe mine, care sunt aşa de uşor de găsit şi care bucuros aş fi umblat cu el de hăţ vreo cinci ani, din editură „bună" în editură „bună", până ce, la sfârşit, plictisiţi amândoi, am fi descoperit, poate, un astfel de editor „bun", care s-ar fi milostivit să-mi editeze finul de hatâr, trăgându-l în 2000 de exemplare şi neplă- tindu-i o para chioară? (Căci trebuie să adaug, în paranteză, că dl Marton Hertz a avut curajul şi omenia de a-i plăti lui Bellu vreo 10 000 de lei înainte chiar de a-i pune cartea în

1 a efasa [< fr. Effacer] = a trece neobservat; a sta în umbră (n. Red.).

Vânzare, precum şi de a-i garanta alţi 10 000, care vor permite pustiitului autor anonim să-şi încerce norocul, scriind mai departe.)

Da, la început m-am întristat şi mi-am zis că năprasnică trebuie să fie

prăpastia care ne desparte pe noi, scriitorii consacraţi, de lumea anonimă care ne citeşte, din moment ce un debutant răsărit din această lume, ba chiar un debutant care ne cunoaşte, care unora ne este oarecum prieten, n-a putut să afle la noi sfat şi îndrumare şi a fost nevoit să bâjbâie ca orbetele, deşi fătase una din acele opere de artă care se impun de la prima pagină chiar în ochii celui mai puţin binevoitor dintre noi aceştia, care suntem adesea solicitaţi să dăm o prefaţă unui necunoscut.

Mi-a părut rău, dar apoi mi-am dat seama că debutul lui Petre Bellu nu putea să fie altfel, ba chiar că e bine aşa cum este.

*

în lumea cititorilor casei de editură Ignat Hertz1, Bellu e în lumea lui.

Fiu de mici negustori, săraci de felul lor, apoi sărăciţi, iar la urmă căzuţi în mizerie, mai ales din cauza tuberculozei, care se instalează în căminul lor şi seceră fără cruţare. Familia lui Bellu, o familie numeroasă, a fost în întregime secerată de tuberculoză. Mureau, sub ochii lui, părinţi, fraţi şi surori, unii în floarea vârstei, alţii încă adolescenţi.

„în familia noastră, eu sunt singurul dintre copii care am reuşit să trec de 20 de ani”, îmi spune Bellu.

Ceea ce văzând, bietul băiat fuge de acasă înainte de a fi împlinit 12 ani. Fuge de moarte. Fuge în lume.

Petre Bellu e din Roşiorii de Vede. Dar de mic copil, Bucu- reştiul devine câmpul sau, mai bine zis, maidanul în care el urmează să descopere viaţa. Pe-acasă nu mai dă cu anii,

1 Ignat Hertz, fondatorul editurii (n. Red.).

Şi numai atunci când e îngrozit de mizerie, dar repede îşi ia din nou tălpăşiţa când vede că acasă doar agonizanţii îl întâmpină, până la cel din urmă.

La Bucureşti, singurul oraş din ţară în care el pretinde că ar putea trăi şi „singurul pentru care face să înduri chiar cea mai neagră mizerie”, la Bucureşti, Bellu începe a învăţa meseria de tâmplar, dar sfârşeşte repede prin a se lăsa dus de acel val al declasării, al uitării de sine, pe care „lumea bună” îl numeşte vagabondaj şi-l dispreţuieşte, dar care, în realitate, e unicul fel de viaţă care merită să fie trăit, căci numai el permite omului de gândire şi de simţire să fie sincer cu el însuşi. Bellu trăieşte şi azi acest fel de

viață, ceea ce înseamnă că nu mănâncă în toate zilele.

Ce-are a face? Din fundul urgisitei lui mahalale, din chi- chineața în care își macină zilele, Petre Bellu izbucnește azi ca una din acele forțe naturale căreia nimic nu-i poate rezista. Mizeria, izolarea, boala și nepăsarea oamenilor nu l-au putut împiedica de a mâzgăli, pe niște petece de hârtie adunate de prin gunoaie, slovele uimitor de sincere cu care debutează Apărarea are cuvântul.

Nu știu dacă Bellu va fi în stare să mai scrie o lucrare de calitatea și tăria celei de față, dar știu că o povestire modernă, atât de naturală și care să te subjuge chiar de la prima pagină, nu există încă în literatura noastră contemporană, iar în cea universală, opere asemănătoare se pot înnumă- ra pe degete. Franța de după război a dat un singur roman care să aibă tonul acesta, venit din alte lumi: Le Grand Meaulnes de Alain-Fournier, dar pe autor l-a trimis în tranșee, de unde nu s-a mai întors.1 Și nici altă lucrare n-a mai rămas de la el.

Ei bine, afirm că Apărarea are cuvântul egalează, dacă nu chiar întrece Le Grand Meaulnes, mai ales în ce privește sinceritatea tonului, care dă naștere unui stil imposibil de menținut de-a lungul unei cariere literare.

1 Henri Alain-Foumier (1880-1914) și-a publicat cartea în 1913. Volumul s-a tradus în 1946 prin Cărarea pierdută; ecranizarea romanului a rulat cu titlul Marele Meaidnes (n. Red).

Asemenea opere rămân unice.

Literele românești vor trebui să [-i] fie recunoscătoare dlui Marton Hertz, editorul mult hulit care, scoțând din fundul celui mai complet anonimat o capodoperă ca Apărarea are cuvântul, a dat dovadă de un adânc simț literar și a închis pentru totdeauna gurile invidioase ale pretinșilor „editori mari”, incapabili să răspândească o lucrare de artă în straturile adânci ale publicului cititor.

PANAIT ISTRATI DESPRE ROMANUL APĂRAREA ARE CUVÂNTUL1

Primim spre publicare:

Dl Panait Istrati a trimis ziarului Facla următoarea apărare personală în chestia romanului dlui Petre Bellu, Apărarea are cuvântul, de curând apărut.

[Redacţia Gazetei]

Stimate Prietene Vinea, în n [umă] rul 12 crt al Faclei, am avut plăcerea să citesc un foarte inimos articol intitulat „Pe marginea unei prefeţe", semnat de amicul nostru C. Panaitescu, din care articol, cu multă bucurie, constatam că Facla se înscrie în fruntea ziarelor care au binevoit să primească cu toată încrederea promisiunea ce-o făceam publicului cititor printr-o prefaţă, că romanul Apărarea are cuvântul al debutantului scriitor proletar Petre Bellu e o operă de artă unică în literatura română.

Dar plăcerea mea a fost de scurtă durată, căci chiar dedesubtul articolului sus-numit, la rubrica „Bazar", un alt articol, nesemnat, făcea nişte revelaţii care, deşi [îl] priveau

1 Datat Bucureşti, 14 august 1934, articolul a apărut în Gazeta, 18 aug. (n. I.U.)

Gazeta, cotidian de seară, apărea la Bucureşti sub conducerea lui Al. Kiriţescu (n. Red.).

Pe editorul cărţii lui Petre Bellu, nu mă puneau mai puţin şi pe mine într-o postură cu totul suspectă. (Este anexat articolul, n.n.1)

Deci: dl Marton Hertz (directorul-proprietar al editurii, n.n.), făcând pentru mult talentatul Petre Bellu nişte sforţări – pe care, de altfel, le întâlnim în sistemul de publicitate al tuturor editurilor mari –, „nu face altceva decât să exploateze un talent fără experienţa negustoriei de cărţi" (se spune în articolul din Facla, n.n.).

Dacă e aşa, atunci cum rămâne cu declaraţia mea din prefaţa cărţii: că dl Hertz, cu mult înainte de a fi vândut un singur exemplar, înainte chiar de a se fi asigurat că în- tr-adevăr am să scriu numita prefaţă, „i-a asigurat lui Bellu 10 000 de lei, iar după o simplă intervenţie a mea, s-a oferit să-i asigure pâinea zilnică timp de şase luni, fără niciun angajament din partea oropsitului debutant"?

Cum rămâne cu cealaltă afirmaţie a mea, anume: că nu eu, ci dl Marton Hertz l-a descoperit pe Bellu şi l-a apreciat – pe când eu mă aflam astă-iarnă la Nisa?

Ar rezulta în cazul acesta că am minţit, înşelând publicul şi, poate, obligându-l pe Bellu să consimtă la infamia mea. Ar mai reieşi că am fost plătit să scriu această prefaţă, în care aduc elogii nu numai lui Bellu, ci şi

dlui Hertz, spunând: „Literele româneşti să [-i] fie recunoscătoare editorului mult hulit care, scoţând din fundul celui mai complet anonimat o capodoperă ca Apărarea are cuvântul, a dat dovadă de un adânc simţ literar şi a închis pentru totdeauna gurile invidioase ale pretinşilor «editori mari», incapabili să răspân- dească o lucrare de artă în straturile adânci ale publicului cititor."

Nu ştiam că dl Marton Hertz, [timp de] „ani de zile, n-a tipărit altceva decât literatură de scandal şi criminale îndemnuri care au otrăvit minţile şi înrăit sufletele tinerelor generaţii". De asemenea, nu ştiam că „Colecţia celor 15 lei" este „o colecţie de literatură ieftină şi scandaloasă".

1 Aici şi în continuare, prescurtarea n.n. Aparţine redacţiei Gazetei (n. Red.).

Aş putea chiar să afirm că am crezut tocmai contrariul – şi de aceea am adus elogii dlui Hertz. Iar convingerea aceasta, că dl Hertz face operă utilă la noi, am bazat-o, în mare parte, pe informaţiile pe care chiar Facla le-a furnizat cititorilor săi.

Într-adevăr, în numărul său de duminică, 27 mai a.e., sub titlul „Cartea românească e scumpă" 1, Facla scrie pe trei coloane (Istrati redă exact ce scrie B. V [inea], n.n.) despre „Colecţia celor 15 lei", respectiv, [despre] aportul acesteia la „cultura de sus în jos, până la cele mai umile pături ale marii mulţimi".

Dar Facla nu se mulţumeşte să aducă dlui Hertz elogii mult mai precise decât mine, ci revenind, în numărul său de sâmbătă, 2 iunie, îi ia chiar apărarea, împotriva ziarului Universul, pe tema tipăririi în Universul a „Diavolului alb" de dl Louys de Otteyza, ministru plenipotenţiar al Spaniei în Venezuela.

În acelaşi număr, sub titlul semnificativ „Tot despre «literatura de scandal»" 1, Facla scrie în continuare despre atitudinea Universului contra Editurii Hertz, care a editat un scriitor ca dl Louys de Otteyza înaintea Universului – şi că nu poate nega funcţia de orientare a Editurii Hertz (de asemenea, alte invective la adresa lui Hertz, n.n.).

Mă abţin de la orice comentarii, fiindcă presupun că numai dintr-o scăpare de vedere a putut să apară articolul2 răutăcios din Facla în 12 august, [lucru] care mă pune pe mine, mai mult decât pe dl Hertz, într-o

lumină cel puţin ridicolă, dacă nu mai rău. Căci n-ar fi admisibil din parte-mi să fiu aşa de naiv şi rău informat, încât să-l dau pe dl Bellu legat de mâini şi de picioare în ghearele unui „exploatator” pe care n-am niciun interes material să-l apăr, necum să-l elogiez, şi cu care nu întreţin decât simple raporturi de urbanitate.

1 Articolele sunt semnate de C. Panaitescu (n. Red.).

2 Titlul articolului: „Tristeţi: în marginea unei prefeţe”, semnat de C. Panaitescu («. Red.).

Dar chestia cărţii ieftine – care trebuie să fie nu numai ieftină, ci şi extrem de răspândită ca să-şi atingă scopul ei dublu: ridicarea nivelului moral al maselor şi crearea unei independenţe materiale a scriitorului –, chestia aceasta e prea importantă pentru ca intervenţia mea în cazul lui Bellu să se mărginească la întâmplarea de faţă.

Şi cum presupun că Facla nu-mi târguieşte coloanele, îmi propun să revin asupra acestei probleme îndată după apariţia prezentei puneri la punct.

Primeşte, dragă Vinea, asigurarea caldei mele prietenii.

Panait Istrati

P.S. Mulţumesc amicului meu Panaitescu pentru informaţiile asupra editorului Hertz, pe care le publică acum. Ţin însă a fi cunoscute şi acelea pe care Facla le-a publicat în mai şi datorită cărora i-am acordat dlui Marton Hertz multă încredere, stimă şi chiar un început de prietenie.

Sunt dintre acei oameni care se bucură nu când cineva trece de la bun la rău, ci contrariul, de la rău la bine.

E cazul dlui Hertz.

Îmi pare foarte rău că având norocul lui Petre Bellu în ce priveşte prefaţa lui Romain Rolland, n-am avut şi celălalt noroc: de a fi editat şi colportat de un Marton Hertz francez. Aş fi avut şi eu azi măcar o casă în care să-mi odihnesc ciolanele, aşa cum, poate, o s-o aibă Bellu. ^

„BINEFACERILE CĂRŢII PROASTE” 1

I

Titlul acesta e al dlui D.V. Barnoschi, de aceea îl pun între ghilimele. El a ilustrat un lung şi extrem de interesant

1 Apărut în Fncla, 23 aug., la rubrica „Discuţii şi păreri”. Sub acest titlu

s-au tipărit trei articole în numere succesive ale publicaţiei (n. LU.).

Articol, apărut în Adevărul de la 15 mai a.e., cu prilejul acelei farse pe care oficialitatea noastră o joacă anual atât publicului, cât şi scriitorilor, şi care se numeşte „Săptămâna cărţii”.

Dacă îmi însuşesc un moment acest titlu nu e fiindcă aş fi cu totul de acord cu Barnoschi – şi nici că aş avea de gând să combat „cu ferocitate” ideile exprimate de d-sa aco lo, aşa cum se întâmplă, cam de regulă, între mânuitorii de condei când vor ori să se congratuleze, ori să se scarmene recipoc. Nu! Eu îl accept aici numai fiindcă în jurul lui se poate încinge un frumos danţ cărturăresc în contradictoriu, un contradictoriu care uneori te apropie, ba chiar te confundă cu intenţiile amabilului confrate, alteori te îndepărtează până la antipodul părerilor lui; nici într-un caz însă nu te transformă în ţopârlan „literar”, adică în polemist necuviincios şi de ieftină ironie.

Şi fiindcă veni vorba de astfel de discuţii cărturăreşti, fie-mi îngăduit mai întâi să mă tângui puţin pe seama aceasta, cu speranţa că multă lume de treabă ar putea să-mi dea dreptate.

Dl D.V. Barnoschi, îndrăznesc eu să cred, e unul din prea rarii scriitori din vremea noastră cărora le mai arde să menţină critica ideilor frumoase la înălţimea tonului unor Gherea, Maiorescu sau al ultimului lor confrate supravieţuitor, actualmente retras, dl Ibrăileanu1. Cred aceasta, bazându-mă nu atât pe puţinele slove scrise în felul sus-numit de autorul delicioasei A suta necredinţă2, ci mai ales bănuind cât de bogată ar fi contribuţia sa la o astfel de obştească frământare a ideilor fecunde, dacă am fi avut şi noi norocul să fim contemporanii unei pleiade de cugetători mai puţin preocupaţi de blidul de linte sau, în orice caz, îndrăgostiţi şi de gânduri înalte, aşa cum au fost unii scriitori, ca şi o respectabilă elită de cititori din trecut, aproape cu toţii

1 După apariţia romanului Adela (1933), care i-a adus Premiul Naţional, Garabet Ibrăileanu (1871-1936) a trăit retras (n. Red.).

2 Volumul lui Barnoschi a apărut în 1933 (n. Red.).

Adormiţi întru Domnul o dată cu izbucnirea războiului mondial, acest sângeros „asfinţit de oameni”.

Aş putea adăuga că, în slujba unor asemenea gânduri ne-ar mai trebui şi

o solidă tribună, adică două: cea de hâr- tie şi cea de lemn, ambele deopotrivă de libere în spiritul lor, deopotrivă de nesecătuite de o cenzură oficială, umilitoare, ca cea de azi. (Majestate, datu-ne-ai nişte Fundaţii Regale care ar putea răspunde la o atât de sublimă chemare, dar iată că guvernele Mariei Tale ne pun căluş, iar chibiţii literelor româneşti se amestecă prea mult acolo unde nu le fierbe oala, umplând văzduhul cu zadarnica lor flecăreală.)

Da, ne-am mai putea plânge că n-avem unde cuvânta cu distincţie şi cu nobilul folos obştesc, dar mă întreb dacă n-ar fi locul să aplicăm şi aici dictonul biologic că „necesitatea creează organul" şi că, deci, dacă n-avem organ, s-ar putea să fie din cauză că lipseşte necesitatea.

Oricum ar fi, nimic nu ne împiedică să urmăm calea uman tradiţională a dorinţei de mai bine; ba poate tocmai tendinţa spre dispariţie, ce se manifestă astăzi, a nevoii de cultură civică, sufletească, larg înţelegătoare a problemelor sociale, ar trebui să ne îndemne să insistăm pentru o nelimitată şi, pe cât cu putinţă, nepătimaşă dezbatere a sentimentelor şi ideilor în artă.

În direcţia asta, dl Barnoschi este, cred, singurul nostru scriitor de azi care pare să se preteze unei discuţii cât mai întinse şi într-o formă cât mai civilizată. Nu ştiu însă din ce pricină intervine aşa de rar în publicistica gazetărească, acolo unde verbul temeinic e în aparenţă efemer, dar cât de imediat răsunător în schimb! O face d-sa din sentiment de discreţie, explicabil la un om de cultură şi care mai e şi de obârşie boierească – ori poate numai fiindcă i s-o fi pă- rând că vorbeşte în pustiu? Căci nu cred să fie şi dânsul un ostracizat ca mine, iar în ce priveşte pustiul gândurilor noastre, el nu trebuie să ne înspăimânte. De când e lumea, simţirile înalte, mai ales atunci când luptă cu prejudecăţi ori egoisme milenare, au fost rău primite de pontifii morali publici, întronaţi cenzori ai cuvântului liber. Una din aceste prejudecăţi o atacă d-sa în articolul „Binefacerile cărţii proaste".

Nu împărtăşesc toate vederile din acest articol. Spre nenorocul meu, ajung la un moment dat, eu, plebeianul, să gândesc „reacţionar" acolo unde dl Barnoschi, aristocratul, gândeşte ca cel mai democratic scriitor. Dar în punctul capital al tezei sale, care e problema popularizării tiparului, dl Barnoschi are cea mai neprecupeţită dreptate: „Un mediu de lecturi inferioare este mai prielnic răspândirii cititului decât mediul cu desăvârşire

lipsit de lecturi”, spune dânsul în chip lapidar.

Ferindu-mă să prea polemizez cu dl Barnoschi, care trebuie să ştie mai multe decât mine, voi căuta să mă sprijin şi pe d-sa, luând la rându-mi apărarea, nu atât a cărţii proaste, cât a dreptului fiecăruia de a citi ce-i place, ca şi a editorului de a tipări ce-i convine, în marginile legilor, mai ales atunci când răspândeşte gustul de citit fără să ceară nicio pomană statului, aşa cum fac lefegiii cenzori şi bugetivori ai pretinsei noastre culturi oficiale şi pseudomorale.

II. DESPRE CITITORUL BUN ŞI CITITORUL RĂU1

Am spus în articolul de ieri că, polemizând un moment cu prietenul Barnoschi, am să fac uneori figură de „reacţionar”. Prefer să încep cu această figură, afirmând următoarele:

Cartea proastă, cititorul prost şi editorul care umple lumea cu prostii sunt o calamitate pe capul acelei părţi a omenirii care vine la citit fără ajutorul „literaturii” poliţiste, criminale ori pornografice. Consider ca o nenorocire, care duce omenirea azi şi va continua s-o ducă încă la multe catastrofe sociale, fatalitatea care a forţat mâna societăţii umane, făcând-o să creeze, la un moment dat, învăţământul primar obligatoriu pentru toată lumea. Ceva mai mult. De când cu apariţia radioului şi cu tirania pe care el o exercită asupra

1 Apărut în Facla, 24 aug. (n. I.U.)

sutelor de milioane de ascultători, îmi pare rău că trei sferturi din omenire nu e complet surdă.

Creangă al nostru nu este un ţăran, nici reprezentantul ţărănimii, aşa cum pretind papagalii literelor noastre, ci un geniu popular şi reprezentantul elitei umane ieşite din colibă. Dacă Creangă ar fi fost furat din leagăn şi crescut de un prinţ indian, aceleaşi poveşti populare le-ar fi scris şi acelaşi farmec de vorbitor glumeţ ar fi avut. Naşterea şi mediul, am spus-o şi altă dată, nu [îl] modifică decât pe omul inferior. Pe pielea celui superior nu lasă nicio urmă.

Iată de ce cred eu că şcoala primară obligatorie nu e, în nouă cazuri din zece, decât o fabrică de proşti cu carte. Iar liceul şi universitatea, pentru toţi cei care pot să treacă prin ele, sunt în aceeaşi proporţie nişte fabrici de şmecheri culturali şi politici. Ei [îi] înlătură de la carte, de la cultură, pe

aproape toţi cei 10 la sută născuţi pentru carte, pentru cultură. Graţie acestor şmecheri, democraţia, care ar fi trebuit să fie modelul desăvârşit al formei sociale de guvemământ, a devenit o scârbă morală şi un pericol social. Graţie tot acestor 90 la sută de „cititori” şi de posesori de urechi de măgar pentru radio, mica omenire a celor 10 la sută se vede gratificată cu întreaga gamă a dictaturilor infernale, de la extrema stângă la extrema dreaptă, a căror asuprire nu o merită.

Căci un lucru trebuie înţeles o dată pentru totdeauna, măcar la vârsta de 50 de ani, anume: tot ce se ridică deasupra stomacului şi a sexului iese din competinţa a nouă zecimi din omenire şi devine o sublimă facultate a unei elite umane, o elită creatoare şi alta consumatoare: adică Creangă şi înţelegătorii lui Creangă, adică toţi aceia care ar fi venit la carte, chiar dacă şcoala primară, în loc să fie obligatorie, ar fi fost împrejmuită cu un brâu de foc sau cu un zid chinezesc.

*

Şi totuşi, ar putea să obiecteze dl D.V. Barnoschi, d-ta însuţi ai ajuns la cartea bună începând prin a o citi pe cea proastă.

Foarte adevărat, aşa cum e adevărat pentru mai toată lumea, chiar pentru „lumea bună” – o afirmă cu tărie înaintea mea dl Barnoschi, care a crescut în acea lume. Dar tocmai fiindcă e aşa, sunt atât de încredinţat că nu datorez nimic lecturii proaste şi că aş fi putut să mă dispensez de următoarele romane, pe care le-am înghiţit între 12 şi 16 ani: Inchiziţiile Spaniei, împărăteasa Caterina II-a a Rusiei, Majes- tatea sa Banul şi Alteţa sa Amorul, „Dora sau fiica asasinului” (foileton în Universul), Dreyfus în Insula Dracului, Rocambole. ([îi] las la o parte pe Dumas-tatăl, Georges Ohnet1 etc., care nu pot fi puşi în rând cu ceilalţi. De asemenea, nu vreau să [-i] înjosesc pe admirabilii noştri haiduci.)

Din această „literatură” nulă am ieşit ofensat şi cu pică pe societate. La vârsta de 16 ani, când pentru întâia oară ochii mei au căzut pe o carte bună (era, mi se pare, Graziella de Lamartine), m-am simţit ruşinat, înjosit în propriii ochi. Imediat am rupt completamente „cu prostiile” – şi numai într-un an am devorat aproape tot ce am găsit mai de seamă, original şi traduceri, iar mai târziu, „Biblioteca pentru toţi” mi-a fost carte de căpătâi. (Adaug aici, cu titlu de document, spre ştiinţa editorilor de cărţi bune şi

ieftine, dar urât editate, cum e în clipa asta cazul cu Apărarea are cuvântul de Petre Bellu, că de câte ori mi-am putut plăti o carte în ediţie frumoasă, am preferat-o celei prost tipărite. Cu înduioşare îmi amintesc că prima „carte frumoasă” cu care am început să-mi fac şi eu o „bibliotecuţă” a fost Quo vadis, care apăruse, cam în acelaşi timp, în ediţie scumpă şi în „Biblioteca pentru toţi”.2 La fel procedau, când aveau un ban, toţi acei muncitori luminaţi, cunoscuţi mie, de pe la începutul acestui secol. La fel trebuie să se procedeze şi azi: cartea urât editată nu se cumpără şi nu se păstrează de către cititorul

1 Georges Ohnet (1848-1918), ziarist, dramaturg şi romancier francez (n. Red.).

2 Referire la romanul lui Henryk Sienkiewicz, apărut în 1894. Istrati menţionează ediţia ilustrată, apărută în traducere nesemnată, f.d., la Editura Librăriei Universale Alcalay, Bucureşti (n. Rect.).

Luminat decât atunci când nu poate să facă altfel, căci orice lector bun este şi puţin bibliofil.)

Faţă cu această descoperire a literaturii adevărate, m-am întrebat la acea epocă a vieţii mele: De ce or fi existând idioate- le romane în fascicole? Şi de ce erau aşa de rari acei care puteau să se dezbare de ele, ca de onanie, trecând la artă şi gândire?

Mai târziu am înţeles şi [i-] am împărţit pe oameni în trei categorii:

1. Omul care începe cu lecturi proaste, dar repede descoperă cartea bună şi rămâne la ea.

2. Omul care îşi începe şi îşi sfârşeşte viaţa cu romanul în fascicole. Din literele frumoase, acesta n-ajunge niciodată să priceapă o iotă.

3. Omul care nu citeşte nimic. Acesta se întâmplă uneori să ajungă doctor, inginer, mare financiar, avocat sau să devină muzicant cu faimă, pictor, sculptor – şi totuşi, în materie de delectare spirituală, să rămână toată viaţa lui la jocul de table ori la „toci” 1.

Ei bine, numai pentru omul de categoria întâi merită să existe lumina tiparului. Ceilalţi doi ar putea să rămână în beznă, fără ca vreo pagubă să se producă pe pământ. Dimpotrivă, toate ar merge mai bine, căci:

Uşor conduci pe-un om netot,

Dar mai uşor pe-unul cuminte;

Pe-un semidoct, nici tu, părinte,
Nici zeii cerului nu pot.2

Pe-un „semidoct"! Ca şi cum ar fi aşa de uşor să fii un semi, dar chiar şi [un] sfert de „doct"! Aici e vorba de prostul în toată legea, prostul cu carte. Şi pe acesta nu-l conduci tu, ci el te conduce. El e acela care umple liceele şi universităţile şi formează parlamentele şi guvernele, el ţine omenirea în sclavie, el este azi extremist de dreapta, extremist de stânga ori democrat profitor.

1 toci – joc de cărţi (n. Red.).

2 Vezi Scăpare de codei, p. 205, n. 1 (n. Red.).

Dar mi se va spune: Referindu-ne pentru moment numai la problema omului din popor care alege între romanul nul şi cârciumă, nu e oare mai bine ca el să citească toată viaţa Contesa cu buricul albastru decât să bea?

În felul acesta pusă chestiunea, da, e mai bine.

S-ar putea totuşi şi aici aduce o îmbunătăţire. În numărul viitor al ziarului, am să spun cu ce cred eu că s-ar putea înlocui această lectură zadarnică.

III. DESPRE ROMANUL DE AVENTURI ŞI EDITORII ACESTUI ROMAN1

Cartea proastă e, înainte, o fatalitate a adolescenţei: copilul care nu e destinat să rămână toată viaţa omul străin de orice fel de lectură, ci are într-însul sămânţa acelei curiozităţi care va trebui într-o zi să-l ducă la citit, n-o poate face decât pe această cale, a cărţii senzaţionale, melodramatice ori poliţiste, indiferent dacă are să rămână la ea ori are să devină mai târziu un client al adevăratei literaturi.

Fatalitatea aceasta îşi are explicaţia ei nu numai în ce [-l] priveşte pe copilul rămas la patru clase primare, dar chiar şi pe acela care intră în liceu. Căci să fim sinceri, ce emoţie putem noi simţi, între 11 şi 14 ani, citind o poezie de Emines- cu, o snoavă de Creangă sau două pagini de frumoasă descripţie a naturii de Mihail Sadoveanu? Oricât ai fi de precoce în darul cititului, tot nu poţi pătrunde subtilitatea înaltelor litere, fie ele cât de populare. E nevoie, deci, la această fragedă vârstă, de un stagiu, de o ucenicie pe care ne-o oferă numai romanul cu intrigă uşoară şi alergătoare. Acolo peripeţiile sunt simple şi se succedă cu repeziciune, aşa cum e peste

putinţă să le întâlneşti de-a lungul a 300 de pagini în romanul literar. Iar dacă mai vrem să fim şi de părerea regretatului Paul Zarifopol2, convenind că trei sferturi din literatura subtilă conţine nişte subtilităţi care te fac să adormi

1 Apărut în Facla, 25 aug. (n. LU.)

2 Paul Zarifopol (1874-1934), critic literar şi eseist român (n. Red.).

În picioare, atunci trebuie să recunoaştem că dl Barnoschi are perfectă dreptate când scrie (cu atâta blândeţe!): „S-ar părea că astăzi, de când avem multă literatură originală, acei care nu ştiu limbi străine n-ar trebui să se mai hrănească cu traduceri submediocre. Desigur că n-ar trebui, dar e hrana ce le place. Nu-i vina lor dacă nu-s încă la înălţimea literaturii româneşti; dar este vina acestei literaturi că nu se coboară spre ei. Sunt foarte ciudaţi scriitorii noştri! Scriu pentru burghezimea ce nu citeşte, în bună parte, decât franţuzeşte, dar se supără că cei mulţi, care nu le pricep filosofiile şi subtilităţile, nu le cumpără operele.”

*

Aici dl Barnoschi pune o problemă greu de rezolvat: să ne coborâm la cititorul novice.

Cum? Poate oare Sadoveanu, Rebreanu, poţi d-ta, Barnoschi, putem noi să scriem pe înţelesul rudimentar al aceluia care întârzie sau nu se poate ridica deloc deasupra senzaţionalului?

Cred că pot afirma, fără falsă modestie, că nu subtilitatea, psihologia şi filosofia sunt calităţile scrierilor mele, şi totuşi sunt departe de a fi un scriitor popular, aşa cum aş fi dorit, aşa cum ar putea să devină, de pildă, Petre Bellu, ba chiar cum este de pe acum, deşi Apărarea are cuvântul nu e un roman senzaţional, nici melodramatic, ci pur şi simplu o patetică poveste al cărei farmec stă în accentul sincer, dureros, despuiat de orice frazeologie literară, cu care acţiunea e condusă, fără şovăire, de la prima la ultima pagină.

Există însă un gen literar, unul singur, care se poate coborî la popor fără să-i exploateze naivitatea şi fără să se umilească pe el: e genul lui Jules Verne şi al lui Daniel Defoe, adică romanul ştiinţific şi de aventuri. El este inepuizabil! Astăzi mai ales, când ştiinţa şi fantasticele ei realizări pun la înde- mâna imaginaţiei noastre nişte mijloace de creaţie la care n-ar fi

îndrăznit niciodată să se gândească Jules Verne, astăzi e un mare păcat că aproape unanimitatea romancierilor de pe glob se complace într-o mediocritate de inspiraţie deasupra căreia puţine opere strălucesc.

Aceasta se explică prin faptul că, pentru a inova în genul romanului de aventuri din clasa Insulei misterioase ori a lui Robinson Crusoe, trebuie să ai nu numai înclinarea specială de rigoare, ci şi multă putere de muncă, să posezi geografia în vârful degetelor şi să fii mereu la curent cu toate descoperirile ştiinţifice. Or, marea majoritate a scriitorilor găseşte că e mai comod să facă „filosofie” decât obositoare învestigaţii. Suntem leneşi.

Cunosc o fericită şi ingenioasă excepţie: de vreo şase ani, cunoscutul romancier olandez A.M. De Jong, care a vizitat România acum doi ani, publică zilnic în Het Volk, organul oficial al Partidului Socialist Olandez, aventurile nesfârşite a doi copii care rămân mereu copii. Pe unul îl cheamă Sâr- mă, iar pe celălalt, Cocoloş-de-gumă. Ei au fugit într-o zi de-acasă, ascunzându-se pe un vapor. Şi de-atunci colindă lumea, comit toate trăsnăile, se expun tuturor pericolelor, îşi îngăduie toate plăcerile. Porţia de aventuri pe care De Jong o serveşte zilnic cititorilor lui Het Volk nu e mai mare decât un articol obişnuit al dlui Iorga. Şi totuşi, substanţa acestei porţioare trebuie să fie atât de gustată, încât acum un an, autorul, încetând de a o mai debita timp de două săptămâni, direcţia ziarului s-a pomenit cu o avalanşă de proteste şi ameninţări, ca şi cum s-ar fi prăpădit lumea.

Iată hrana literară, demnă, instructivă, amuzantă, pe care orice scriitor o datorează poporului, înainte de orice, pentru a-i forma gustul şi a-l pregăti pentru opere mai grele. Trebuie să recunoaştem că suntem incapabili să-i furnizăm o asemenea hrană. Şi atunci – cum bine întreabă dl Barnoschi – de ce ne supărăm că masa mare a cititorilor devorează literatură criminală?

*

Nu-mi mai rămâne decât puţin spaţiu ca să spun un cuvânt despre editorii acestei literaturi hulite.

Eu cred că -şi în chesti [une] a asta, campaniile ce se duc cam peste tot sunt în bună parte nedrepte şi interesate. Mi-a- mintesc ce proteste au fost la Paris când, cu vreo şapte ani în urmă, Albin Michel a cumpărat falimentara Casă [de editură] Olendorf, devenind astfel, peste noapte, proprietarul operei lui Romain Rolland, cum ar fi devenit proprietarul unor

cai de curse, de a căror opinie nu te sinchiseşti. Cu toate astea, Albin Michel, editorul care s-a îmbogăţit cu literatura de 1,75 de franci a revolverului şi sânilor dezveliţi, s-a dovedit om înţelept, tipărind imediat un Jean-Christophe în cinci volume de mare lux, cu gravuri în lemn de Frans Masereel, care l-a costat o avere. De-atunci, cine n-ar vrea să fie editat şi lansat de Albin Michel, omul care are numai dispreţ pentru literatura „bună" şi declară oricui, în faţă, că el face bani numai cu pornografia!

Şi apoi, să fim drepţi: unde este editorul martir care să vrea benevol să-şi risipească averea, editând fleacuri literare? Aş dori să mi-l arate cineva pe acest sfânt. Atunci de ce să pretindem de la editorul cărţilor proaste ce nu putem cere nici celui de cărţi bune? Acesta din urmă e, de multe ori, un om de gust şi de cultură, care se mai poate mulţumi şi cu laurii culeşi de pe urma unui faliment datorat sacrificiilor făcute cu editarea cărţilor „bune"; apoi, el se mai înfruptă deseori şi din traista subvenţiilor oficiale, pe când editorul romanelor senzaţionale e numai un om de afaceri. El nu aspiră nici la cinste, nici la subvenţii – şi nu cere decât să-l laşi în pace.

Ah, ştiu: el mai e urât şi fiindcă, atunci când lansează o carte, se dedă la o reclamă „desfrânată", care face ca această carte să se găsească în zeci de mii de mâini numai în cî- teva zile. Ei bine, la capitolul acesta, prefer să tac pentru moment, căci dacă aş spune tot ce gândesc, [i-] aş supăra pe mulţi dintre confraţii mei, cărora le curg balele după un astfel de „desfrâu".

ACUM 11 ANI LA SAINT-MALO1

La 15 august 1934 s-au împlinit 11 ani de la publicarea primei mele povestiri, „Kyra Kyralina", în revista Europe.

Pe-atunci eram un om fericit. În primul rând, fiindcă mă bucuram de o sănătate mai bună decât cea de astăzi şi nu aveam griji copleşitoare. Eram fericit, apoi, fiindcă – fotograf ambulant liber şi voios – scrisesem Kyra şi credeam că am făcut o gaură în cer. În sfârşit, aveam o prietenă al- saciană2, care era hotărâtă să împartă cu mine viaţa de fotograf ambulant, ceea ce nu-i puţin lucru.

Era prin iulie când, înarmat cu un straşnic aparat à la minute / „la minut" / şi având [-o] lângă mine pe curajoasa mea tovarăşă, luai mai întâi drumul lui Bagnoles-de-l'Orne; dar şederea mea în această staţiune de varicoşi, unde cidrul este excelent şi pădurea, nesfârşită, a fost de scurtă

durată. Pricina n-a fost cidrul, ci pădurea. Ea îi plăcea prea mult prietenei mele. Din păcate, această chemare o stăpânea mai ales în clipele când „fotografia" mea, scoţând-o din sărite mai mult ca de obicei, îmi făcea una din acele scene adorabile care fac, la rândul lor, farmecul vieţii de boem. Atunci îi plăcea să dispară în pădure, unde îmi era cu neputinţă s-o regăsesc, chiar după câţiva kilometri de mers şi câteva ore de strigăte, de pe urma cărora rămâneam răguşit trei zile. Când se lăsa noaptea, fireşte, prietena mea venea înapoi, căin- du-se şi mai îndrăgostită ca niciodată, ceea ce mă îmbăta de fericire.

„Orice-ar fi", mi-am spus eu după ce trecu o săptămână, „trebuie să plec, să-mi văd de meserie în alte părţi: la şes, la câmp deschis, unde prietena mea să poată fi văzută de departe, când s-ar întâmpla să dea strechea într-însa."

1 „II y a onze ans à Saint-Malo" a apărut în Marianne (Hebdomadaire politique et artistique), 15 aug. Versiunea românească s-a publicat în Cinci Lei (Gazeta noastră ilustrată de familie / Editura Hertz), 15 sept. (n. I.U.)

2 Anna Munsch, cu care se căsătorise la Paris în 8 iulie 1924 (n. A.T.).

Şi iată-ne la Pontorson, apoi la Mont-Saint-Michel. Fiindcă îmi câştigam bine existenţa la Bagnoles-de-l'Orne, mă hotărâi să locuiesc chiar în Mont / „munte" /, cu toată scum- petea de acolo, şi să nu fac nimic timp de două zile. Vizitarăm grozăviile istorice ale ţinutului, mâncarăm omlete à la mère poularde şi contemplarăm fluxurile ziua şi noaptea. În urmă, pusei mâna pe aparat şi începui să-i „împuşc" pe englezii care doreau să aibă une photo souvenir a trecerii lor prin Mont-Saint-Michel.

Prima zi, totul merse de minune. „Trântii" o duzină de clişee şi băgai în buzunar vreo 100 de franci. A doua zi, prietena mea fu apucată de o criză de nervi. La amiază mă părăsi brusc, lăsându-mă să mă descurc singur.

Nu mi-am făcut sânge rău deloc. De pe culmea muntelui, unde-mi alesesem loc să lucrez, urmăream cu privirea silueta blândei mele prietene, care-şi plimba melancolia pe goliciunea nisipoasă a ţinutului.

„Aşa", îmi spuneam. „Aici nu mai ai păduri ca să dispari: eşti nevoită să te mişti sub ochii mei, ca un peşte în borcan."

Mă gândisem chiar să-mi cumpăr o lunetă, ca să-mi dau seama mai bine de ceea ce poate face o femeie furioasă cu fiinţa ei atunci când se află

într-un pustiu.

Dar a patra zi de la sosirea noastră, cum prietena mea se supărase pentru a doua oară şi se depărtase de munte, gata s-o pierd din ochi, un călugăr, iniţiat din vreme în bucuriile mele casnice, îmi atrase atenţia asupra primejdiei în- nisipării, de pomină în acest ţinut, la care se expunea prietena mea dacă avea să-şi continue plimbările ei imprudente în timpul fluxului. Această înştiinţare mă umplu de groază. Ziua următoare părăsii muntele.

Plecarăm la Saint-Malo.

Aici, nici pădure, nici nisipuri ucigătoare. O plajă uriaşă – sau mai curând două, ba chiar trei, erau semănate de la Paramé la Dinard, ţinând în sânul lor lumea cea mai pestriţă. Oamenii se mutau de pe o plajă pe alta cu cea mai mare uşurinţă, fără alt scop decât acela de a [-i] face să creadă pe cei ce rămâneau că, dacă părăseşti plaja după trei zile, o faci fiindcă eşti bogat şi-ţi plac schimbările.

Traserăm la un mic hotel din Paramé şi ne încercarăm norocul pe această plajă, dar fără succes. Prea mulţi fotografi şi prea puţini clienţi. Nu în fiecare zi izbuteam să scot cheltuielile de cameră şi hrană, care erau mari. În afară de asta, un blestemat de tramvai cu aburi, un fel de mastodont antediluvian al mecanicii, trecea tocmai pe sub ferestrele mele, şuierând, sforăind, scuipând şi zguduind tot oraşul în hodorogeala stăpânitoare a tonelor lui de fierărie scoasă din ţâţâni. Purtând pe umeri aparatul cel greu, de la un capăt la celălalt al plajei, mă întorceam seara acasă mort de oboseală. Şi cum mă sculam devreme ca să încerc să prind vreun client printre primii veniţi pe plajă, nevoia de a dormi mă copleşea îndată ce mă aruncam în pat, după cină, dar nu era chip să închid un ochi mai înainte de 1 dimineaţa, când monstrul se oprea din goana lui nesăbuită.

Iată cum, după ce se încheie prima săptămână de şedere, ne îndreptarăm spre celălalt capăt al oraşului, să ne căutăm liniştea chiar sub zidurile lui Vauban. Aici, nicio locuinţă cu preţ modest. Am fost nevoiţi să ne mulţumim cu un fel de magazie, plină de mobile aruncate talmeş-balmeş, şi care ne fu lăsată pe 10 franci noaptea. Noaptea, nu ziua. Căci nu aveam dreptul să venim acasă decât seara şi nici să ieşim dimineaţa mai târziu de ora 9. Pe deasupra, folosirea uşii ne era interzisă, deoarece acest lucru [le] stingherea nespus pe gazdele noastre. Intram şi ieşeam pe o fereastră care

răspundea în curte.

Mă aşteptam ca prietena mea să-şi iasă din sărite. Priveam întristat spre zidurile acelea groaznice, pe care tovarăşa mea nu avea să întârzie să le aleagă ca loc potrivit pentru dispariţiile ei răzbunătoare şi care ofereau tuturor plăcerea de a-şi rupe gâtul cu prilejul plimbărilor făcute pe înălţimile lor. Spre marea mea nedumerire, nu fu nimic din toate acestea. Ea râse chiar din toată inima şi găsi caraghioasă această ciudăţenie a proprietarului nostru, care nu se dădea înapoi de [Ia] a-şi închiria ultima încăpere „liberă”, dar care îşi obliga locatarul să circule pe fereastră.

„Se vede bine că ne aflăm într-un oraş de foşti corsari!”, spusei eu, aşa, ca să bârfesc niţel şi să stârnesc curiozitatea prietenei mele, care se înnebunea după poveştile cu bandiţi.

Nu se putea ca ea să nu se înfioare la gândul că aveam să ne culcăm sub acelaşi acoperiş cu nepotul unor corsari.

„Fac rău oamenii ăştia?”

„Femeilor nu… şi nici fotografilor ambulanţi.”

Avui o săptămână bună de lucru şi de linişte. Nu câşti- gam mult, dar pe timpul acela, fericirea mea era să hoinăresc cu încântătoarea mea prietenă, dacă se putea, fără să ne ocărâm. Toată săptămână fui copleşit, nu altceva, şi-mi dădui seama că datoram această fericire acestui urmaş de corsar, gazda mea.

Chiar aşa. El era cea mai bună distracţie pentru prietena mea când, după ce săream pe fereastră, pe la ora 10 seara, el intra pe uşa de la bucătărie spre a ne cere chiria zilnică a cămăruţei lui. Nu şedea mai mult decât atât cât îi trebuia ca să-şi primească banii. Dar în acest minut – frate cu sfertul de oră al lui Rabelais –, maloinul ne răpea unicul şi ultimul metru cub de spaţiu pe care ni-l lăsau, ca să trăim, cele patru dulapuri din încăperea noastră. Şi prietena mea se pornea pe râs ca o nebună, variind pe aceeaşi temă:

„Ce s-ar întâmpla”, spunea ea, „dacă «corsarul» s-ar apuca într-o seară să ne istorisească isprăvile strămoşilor lui? Am muri asfixiaţi!”

Şi dă-i înainte cu hazul până la miezul nopţii.

Dar toate au un sfârşit. Într-o seară, după ce, cu mare greutate, şi-a vârât umerii şi a întins braţul ca să-şi ia banii, „piratul” spuse, pivindu-mi prietena cu doi ochi feroci:

„Râzi cam mult, cucoană!”

Asta fu tot ce spuse şi plecă, dar fu de-ajuns ca liniştea căsniciei mele să se risipească. Palidă, cu privirea spre uşă, tovarăşa mea îngâna:

„Aşadar… Nu-ţi este nici măcar îngăduit să râzi la Saint-Ma lo, atunci când eşti obligat să intri în casă pe fereastră ca să dormi într-un pat-coşciug îngropat între patru dulapuri?!”

Avea dreptate femeia. „Piratul”, de asemenea. Numai eu eram acela care trebuia, ca de obicei, să mă resemnez încă o dată, să nu am dreptate în căsnicia mea.

Încercam să îngrădesc răul, făgăduind prietenei mele că mă mut îndată. Dar spre nenorocul meu, chiar a doua zi după această întâmplare, o furtună se dezlănţui asupra ţinutului. Nici chip să-ţi câştigi traiul. Vântul, care [îi] amuza pe vizitatori, ameninţa în fiecare clipă să-mi răstoarne aparatul. Pentru a ţine piept două ore pe plajă şi a trage o duzină de plăci, trebuia o răbdare pe care n-o puteam cere alsacienei mele.

Femeie cochetă, deşi simplă croitoreasă, îi plăcea să fie curată, demnă, îngrijită. Or, vântul îi strica părul, zvârlea pete de revelator şi hiposulfit pe rochia ei de voal, umplân- du-i-o cu pete gălbui. Căci ea îmi dădea o mână de ajutor, spălând cărţile poştale, uscându-le şi predându-le clienţilor, pe care trebuia să-i caute pe plajă sau prin hoteluri. Nu mai făcu nimic din toate astea. Mă trimise la dracu'… „cu meserie cu tot”.

„Uită-te în ce stare sunt: cea mai scârboasă dintre ţigănci! Nici n-am ce să mai pun pe mine. Mă duc să-mi caut de lucru. Croitorie sau altceva. Şi dacă găsesc, să ştii că nu mă mai întorc!”

Ea mă părăsi la amiază, cu 5 franci în geantă şi fără să fi dejunat. Rămăsei pe plajă, îndobitocit, cu toate tărăbu- ţele în mână şi o privii depărtându-se, scoasă din sărite, gata să izbucnească în lacrimi şi cu adevărat nemaiavând nimic drăgălaş în înfăţişare, ceea ce este întotdeauna supărător pentru o femeie tânără şi frumoasă.

Nici eu nu dejunai. Tristeţe pentru tristeţe. De altfel, nu mai aveam decât 20 de franci… toată averea. Asta însemna chiria pentru două nopţi la „corsarul” meu afurisit.

După ce mi-am strâns uneltele, am pornit să vagabondez prin oraş. Vântul sufla mereu, furios, şi mă întrebam ce avea să se întâmple cu noi

dacă nu izbuteam să adunăm de pe plajă nici măcar cei 30 de franci zilnici, de care aveam nevoie strictă ca „s-o ducem”. Ştiam că prietena mea nu-şi va pune în aplicare toate ameninţările, deoarece, întocmai ca mine, nu putea suferi jugul muncii. Oricum, impresia pe care mi-o făcuse părăsindu-mă îmi sfâşia inima.

Tot plimbându-mă de-a lungul vitrinelor şi oprindu-mă, uneori ca un automat, să privesc fără să văd ceva, urmăream cu gândul silueta prietenei mele, o siluetă despuiată de orice farmec, cu părul vâlvoi, rochia mototolită şi murdară, aerul resemnat. Şi de astă dată mă gândii la soarta mea, care mă făcea să plătesc atât de scump raza de soare ce-mi încălzea spinoasa libertate.

Deodată, o vedenie îmi aprinse ochii. Mă aflam în faţa vitrinei unei librării. În mijloc, bine expusă, revista Europe. Coperta galbenă era încinsă cu o banderolă verde, care anunţa cu litere groase aceste două trufandale ale sumarului său:

ROMAIN ROLLAND – „Un Gorki balcanique”

PANAIT ISTRATI – „Kyra Kyralina”.

Simţii cum mi se muiară picioarele. Clătinându-mă, cu capul buimăcit, intrai, cumpărai revista şi strângând-o cu putere deasupra inimii care se zbătea nebună, mă aşezai pe terasa unei mari cafenele, cerui un „filtru” şi ţigări bune – şi citii şi recitii acel „Gorki balcanic”, vărsând lacrimi fierbinţi şi adevărate peste cuvintele unui om care dădea o nouă orientare vieţii mele. Apoi telegrafiai editorului meu. A doua zi, la amiază, primeam telegrafic cei 420 de franci, ce reprezentau drepturile mele de autor pentru „Kyra”, scurta povestire de 42 de pagini, apărută în Europe la 15 august şi 15 septembrie 1923.

[în] noaptea care urmă acestui mare eveniment din viaţa mea, fui bolnav de fericire. Nu dormii câtuşi de puţin. Mut, întorcând spatele prietenei mele, care nu înţelegea nimic nici din starea mea, nici despre acel „Gorki balcanic”, mă ţineam înlănţuit cu amândouă braţele, întrebându-mi inima, bunul meu prieten, cel mai mare duşman al meu:

„încotro mergem? Încotro mergem?”

N-am mers nicăieri.

„în lume nu poţi schimba mare lucru cu opera şi cu viaţa ta”, mi-a spus

într-o zi Romain Rolland.

MARTON HERTZ, PETRE BELLU ŞI EU1

I. UN MIC ISTORIC AL UNEI MICI ÎNTÂMPLĂRI ŞI UN RĂSPUNS CELOR INTERESAŢI2

în vara aceasta, balta noastră literară şi broscoii ei mai mari şi mai mărunţi au fost rău tulduidţi de o întâmplare banală: nr. 77 al „Colecţiei celor 15 lei” publica romanul inedit Apărarea are cuvântul de anonimul Petre Bellu.

De-abia cu prilejul acesta aflam de existenţa colecţiei sus-numite, ba chiar şi de aceea a editorului Marton Hertz. (Eu nu [-l] cunoşteam decât pe faimosul Ignat Hertz, care, ca nu mai puţin faimosul Luigi Cazzavillan3, a scos lumina tiparului din obrocul exclusiv al boiereştii cafenele Capsa de odinioară şi a răspândit-o cât a putut în straturile tenebroase ale unei populaţii îndobitocite de o patriotică laşitate seculară.)

Aflam acum că, dacă italianul Cazzavillan n-a lăsat imediat după el decât nişte viţeluşi castraţi care să-i continue opera, în schimb ungurul sau, de poftiţi, evreul născocit Hertz a trecut frânele editurii sale unui specimen de toreador.

1 Sub genericul „Marton Hertz, Petre Bellu şi eu” s-au publicat în foileton, în Cinci Lei, patru articole în numere succesive ale săptămânalului (n. Red.).

2 Apărut în Cinci Lei, 46, 20 oct. (n. LU.)

3 Luigi Cazzavillan (1852-1903) – vezi Scăpare de condei, p. 33, n. 2; incluzând în cotidianul Universul reclama, Cazzavillan a impus o nouă formulă de jurnalism (n. Red.).

Am înţeles asta ceva mai târziu, când am văzut ce poate face dl Marton Hertz cu o carte declarată „proastă” de majoritatea celor care s-au pronunţat până azi asupra ei. Am mai înţeles-o şi din vrăjmăşia ce şi-a ridicat-o împotrivă, vân- zând ca pâinea caldă o carte atât de păcătoasă.

M-am întrebat atunci ce s-ar întâmpla dacă ar intra în mâinile acestui torero al editurii româneşti o carte unanim recunoscută bună? Nu una din acele cărţi bune cum a scris Proust, bineînţeles, ci din acelea care ating universalitatea înţelegerii omeneşti, cum e Nimic nou pe frontul de vest, care, dată în vileag de vreunul dintre editorii noştri, n-ar fi trecut, dincolo

de 5000 de exemplare, nici graniţa. (E foarte adevărat că totul e relativ în materie de artă. Închipuiţi-vă că bietul Remarque ar fi colindat cu opera lui toate editurile europene, nu acum opt ani1, când, cu chiu, cu vai, a izbutit să găsească un editor care să-l lanseze în văzul unei lumi încă neorbite de mizerie, ci astăzi, când niciun editor european nu se încumetă să rişte 50 000 de lei publicitate pe capul unui autor anonim.)

Petre Bellu a căzut deci într-o epocă dintre cele mai ingrate, iar povestirea lui şi editorul ei aveau de luptat cu dificultăţi cu totul necunoscute pe vremea lui Remarque. Aşa că eu, de la început, n-am fost din numărul celor care se revoltau că Bellu îşi vânduse romanul pe numai 10 000 [de] lei. Eu m-am mirat că a putut să ia chiar şi atât, căci cunoscând bine lumea editorială, sunt convins că nicăieri nu i s-ar fi plătit această sumă la predarea manuscrisului.

*

Atitudinea mea s-a modificat însă după ce m-am hotărât să [-i] dau cărţii lui Bellu o prefaţă cu temei. Presupuneam că recomandarea mea va fi apreciată, şi cartea se va lansa cu ceva mai multe şanse de succes. Ceva, nu prea mult. Şi

1 Romanul lui Remarque a apărut, de fapt, în 1929. Versiunea românească, Pe frontul de vest nimic nou, s-a publicat în 1965 (n. Red.).

Nici într-un caz nu m-am gândit că cuvântul meu, unit la valoarea povestirii şi la lovitura de catapultă a editorului, va duce vânzarea cărţii la 65 000 de exemplare, unde se află astăzi.

Eu mă gândeam la vreo 20 000 de exemplare. Şi chemân- du [-l] pe Bellu, l-am întrebat dacă el crede că dl Hertz i-ar mai da vreo 10 000 de lei în cazul când eu aş scrie o prefaţă.

Bellu a făcut haz cu amărăciune:

„încă 10 000? Ce, nu-l cunoşti pe Marton Hertz?”

„Nu-l cunosc deloc.”

„E un egoist şi un exploatator faimos.”

Mă uitam la bietul Bellu, care a trecut prin şcoala socialistă şi a mai rămas cu credinţa că există şi capitalişti generoşi, care să se lase ei exploataţi de salariaţii lor.

M-am dus totuşi să-l văd pe dl Marton Hertz, hotărât să nu dau prefaţa

pe nimic, ci s-o rezerv unui al doilea volum al lui Bellu, la alt editor.

Am fost primit de un om care mi-a făcut imediat o dublă impresie: una rea şi una bună. Rea, fiindcă am văzut în obrazul, vocea şi mişcările lui confirmându-se reputaţia ce-o avea de capitalist… nesentimental în afaceri. Privire tăioasă. Mişcări scurte şi repezi. Voce despuiată de orice timbru care ar trece dincolo de cel uzitat în politeţea strictă. Gură gata să dea drumul invectivei. Era toreadorul.

Şi totuşi, din înfăţişarea lui Marton Hertz se mai desprindea un sentiment de amărăciune şi o sinceritate brutală, care m-au făcut să bănuiesc că, la omul acesta, nimeni n-a venit vreodată să ofere, să dăruiască ceva, ci numai să ceară, să smulgă. El s-a pomenit în avere, şi averea e un hoit din care vor să muşte toate javrele omeneşti. Sunt sigur că Marton Hertz n-a cunoscut viaţa decât sub aspectul unui maidan plin cu haite de dulăi ce-l încolţeau din toate părţile şi împotriva cărora el nu era înarmat nici cu poliţie, nici cu legi, nici chiar cu o divinitate atotproteguitoare, ci numai cu un ciomag zdravăn.

Atât şi nimic mai mult. Ei n-au avut decât banul care să-i apere. Şi banul e un ciomag foarte nesigur. Ţi-l înşfacă un dulău şi fuge cu el de îndată ce te-a surprins angajat într-o partidă de tandreţe cu viaţa vitregă. Iată de ce Marton Hertz şi toţi acei care au destinul lui nu pot fi nici buni, nici generoşi în viaţa publică, ba uneori şi în cea intimă. (Aţi văzut cum a fost tras pe sfoară David Golder şi în ce ticăloşie a murit fiindcă şi-a adorat copila, care era o paceaură1 născută din adulterul unei soţii infecte.)

*

O mică paranteză, înainte de a trece mai departe…

Consider scrisul meu singurul bun pe care mi l-a dăruit viaţa. Aş fi dorit să fac din el un sacerdoţiu. Nu s-a putut. A devenit meserie. Trebuie să trăiesc azi din el. Dar nu l-am murdărit niciodată! Laud sau înjur un om ori o idee din convingere, justă ori greşită, dar din convingere neprihănită, nu din interes. Nu pot fi cumpărat şi nu mă pot vinde din imposibilitate naturală, nu fiindcă aşa mi-aş fi pus în cap. La mine, cinstea nu e o atitudine de alegeri, ci o stare sufletească. Ea nu mi-a adus în viaţă decât sărăcie şi izolare, dar le accept fără scrâşniri din dinţi, fiindcă nu pot face altfel. Aşa că n-am niciun merit prin faptul că reuşesc să mă menţin cât mai

cinstit cu putinţă. Ba, în timpul din urmă, scrutându-mi conştiinţa mai de-aproape, am ajuns să-mi dau seama că atitudinea mea severă faţă de cei ce sunt la antipodul meu e nedreaptă şi inconsecventă, căci de multe ori am avut şi am încă nevoie de ei, de puterea lor socială dobândită în chip imoral. Or, e o aberaţie să fii cinstit cu preţul necinstei altora, adică [nici] să nu câştigi banul în mod necorect, nici să devii puternic pe căi nepermise de morală, dar să faci apel şi la banul, şi la protecţia celor care devin atotputernici pe aceste căi. Nu e îngăduit să recurgi la ajutorul lor nici atunci când acest ajutor îl destinezi uşurării aproapelui tău, mai nevoiaş decât tine. Cu alte cuvinte: ori fii ca

1 paceaură – epitet depreciativ dat unei femei de calitate îndoielnică (n. Red).

Toată lumea, ori retrage-te în pădure, ca să n-ai nevoie de nimeni!

Dar până să ating acest fel ideal de a trăi, am tot dreptul să cer cititorului acestei reviste „proaste", ca şi altuia mai simandicos, să mă creadă pe cuvânt. Dacă mă crede, îi mulţumesc. Dacă nu, pagubă-n ciuperci! Eu nu scriu pentru el, ci pentru mine.

Azi m-am decis să vorbesc despre Marton Hertz şi Petre Bellu. Mă leagă de ei un început de prietenie asupra căruia nu îmi clădesc niciun fel de iluzii. De cel dintâi mă mai leagă, de o săptămână, şi un mic contract, care nu e nicio pricopseală pentru niciuna dintre părţi, căci e vorba de reeditarea primei mele lucrări, epuizată de mult şi pe care niciun editor nu s-ar încumeta s-o retipărească. Pe cel de-al doilea îl consider pornit pe calea tuturor năzdrăvăniilor, aşa cum am făcut şi eu la început; deci departe de orice influenţă a mea.

Dar ziarele şi oamenii pe care îi credeam de bună-credinţă ne-au legat fedeleş la un loc şi vor să ne arunce într-un hârdău în care nu e drept să fim aruncaţi. Alţii se întreabă dacă nu m-am înşelat apreciind prea mult cartea lui Bellu – şi aceştia sunt cei mai onorabili. Răspunzân- du-le, sunt nevoit să mă apăr şi să-mi apăr tovarăşii de drum.

O fac aici, nu fiindcă aş fi prietenul evreilor născociţi ori nu sau al tâmplarilor, nici fiindcă vreun contract de interese materiale m-a obligat să latru ca la o gazetă de partid, ci numai pentru că aşa îmi place.

II. DESPRE CONTRACTE ŞI EDITORI1

Am început deci a [-l] cunoaşte pe dl Hertz prin partea cea mai ingrată: veneam şi eu să-i cer ceva. Nu pentru mine,

1 Apărut în Cinci Lei, 47, 27 oct. Pasajele care lipsesc au fost decupate din colecţia B.A.R., de unde a fost reprodus articolul (n. Red.).

E drept, ci pentru Bellu, dar asta era totuna. Şi apoi, ofe- rindu-i prefaţa, cum puteam eu fi sigur că el nu se aştepta să-l „împuşc" şi eu cu ceva franci? Ce serviciu i se face omului acesta fără ca el să fie plătit cu franci? [...]

în condiţiile astea, nici eu, nici d-ta, cititorul, şi nici Chris- tos n-am putea fi oameni de treabă.

Acesta este adevărul pur. Cine vrea să-l creadă, cu atât mai bine pentru el. Cine nu, sănătate bună!

Aici e locul să mulţumesc prieteneşte tuturor acelor gazete şi gazetari care [l-] au susţinut pe Petre Bellu în clipa apariţiei cărţii lui, vorbind elogios de Apărarea are cuvântul.

...dl Hertz era chit nu numai faţă de Bellu, ci şi faţă de mine. Ce mai puteam pretinde? Da, cartea se ducea glonţ, dar asta era norocul editorului. Şi dacă norocul se poate numi tâlhărie în cazul lui Bellu, cum să numim norocul editorului lui Remarque, care n-a plătit acestuia nici a suta parte din cât i se cuvenea pentru Nimic nou pe frontul de vest?

Netăgăduit, cu al doilea volum, Remarque a câştigat 9 000 000 de mărci (400 000 000 [de] lei), dar, vedeţi dvs., acest basm fantastic se desfăşura nu pe bietele maluri ale Dâmboviţei, ci pe suprafaţa întregului glob pământesc.

A fost odată... cum nu va mai fi! Şi Remarque nu mai e azi decât o amintire sentimentală. Scriitorul, meşteşugarul n-au existat niciodată. El singur spunea, după al doilea volum: „Nu mai am nimic de scris şi nici n-am să mai scriu. Nu sunt scriitor."

Astăzi, retras într-un somptuos castel din Elveţia, îşi petrece vremea scuipând în lacul în care-şi oglindeşte egoismul, căci iubirea lui el şi-o împarte între câteva automobile de lux şi câţiva câini de rasă. Umanitatea din cărţile lui n-a fost decât o sublimă... literatură! Remarque-omul e o jivină.

Petre Bellu al nostru e mult mai mititel şi mult mai mare decât Remarque. El are un suflet bun, o inimă generoasă, e un revoltat

sentimental.

Pentru aceste calităţi rare, nu pentru scriitorul din el, oricare i-ar fi destinul, m-am hotărât să intervin iar pe lângă dl Hertz, dar de data asta am lăsat sentimentalismul la o parte şi am discutat negustoreşte.

Dl Marton Hertz mi-a dovedit cu hârtii care nu erau ticluite pentru mine că, scăzând toate cheltuielile de tipar şi de publicitate, se alegea din prima ediţie cu un beneficiu net care nu se urca nici la 10 000 [de] lei, pe când Bellu lua 22 000.

Am căutat să cădem la o împăcare. Şi, mai lasă jupâne, mai dă rumâne, i-am scos lui Bellu un drept de autor de

1 leu la volum pentru tot ce se va vinde din Apărarea are cuvântul; iar pentru volumele ce [le] va produce în termen de cinci ani – şi care sunt rezervate exclusiv Editurii Hertz –, i se va plăti 10 la sută, fie ediţie ordinară, fie de lux. A mai obţinut Bellu, în contul volumului următor, o plată lunară de 4000 [de] lei cu începere de la 1 ianuarie viitor, data depunerii manuscrisului.

Acum să recapitulăm…

Bellu, dând cartea sa tâlharului Marton Hertz, s-a ales, până azi, cu suma rotundă de 65 000 [de] lei. Dar asta nu e nimic pe lângă faptul că, în acelaşi timp, Marton Hertz a făcut, dintr-o lepădătură de tâmplar, autorul cel mai citit dintre toţi autorii români actuali.

Acum hai s-o luăm pe alt drum…

Să presupunem că Bellu ar fi fost editat de cel mai mărinimos editor cu ifos literar. Să mai presupunem că ar fi avut norocul să vândă 5000 [de] exemplare a 60 [de] lei, cu 20 la sută drept de autor. Asta face 60 000 [de] lei, plătiţi într-un an. De notorietate să nu mai vorbim. S-ar fi înecat şi el în aceeaşi băltoacă literară infectă în care ne bălăcim cu toţii, mai mari şi mai mici. Ar fi fost încă un ilustru necunoscut pentru acel „public prost” – acei „proşti, dar mulţi, Mo- ţoace,” de care vorbea Barnoschi şi fără de al căror aport niciodată n-o să fim decât nişte secături literare distinse.

Dar se poate ca nici argumentul acesta să nu fie convingător ca să pledeze pentru corectitudinea comercială a editorului lui Bellu. Ei bine, în cazul acesta, iată care a fost corectitudinea comercială a Casei Rieder faţă cu mine – maison amie („casă amică”), spunea Romain Rolland.

Primul meu contract mă dădea ferecat Casei Rieder pentru şase volume, cu un drept de autor de 6,5 la sută, 7 la sută şi 8 la sută. Mi se mai acordau 5 la sută din traduceri.

Să nu se uite următorul detaliu de mare importanţă: când am semnat contractul, Chira Chiralina era deja publicată în revista Europe, cu faimoasa prefaţă „Un Gorki balcanic”, iar Casa Rieder era în posesia a opt cereri de traducere, venite de la cele mai mari edituri din lume.

Amărât, Rolland îmi scria: „în locul d-tale, n-aş iscăli! Ce-nseamnă această gâtuire a viitorului unui om? Dacă vei avea succes, ai tot dreptul să te bucuri de el, căci [îl] tragi pe dracu’ de coadă de 40 de ani!”

Am semnat totuşi, fiindcă aveam nevoie de pâine, de acea pâine neagră a scriitorului debutant, care îi îngăduie, oricum, să stea la scris. Şi am dat „casei amice” cele şase volume în trei ani.

Eram acum un scriitor european, ca să nu zic mondial. Ei, ştiţi dvs. Cât m-a plătit Rieder pe lună în tot acest timp? 2000 de franci, în care se cuprindea şi întreg venitul traducerilor!

Ştiţi cât valorau aceşti franci în anii 1924-1926? Judecaţi singuri: erau francii primei guvernări a dlui Herriot1, când se plătea 50 [de] franci dolarul, de trei ori cât azi!

Dacă i-am lua totuşi la valoarea lor de azi, înseamnă că primeam în bloc, pentru tot ce-mi produceau scrierile, 13 000 de lei pe lună, de două ori cât Bellu! Şi eram citit, pe-a- tunci, de 15 naţiuni!

Ehei, Costică! Uşor e să latri la lună când habar n-ai cum devine cazul!

1 Édouard Herriot (1872-1957), scriitor şi om politic francez: senator, deputat, ministru, prim-ministru (1924-1925,1932), preşedintele Adunării Naţionale (n. Red.).

Cazul Petre Bellu n-a reuşit până azi să [-i] scoată din rezerva lor pe criticii noştri literari atitraţi2, şi nici nu cred să-i scoată. Motivele sunt două: romanul tâmplarului este editat de Hertz, şi prefaţa, de mine. S-a unit tuşea cu junghiul!

Ar mai fi şi un al treilea motiv, dar acela e de ordin psihologic şi priveşte critica universală: criticii din vremea noastră sunt nişte oameni blazaţi, dezgustaţi şi obosiţi, atât de cantitatea, cât şi de mediocritatea verzei literare pe care sunt obligaţi s-o ronţăie zilnic ca să-şi poată câştiga o bucată

de pâine.

Au apus pentru totdeauna vremurile ideale când, la noi, un Gherea, un Maiorescu, un Ibrăileanu, oameni de temperament şi cu situaţie materială confortabilă, îşi împărţeau monopolul criticii cu autoritate, angajând savante polemici şi puricând în chip doctoral operele a o duzină de poeţi şi prozatori, mereu aceiaşi timp de un sfert de secol. Astăzi, autori şi opere răsar ca din pământ, iar criticii de pretutindeni sunt nişte sărmani intelectuali fără nicio siguranţă a zilei de mâine, mai toţi înhămaţi la nenumărate „mari organe” care le asigură existenţa şi de la care primesc „cuvinte de ordine”. Dacă, scriitor fiind, te-ai pus rău cu aceste organe, în majoritatea lor „democratice” şi „voltairiene”, te-ai ars! Vorbesc din experienţă personală, deşi n-am de ce să mă plâng, căci am fost vreme îndelungată alintatul acestor critici şi organe. În ziua în care m-am apucat să mă cert cu toată lumea, am tras peste treizeci şi unu3! Şi e drept să fie aşa. Când cineva te alintă, nu e permis să-i scuipi în obraz, oricine ar fi acela.

Dar dacă Marton Hertz şi cu mine aveam de ce să fim duşmăniţi şi ostracizaţi, ce vină are Bellu? El, din gheena vieţii lui, în loc să apară la 38 de ani cu un cuţit între dinţi

1 Apărut în Cinci Lei, 48, 3 nov. (n. I.U.)

2 atitrat [< fr. Attitré] = recunoscut; îndrituit (n. Red.).

3 Vezi mai sus, p. 153, n. 1 (n. Red.).

Şi cu un copios cazier judiciar, ca „Tata Moşu’”, a venit cu o carte! O carte proastă. O carte rău scrisă, fără sintaxă, fără ortografie, cu condamnabile şi gratuite siluiri ale limbii, cu inexactităţi psihologice, cu naivităţi idealiste şi cu tot ce mai poftiţi, dar, în fine, o carte care a bătut toate recordurile de librărie!

Eu nu sunt un democrat din cei hrăniţi la o iesle – şi cred că nici chiar democrat sadea n-am fost vreodată. Dar pentru numele lui Dumnezeu, 65 000 de cumpărători în trei luni, fie ei şi proşti să dea în gropi, fie ei buni să servească numai de turmă democratică la alegeri democratice, şi tot trebuie să conteze, să impună respect! Adică cum? Toată lumea asta, reprezentând întreaga populaţie a unui oraş de mărimea Brăilei, trebuie să fie scuipată fiindcă citeşte o carte proastă?

Farsori ai democrației confortabile și ai mirajului comunist! Lepre ale unei societăți putrede de la extrema stângă la extrema dreaptă!

*

Ce e mai trist e că, printre acești farsori și aceste lepre, s-au aventurat și oameni cumsecade, dintre care unii îmi sunt prieteni. Ei nu s-au rostit în public, dar cugetă la fel cu cei de mai sus:

„Bine, bre… Dar și Bellu ăsta al tău… Să repete de trei ori într-o frază: «eram, eram, eram»!”

„Să zică «vise» și «bunătățuri»!”

„Să se plimbe în Elveția… «pe vârfurile munților», cu un copil de mână!”

„Să are la o adâncime de «câteva palme în pământ»!”

„Să pună caii să… «rumege» iarbă!”

„Să «mute în sat o pădurice de brazi»!”

„Să spună că în satul lui «relațiile dintre flăcăi erau numai armonie și politețe»!”

Iată judecata chiar a celor mai buni dintre semenii noștri. Iată primul cuvânt cu care te întâmpină până și fratele tău atunci când, cu sufletul pe buze, cu inima înlemnită, așteptai să-ți spună că, oricât ai fi de ticălos, de prost, de netrebnic, tot ai și tu meritul de a fi scos din cârciumi 65 000 de oameni și, timp de o zi, de a-i fi ținut înlănțuiți, înduioșați până la lacrimi de snoava proastă, de basmul cu cocoșul roșu ce li-l debitezi.

Sărmană omenire! Sau, mai bine zis, nu omenire, căci omenirea cea adevărată l-a luat în brațe pe Bellu și i-a pupat zbârciturile premature.

Trebuie zis sărmani literați, sărmani intelectuali zaharisiți! Căci aceștia, nu alții, cred că Bellu și masa lui de cititori sunt buni de dat pe gârlă, fiindcă nu și-au vărsat mațele când au „mutat o pădurice de brazi” și au repetat „eram, eram, eram”!

Ei, trebuie să mărturisesc că eu, la apariția Chirci, am fost primit cu mai multă înțelegere, [cu] mult mai multă omenie decât Bellu. Și doar veneam și eu cu o franțuzească de contrabandă, un vocabular extrem de redus, o sintaxă barbară, dar… Franța rămâne tot Franța! Lăsând la o parte otreapa comunistă oficială, singura care a mârâit chiar de atunci, când mă considera „simpatizant”, toată intelectualitatea franceză, de la Romain Rolland la Léon Daudet, m-a salutat cu umană, caldă dragoste, care mi-a dezmorțit

oasele îngheţate de gerul siberian al vieţii mele de câine huiduit. Saloanele cele mai aristocrate mi-au fost deschise, iar primele care se grăbeau să-mi scrie cu admiraţie la apariţia unei noi cărţi erau ducesa-mamă de Rohan1, ducesa de Cler- mont-Tonnerre, prinţesa Murat, Juliette Adam2, Lucie Delarue-Mardrus – pe când Henri de Régnier3 şi soţia lui, care semnează Gérard d'Houville, scriau în Figaro cuvintele de stimă ce se pot citi şi azi.

1 Ducesa de Rohan era mama prinţului Karl Anton de Rohan-vezi mai jos, p. 327 (n. Red.).

3 Juliette Adam (1836-1936), om de litere francez: a fondat La Nouvelle Reime (n. Red.).

3 Henri de Régnier (1864-1936), romancier simbolist francez; academician (n. Red.).

Toate aceste glorioase mărturii, care întorc capul şi ucid sufletul, eu le-am aruncat la coş, căci am vrut să rămân om. Sunt incapabil să scot azi şi să arăt unui critic cel mai mic palmares privitor la opera mea, aşa cum au toţi scriitorii, chiar cei care ling labele lui Stalin. Iar cu smoking şi cu frac încă nu m-am sluţit, iarăşi cum fac până şi flaşnetarii literari ai planului cincinal de la Moscova, scumpi unui scrib, de profesie student, care a lătrat recent împotriva mea într-un ziar de dimineaţă, afirmând că aş fi cerut milioane Sovietelor ca să scot un ziar la Paris, eu, care habar n-am cum se face un ziar.

Milioane a cerut şi a primit Barbusse al vostru, ca să facă Monde, iar eu, după ce am ţinut la acest organ o rubrică permanentă de o pagină, intitulată „Notes et reportages d'un vagabond du monde", l-am părăsit brusc la al şaptelea număr, în ziua când [l-] am văzut cu ochii mei pe Barbusse la Moscova cerşind ţigăneşte banii lui Kalatov, directorul Gosizdat (Editura de Stat). Atunci am înţeles ce fel de revistă „independentă" este Monde.

Jos labele în faţa mea, craiule de ghindă, care te guduri de pe acum la uşa încă nedeschisă a viitoarei reprezentanţe staliniste la Bucureşti! (Rog cenzura, dacă cumva o supăr aici, să nu-mi suprime decât ultimele trei cuvinte, patru, cel mult.)

*

Un singur scriitor, pe care-l consider şi un suflet distins, a binevoit până

azi să vorbească cu curaj de cartea lui Bellu: D.V. Barnoschi. Răspunzând articolelor mele din Facla1, a revenit, în două numere ale acestui ziar2, asupra admirabilei sale formule, „Binefacerile cărţii proaste”, şi a spus pe şleau ceea ce trebuie afişat cu litere de-o şchioapă: „Un roman ai cărui cititori se numără cu zecile de mii este «carte

1 Vezi mai sus, pp. 259-269 (rt. Red.).

2 în cele din 16 şi 17 septembrie 1934; titlul articolelor: „ «Binefacerile cărţii proaste» – Doi aristocraţi: Un zugrav şi un tâmplar” (n. Red.).

Proastă de la Hertz»; când se numără cu unităţile de mii este carte «bună» (care poate fi şi proastă) de la ceilalţi editori."

Cu acest om, da, se poate sta de vorbă asupra „lenei” şi ignoranţei tehnice, care sunt reale, ale lui Bellu. Ca dânsul, şi eu cer autorului Apărării să muncească cu temei la îngrijirea stilului său. Căci dacă azi e salvat de flacăra care-i străbate şi-i susţine povestirea, mâine, când această flacără se va domoli, nimic nu-l va scăpa de la o moarte literară clasa-ntâi.

Dar cum poate să-şi închipuie Barnoschi „că pentru tâm- plarul-scriitor Petre Bellu s-a entuziasmat mai mult zugra- vid decât scriitorul Panait Istrati”? Vai ce rău mă cunosc chiar prietenii! Şi aici iar sunt nevoit să spun adevărul, punân- du-mă din nou în antipatică lumină de reacţionar. Căci zugravul a primit până azi zeci de manuscrise de la zugravi, cizmari şi alţi croitori, dar după ce le-a citit, a recomandat „autorilor” să-şi vadă de meşteşugul lor şi să fie utili societăţii, muncind cu demnitate, decât să vină să mai îngroaşe, şi ei, rândurile nulităţilor literare şi ale paraziţilor sociali.

„Romanul dlui Bellu, în paguba verosimilului şi a tehnicii, manifestă ură împotriva burghezimii, ceea ce a putut săl-l] în- cânte pe zugravul călcat în picioare de burghezie, nu şi pe scriitorul obiectiv, pe intelectualul senin.”

Protestez în numele meu şi în al… bughezimii! Am spus-o mereu şi o spun mai cu temei în cele două volume Méditerranée, care au să apară la iarnă la Paris: nici înainte n-am fost, nici azi nu sunt „călcat în picioare de burghezie”.

E oare aşa de greu de înţeles că nu clasele sociale, nu sistemele economice [îi] calcă în picioare pe oameni, ci oamenii înşişi se calcă şi se strivesc, orideunde ar veni: de sus, de jos ori de la mijloc? Oricare ar fi sistemele economice

— Sclavagist, capitalist-burghez ori socialist-marxist –, omul le face inumane pe toate, tiranice, cotropitoare de vieţi. Căci dacă ar fi altfel, apoi, în Rusia Sovietică, stăpână de 17 ani pe destinele ei, de mult ar domni numai dreptatea, mila şi omenia, pe când, în realitate, acolo domneşte cea mai groaznică împilare a omului de către om \

Iar în ce mă priveşte, să afle prietenul Barnoschi că şi înainte, şi azi, nu burghezia a fost şi este vinovată de relele de care am suferit şi sufăr mai mult ca oricând. Nu. Burghezia, simţindu-mă om capabil, mi-a întins totdeauna şi îmi întinde şi azi o punte ca să vin la ea. Nu alţii m-au împiedicat, ci eu n-am voit să fiu burghez, căci mi-a plăcut să fiu un vagabond, un om de nimic, un om care să nu fie robul unei uzine electrice, nici ca stăpân cu contracte severe, nici ca lucrător fără drept la grevă. Eu n-am nevoie de electricitate, gaz, tramvai şi apă curentă, toate servite la minut. Eu pe toate acestea le găsesc în natură – şi n-am cerut oamenilor decât să mă lase să dispun de ele pe părticica de pământ ce mi se cuvine. Atât!

Dar mai e ceva…

Nu e deloc adevărat că romanul lui Bellu „manifestă ură împotriva burgheziei". Dacă el manifestă ură, apoi ea este îndreptată împotriva cerului şi pământului, nu a burgheziei.

Bellu e, în cartea lui, un răzvrătit fără zgardă. Eroul lui principal devenise la un moment dat patron de bordel de lux, intrase în „lumea bună" a burgheziei celei mai autentice şi ar fi putut să devină senator şi epitrop de mari aşezăminte „filantropice" şi „culturale". N-a voit. I-a fost scârbă. S-a cabrat împotriva sorţii şi a reuşit să iasă din starea lui, intrând în puşcărie şi apoi în mormânt.

Iată cine este Bellu. Iată ce este Apărarea are cuvântul. Pentru asta îl stimez pe autor şi proclam sus şi tare că opera lui de azi e înălţătoare, binefăcătoare, în ciuda tuturor imperfecţiunilor ei tehnice.

Iar de editorul acestei opere, nu-i nicio nevoie, dragă prietene Barnoschi, „să ne ocupăm mai de-aproape" şi să-l… „perfecţionăm". Nu e om care să se lase strâns în corset. Dacă d-ta, eu sau vreun nou Petre Bellu vom şti să satisfacem legile care îl conduc în meseria lui de toreador al „cărţii proaste", ne va chema să colaborăm cu el, fără să-i facem niciun fel de curte

ori morală.

Dacă nu, ne va da dracului pe toţi şi îşi va vedea de drumul lui fără noi.

IV. CE ESTE ARTA LITERARĂ1

Articolul meu precedent era scris când, iată că, în Adevărul Literar de duminică, 30 septembrie, sub titlul „Povestitori", dna Izabela Sadoveanu2 vine să dea o violentă dezminţire afirmaţiei mele că amicul D.V. Barnoschi ar fi „singurul" scriitor cunoscut care a catadicsit până azi să se ocupe de „cazul Petre Bellu". Subtila curieristă literară de la Adevărul intervine în chip cu totul neaşteptat şi, în sus-citatul număr al popularei reviste din str. Sărindar, îşi spune părerea cinstit, făţiş, cu autoritatea-i bine stabilită şi fără reticenţe.

Îmi rezervasem pentru acest ultim articol să revin la cartea lui Bellu, aducând preciziuni şi lămuriri care nu-şi aveau locul în prefaţă. Pe aceasta am voit-o categorică, intenţionat sentenţioasă şi despuiată de orice frazeologie teoretică, aşa cum se vede.

Ştiam că Apărarea are cuvântul intră pe un făgaş bătut de o literatură cu totul şi pe nedrept desconsiderată: romanele senzaţionale străine. Pe nedrept. Căci examinând „Colecţia celor 15 lei", am constatat că, aşa cum e cazul şi cu alte colecţii populare de la noi, ea cuprinde şi opere de o reală valoare, dacă nu strict literară, cel puţin din punct de vedere al interesului acelui „senzaţional" care e hulit numai fiindcă e… senzaţional.

Or, nu aşa se judecă o carte „proastă". Poate ea fi proastă din o mie de motive de ordin artistic, dar mai e şi latura morală, apoi cea culturală care contează. Un roman care nu te împinge la crimă şi nu-ţi exasperează sensibilitatea eroti

1 Apărut în Cinci Lei, 49, 10 nov. (n. I.U.)

2 Izabela Sadoveanu (1873-1941), critic literar şi publicist român; a scris şi lucrări de pedagogie (n. Red.).

Că, ci numai te ţine înlănţuit prin desfăşurarea de incidente dramatice, bine ticluite, poate fi considerat un roman bun fără să fie numaidecât artistic executat. Deci el nu e dăunător sufletului acelui lector „prost", care e pe cale de a descoperi singur, aşa cum am descoperit eu şi 90 la sută ca mine, binefăcătoarea lumină a tiparului. O lumină… obscură, dacă vreţi, totuşi preferabilă indiferenţei totale faţă de citit, beznei care duce, ca o

catacombă, de la hoit la prăpastie.

Apoi, e latura culturală. Aceasta intervine în mai puţine cazuri, e drept. Nu totdeauna, ba chiar cu mare greutate, lectorul „prost” se dezbară de senzaţionalul nătâng, dân- du-şi seama că el n-a fost decât o primă etapă pe lungul drum care duce de la nimic la orbitoarea lumină a artei literare.

Totuşi, mulţi, foarte mulţi părăsesc acest stadiu şi sunt câştigaţi de adevărata literatură, aşa cum a îndrăznit s-o afirme de curând Barnoschi. Cine tăgăduieşte acest adevăr, cine contestă acest unic merit şi unică perspectivă romanului senzaţional, e ori un prost, ori un interesat.

Şi cu toate acestea, atât de băţoasă e morga „esteţilor” de cafenea, atât de răspândit, snobismul rataţilor mai mult sau mai puţin iluştri, încât ei sunt gata oricând să pornească un război de exterminare a oricărui roman care nu e perfect ilizibil şi doctoral fătat de ei. Cine nu scrie ca noi, cine nu ne citeşte pe noi, să piară de pe suprafaţa pământului! Şi cu prilejul cazului Bellu, mi-a fost dat să aud în juru-mi persoane absolut ignorante în materie de literatură, dar

— Dragă Doamne! — ieşite de pe băncile fabricilor de proşti cu carte, repetând papagaliceşte că tot ce apare la Hertz e bun de pus pe foc şi că dumnealor nu vor să [-l] citească pe Bellu numai fiindcă romanul lui a apărut în „Colecţia celor 15 lei”. Ba chiar mi s-a întâmplat să fiu eu însumi judecat cu severitate, arătându-mi avertismentul că „imprudenţe” ca cea comisă de mine când am dat „o asemenea prefaţă la o asemenea carte” ar putea să-mi compromită propria carieră literară. Sâc, Marghioalo, că ţi-ai belit nasu’!

*

De această atmosferă ostilă creată „Colecţiei celor 15 lei” îmi dădeam perfect seama când am scris prefaţa, ba chiar nici nu credeam că cuvintele mele vor găsi în presă ecoul prompt pe care l-au găsit şi atât cât l-au găsit. Presupuneam că acelaşi dispreţ ne va învălui pe toţi: colecţia, Bellu şi eu. Aşa că, în loc să explic pe larg binele şi răul pe care le vedeam în cartea lui Bellu, am procedat şi eu turceşte. Am zis: Iată o povestire minunată! Citiţi-o şi nu vă mai întrebaţi de ce e minunată.

Iar acum, când mă pregăteam să definesc calităţile acestei povestiri, iată că vine dna Izjabela] Sadoveanu şi spune aproape tot ce aveam eu de spus,

dar cu o economie de cuvinte pe care o prefer explicaţiilor mele şi cu marele avantaj că în loc s-o fac eu, o face d-sa. Iată de ce, cu toate că Adevărul Literar e o revistă care se află în mâinile cele mai umile, ca şi Cinci Lei, sunt nevoit să reproduc aici scurta cronică a dnei Sadoveanu, care mă dispensează de a mai vorbi tot eu de meritele romanului lui Bellu.

Sub titlul pomenit mai sus, dna Izabela Sadoveanu scrie:

„Fără îndoială, povestitorii nu sunt deloc în linia literaturii actuale. Dar când se iveşte un talent real din sufletul căruia povestirea izvorăşte fierbinte, curgătoare, năvalnică, bogată în fapte şi experienţă de viaţă, cititorul nu mai discută, ci se lasă dus de vraja sa. Acesta este cazul dlui Petre Bellu, cu însufleţită sa povestire Apărarea are cuvântul, apărută la Editura Hertz, «Colecţia celor 15 lei».

Scrisul dlui Bellu este făurit o dată cu şuvoiul faptelor, amintirilor, crâmpeielor de viaţă, întâmplărilor care s-au adunat parcă o viaţă întreagă în sufletul povestitorului pentru a rupe zăgazul şi a se revărsa grăbit în afară ca un puhoi de lavă, care rostogoleşte cu puterea sa oarbă tot ce întâlneş- te în cale… Este în adevăr, cum zice dl Panait Istrati, o povestire naturală care prinde cititorul cu puterea desfăşurării sale, aşa încât nu poate discuta cu sine şi cu autorul nici veracitatea faptelor, nici valabilitatea motivelor, nici calitatea sentimentelor până ce nu închide cartea.

Descrierea bordelului şi a vieţii sale intime, făcută prin prisma unui suflet de copil, aduce o notă nouă în acest subiect care, de la Jama1 lui Kuprin, a devenit subiectul de predilecţie al scriitorilor noştri tineri. Povestirea dlui Bellu atinge multe probleme mari în alegerea sa grăbită. Şocul psihologic al sufletului copilului prin descompunerea brutală a tainelor vieţii, tulburările fiziologice ce urmează, amestecul psihologic dintre iubirea de mamă şi năzuinţele sexuale, încă nelămurite, ale băiatului nevârstnic, crescut în atmosfera supraîncălzită a sexualităţii din bordel, toate aceste stări complicate sunt abia atinse în zborul iute ca o săgeată al povestirii. Ni se pare că trecem în zborul năprasnic al expresului prin bogate şi uimitoare panorame ale lumii, bănuim abia, cu imaginaţia noastră abia atinsă de cuvântul povestitorului, sentimente, patimi, impulsii şi tendinţe care duc [de] la fapte, întâmplări, aventuri, scene întrevăzute ca în lumina unui fulger, spre deznodămân- tul fatal: crima. Autorul ne

mulţumeşte curiozitatea şi plăcerea senzaţionalului, fără să ne împlinească dorinţa de a face un popas, spre a ne lămuri şi a prinde firul profund al desfăşurării briliante, variate, grăbite, fascinante a prestigioasei povestiri…

Le Grand Meaulnes a lui Alain-Fournier este, după părerea mea, cu totul altceva decât povestirea captivantă a dlui Petre Bellu. Ceea ce însă a prins absolut exact dl Panait Is-

1 Istrati citează titlul original [rus. Jama = groapă] cu care romanul lui Aleksandr Kuprin (1870-1938) a fost lansat în Franţa în 1923 – Jama: La Fosse aux filles. Versiunile româneşti s-au tradus prin Bordelul (1930) şi, resp., Bâlciul de fete (1992) – n. Red.

Trati, autorul prefeţei, este faptul că asemenea opere nu pot fi decât unice şi că stilul, ce nu se poate califica, rămâne un stil imposibil de menţinut de-a lungul unei cariere literare."

*

Acesta este tot binele ce se poate spune despre Apărarea are cuvântul. Nimic mai mult. Dincolo de ceea ce i se recunoaşte, în laconicele rânduri de mai sus, e prăpastia tehnicii, arhitecturii romanului, precum şi cealaltă păpastie, a deplinei cunoaşteri a limbii române. Petre Bellu va trebui să le umple pe amândouă chiar de la al doilea volum, dacă vrea să devină scriitor de carieră.

Bineînţeles, eu aş prefera ca el să rămână ce este, adică povestitorul obsedat care te înlănţuie şi nu-ţi mai dă răgaz să-l discuţi, nici chiar să-i tai capul; dar de când e lumea, aşa ceva nu s-a întâmplat decât legendarei sultane Şehera- zada, care ne-a dat nemuritoarele O mie şi una de nopţi, din cele 16 volume1 enorme ale traducerii drului Mardrus în franţuzeşte.

*

îmi mai rămâne acum să mă explic asupra apropierii pe care am făcut-o eu între cartea lui Bellu şi Le Grand Meaulnes.

Mi-am aprins paie în cap făcând această paralelă, mai ales după ce, într-un interviu dat Rampei, [l-] am pomenit şi pe Remarque. Chiar dna Sadoveanu crede că Le Grand Meaulnes a lui Alain-Fournier „e cu totul altceva decât povestirea captivantă a dlui Petre Bellu”.

Dacă e vorba de „captivant”, de acel captivant modern, care coboară direct din marele suflu al povestitorilor de rasă, apoi nu e deloc altceva.

Tocmai la acest „ton" m-am referit eu când am vorbit de Bellu.

1 Volumele au apărut în anii 1899-1904 (n. Red.).

Cert, nu e uşor lucru să te înţelegi cu cineva în chestiuni abstracte, chiar atunci când eşti de aceeaşi părere cu el. Aşa că mă văd nevoit să spun cum văd eu artele sufleteşti ale artei literare.

Lăsând la o parte cotineţele scrisului în proză, două sunt, după mine, formele stilului de mare clasă care dau naştere celor două genuri de artă literară, egale ca valoare, dar foarte deosebite ca ton (căci există şi în litere un ton): întâiul e forma şi genul marilor meşteri ai scrisului desăvârşit ca tehnică, arhitectură, puritate de linii, bogăţie de vocabular. E Voltaire, Anatole France. Acest stil se impune respectului nostru prin maiestatea calmului său arhitectonic. El ne învaţă să fim disciplinaţi, admiţând că nu ne mai lipseşte nimic ca putere de creaţie şi posesie a meşteşugului. El reprezintă în arta literelor seninul sufletesc. Niciun şoc. Nicio fantezie stridentă. Nicio şovăire în respiraţie.

Mărturisesc că, deşi la această formă m-am adăpat, intrând în câmpul limbii franceze, ea nu m-a fermecat peste măsură. Şi e explicabil de ce: stilul e o chestiune de temperament

— De aceea Buffon a spus că stilul „e omul însuşi". El nu e ştiinţă, el e suflet. Şi dacă sufletul îţi e senin, senin îţi va fi şi stilul, dar în cazul acesta, opera ta nu va captiva întreaga umanitate, de la vlădică la opincă, ci va rămâne cartea de căpătâi [a] celor potriviţi ei sufleteşte, a celor domoli, ponderaţi, disciplinaţi.

Or, nu asta e omenirea în imensa ei majoritate, fie ea instruită, fie ignorantă.

În omenire, zbuciumul, frământarea, patimile domnesc, dovadă că nu întâlnim în viaţă decât un om cu adevărat senin la o mie de agitaţi. Şi acestora nu Voltaire le trebuie, ci Şe- herazada.

Şeherazada, adică povestitorul, e sufletul opresat de ceea ce are de spus. Cel dintâi ne vorbea de somptuozitatea liniei, fără să ne spună mare lucru din ce-l apăsa pe suflet – şi nici nu-l apăsa cine ştie ce. Cel de-al doilea ne cucereşte nu numai cu ce ne spune, dar mai ales prin căldura cu care se destăinuieşte. Povestitorul e numai destăinuire, şi de aceea el captivează. El e singurul, în arta literară, care cap-, tivează prin sublimul sufletului.

Dar şi aici intervine o mică diviziune: dintre toate neamurile de povestitori, orientalul e acela care se revarsă ca un torent, pe când ceilalţi, deşi fraţi buni cu el, sunt într-o măsură oarecare mai stăpâni pe ei – de unde, varietatea tonului.

Iată câteva exemple ilustre şi unice în opera respectivă a următorilor scriitori care la un moment dat au povestit: Rudyard Kipling, Le Livre de la Jungle; Joseph Conrad, Jeunesse; Knut Hamsun, Pan; Jack London, L'Appel de la forêt; Charles De Coster, La Légende d'Ulenspiegel} Apoi Remarque şi Alain-Fournier.

Ca să nu fiu ipocrit, amintesc că Romain Rolland, în prefaţa lui, a clasat Chira Chiralina în acest gen literar.

Toate operele de mai sus se înrudesc prin aceeaşi căldură a povestitorului înduioşat de ceea ce arc de spus, dar stilul variază de la una la alta, după gradul de civilizaţie a omului, după felul sângelui care-i curge în vine şi după cultura pe care o are.

Petre Bellu, deşi n-are carte, a povestit cu aceeaşi patimă Apărarea are cuvântul. Dacă ar fi scris în franţuzeşte, ar fi fost până acum cunoscut în toată Europa.

Şi fiindcă am dat câteva exemple de opere de povestitori, adaug că la noi, puţin înaintea lui Bellu, două femei au scris, fiecare, câte-o nuvelă unică de acest gen: Henriette Yvonne Stahl, Nu poate fi… (din volumul Mătuşa Matilda), şi Zoica Darie, Autobiografie, mică perlă literară, premiată întâi la un concurs al Adevărului Literar.

Iată cum simt, cum înţeleg eu arta literară şi legile ei. Tot ce iese din aceste două mari genuri sunt fleacuri „lite-

1 Istrati citează titlurile franţuzeşti ale volumelor; în 1934, în română nu fusese tipărit decât romanul Pan – în versiunea semnată de I.L. Caragiale! Cartea junglei, Chemarea străbunilor şi Legenda lui Ulenspiegel au fost traduse ulterior; nuvela Youth /Tinereţe/ de Joseph Conrad nu s-au publicat în română red.).

Rare", mai mult sau mai puţin. Praful se alege de ele, chiar dacă supravieţuiesc în rafturile vreunui cărturar.

VODĂ ARE CUVÂNTUL1

Skoda2, Smoda – vorba e: stăm prost…

Adică… cum prost? Ei, uite cum: cică o să ne pape lupul!

Care lup? Apăi… dictatura!

Iar?

Iaaar…

Şi iac-aşa… Fierbe mereu acel faimos „cazan al Satanei”, atât de bine definit de dl Iorga, care scrie totdeauna prost, dar o nimereşte mai totdeauna straşnic atunci când vrea d-sa s-atârne cuiva o tinichea de coadă. A vrut să-mi atâr- ne şi mie într-o zi şi m-a numit „Cenzorul”, dar s-a ars, căci de-atunci, nimeni în ţara asta nu aleargă mai cu foc decât dl Iorga după un guvern personal, compus, dacă se poate, numai dintr-un singur cenzor.

Dar de data asta suntem de acord.

Deşi am hoinărit prin Rusia şi ştiu ce e „stânga”; deşi am hoinărit prin Italia şi ştiu ce e „dreapta” – căci o mână dreaptă mi-a tras în piaţa San Marco o palmă în pălărie, fiindcă n-am salutat à la romana –, cu toate că am văzut, deci cu ochii, cum se înghit ambele papare dictatoriale, şi cea de stânga, şi cea de dreapta, sunt şi eu de părere că poate n-ar fi rău să se formeze, de data asta, un guvern naţional compus numai din şefi de partide fără partide, dar cu… autoritate.

1 Apărut în Reporter, 22 nov. (n. I.U.)

Reporter, săptămânal ilustrat, politic literar şi artistic, apărea la Bucureşti (n. Red.).

2 Afacerea Skoda – scandal declanşat în jurul contractului de vân- zare-cumpărare de armament, încheiat în 1930 între uzina praghe- ză şi Armata Română – a fost repusă în discuţia Parlamentului în 1934. Comisia înfiinţată a dispus încheierea unui nou contract cu firma producătoare (n. Red.).

Să vedem şi noi, o dată pentru totdeauna, ce-i aia autoritate.

Avem stare de asediu. Avem cenzură. Avem decrete-legi. Dar n-avem autoritate.

O fi poate fiindcă, de când ne guvernează dictatura democratică sau democraţia dictatorială, miniştrii au devenit oameni fără răspundere.

Şi în cazul acesta, ce vor partizanii „autorităţii”? Vor, dacă nu mă înşel, ca miniştrii să fie personal responsabili de actele lor. Cu alte cuvinte, va trebui ca pe viitor, dacă se mai întâmplă ca miniştrii să comită boroboaţe, să

fie puşi la zid şi împuşcaţi. Ca în Grecia.

Bravo! Dacă aşa stau lucrurile, atunci Majestatea Sa are cuvântul! Să-şi aleagă Maria Sa satrapii cum o crede de cuviinţă, dar să le spună pe şleau: Dracu' să vă ia!

Skoda, Smoda – vorba e: nu mai merge deloc. Dar deloc!

Eu fur, tu furi, dar gloaba cine-o plăteşte? În Rusia, comunistul din partid care fură de la 7000 de ruble în sus e împuşcat.

Fă, Sire, ceva în felul ăsta!

Dă-o la dracu' de democraţie, la urma urmei, dacă e vorba ca toată răspunderea ei să se rezume la ce citim zilnic în presa democratică şi care vine cam aşa: „Da… ştim şi noi… s-a furat… se fură… îi şi cunoaştem pe hoţi… dar nu vă atingeţi de nimeni, că ne feşteliţi democraţia."

Faceţi anchete şi contraanchete, rapoarte şi contrarapoar- te, plătiţi sute de milioane celor care au transformat democraţia într-o imensă comisie de anchetă ce se întinde ca o pecingine peste toată ţara, dar… dar… nu vă atingeţi de „instituţiunea în sine"!

Căci ea ne hrăneşte, ea ne îngraşă. Şi apoi, dacă e adevărat că şi sub dictatură se fură, nu e oare mai bine să rămână lucrurile cum sunt? De ce să mai năvălească la pomană şi ploşniţele lihnite, când noi, cele plinuţe, suntem gata să suportăm chiar o cenzură ceva mai ţărişoară decât aceea împotriva căreia mârâim azi… doar din datorie democratică.

Fi-v-ar democraţia a dracului să vă fie! Că n-are cine să vă ia într-o zi cu toroipanul şi să vă trimită măcar pe cinci ani la tăiat sare!

ASCENSIONIŞTII MICII ÎNŢELEGERI1

în ţările cu munţi năprasnici – ca Elveţia, de pildă –, există între oameni o solidaritate în caz de nenorocire, necunoscută în celelalte părţi ale lumii. Această solidaritate se practică între ascensionişti şi constă în a te lega cu funia de tovarăşul tău întru ascensiune, pentru ca, dacă unul cade în prăpastie, celălalt (sau ceilalţi) să rămână sus şi să te salveze, trăgând de funia de care te afli spânzurat.

Aşa e în teorie. În practică, însă, se întâmplă tocmai contrariul, adică cel care cade în prăpastie [îi] târăşte după el şi pe cei rămaşi sus, căci toţi aflându-se pe un povârniş alunecos, smucitura produsă de cel căzut le face vânt şi celorlalţi.

Aceasta îmi pare să fie şi situaţia Micii înţelegeri după atentatul de la Marsilia2 şi după felul cum amica noastră Iugoslavia înţelege să întindă funia.

Netăgăduit, ascensioniştii noştri se bizuie pe o funie lungă, care să [-i] lege şi pe membrii înţelegerii Balcanice, ba chiar şi pe U.R.S.S., ca să nu mai vorbim de Franţa, care e în fruntea excursiei sau, mai bine zis, a dandanalei. Da, funia e lungă şi noi suntem numeroşi, dar şi smucitura pe care

1 Apărut în săptămânalul ilustrat Reporter, 29 nov. (n. I.U.)

Mica înţelegere era o organizaţie de securitate formată prin convenţii bilaterale, în 1920 şi, resp., 1921, între România, Iugoslavia şi Cehoslovacia (n. Red.).

2 În urma atentatului din 9 octombrie 1934, au murit asasinaţi regele Iugoslaviei, Alexandru I (întronat în 1921), şi ministrul francez al Afacerilor Străine, acad. Jean-Louis Barthou. Evenimentul a fost amplu comentat în presa din ţară, văduva suveranului fiind principesa Maria a României (n. Red.).

Ar produce-o cel ce ar da în gât primul ar fi capabilă să ne rezerve multe surprize neplăcute.

Căci povârnişul e de gheaţă, o gheaţă pe care atâtea state luptă s-o menţină cât mai alunecoasă. Germania, în primul rând. Germania asta a lui Hitler, care nu-mi e deloc simpatică, dar căreia avarele state colonialiste nu vor cu niciun chip să-i facă mai întâi dreptate şi apoi s-o judece.

Şi atunci, de ce graba asta a unuia dintre ascensionişti de a se repezi cu capul înainte spre abis? Să fie oare numai fiindcă are dreptate? Dar dreptate n-a avut şi fosta Aus- tro-Ungarie în Marsilia ei de la Sarajevo? 1 Şi se vede unde a ajuns, ba chiar unde am ajuns cu toţii.

Am ajuns să nu mai putem respira din cauza comunismului pe care burghezia capitalistă îl practică pe spinarea noastră, a celor care plătim oalele sparte ale nenumăratelor ei experienţe economice. Ce-a mai rămas pentru ca acest comunism să ia o alură curat bolşevică? A mai rămas doar atât: să pătrundă cu jandarmii ei în casele noastre şi să ne distribuie câte 10 m2 spaţiu locuibil de cap de locuitor, aşa cum se practică în Rusia.

Nu spun numai eu asta. O spune cu mult lux de argumente dl Wladimir Ormesson2 în unul din ultimele lui articole în Le Temps:

„Nu era cu putinţă ca un război de mase să nu dezvolte în chip prodigios acest etatism, acest socialism. Statul, stăpân pe toate în timpul războiului, trebuia să rămână prizonierul propriei puteri. Dacă un nou război ar izbucni, acest fapt ar fi de o mie de ori mai accentuat, şi prin forţa lucrurilor am cădea sub un regim curat comunist, chiar pe planul burghez, căci totul ar aparţine statului" („La Revolution mondiale", Le Temps, 18 nov.).

1 Referire la asasinarea, în 28 iunie 1914, a arhiducelui Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Austro-Ungariei, eveniment folosit ca pretext pentru declanşarea primului război mondial (ti. Red.).

2 Wladimir Ormesson (conte de, 1888-1973), diplomat, scriitor şi publicist francez: a colaborat şi la Le Figaro (n. Red.).

Iată de ce mă întreb nedumerit: Care să fie cauza acestui marş solidar spre prăpastie? Numai fiindcă Ungaria [i-] a adăpostit pe asasinii de la Marsilia? Dar Iugoslavia nu [i-] a adăpostit pe asasinii de la Viena? Şi nu înainte de crimă, cum a făcut Ungaria, ci după ce [l-] au ucis pe Dollfuss1!

Atunci?

PANAIT ISTRATI A ÎMPLINIT CINCIZECI DE ANI! 2

Existenţa complicată şi extraordinar de umană a lui Panait Istrati a ajuns la o vârstă de echilibru în maturitate. […]

Nu l-am mai văzut pe Panait Istrati de doi ani. Ultima întâl- nire a avut loc la Filaret, în camera nr. S.3 […] A reluat cu mine o convorbire întreruptă acum doi ani, ca şi cum n-ar fi existat nicio distanţă de timp.

[Al. R/obot/, Rampa]

P.I. Aniversarea mea? Am trei aniversări, nu una. Împlinesc 50 de ani de viaţă, e drept, dar sunt şi 10 ani de la Chira Chiralina, care înseamnă debutul meu. Deci, sunt totuşi un scriitor tânăr.

Al treilea jubileu e mai puţin agreabil: aniversez trei ani de boală în pat, o boală care a sfârşit prin a ucide inima, dar, lucru curios, în aceşti trei ani am muncit mai mult decât oricând. În trei ani de boală, am scris patru volume în franţuzeşte: Casa Thüringer, Biroul de plasare şi cele două volume, în lumea Mediteranei, care apar în momentul acesta la Paris.

1 Engelbert Dollfuss (1892-1934), om politic austriac: cancelar (1932-1934); opunându-se Anschlussului, a murit asasinat de naziştii austrieci (n. Red.).

2 Interviul, luat de Al. Rjobot], a apărut în Rampa, 5 dec., la rubrica „Cu scriitorii despre ei”. Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterului (n. Red.).

3 Vezi mai sus, pp. 164-174 (n. Red.).

Am tradus toate aceste volume în româneşte şi totodată [i-] am tălmăcit pe Chira şi pe Codin.

Cred că, în trei ani de chin, patru volume inedite şi şase traduse nu îmi mai dau dreptul să spun că am şomat.

Asta mă face să-mi amintesc de câteva cuvinte ale lui Romain Rolland: „Numai o mare suferinţă fizică ne aduce multă sănătate sufletească.”

A.R. Prin urmare, eşti mulţumit. Ai învins boala şi ai fost fecund.

P.I. Da, am muncit mult şi am înfrânt boala, dar mulţumit nu sunt. Criza, anii de boală şi absenţa mea din Franţa au făcut că mi s-a ruinat o situaţie materială care mergea mereu spre mai bine. Astăzi sunt nevoit să lupt cu viaţa ca cel din urmă gazetar. Şi aici vreau să profit de ocazie ca să spun că evenimentul apariţiei lui Petre Bellu [l-] a adus pe neaşteptate în existenţa mea pe editorul Marton Hertz, despre care pot spune că [îi] înlocuieşte, în clipa aceasta, cu succes pe editorii mei parizieni.

Numai din aceste două volume, Chira Chiralina şi Codin, pe care i le-am cedat, editura a fost capabilă să-mi scoată nişte procente de autor egale cu ceea ce îmi produc toate cărţile mele la un loc în Franţa.

Pentru o ţărişoară ca a noastră, trebuie să recunoaştem că acesta e un record. Iată de ce [îi] sfătuiesc pe confraţii mei, care evoluează prin lumea cititorilor limitaţi la 5000 de exemplare, să abordeze romanul viu, al acţiunii vioaie, gen american.

În zadar ne încăpăţânăm să umplem romanele noastre cu idei greu de înţeles, cu filosofări şi psihologie confuză şi greu de digerat, când lumea cititorilor e aşa de departe de noi.

Nu vreau să spun prin asta că trebuie să renunţăm la individualitatea noastră, la gândirea superioară şi la forma literară estetică, dar avem mare nevoie să găsim o medie între izolarea doctorală şi destrăbălarea romanului senzaţional nul.

A.R. V-aţi stabilit la Bucureşti?

P.I. Definitiv. În străinătate nu voi fi decât musafir, o lună sau două.

După mijloace şi sănătate.

A.R. Vă simţiţi integrat în viaţa literelor româneşti? Aveţi relaţii cu scriitorii?

P.I. Aici trebuie să-ţi mărturisesc deziluzia mea. Când m-am întors în ţară acum trei ani, credeam că uşor îmi voi regăsi, în mediul românesc, prieteniile vechi şi că-mi voi face altele noi. Ei bine, prieteniile vechi, cărora nu cred să le fi făcut niciun rău, nu mi-au dat aproape niciun semn de viaţă. Iar altele noi n-am făcut. Cred că nu e nici vina mea şi nici a lor. Suntem cu toţii măcinaţi de grija zilei de mâine. Personal sufăr din cauza aceasta, deoarece, ca un sentimental ce sunt, mă împac greu cu izolarea de azi. Noroc că bucata de viaţă pe care o am dinaintea mea nu mai e atât de lungă şi că toate neplăcerile se sfârşesc într-o zi, ele singure.

A.R. Care va fi noua carte a dvs.

P.I. Noua mea carte, după Mediterana, adică al cincilea volum din [ciclul] „Viaţa lui Adrian Zografi”, se intitulează Agitatorul1 şi evocă figura celui mai cald şi mai convins revoluţionar român, Ştefan Gheorghiu, mort acum 20 de ani.

Teatrul romanului va fi mai ales Valea Prahovei! Petrolul… Acolo mă voi duce vara viitoare ca să-l scriu – sau, mai bine spus, să-l pun la punct în mod definitiv.

[…] Panait Istrati stă dinaintea mesei sale de lucru cu indiferenţă şi resemnare, scrie, vorbeşte şi ridică receptorid. La acest fel de viaţă a ajuns Istrati acum, când are 50 de ani.

SCRISOARE DESCHISĂ… CĂTRE DREAPTA2

…Către dreapta, da!

Aşa mi-a fost mie dat, să mă întorc cu faţa către toate punctele cardinale. Dar nu din interes. Ci numai pentru ca conştiinţa mea să nu-mi spună vreodată că aş fi refuzat,

1 Volumul Agitatorul nu a fost finalizat (n. Red).

2 Apărută în Cruciada Românismului, I, 5, 20 dec. (;;. I.U.)

de-a lungul vieţii mele, să-mi plec urechea spre orice glas de deznădjde ar fi venit şi din orice direcţie l-ar fi adus vântul. E inutil să adaug că, la mine, conştiinţa e inima. Adică ceva cald. Poate prea cald…

Un asemenea gest îl mai fac acum – cu multă linişte sufletească – şi din

cauză că mă ştiu om care am păcătuit faţă de semenii mei. I-am nedeptăţit. Da, când va, sfătuit de dogme, am voit să le tai capul fără să-i ascult. De-atunci, însă, dogmele au murit. Eu am continuat să trăiesc. Şi mi-am dat seama că sunt om cu păcat. De asta spun că nu mi-e ruşine să mă întorc cu faţa şi să stau de vorbă chiar cu duşmanii mei.

Cine se ştie mai curat la suflet decât mine, liber e să mă scuipe. Eu, însă, trebuie să-mi urmez drumul cel nou. Chiar ştiindu-mă scuipat.

*

Şi pe drumul meu cel nou a apărut, săptămânile acestea, Cruciada Românismului, iar în această Cruciadă, o rubrică cu nişte „Sfaturi pentru tinerii care fac politică” 1.

Ceea ce am putut citi cu toţii acolo, mărturisesc, pe mine m-a uimit. Desigur, o să se spună că pe mine mă uimesc prea multe lucruri şi prea repede. Ei, ăsta e norocul meu! Facultatea asta n-o au decât copiii, şi copiii sunt singurii oameni care se nasc şi renasc zilnic. Vine o vreme când ostenesc, se aşază şi mor. Eu, se vede treaba, am rămas mereu copil. E un mare noroc.

Datorită lui, nu m-am sfiit să [-i] chem la mine pe tinerii de la Cruciada care dau asemenea sfaturi tinerilor.

De ce i-am chemat? Mai sunt oare eu azi un om să pot aduce cuiva vreun folos politic? Îmi mai poate oare cineva aduce un astfel de folos? Hotărât nu, nici în cazul întâi, nici în al doilea.

1 Rubrică semnată de Mihail Stelescu – vezi p. Urm. —, directorul gazetei (n. Red.).

Atunci de ce i-am chemat? Uite-aşa, ca să ne privim în albul ochilor, să ne strângem mâna şi să ne auzim sunetul vocii.

Cu ce s-or fi ales ei din acest contact eteric au s-o spună poate mâine, poate după moartea mea. Eu însă, ca mai bătrân, mă grăbesc să spun numaidecât ce gândesc.

*

Mai întâi, m-a intrigat ruptura1 produsă în blocul acela, care se credea aproape de „triumf” în ajunul zădarnicului asasinat2 de la Sinaia. Nu-l cunoşteam pe Mihail Stelescu, aşa cum nu cunosc aproape pe nimeni în ţara asta, dar mi se spusese de el că e „un suflet sincer, curat”.

Şi iată-l tocmai pe el că se rupe din bloc şi pleacă trân- tind uşile!

Până aici nimic extraordinar, decât doar că, după mine, pleca cel mai neîntinat dintre corifei, dar ce avea să facă şi să fie el de-acum încolo?

Iată ce mă interesa – sau ce interesează pe toată lumea care asistă la vastele convulsii de înnoire umană ale epocii noastre.

Da, ce avea să facă şi să fie Mihail Stelescu? Avea el să fondeze – ca dl Iunian, ca dl Goga sau Argetoianu[3], sau chiar ca „grupurile” cu blânde veleităţi[4] – un alt partid, o

1 Mihail Stelescu, iniţial aghiotantul lui Corneliu Zelea Codrea- nu, se despărţise de „căpitan” şi crease gruparea politică Cruciada Românismului – vezi mai jos, p. 407 (n. Red.).

2 Referire la asasinarea, de către legionarii lui Codreanu, a prim-mi-nistrului I.Gh. Duca în gara din Sinaia, în 29 decembrie 1933 (n. Red.).

3 Lideri de partide de centru-dreapta: Grigore Iunian, şeful unei fracţiuni a RN.Ţ., scindată în 1932, formând Partidul Ţărănesc Radical; poetul Octavian Goga, fondatorul Partidului Naţional-Creş- tin (1934), desprins din Partidul Poporului, al mareşalului Alexandru Averescu; Constantin Argetoianu, întemeietorul Partidului Agrar (1932), desprins din Partidul Poporului (n. C.M.).

4 Referire la Partidul Social-Democrat, creat în 1927 din Federaţia Partidelor Socialiste din România (n. C.M.).

Altă „grupare”, împănată cu neisprăviţi şi avidă de putere? Sau avea să privească speriat la gangrena de pe corpul pe care-l abandona?

În cazul întâi, ruptura nu e decât o chestiune de „şefie”. Ea n-are nicio valoare psihologică şi niciun viitor înalt uman. E goana după plăcintă. Istoria o spulberă.

În cazul al doilea, buclucul e mare şi perspectiva, impresionantă! Şi tocmai asta s-a întâmplat.

Cel puţin aşa presupun. Aşa aş dori să fie. Aşa promite să fie – şi numai în felul acesta poate să impună respect oricui. Adică oricărui om muncit de nobile avânturi. Secătura, pleava, milioanele de proşti şi de egoişti de jos şi de sus, nu interesează istoria reformelor adânc răscolitoare.

Istoria popoarelor ne arată că până azi omenirea n-a reuşit decât să-şi sfâşie o parte din propriu-i corp în vreme ce-şi îndestula partea cealaltă. Un

astfel de trecut e numai o dâră de întuneric pe care a lăsat-o viaţa în urma ei. O ruşine.

Comuniştii au pornit… cruciada lor împotriva acestei ruşini. Dacă o fac cu succes sau nu – nu despre asta e vorba acum. Dar la ei se petrec lucruri pline de învăţăminte pentru tot restul omenirii. Şi unul din miile de învăţăminte de acolo reprezintă felul cum se produc la ei rupturile, smulgerile din corpul care gangrenează.

În Rusia Sovietică rupturile nu se fac niciodată pe o chestie de plăcintă, nu numai fiindcă acolo plăcinta nu există, ci fiindcă acolo [se] nasc zilnic oameni uriaşi, adică dornici de puritate. Acolo, un Mihail Stelescu, rupându-se din corpul care, fatal, putrezeşte, nu duce cu el duhoarea putregaiului, ci se spală imediat, ia o baie de purificare, rămânând singur sau aproape singur cu Ideea. Ideea-cristal.

Acesta este marele noroc, marele viitor al ideii comuniste – sau, dacă vreţi mai simplu, al nădejdilor noastre de mai bine. Împărăţia sovietică, în întreprinderile ei cotidiene, poate să avorteze de o mie de ori pe zi. Ea va rămâne veşnic vulcanul clocotitor care va împroşca omenirea cu bolizi incandescenţi. Adică puri ca focul.

Cine va putea să le reziste la infinit? Cred că nici tancurile burgheziei universale, nici cele, mult mai teribile, ale puterii sovietice efemere. Căci puritatea e temută şi combătută de tot ce e Putere, oricum s-ar califica ea.

Am trăit în confraternitate de simţire cu aceşti bolizi purificatori şi aş dori ca boala şi nevoile să nu mă înfrângă înainte de a fi venit timpul să vi-i înfăţişez vouă, oamenilor slabi, ca să ştiţi sau să nu uitaţi că omul nu se hrăneşte cu pâine, ci cu foc.

Omul, da. Nu vorbesc de viermi.

Şi acum să vedem ce-i cu Cruciada Românismului.

*

Am spus că [i-] am poftit la mine, ca să-i văd, pe Steles- cu şi pe Talex1. Şi ei au venit.

Au venit, deşi erau perfect conştienţi că veneau la omul care nu aderă la nimic. Eu nu mai sunt azi decât îndoiala, otrava care nimiceşte acţiunea de masă. Am spus că voi muri convins că orice organizaţie nu profită decât organizatorilor ei, niciodată organizaţiilor. Deci nu văd în orice nou

organizator decât un nou profitor al turmei. Îi dispreţuiesc şi pe unul, şi pe celălalt – şi rămân singur.

Singur cu suferinţa nesfirşită.

Deci tot ader la ceva. Căci suferinţa e şi ea ceva, cineva. Poate că e chiar ceva mare şi sfânt – cineva care rămâne veşnic răstignit, care nu se pretează la niciun fel de măsluire, care dărâmă Biserici născute moarte, care demască credinţe grase de osânză, dogme sociale umflate de prostie şi rămâne singură, ţintuită de cruce cu mască de Dumnezeu.

Pe acest Christ etern l-am pus în picioare între noi când au venit la mine cei doi tineri de… dreapta. Şi-am văzut că, cu toată tinereţea lor, au înţeles şi s-au îndoit de ei. Nu

1 Alexandru Talex era redactorul-şef al Cruciadei Românismului (n. Red.).

De sinceritatea lor, ci de justiţia drumului parcurs până ieri

— Drumul care i-a dus la Sinaia – la actul de răzbunare, legitim pentru ei, dar infiltrat lor din calcule politice de interesaţii din umbră. Nu mi-au spus nimic, dar am văzut limpede că priveau lucizi gangrena de pe corpul părăsit. Cam aşa cum se petrec lucrurile în Rusia…

Simţeam că nu-mi cer decât să-i înţeleg şi ar fi plecat uşuraţi. Or, acesta e singurul rost pe care îl mai am eu pe lume: să-i înţeleg pe cei învinşi.

„Câţi sunteţi?”

„Numai noi doi.”

„Atunci suntem trei.”

Suntem trei, adică trei sute, trei mii, suntem milioane. Căci noi suntem viitorul.

Viitorul nu e şi nu poate fi ceea ce aduce dreptate numai unei părţi a omenirii. Viitorul e dreptatea absolută. Tot ce nu e dreptate absolută nu e nimic. Şi acest nimic e treaba asasinilor tuturor credinţelor şi idealurilor omeneşti.

Vedeţi, deci, la ce depărtare trebuie aruncat jalonul. Departe, în bezna secolelor!

Dacă acest prim punct este bine stabilit între noi, rămâne să vedem în ce chip vom merge, ne vom îndrepta, către această neptuniană luminiţă de speranţă.

Şi acum, ia să vedem dacă suntem eroi!

*

Din parte-mi, iată:

1. M-aţi urât pentru COMUNISMUL meu.

V-am dovedit, am dovedit tuturor, că nu fusesem un comunist, ci numai un om. Dar un om, nu un vierme. Dovadă că m-am separat de toţi viermii şi am rămas singur…

2. INTERNAŢIONALISMUL meu.

Aţi trâmbiţat în toată ţara că sunt un calomniator şi un vânzător de neam. Or, eu nu eram în vremea asta decât un iubitor de oameni, adică doream binele omenirii întregi, aşa cum doresc şi azi. Spus-am eu când va că doresc binele omenirii cu preţul dispariţiei neamului meu? Ferit-a sfântul! Dacă s-ar putea dovedi aşa ceva, aştept să fiu linşat de toţi cei care se numesc Istrati în nenumărate sate din judeţul Brăila şi care se trag cu toţii din acelaşi „Moş Stoica Istrati”, tatăl mamei mele, tatăl lui Moş Anghel, tatăl lui Moş Dumitru, al lui Moş Ştefănache, care şi-a lăsat oasele la Plevna.

Eu până acum n-am voit să stau de vorbă cu voi, dar dacă o facem azi, apoi vă rog mai întâi să nu credeţi că numai voi aveţi rădăcini în ţara asta.

Iată, în ce priveşte românismul meu.

Mai trebuie să ştiţi că pentru acest românism, am refuzat să devin cetăţean francez, să primesc premii, să port Legiunea de onoare, să uit limba mea, să nu mai revăd meleagurile copilăriei, să mă procopsesc şi să mă îngraş.

Ceva mai mult. Fiindcă acum opt ani, Institutul Internaţional de Cooperare Intelectuală1 m-a ales, fără să ştiu, membru în Secţia Asiatică, am refuzat să iau parte mai mult decât la o şedinţă, fiindcă am considerat că eu nu vin din Asia, ci de sub Carpaţi.

Iar când, după zece ani de locuire printre francezi, mi-am dat seama că mai cald îmi ţine o înjurătură românească decât o rece politeţe occidentală, am rupt cu Occidentul şi m-am întors la matcă, încă din 1930.

În sfârşit, poate că ar fi bine să vă amintesc că am scris până azi 18 volume în limba franceză, citite, în momentul de faţă, în 27 de limbi. Puţini dintre voi le cunosc. Mai bine le cunosc cei cu care se întâlneşte şi voiajează dl Titulescu2. Şi aceşti străini, toate aceste neamuri, ştiu de la mine, nu de la

voi, ce suflet are un român şi cum stă întins sub soare pământul românesc.

11.I.C.I. Se afla sub patronajul Ligii Naţiunilor (Geneva) – n. C.M.

2 în 1934, Nicolae Titulescu (1882-1941) era, pentru a doua oară, ministru de Externe şi, din 1920, delegat permanent al României la Liga Naţiunilor (». Red.).

Şi sä dea Dumnezeu acestei ţări oameni care s-o cinstească peste hotare mai mult decât am cinstit-o eu, dar mi se pare că o să treacă vreme multă până să se mai repete cazul meu.

Pentru care n-am niciun merit. Nu eu, ci destinul meu a fost marele meşter…

3. M-aţi mai declarat VÂNDUT JIDANILOR.

Eu nu sunt filosemit, aşa cum nu sunt filofrancez sau filoturc, fiindcă n-am nevoie de nicio „filie" ca să fiu om civilizat. Dar nu sunt nici antisemit, tot aşa cum nu sunt anti-nu-ştiu-ce. Iar în ce priveşte vânzarea, apoi nu de mine, ci de voi vorbeşte tot Bucureştiul că luaţi bani de la evreii bogaţi ca să daţi bătaie celor săraci.

Dar când zic „voi", în cazul acesta [îi] înţeleg pe şefii voştri cei întinaţi, nu masa cea mult naivă. Şi poate va veni o vreme când această masă va trage la răspundere atât pe şeful scârnav, cât şi pe evreul canalie. (Rog frumos cenzura să nu-mi taie acest pasaj!)

Iată atitudinea mea…

*

Care e atitudinea voastră?

Să începem cu cei mai de înţeles, adică cu băieţii de la acest ziar.

Ziceţi:

1. CRUCIADA ROMÂNISMULUI.

De ce a „românismului"?

Mai întâi, nu vi se pare cam îndrăzneţ ca un grup de persoane – oricât ar fi acestea de distinse – să pretindă că întruchipează toate simţirile românismului? Românismul e ceva care se întinde pe o suprafaţă de 300 000 [de] km2 şi care e foarte divers. De pildă, românismul vostru e antisemit şi antistrăin. Ei bine, nu admiteţi ca măcar un foarte mare număr de români să nu fie antisemiţi, nici străinofobi, ba chiar să aibă oroare de orice „fobie" – mai ales când ea este şi eronată? Şi atunci, ce facem cu toţi

aceşti români?

Iată un prim punct slab din cuirasa voastră. Şi să fiţi siguri că până şi cel mai neînsemnat punct slab din armătura luptelor sociale sfinte e o mare nenorocire pentru luptătorul care, ca mine, nu se mai bizuie pe forţă, pe violenţă, ci numai pe dinamismul cauzei drepte. Aţi văzut că toate legiunile romane, crucile şi fiarele s-au spulberat în faţa unui om cu mâinile goale şi cu vorba blândă. Iar dacă Iisus e prea departe, apoi uitaţi-vă la [Mahatma] Gandhi. E o stârpitu- ră care se pune pe post crâncen de îndată ce un adept al său a răspuns violenţei cu violenţă. Şi totuşi Gandhi şi găn- dhişorii lui hămesiţi vor dărâma imperiul britanic.

Când vă aduc astfel de argumente, vă rog să nu vă închipuiţi că sunt un romantic şi un iluminat. Deloc. Sunt cel mai ştiinţific realist. Dar am spus că eu am înfipt jalonul meu departe, în bezna secolelor. Şi nici nu trebuie să creadă cineva că dacă ţinta mea capitală e atât de îndepărtată, suferinţele zilnice îmi sunt indiferente. Doamne fereşte! Eu trăiesc o viaţă de perfect creştin, în materie de milă nepăstrând pentru mine decât strictul necesar. N-o fac din datorie, ci din pasiune, şi exemple de genul acesta nu trebuie să fie urmate, fiindcă sunt perfect absurde ca rezultat social.

2. ANTISEMITISMUL vostru.

El nu poate exista decât ca sentiment personal. L-am văzut practicându-se de către foarte buni comunişti şi în Rusia Sovietică. Oricine e liber să simtă o aversiune când dă mâna cu un evreu (cu un turc, un grec, un ţigan, un ungur… şi aşa la infinit, adică să fie xenofob). El poate fi un sentiment înnăscut, adică să nu aibă la bază niciun motiv de interes material, aşa cum cineva nu poate să sufere mâncarea cu morcovi sau praz. Dar atât! Şi în cazul acesta – aşa cum e de rigoare când te afli la o masă unde s-a servit praz –, bu- na-cuviinţă ne impune să nu strâmbăm din nas când un evreu (sau altă naţie) ne adresează cuvântul. Căci după cum prazul nu e vinovat că nu s-a născut trandafir, tot astfel evreului nu i se poate reproşa că nu s-a născut român, descendent direct din Traian, ca dnii [A.C.] Cuza, [C.Z.] Co- dreanu şi alţii.

Acum, când e vorba să trecem de la antisemitismul-a- versiune înnăscută la antisemitismul-armă de luptă pentru realizarea dreptăţii pe pământ, apoi cred că e chiar zădarnic să mai tratăm.

Căci e copilăresc lucru să vă amintesc că răul în ţara asta se datoreşte guvernelor ei, şi acestea n-au fost niciodată formate din „jidani” sau „boanghini”, ci din români neaoşi. Iar dacă românul neaoş se lasă cumpărat de evreul corupător, ce vină are canapeaua? Nu e oare elementar să mai afirmi că în ziua în care toate canapelele vor fi arse, adulterul va continua să se practice?

Atunci?

Atunci cum vreţi voi ca eu, om cu mintea întreagă, să practic un sistem de luptă care consistă în a [-l] ataca în ziar pe dl Auschnitt1 (ai cărui leişori, de altfel, aţi dovedit că n-au miros), iar în stradă să snopesc în bătaie pe cel mai nenorocit dintre tinichigii?

Vai, dacă aţi şti ce trist e ca un tânăr să pornească în viaţă cu atâta nedreptate pe sufletul lui!

3. DICTATURA voastră, opusă democraţiei şi parlamentarismului.

Dictatura, oricare ar fi ea, e un semn de bătrâneţe al organismului social. Ea este sistemul care suprimă adversarului toate mijloacele de luptă, pentru a şi le apropria şi practica singură, aşa cum un moşneag ar lega cobză un tânăr voinic şi l-ar bate apoi pe odihnitelea.

Dictatura se instituie nu fiindcă sistemul constituţional n-ar oferi destule mijloace de a pune fierul roşu pe gan- grenele sociale, ci fiindcă o mică parte a naţiunii – avidă de stăpânire şi tot atât de nedreaptă – nu mai poate răbda în opoziţie rândul ei de a jupui majoritatea naţiunii.

Un moment am crezut că bolşevismul va fi o mare excepţie la această regulă. Nu e. Desigur, în Rusia, nimeni nu e

1 Max Auschnitt, industriaş evreu din România, patronul întreprinderilor siderurgice de la Reşiţa şi Titan-Călan-Nădrag, despre care se pretindea că subvenţionase mişcarea legionară (n. C.M.).

Jupuit în folosul personal al unei oligarhii – dar lucrurile nu sunt departe de a ajunge acolo. Căci, de pe acum, unii trăiesc foarte bine şi-şi permit toate libertăţile, iar marea masă rabdă privaţiunile şi nu crâcneşte un cuvânt. Nu mai lipseşte decât putinţa de a te îmbogăţi. Să sperăm că lucrurile vor merge spre mai bine, nu spre mai rău decât e azi.

Dar, veţi zice, democraţia şi tot aparatul ei sunt putrede.

Subscriu cu amândouă mâinile şi sunt gata să accept toate restricţiile.

Dar cine sunt acei care se erijează în Catoni1? Lepădăturile astea politice care, toate, au trecut pe la Guvern şi, toate, s-au dovedit infame?

Sau poate aveţi mai multă încredere în nişte asasini acoperiţi? Şi la fel de vânduţi oricui vrea să plătească? Dar acesta e hitlerismul în opoziţie! Ce fel va fi la guvern, o vedem în Germania.2

Atunci ce-i de făcut?

Rămâne să mai stăm de vorbă în viitor, dacă nu ne despărţim adversari chiar de pe acum.

Până atunci, eu [îi] rog pe cititorii mei să mă caute în coloanele acestui ziar şi să aibă încredere în cinstea mea. Nu-i voi trăda.

PAGINI DE CARNET INTIM3

Luna asta, pe la 10 sau 11, împlinesc 50 de ani. Mărturisesc că am ţinut mult în timpul din urmă să ating această

1 Referire la Cato cel Bătrân (234-149 î.Cr.), scriitor şi om politic roman: consul şi cenzor reputat pentru intransigenţă (n. Red.).

2 în ianuarie 1933, Hitler a fost ales cancelar. În 1934, ca urmare a plebiscitului, funcţiile de cancelar şi preşedinte al ţării au „fuzionat”, Hitler devenind conducătorul unic al statului (n. Red.).

3 Datate august 1934, „Paginile” au apărut în Credinţa, 24 dec. (n. I.U.)

Articolul a fost scris sub influenţa celor două întrevederi avute la

Bucureşti, în august 1934, cu Vladimir Ghika – vezi „Paraât Istrati —>

jumătate de secol de existenţă. Am ţinut, tocmai fiindcă de trei ani sunt greu bolnav.

Exact acum trei ani, în august 1931, pe când mă plimbam într-o zi pe malul mării, la Menton, am simţit brusc un gol în inimă, apoi imediat mi s-au înmuiat picioarele şi a trebuit să mă aşez pe o bancă, spunând soţiei mele, care mă întovărăşea: „Iată ceva nou!”

Era „ceva nou” în sensul că, deşi mă simţeam din ce în ce mai slăbit de la întoarcerea mea din Rusia, în februarie 1929, încă nu mă considerasem, până atunci, un om cu adevărat bolnav, ci numai aşa cum fusesem totdeauna: un debil, un slăbănog pe picioare, consecinţa unei grave pneumonii, urmată de un început de tuberculoză, de care suferisem pe la vârsta de 18 ani. Această debilitate însă nu mă împiedicase, timp de 30 de ani, să fiu un om rezistent, să cutreier o bună parte a pământului şi să

execut adesea muncile cele mai grele, trăind, mai în toată vremea, rău hrănit şi rău adăpostit.

Şi deodată, iată-mă căzând din picioare în ziua aceea la Menton, tocmai când opt ani de viaţă scriitoricească, adică de „autor cu succes”, cum se spune, mi-ar fi dat dreptul să mă aştept la cu totul altceva, poate chiar la mai multă sănătate.

Din acea zi de august 1931, am început să suflu greu şi n-am mai putut să urc o scară decât făcând popas la fiecare treaptă. Câteva luni mai târziu am căzut la pat, de unde şi azi nu mă ridic decât atunci când nevoile mă obligă, ceea ce e o mare tristeţe pentru un om a cărui primă pasiune din copilărie a fost să hoinărească, din zori şi până în noapte, pe drumuri fără sfârşit. Dacă n-ar fi fost decât această suferinţă – trei ani de zăcere la pat, cu ochii în tavan şi et Monseigneur Ghika", Cahier, 6, nov. 1970, pp. 17-20, al Asociaţiei „Les Amis de Panait Istrati"; revista franceză menţionează şi un schimb de scrisori între protagonişti în săptămânile ce au urmat.

Credinţa, ziar independent de luptă politică şi spirituală, apărea la Bucureşti sub direcţia lui Sandu Tudor (n. Red.).

Cu răni la şolduri! — şi încă ar fi fost de-ajuns să-mi doresc moartea şi chiar să mi-o dau.

De ce, atunci, această nebănuită şi nejustificată dorinţă de a trăi, de a continua?

Zic dorinţă, dar cuvântul e greoi. Era nu o dorinţă, erau două braţe descărnate ce implorau, în singurătatea lor, pe cineva pe care-l bănuiau tot atât de singur.

Şi-acum, iată-mă în miezul acestei spovedanii sau profesiuni de credinţă.

Mai întâi, de ce voiam să se realizeze această epocă a existenţei mele: august 1884—august 1934? Ce avea să se întâmple la împlinirea acestor 50 de ani ai mei?

De remarcat că nu voiam să trăiesc, ci numai să [-l] ating pe august 1934. Şi mai ales în zilele de grea încercare trăite la Mânăstirea Neamţ (iunie 1932-ianuarie 1933), când nu mai puteam nici să mă spăl fără ajutorul soţiei mele, mult au întins de nimeni nevăzutele mele braţe către nevăzutul meu cineva, căruia nu-i ceream nimic!

Trebuie să spun numaidecât că acest cineva nu era niciunul din

dumnezeii pe care oamenii i-au închis între pereţii unui templu, făcând din ei când o teroare, când nişte nedrepţi distribuitori de bunuri pământeşti şi cereşti.

Nu. Credinţa într-un Dumnezeu am pierdut-o încă din copilărie, când vedeam zilnic în juru-mi preoţi, nouă din zece, rugându-se fără pietate şi trăind într-o nepotrivită îm- belşugare, fără milă de aproapele lor. De atunci am trăit, vid de orice Dumnezeu tălmăcit de preoţi, dar imediat am simţit în mine aprinzându-se o lumină nouă. Şi aici aş vrea să insist, chiar dacă aş şti (ceea ce nu cred să fie cazul) că niciun om pe pământ n-are urechi să mă audă.

Mahalaua credea că am să devin popă

Eram pe la începutul adolescenţei, citeam tot ce-mi cădea în mână, făcând mahalaua să creadă c-am să „devin popă", lucru ce bucura mult pe necăjita mea mamă, dar şi o întrista în acelaşi timp, căci fugeam des de la stăpân, ca şi de-acasă, hoinăream prin judeţele vecine, nu puteam fi „statornic la nicio treabă", eram, adică, „o haimana", cum spunea aceeaşi mahala. Ceva şi mai grav pentru mama, care era o femeie econoamă: banul ce-l câştigam nu ţinea în mâna mea nici cât ţine un bulgăre de gheaţă – şi nici nu-l dădeam „pe lucruri folositoare", ci numai pe cărţi şi pe tutun, lăsând în grija mamei să mă îmbrace şi să mă încalţe. Ba, uneori, schimbam chiar această îmbrăcăminte nouă pe una jerpelită, numai ca să-mi pot procura, cu diferenţa, cărţi şi tutun. Cât despre mâncare, puteam trăi luni întregi cu pâine şi tomate ori varză acră, ca să nu mai vorbesc de zilele în care flă- mânzeam cu totul.

Acestea se petreceau între 14 şi 17 ani, epoca cea mai agitată a vieţii mele. Singur, fără un prieten şi neîndrumat de nimeni, descoperisem cartea – sau, mai bine zis, măreţia lecturilor bune şi, o dată cu ele, socialismul.

Despre socialism nu citisem încă nimic, dar în urma unor mari mişcări muncitoreşti în portul nostru, auzisem că el înseamnă dreptate pentru cei obidiţi – şi văzusem un om ucis în bătaie la poliţie fiindcă fusese socialist. Puţin după aceasta, am asistat la câteva întruniri socialiste şi am înţeles că socialismul cuprinde în sânul lui toate virtuţile pe care în zadar le căutam în faptele servitorilor lui Dumnezeu: dreptate, bunătate, cinste, cumpătare, cultul frumosului şi, mai presus de orice, o adevărată înfrăţire cu cel învins

de viaţă.

Iată care avea să fie de-acum încolo noua mea religie, singurul meu Dumnezeu: năzuinţa spre dezrobire a omului îngenuncheat de om.

Şi deodată m-a lovit un orgoliu nemăsurat: mă simţeam chemat să fiu un apostol al acestei religii, poate chiar un martir, ca acel muncitor ucis în bătaie. Aveam să-mi răzbun mama umilită şi clasa din care mă trăgeam, deşi această clasă nu era alta decât mahalaua mea bârfitoare, pe care o dispreţuiam. Mă consideram superior tuturor celor din jurul meu, fiindcă toţi, chiar şi mama, nu erau preocupaţi decât de interesele lor personale, năzuiau spre o viaţă cât mai apropiată de a burgheziei asupritoare – şi nimeni, nimeni din câtă lume cunoşteam, nu citea şi nu gândea ca mine, afară doar de acei apostoli socialişti pe care îi auzisem vorbind şi le invidiam cultura, atribuindu-le toate generozităţile.

M-am încredinţat că omenirea e o gloată lipsită de calitate, un rezervor uman din care nu apare la suprafaţă şi nu se impune decât geniul rău: asupritorul. Geniul bun, gân- ditorul generos, e veşnic învins şi nu-l susţin nici acei cărora el le închină viaţa.

La etatea de 20 de ani eram complet format în chipul acesta. Lumea socialistă însăşi, pe care o cunoşteam din ce în ce mai bine, îmi dovedea că nu toţi cei care reclamă dreptate sunt capabili să fie drepţi. Chiar acolo, numai o mică elită simţea şi gândea ca mine. Cât despre cultul frumosului, care era o altă latură a dezrobirii, nu ajungeau până la el decât prea puţine individualităţi. Imensa majoritate îl caricaturiza.

Ceva mai târziu, descoperindu-mi şi unele aptitudini literare, am nutrit un şi mai mare dispreţ faţă de tot ce nu se ridică, prin nicio virtute morală, deasupra comunului.

Totuşi, nicio mândrie n-a putut să mă depărteze de nevoia profundă ce-o aveam de a lupta pentru binele omenirii, fără a cărei dezrobire îmi dădeam seama că toate valorile vieţii sunt moarte în ochii omului născut să nu se poată bucura de nimic, în mijlocul unei universale suferinţe.

Iată în ce chip am fost pătruns de acea lumină nouă, a Frumosului şi a Binelui. Ea avea să mă înalţe în propriii ochi, făcându-mă să-mi dau seama că puţini oameni sunt atinşi de harul ei. Ea avea să dea un sens vieţii mele, care nu era avidă de bunuri pământeşti. Ea avea să mă susţină în

nenumăratele mele ceasuri de grea cumpănă, când, încolţit de mizerie şi sfârşit de puteri, adesea m-am întrebat dacă Binele şi Frumosul merită atâtea jertfe chinuitoare.

Ea avea să-mi ţină loc de dumnezeire.

Apoi, mult mai târziu – după un sfert de veac de practică conştientă a noii mele religii –, viaţa avea să-mi dovedească cu cruzime că credinţa în Dumnezeu nu poate fi înlocuită cu nimic pământesc, oricât ar fi de sublim, că omul murdăreşte cu mâinile tot ce creează cu sufletul, ba chiar că e nevrednic şi de Dumnezeu, adică? iimic nu-l poate salva şi ridica deasupa multelor şi deşertelor nevoi trupeşti.

Ca să ajung la această convingere, drumul calvarului meu a fost presărat la tot pasul, în chip aproape egal, de zdre- litoare cioburi şi de strălucitoare cristale, pe care eu le luam drept autentice diamante.

Pentru un băiat de prăvălie, un colţişor în templul artei

La început, numărul cristalelor a fost covârşitor. Nu auzeam decât cuvântul eroilor. Nu vedeam decât litera rămasă după trecerea martirilor. De pe înălţimea catedrelor de morală şi din inima bibliotecilor, filosofia pozitivă, predica dezrobitoare, precum şi literatura marilor credinţe formau un singur cor divin ce umple văzduhul: Glorie omului care cultivă Binele şi Frumosul!

Chiar marii reprezentanţi ai religiilor îşi uneau uneori glasul la acest imn, ceea ce mă mişca profund şi mă ajuta să nu cad cu totul în păcatul acelor luptători pentru dreptate care excludeau cu desăvârşire Biserica din sânul năzuinţelor spre un mai bine pământesc.

Întreb: Ce mai putea dori un om ca mine, mai ales atunci când, dispensat de orice efort, te simţi făcut pentru a urma această cale? Cugetarea cea mai înaltă venea să confirme o simţire înnăscută şi s-o călăuzească. Savantul, tribunul şi poetul întindeau mâna adolescentului venit pe lume şi crescut în acel iad al vieţii unde domnesc toate relele: mizeria endemică, ignoranţa, superstiţiile, brutalitatea, calomnia, crima. Îmi era peste putinţă să cred că puterea întunericului e mai mare decât aceea a luminii, că Binele ar putea să iasă învins din lupta cu Răul, mai ales că cel dintâi era îmbrăţişat de tot ce omenirea avea mai distins, ba deţinea uneori chiar frânele de conducere a popoarelor, pe când cel din urmă constituia o ruşine pentru orice om

luminat.

E drept că oamenii luminaţi erau foarte puţin numeroşi şi că slava ridicată Frumosului şi Binelui răsuna cel mai adesea în pustiu. Ce importanţă însă putea avea pentru mine? Nu ştiam eu, de mic copil, că nobleţea sufletească este apanajul unei elite? Esenţialul era să mă ştiu susţinut de această elită a omenirii; şi de un astfel de sprijin mă încredinţam de câte ori deschideam o carte, de câte ori ascultam un tribun.

Şi ce mândru, ce fericit în mizeria mea mă simţeam de această tovărăşie! Unde mai pui că începeam să mânuiesc condeiul, şi competente îndemnuri mă făceau să întrevăd posibilitatea de a urca încă o treaptă, cea mai grea, pe scara valorilor intelectuale: treapta pe care stau creatorii de opere literare. Era deci îngăduit fostului băiat de prăvălie cu patru clase primare nu numai de a-i înţelege perfect pe aceşti creatori, dar chiar să ocupe un colţişor în templul artei lor atât de admirate. Nu era deci exclus să ajung într-o zi să-mi unesc şi glasul la nobilul cor al celor destinaţi de providenţă să ridice omenirea dintr-o ticăloşie pe care eu o cunoşteam cum prea puţini gânditori o cunosc din proprie experienţă. Ah, atunci, cu câtă sinceritate am să clamez la rându-mi măreţia rolului de apostol al umanităţii!

Ce nevoie mai aveam de Dumnezeu? Nu eram eu oare un grăunte de dumnezeieşti năzuinţe?

Chiar sfânta mea mamă îmi păru, atunci, mică şi meschină în toate ale ei mărunte preocupări, pe când eu pluteam, flămând şi zdrenţuros, în sfera lumilor ce aveau să vină. La clădirea primei lumi noi, liberată de materialism, eu însumi, poate, aveam să fiu fanatic salahor.

Şi într-adevăr, într-o zi, minunea s-a înfăptuit dincolo de cele mai absurde ale mele aşteptări.

Romain Rolland, ca un alt Moise, cerând stâncii să izvorască apă, m-a lovit în frunte cu bagheta-i magică şi mi-a cerut să fac ceva şi mai greu decât ce a făcut stânca lui Moise: mi-a cerut să scriu într-o limbă pe care o ignorasem complet până la etatea de 30 de ani, o limbă în care de-abia bâiguiam de câţiva ani şi ale cărei legi nu le-am învăţat, nici n-am încercat să le învăţ vreodată, ci numai le-am ghicit pe cât mi-a fost cu putinţă.

Ce a urmat se ştie. Dintr-o dată am fost zvârlit în sfera de cugetare şi de acţiune a unei lumi pe care, la început, nici nu îndrăzneam s-o privesc în

faţă. Din noroiul existenţei omeneşti, cu un singur salt, m-am pomenit stând de vorbă, de la egal la egal, deseori într-o înălţătoare intimitate, cu unele din acele rare exemplare umane către care veneraţia oamenilor se îndreaptă neprecupţită.

Atunci, o clipă, speriat de răspunderea covârşitoare ce mi se arunca pe umeri, am simţit mâna providenţei ştergân- du-mi sudoarea de pe frunte. Acum era momentul să dovedesc celor însetaţi de Bine, de Frumos, de Dreptate dacă sunt un om ori un simplu parvenit.

Căci două căi mi se deschideau în clipa aceea: una, largă, semănată cu flori, surâsuri şi belşug; cealaltă, îngustă, plină de posibile, probabile deznădejdi.

Fără nicio şovăire, am apucat [-o] pe aceasta din urmă, care m-a dus într-o prăpastie mult mai înfiorătoare decât tot ce puteam bănui, căci ea m-a despărţit de toată lumea, chiar de cei mai nobili prieteni ai mei, chiar de acela căruia îi datoram noua mea viaţă.

Aceeaşi nemernicie ne paşte pe toţi

De ce? Răspunsul e simplu: fiindcă, de la început, am înţeles rău legile existenţei pământeşti.

Omul, chiar cel de bună-credinţă, făgăduieşte mai mult decât poate să ţină. Avântul lui spre mai bine îi pune un nimb pe frunte, dar el uită că picioarele îi sunt condamnate să rămână în tină, căci, probabil, nu-i este îngăduit să se identifice cu dumnezeirea, atâta timp cât ţărâna îi împovărează sufletul, această scânteie misterioasă care e veşnic în luptă cu răsuflarea infectă a existenţei materiale.

Da, astăzi cred în suflet cum n-am crezut niciodată şi iert fratelui meu, omul, totul, dezlegându-l de divinele promisiuni pe care mi le-a făcut atunci când îl vedeam de departe, atunci când îl auzeam vorbindu-mi din sferele cereşti, când nici nu bănuiam că lutul din care e zidit este tot atât de scârnav ca al celui mai din urmă păcătos din suburbia în care am văzut lumina zilei.

Dar ca să ajung la această umană înţelegere, a trebuit mai întâi să trec eu însumi prin acele grele încercări din care nici sfinţii nu ies triumfători decât săvârşind cruzimi împotriva lor înşile şi, mai ales, împotriva aproapelui. Da, cred că pentru a te devota în întregime dumnezeirii, trebuie să întorci

spatele pământeştilor nevoi ale omului şi să-ţi astupi urechile la strigătele lui de ajutor.

N-o ştiam pe atunci. Credeam că [îl] putem servi pe Domnul tocmai devotându-ne umilei lui creaturi. Şi înţe- penindu-mă în postura de judecător al omului superior, i-am cerut să-şi ţină cuvântul dat. El a răspuns prin a-şi întoarce faţa de la mine. Şi lăsându-mă singur, redus la propriile mele puteri, mi-a dovedit că nici eu nu sunt mai bun decât dânsul.

Mi-a dovedit că aceeaşi nemernicie ne paşte pe toţi: că unul îşi calcă cuvântul fiindcă e împresurat de nevoi materiale, iar altul, fiindcă îl roade viermele ambiţiei, dorinţa de strălucire. Şi într-un caz, şi într-altul, dovada e făcută că existenţa nu e posibilă decât cu preţul unor nesfârşite abdicări.

N-am ştiut. Am luat drept literă de evanghelie toate idealurile pe care omul le-a proclamat cu cuvinte de foc, asi- gurându-mă că ele [îl] pot înlocui chiar pe Dumnezeu.

De ce se minte omenirea cu atâta neruşinare? De ce se divizează nemernica făptură de lut, atribuindu-i-se aptitudini care nu se pot înnumăra printre facultăţile sortite existenţei terestre?

Câtă dreptate a avut Ecleziastul să spună că totul e vanitate!

Mă uit la ce-a rămas din mine, care am parcurs o cale atât de lungă: un biet om, învins de boală şi strivit de nevoi, după ce ajunsesem acolo unde nu atârna decât de voinţa mea ca să devin, şi eu încă, un om sătul.

Mă ridic, însă, cu restul de puteri de care mai sunt capabil, împotriva materiei robitoare, distrugătoare de suflete.

Deşi, astăzi, sclav, prizonier al nevoii de pâine şi de adăpost ca cel din urmă dintre nemernici, afirm în acest ceas de supremă sinceritate că viaţa nu e posibilă fără o credinţă.

Dar care ne mai poate fi azi credinţa din moment ce noi le-am distrus pe toate, substituindu-ne luminii ce singură era în stare să ne apere de a cădea în acest abject materialism?

Ce a mai rămas din năzuinţele care aveau să facă din oameni nişte sfinţi? Cei din alte vremuri se temeau de Dumnezeu – şi asta era de-ajuns ca să înăbuşe în ei o parte din egoismul care ar fi putut să-i facă să uite că, fără practica sentimentului de dreptate şi de milă, o comunitate omenească se transformă într-o comunitate de lupi. Contemporanii noştri, însă, nu numai

că au suprimat această frică şi [l-] au redus pe Dumnezeu la o simplă parodie bisericească, dar în mai puţin de o jumătate de veac au nimicit toate valorile morale şi estetice pe care, cu atâta emfază şi tapaj, le decretaseră valori eterne şi se impuseseră generaţiilor noi.

Astăzi nu mai poate mânca pâine într-un stat nici omul care n-are decât palmele sale, nici acela care n-are decât creierul său, ci numai vicleanul înarmat cu gură mare şi obrăznicie. Acestuia trebuie să ne robim cu toţii. Pe el trebuie să-l servim şi să-l linguşim. El este distribuitorul de pâine şi de aşa-zise onoruri.

Am avut prilejul să-l cunosc şi eu şi să-l privesc în ochi după ce boala şi mizeria literară m-au răpus. Şi atunci mi-am dat seama că mai amară pâine decât aceea pe care am mân- cat-o între 12 şi 40 de ani, robind prin porturi şi ateliere, e pâinea pe care o soliciţi omului de stat modern, oricare ar fi valoarea ta intelectuală şi morală. El nu ştie să te estimeze decât după numărul voturilor pe care i le aduci, după capacitatea ta de a-l servi personal, nu ţara al cărei rău servitor este el sau ideea al cărei motor eşti tu.

Am cunoscut şi această umilinţă, mult mai ucigătoare de suflet decât aceea care-mi atingea obrazul când, oferind serviciile mele de fotograf ambulant plimbăreţilor de pe Promenade des Anglais, o mână parfumată mă respingea dispreţuitor.

M-am înşelat!

Nu e rău că sunt atât de îngenuncheat în clipa în care îmi privesc viaţa de pe muchia unei jumătăţi de veac.

Consider această îngenunchere ca pe cel mai viu document pe care mi-l putea trimite cel nepătruns ca să-mi dovedească uşurinţa cu care m-am condus în viaţă. Căci după ce am fost unul din avizii ucenici ai creatorilor de false religii, am devenit eu însumi unul din aprigii susţinători ai mincinoaselor valori morale, intelectuale şi estetice, ba chiar am aprobat, un moment, şi am glorificat violenţa, crezând că disperaţii vieţii vor fi mai buni în ziua în care nimic nu-i va mai împiedica să se gospodărească singuri, în toată dreptatea.

Nu sunt mai buni, fiindcă nu se poate face o lume nouă cu oameni vechi. Şi vina mea e cu atât mai mare, cu cât ştiam de mult că aceşti pretinşi aspiranţi la o viaţă morală erau, în imensa lor majoritate, tot atât de imorali,

tot atât de lacomi de bunuri pământeşti ca vechii stăpânitori.

Aceasta nu m-a împiedicat să mă mint pe mine însumi şi să urlu, în cor cu lupii flămânzi, contra celor sătui. Pedeapsa, iat-o: în ziua în care am răcnit adevărul că numai lupi se ridică la conducerea lumii, de ambele părţi ale baricadei, golul cel mai complet s-a făcut în jurul sufletului meu, nemairămânându-mi altă mângâiere decât cuvintele simplei mele mame, care-mi spunea: „Maică, nimeni nu vine să-ți lingă buzele când îți sunt amare, afară doar de bunul Dumnezeu."

Am crezut în posibilitatea înfrăţirii între oameni – şi nu mai cred. Am crezut, apoi, în minunile progresului tehnic – şi azi văd că ştiinţa e încă o armă împotriva sufletului. Iar la urmă, am crezut în atotputernicia binefăcătoare a unui singur om, lăsat să fie stăpânul unui stat, dar am văzut că stăpânii nu se înconjoară decât de slugi.

Astăzi nu mai e loc pentru gândirea mea la niciuna dintre extremele acţiunii sociale – şi nici la mijloc, unde apologeţii tuturor libertăţilor fac o marfă din drepturile omului, închizând ochii asupra datoriilor lui.

Aşa că toată pregătirea sufletească pe care mi-am făcut-o de-a lungul întregii mele vieţi, în vederea momentului în care destinul mi-ar fi dat putinţa să fiu folositor aproapelui meu, se prăbuşeşte azi ca un castel de cărți. Nu numai că niciun fel de ordine socială de azi nu are nevoie de o astfel de pregătire, dar toate o consideră periculoasă lor, căci în toate guvernează acelaşi om: omul care lucrează numai în sensul intereselor sale personale, trădându-le pe ale aproapelui.

Iar dacă felul cum înțeleg eu Frumosul şi Binele e o gân- dire caducă pentru timpul meu, o gândire care nu poate să se traducă prin fapte, atunci ce mai rămâne din tot ce am aşternut pe hârtie – sau, mai bine zis, dintr-o viață pe care am condus-o în aşa fel, încât nici altora şi nici mie n-a putut fi folositoare.

*

Niciodată n-am fost aşa de singur, aşa de părăsit. Şi doar atâta am crezut în iubirea omului pentru om!

Acum către cine să-mi îndrept privirile? Nimic nu mă mai poate întoarce la credinţa mamei mele, dar şi lipsit de orice credinţă, mă simt incapabil de a lupta cu moartea sufletului meu, care bâjbâie într-un întuneric de

nepătruns.

CREDINŢA, PRESA ŞI CITITORII1

Credinţa împlineşte un an? Numai un an? Judecând după golul pe care l-a umplut, ai zice că de mult întrupează tot ce s-a ridicat mai cu semeţie în România de după război.

Într-adevăr, de la război încoace, noi nu mai avem presă de luptă, ci numai de afaceri. Chiar acele ziare cu caracter combativ, care au dus campanii răsunătoare, tot în mocirla gheşeftăriilor s-au înnămolit.

Îi doresc Credinţei toată puterea de îndurare în lupta ei cu vitregia vremurilor prezente, ca să poată continua pe calea spinoasă ce şi-a ales-o: calea credinţei.

LECŢIA DIN SARRE2

Fie pâinea cât de rea,

Tot mai bună-n ţara mea.

Am trăit s-o văd şi pe asta! Un pumn de oameni vieţuâau pe un petec de pământ în nişte condiţii atât de excepţiona- îe, încât se putea spune că erau fericiţi. Căci n-aveau stă-

1 Apărut în Credinţa, 4 ian., la rubrica „Problemele timpului”. Numărul, aniversar, a publicat saluturile a opt personalităţi ale timpului, printre care Ionel Perlea (directorul artistic al Operei Române), George Niculescu-Basu (solist al Operei Române) şi N.D. Cocea (n. /. Îi.).

2 Apărut, probabil, în Tribuna, [?] ian.; titlul periodicului şi data publicării articolului nefiind confirmate, textul nu a putut fi reperat şi confruntat (n. I.U.).

Regiunea Sarre/Saar a aparţinut alternativ Franţei şi Germaniei. Tratatul de la Versailles (1919) a încredinţat-o Ligii/Societăţii Naţiunilor —>

pân pe cap, iar pâinea şi-o câştigau din belşug. Era o republică ideală. Dincolo de gardist, nicio autoritate superioară şi tiranică nu le ameninţa liniştea. Cele două mari state împotriva cărora micul paradis al libertăţii era ocrotit de Societatea Naţiunilor aveau tot interesul să se poarte cu mănuşi faţă de nişte oameni atât de bogaţi şi bucurându-se de graţiile unei cucoane atât de simandicoase ca cea de la Geneva.

Ar fi putut deci, foarte uşor, cetăţenii aceştia, cu subsolul doldora de tezaure, să continue a vieţui într-o linişte necunoscută pe tot restul

globului. În ziua de 13 ianuarie, expirându-li-se contractul încheiat cu fericirea pământeas- că, ilustra lor protectoare îi întrebă dacă binevoiesc să-l înnoiască – sau dacă, dimpotrivă, ard de nerăbdare să se bage la stăpân. Mărturisesc că mă aşteptam să-i văd scui- pându-şi în sân, ca şi cum ar fi trecut necuratul pe lângă ei, şi răspunzând 100 la sută: „Ubi bene, ibi patria” / „Unde e bine, acolo e patria”.

Ar fi fost logic. În jurul lor, cât e pământul de mare, jale şi pârjol. Foamea, frigul, arbitrariul, împilarea, luptele fratricide bântuie sub toate regimurile „fie ele de stânga, de dreapta ori de mijloc”. Ce putea fi mai cuminte decât să opteze printr-o libertate, independenţă, bunăstare neameninţate?

Nu! N-a fost aşa. Dar n-a fost deloc! Căci [în] afară de străini, toţi germanii, toţi până la unul, au răspuns în cor:

Fie pâinea cât de rea,

Tot mai bună-n ţara mea.

Întreb: Unde sunt revoluţionarii, socialiştii, comuniştii, pauziştii1 din Sarre, care făceau atâta tapaj?

Ce teribilă lecţie pentru toţi acei care, uitând că „sânge- le apă nu se face”, au luat toate măsurile ca cel mai corect plebiscit din câte au fost vreodată să poată dovedi lumii că o naţiune se poate trăda pe ea însăşi!

Pe o perioadă de 15 ani. Plebiscitul din 13 ianuarie 1935 a decis integrarea ei definitivă în Germania (n. Red.).

1 pauzişti – membrii unei formaţiuni politice nesemnificative, care-şi acordau votul unuia sau altuia dintre partide etc. (n. I.U.)

Nu, Germania e naţiunea cea mai unită din câte se fră- mântă azi în ghearele mizeriei. Nimic nu o va înfrânge – şi toate tratatele care se cred încă veşnice vor deveni mâine neputincioase în ţara nedreptăţii.

Căci există o nedreptate – am spus-o prietenilor mei şovini de pe malurile Senei ori de câte ori a venit vorba: Care ar fi crimele şi greşelile Germaniei de azi, [încât] să trăiască într-un sac ori să se resemneze la infinit să-şi vadă trupul mutilat, în vreme ce alte naţiuni îşi împart din belşug toate bunătăţile pământului?

În 1932, ţinând o conferinţă la Viena şi repetând-o apoi în şase oraşe principale ale Germaniei, sub auspiciile Kul- turbundului dirijat de prinţul

[Karl] Anton de Rohan, am putut să-mi dau seama de nedreptatea care striveşte Germania de azi. Şi a fost chiar evreică aceea care m-a condus să văd cum văduve de generali vindeau hârtie, creioane şi chibrituri, în vreme ce, în localurile de noapte, o lume interlopă sfida cea mai sfântă dintre mizerii: aceea a unei mari naţiuni silite să trăiască într-un sac, despuiată de colonii şi neştiind unde să-şi desfacă excelentele produse.

Nu cred că asta e calea cea mai indicată pentru a ajunge la suprimarea războaielor şi la înfrăţirea între popoare.

SCRISOARE DESCHISĂ PRIETENULUI FRANCIS JOURDAIN, VICEPREŞEDINTE AL „AMICILOR U.R.S.S." ÎN FRANŢA ŞI, ÎN MOMENTUL ACESTA, DELEGAT MORAL ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ1

Iubite Prietene Jourdain,

De când, în felul ştiut de toată lumea, am încetat de a mai fi alături de tine vicepreşedinte al „Amicilor U.R.S.S."

1 Datată Bucureşti, 15 ianuarie 1935, scrisoarea a apărut în Curentul, 17 ian. (n. I.U.) —>

în Franţa – demnitate pe care, de altfel, prompta mea „trădare" nu mi-a mai dat timpul s-o exercit –, nu ştiu dacă îmi mai este îngăduit să te numesc cu cuvintele afectuoase de mai sus şi care, altădată, ne erau comune. Dacă totuşi continui s-o fac, în dispreţul prăpastiei politice care ne desparte azi, nu este numai fiindcă n-am încetat o clipă de a vedea în tine omul superior, artistul desăvâşit, precum şi prietenul de suflet de totdeauna, ci şi din motivul că obiectul acestei scrisori – obiect profund dureros pentru mine – nu-mi permite să adopt faţă de blânda şi distinsa ta persoană acel ton rece, distant, protocolar, de rigoare între doi adversari politici, care repede ar degenera în aroganţă.

Vorbindu-ţi în felul acesta cordial, care ne-a fost familiar din prima zi a cunoştinţei noastre, urmăresc, pe de o parte, să te fac mai uşor să înţelegi cât de nepotrivit este, pentru un om de valoarea ta morală, rolul de anchetator comunist într-o afacere comunistă, [rol] pe care ai acceptat să-l joci în ţara cea mai expusă pericolului teroarei comuniste; iar pe de alta, aş vrea din tot sufletul să contribui, cu slaba mea autoritate morală, să fii înţeles, apreciat şi menajat de acea parte a naţiunii mele care are dreptul şi motivele ei să nu împărtăşească convingerile tale politice şi care ar putea,

cu mare uşurinţă, să te confunde cu un „agent sovietic” şi să-ţi rezerve acele extrem de neplăcute surprize, cunoscute şi de alţii înaintea ta, care au avut imprudenţa să ne viziteze în condiţii analoge.

Te rog să mă crezi că, personal, n-am nimic de zis împotriva principiului care împarte lumea în naţiuni majore şi naţiuni minore, dând celor dintâi dreptul moral să [le] controleze pe cele din urmă ori de câte ori li se pare că acestea au păcătuit împotriva demnităţii omeneşti. Recunosc că demnitatea omenească e un bun care aparţine patrimoniului universal şi că el trebuie apărat de către toate puterile morale

Un fragment de text s-a tipărit şi în Cruciada Românismului, I, 7, 17 ian.; versiunea franceză, „Lettre ouverte à Francis Jourdain”, s-a publicat în Monde, 1 febr. — vezi mai jos, p. 417 (n. Red.).

Ale omenirii atunci când e ameninţat în vreo parte a pă- mântului. Mai recunosc că, în cazul pofesorului Constan- tinescu-Iaşi1, ce te duce la noi, naţiunea franceză, care e nu numai „majoră”, ci şi „nobilă şi aliată”, trimite în persoana ta un om de o cinste şi de o corectitudine tot atât de notorii ca arta superioară cu care te-ai distins în domeniul ahitecturii şi al decoraţiei mobiliare.

Dar numai atâta recunosc. De aici încolo, trecând la examenul faptelor, totul se întoarce împotriva ta.

Să le luăm pe rând:

1. Admiţi ca, în ancheta pe care o faci tu, să fii însoţit de doi trepăduşi sovietici de o moralitate politică mai mult decât dubioasă şi de al căror control moral ar fi trebuit, tu cel dintâi, să ne dispensezi, oricât ne-ai considera de naţiune minoră. Slavă Domnului, Franţa are destui „simpatizanţi” sovietici, mai potriviţi anvergurii tale morale, pe care ar fi putut să ni-i trimită. Şi în punctul acesta sunt nevoit să adaug că n-am niciun respect pentru acea parte din naţiunea ta care ne deleagă astfel de indivizi.

2. Înainte de a fi pornit spre necăjitele noastre meleaguri, nu crezi oare că un scrupul de conştiinţă ar fi trebuit să te îndemne să te întrebi dacă e cinstit să patronezi anchete morale numai atunci când într-o ţară burgheză se arestează un comunist – şi dimpotrivă, să taci chitic ori de câte ori în Rusia Sovietică se surghiunesc în pustiurile îngheţate2 şi se execută sumar

legiuni de tineri idealişti printre care unii ţi-au fost chiar prieteni personali?

3. Profesorul Constantinescu-Iaşi n-a fost nici surghiunit, nici martirizat, ci a fost pur şi simplu arestat pentru agitaţie comunistă. Că acest profesor s-a pus imediat să facă greva foamei, a setei, a frigului, a auzului, a văzului şi a

1 Petre Constantinescu-Iaşi (1892-1977), istoric român. În calitate de militant al mişcării muncitoreşti, a răspuns de propaganda Internaţionalei a III-a (Comintern) – n. Red.

2 Referire la lagărele de „reeducare” de la Solovki, pentru care, în 1928, Istrati nu a obţinut autorizaţie de vizitare (n. Red.).

Pipăitului, presupun că nu eşti atât de naiv încât să crezi că situaţia României, aici, pe Nistru, e situaţia Franţei dintre Rin şi Atlantic şi că guvernele burgheze ale acestei ţări ar fi ţinute să se emoţioneze de toată această comedie sentimentală atunci când au de-a face cu un adversar care le promite că le pune la zid în ziua instalării regimului sovietic la noi. Am spus-o încă de pe vremea când credeam în binefacerile şi umanitatea comunismului: din moment ce te afli în război declarat cu un duşman, e curat caraghios- lâc să invoci drepturi constituţionale şi să te pui pe postit de îndată ce duşmanul tău îşi permite să te aresteze. Mă mir chiar că acest intelectual nu se simte înjosit să mănân- ce pâinea statului pe care-l sapă la temelie.

4. Citesc în ziarele de azi că, sosind la Chişinău, n-ai avut nimic de făcut decât să iei contact cu doi comunişti evrei, ceea ce a dezlănţuit furia legitimă a acelor pături naţionaliste care au o mie de motive să împărtăşească simpatia ta pentru regimul comunist.

Ei bine, dragă Jourdain, consecinţele acestei isprăvi ale tale tu n-ai să le cunoşti, fiindcă ai să pleci, protejat de acei soldaţi români pe care camarazii profesorului de teologie îi împuşcă anual pe Nistru şi care nu prea ştiu de unde să te ia ca să-ţi ceară să-i asculţi şi pe ei atunci când luptă cu banditismul comunist.

Eu, însă, care rămân aici şi care ştiu ce tragedie se joacă pe acest pământ românesc între naţiunea autohtonă şi naţiunile cu care suntem nevoiţi să împărţim bucata de pâine, eu pot să-ţi spun că faptul de a fi stat de vorbă cu doi evrei comunişti şi a le cere lor să te informeze despre rosturile de la

noi e nu numai un act incorect pentru un om ca tine, ci unul curat criminal. Căci aceasta nu va putea să aibă altă consecinţă decât să furnizeze şi mai multe arme de luptă vrăjmaşilor bunei înţelegeri între naţionalităţi, arătând cum „străinii” ori „jidanii” nu scapă niciun prilej să sape temelia statului care îi ocroteşte şi le dă pâine.

Acum, dacă cuvintele mele îţi par a fi ale unui „trădător” şi dacă bănuieşti că ele m-ar putea face să intru în graţiile stăpânilor acestei ţări, află că te înşeli profund. Trăiesc aici izolat şi neocrotit de nimeni, deşi sunt bolnav de trei ani, lipsit de orice venit şi ameninţat de la un trimestru la altul să nu mai pot plăti chiria casei pe care o locuiesc.

Iar pe deasupra, mai am azi durerea să văd prieteni de calitatea ta venind să ne otrăvească şi mai mult înveninata noastră viaţă socială, tocmai în clipa în care încerc, cu restul puterilor mele, să contribui, alături de alţi oameni binevoitori, la umanizarea violenţelor, sângeroaselor lupte naţionaliste de la noi.

De toate acestea tu habar n-ai. Tu treci chiar prin Bucureşti, fără să vrei să [-l] vezi pe vechiul tău prieten, de a cărui cinste cred că nu te îndoieşti.

„Il est dur parfois le cœur humain!” 1

Panait Istrati

P.S. Dacă ţi se va da, ca o dovadă a reacţionarismului meu, faptul că aceste rânduri (ca şi altele) apar într-un ziar de dreapta, află că astăzi, la noi, numai gazetele de dreapta mai au curajul să fie revoluţionare. Cele de stânga, toate, ronţăie grăunţe la ieslea unei democraţii confortabile, apărată de starea de asediu şi [de] cenzură.

P.I.

NAŢIUNE ŞI NAŢIONALISM2

Aşa cum era de aşteptat, perspectiva unei posibile logodne între diferitele noastre cruciade a dat naştere la o salvă de entuziasme, care, exprimate cu multă tinereţe în numărul trecut al revistei, se prezintă ochiului critic sub forma unei diversităţi foarte bariolate3. Recunosc şi eu că în felul cum deschidem şi închidem noi braţele în clipa de

1 în trad.: „Uneori e greu să fii om” (n. Red.).

2 Apărut în Cruciada Românismului, 1,7, 17 ian. (n. I.U.)

3 bariolat [< fr. Bariolé] = pestriţ (n. Red.).

Faţă, toată lumea poate să se arunce la piepturile noastre de aramă – şi toată lumea ar putea s-o rupă la fugă, mân- când pământul. Suntem totodată foarte „largi” şi foarte „strimţi”, foarte indulgenţi şi foarte severi – tot ce poate fi mai universal. E un mare merit această elasticitate de simţire. Dar numai în literatură. În politică, ea nu duce la nimic practic. Adică la practicul acela la care nu eu, ci dvs. Voiţi să ajungeţi, spre binele românismului.

Am afirmat demult şi repet că în ce mă priveşte, de când am renegat comunismul criminal în care un moment am crezut, atitudinea mea definitivă este: neaderarea la nimic. Ce înseamnă asta? Înseamnă: nu mai cred în nicio idee, [în] niciun partid, [în] niciun om. Consecinţă logică: nimic nu m-ar mai putea face să accept un rol şi o funcţie de militant al unei doctrine, al unui program.

EU SUNT OPOZANTUL ETERN.

Totuşi… Este un mare totuşi!

Atitudinea aceasta a mea absolută nu înseamnă că eu nu mai cred într-o posibilă ameliorare a existenţei omeneşti, că dacă ar fi aşa, m-aş sinucide imediat. Eu continui să cred în perfecţionarea, umanizarea relaţiilor dintre oameni într-un viitor îndepărtat. Dar convingându-mă definitiv că reformatorul cel mai pur e totdeauna trădat de colaboratorii lui, m-am hotărât să renunţ la acest rol de Don Quijote pe care toată viaţa l-am jucat în propriii mei ochi şi să mă apăr de acele deziluzii pe care le-am trăit atât de crân- cen, când, o clipă, mă făcusem frate de cruce cu nişte bandiţi. Resping deci orice alianţă, orice sudură, fie perspectiva cât de seducătoare, înainte de a o fi trecut prin acizii unei solide încercări.

Se întâmplă, însă, aşa cum s-a întâmplat cu dvs., să vină un om la mine şi să-mi spună:

„Eu sunt un om cu mâinile încă curate (sau aproape curate) şi aş vrea să apuc cu ele cârma lumii (ori a ţării). N-ai vrea să-mi dai o mână de ajutor?”

„Bucuros. Poftim.”

îi dau o mână de ajutor, nimic mai mult.

Sunt nevoit să fac asta, căci astăzi ştiu că dacă, într-o zi, omenirea va fi mai bună decât cea din zilele noastre, apoi ea îşi va datora bunătatea nu unor absolutişti ca mine, care se supără ca văcarul pe sat, ci acelor salahori

perseverenţi care, sărind de la o metodă la alta şi de la un om la altul, acceptă să frământe pasta umană la infinit FĂRĂ SĂ FIE GHIFTUIŢII EI PROFITORI!

Iată practicul la care presupun că vreţi să ajungeţi şi iată sub ce înfăţişare vă văd eu. Hamali idealişti, dornici de muncă şi neînfeudaţi vreunei doctrine criminale. Cârpaci eterni ai zdrenţuitului veşmânt social, prin ale cărui spărturi suflă toate viscolele suferinţei.

Eu, despuindu-mă pe mine, am voit să dau omenirii o hlamidă de purpură. Ea mi-a răspuns: Eşti un smintit! M-am retras, rănit de moarte.

Dar adevărul nu e cu mine. El e cu biata omenire şi cu cei care nu se supără pe ea cum m-am supărat eu, ci continuă s-o meremetisească1.

[îi] respect pe toţi aceşti voitori de bine, mai ales când se menţin cât mai curaţi – atât cât omeneşte e posibil.

Şi sunt gata să-i ajut. Oricine ar fi ei, orideunde ar veni.

Dar ca să-i pot ajuta, trebuie să văd limpede, chiar dacă limpezimea ne-ar cam îndepărta unul de altul. Tot e mai bine decât confuzia.

Or, până acum, e mare confuzie. Ea merge atât de departe, încât fratele Talex2, pe care-l credeam Nestorul „Cruciadei”, face elogiul nu ştiu cărui „pumn” şi mă întreabă dacă vreau „s-o văd şi pe asta”.

Ba nu vreau s-o văd deloc! Aplicat de oamenii de la noi, „pumnul” acesta n-ar aduce nici ce-a adus în Rusia şi în Italia.

Iar fratele Stelescu, acest Ahile al „Cruciadei”, după ce-mi spune că nu reneagă nimic din scurtul său trecut, termină cu întrebarea candidă:

1 a meremetisi = a pune în ordine; a reaşeza (n. Red.).

2 în ierarhia grupării, Alexandru Talex ocupa locul doi, după Mihail Stelescu (n. Red.).

„Ne mai putem despărţi, Panait Istrati?”

O, da! Bineînţeles că ne putem despărţi. De îndată ce voi crede eu că sunt trădat.

Ceva mai mult: chiar şi acum suntem mereu despărţiţi. Mergem doar paralel.

Există însă un punct categoric. Stelescu declară deschis: „Politica geamurilor sparte şi a bătăilor este o politică lipsită de sens, de demnitate şi pe care o resping cu toată indignarea. Nu bătând, ci realizând. Nu

omorând, ci muncind.”

Iată ceva limpede ca lumina soarelui! Omul căruia i se da- toreşte toată oganizarea mişcării de dreapta şi pe care-l cred capabil oricând să refacă această mişcare – azi inexistentă –, punând-o pe baze noi, omul acesta declară solemn că nu va mai uza de singurele arme pe care s-a bizuit până ieri.

Ei bine, dacă cuvântul acesta va fi ţinut, eu pretind că o eră nouă se deschide azi la orizontul speranţelor tinerimii intelectuale din România – o eră în care forţa morală va înlocui efemera şi înşelătoarea forţă a ciomagului.

Iar dacă eu am contribuit într-o măsură oarecare la această schimbare de tactică, la această umanizare a luptelor sociale de la noi, atunci tot merit o mare lumânare din partea burgheziei noastre, speriată până la ridicol de glontele de la Sinaia. Căci e sigur că, mai curând ori mai târziu, tot ce e tinerime generoasă şi inteligentă în ţara asta va adera la sâmburele care încearcă să încolţească azi.

Deasupra acestei declaraţii a lui Mihail Stelescu, întind mâna mea de frate acelora care vor să-l însoţească în Cruciada…

În care cruciadă?

Iată un mare punct de întrebare, la care va trebui să dăm răspunsuri tot aşa de categorice.

Încep tot eu în a face concesiuni.

*

Mai întâi: Naţiune… Naţionalism…

Eu sunt în şcoala celor de la 1900, când, de la întâiul savant european (nu dl Iorga) până la ultimul bragagiu român, toată lumea care silabisea un ziar credea morţiş că viitorul apropiat al omenirii e acea Internaţională mai mult sau mai puţin socialistă1, care să cuprindă măcar o bagatelă de State Unite ale Lumii, în sânul cărora toţi tâmpiţii să se poată înţelege în limba esperanto.

Pe atunci,

Codrule, codruţule,
Ce mai faci, drăguţule?

Se declama cam aşa, la „cerc” 2:

Padurèle, paduricos,
Che mas hăblos cichiticos?

Nu eram decât o „haimana” adolescentă şi nici nu făceam măcar parte din „secăturile entuziaste” ale dlui Iorga, care de-atunci s-au socialistizat, ba chiar comunistizat, şi mă mustră azi că nu scriu „literatură proletară” – ei iaca, nu scriu numai ca să vă fac în necaz!

Dar nu pot să nu privesc cu oarecare mândrie în urmă când mă gândesc că nicio clipă n-am crezut în aceste prostii internaţionaliste, doctoral recomandate prostimii de către toţi proştii care azi se aleg deputaţi „socialişti” pe listele guvernamentale şi se cocoloşesc prin diversele caşcavaluri „sociale” ale „infamei burghezii”.

Mi-am iubit întodeauna pământul din care am ieşit, precum şi duioasa lui limbă, duioasă ca toate limbile de pe glob, pe care le respect, căci toate sunt sfinte pentru acela căruia o mamă cu chipul amărât i-a şoptit primele cuvinte într-un grai omenesc oarecare, fie el şi ţigănesc. Eu nu m-am născut într-un leagăn de fildeş, nici n-am fost dat din faşă pe mâna servitorilor, aşa cum fac „boierii” noştri cu odraslele lor, crescute de „englezoaice”, care în loc să le însenineze chipul cu surâsul şi vorba caldă ale unei mame, le sfarmă sufletele chiar din leagăn şi făuresc astfel monştri

1 Referire la Internaţionala a II-a (1889-1914) – n. C..M.

2 Cercul de Editură Socialistă – vezi între banchet şi… p. 41, n. 2 (n. Red.).

Cu inimi de piatră, monştri care apoi torturează naţiunea prin toate acele instituţii pe unde bietul copil nevoiaş trebuie să treacă, de voie, de nevoie.

După ce, pe la 25 de ani, sfârşisem să citesc tot ce era ma- re-n poezia, proza şi cronicile noastre, bătăile inimii mele erau destul de româneşti ca să facă din mine un naţionalist. N-au făcut. Şi nu din cauza socialismului în jurul căruia dădeam târcoale. Ci tocmai din cauza acelui „naţionalism” agresiv, pe care-l vedeam practicat de cioclovinele1 crescute de slugi şi conduse de dnii Iorga-Cuza2 să insulte şi să arunce cu bolovani în soldaţii şi ofiţerii români, care stăteau smirnă şi înghiţeau.

De-atunci, dl Iorga a devenit un om de stat şi de cultură, dar „naţionalismul” nu l-a urmat pe domnia sa, ci pe dl Cuza, care nu-i cerea cultură, ci huliganism. Şi huliganic, şi igno- rantin3 a rămas acest românism

după cum se vede, fără să poată da, în 30 de ani, un singur om de valoare. Ciomăgaşi şi asasini de care s-au slujit toate guvernele şi se vor mai sluji, cu toată drama (era să zic lecţia) de la Sinaia.

Să mă ierte naţiunea mea dacă sunt hotărât să mor fără să accept vreodată să arborez cocarda tricoloră la butonieră, dar prea am văzut-o arborată numai şi numai de lichelele agresive ale ţării mele. Sau de nulităţile ei inofensive şi bugetivore.

Nu! Trebuie să ne înţelegem bine asupra acestui punct, cum ne-am înţeles şi asupra violenţei.

Mie îmi sunt perfect egale toate numerus clausus-uiile pe care le preconizaţi. Găsesc perfect logic ca, într-un număr x de români cu drept la pâine în ţara lor, să figureze procentul corespunzător de evrei sau de străini cu paşaport românesc. Nimic mai mult. Mai consider că atunci când aceşti străini ocupă funcţii în stat, să cunoască bine limba ţării

1 cioclovină – termen de dispreţ acordat unui om arogant şi parvenit (n. Red.).

2N. Iorga şi A.C. Cuza, preşedinţii Partidului Naţionalist Democrat şi, resp., Partidului Naţional-Creştin (n. C.M.).

3 ignorantin [< fr. Ignorantin] = viclean; perfid (n. Red.).

Şi, în timpul slujbei, s-o vorbească în chip obligatoriu, aşa cum, în Elveţia, un funcţionar public e obligat să cunoască cele trei limbi oficiale ale ţării. Cui nu-i place n-are decât să plece. Fără supărare. Şi fără să fie bătut, căci pe urmă ne bat şi pe noi tratatele pe care le-am semnat când am obţinut „întregirea neamului”… condiţionat.

Aceasta este o măsură echitabilă pe care azi o practică până şi generoasa Franţă, ca să nu mai spun că ea ar putea să devină acolo inechitabilă în ziua în care dl Tardieu1 ar lua puterea, ceea ce e foarte posibil.

Mă refer la fapte precise. Anul trecut am trăit nouă luni în Franţa şi am asistat la o campanie, susţinută până şi de membrii marcanţi ai camerelor de comerţ, împotriva ravagiilor săvârşite în domeniul comercial de faimoasele magazine Prisunique (sau Prixunic), adică preţ unic. Se ştie că în aceste imense magazine – copiate după modelul creat de germani –, majoritatea obiectelor necesare vieţii se cuprind în două preţuri unice: 5 franci şi 10 franci. C-o fi vorba de o masă copioasă sau de orice articol

vestimentar ori gospodăresc, totul se cumpără cu 5 şi 10 franci, deşi, aiurea, aceleaşi lucruri se plătesc dublu şi triplu.

S-a produs o năvală ca la pomană. Prixunic-ele s-au înmulţit şi au acaparat toată clientela nevoiaşă. Iar magazinele celelalte, cu toate argumentele aduse şi cu toate apelurile patriotice, s-au golit – şi multe au dat faliment.

Ei bine, acest trust de magazine ieftine este creat de mari capitaluri străine, şi la conducerea lui iau parte francezi care nu au prea mult sânge francez în vine. Cel puţin, pe tema asta ştiu că e dusă campania. Şi această campanie, fără niciun ecou la început, a luat o amploare considerabilă în ziua în care magazinele şi-au concediat trei sferturi din personal. Or, se ştie că francezul rabdă toate până la burtă. Când însă gluma ajunge aici, el coboară în stradă mai repede decât ai bate din palme.

1 André Tardieu (1876-1945), om politic de dreapta francez: deputat, în repetate rânduri ministru (n. C.M.).

L-am văzut la Nisa coborând în stradă şi devastând totul în calea lui, sub nasul autorităţilor.

Iată sub ce zodie trăim. Zodia naţionalismului întărâtat nu de o piesă1 jucată în franţuzeşte la Teatrul Naţional, ci de crampele foamei.

În faţa acestei realităţi, capetele cele mai internaţionaliste s-au plecat unele după altele şi au recunoscut fiecărei naţiuni dreptul de a-şi apăra pielea cum o putea mai bine. Ar fi deci grotesc să mă consider eu mai breaz decât alţii şi să declar, caragialeşte, că asta e treaba statului. Nu. E perfect treaba noastră, treaba tuturor cetăţenilor acestei ţări.

Trebuie să recunoaştem cu toţii că naţiunile înfometate sunt astăzi nevoite să recurgă, întru apărarea lor, la mijloace mult mai vehemente, mult mai inumane decât acelea care ar fi de rigoare după atâta progres realizat în alte domenii. Chiar în proletara Rusie, lupta aceasta pentru pâine se dă pe teren naţional în toate republicile Uniunii. Ucraineanul, georgianul, armeanul, abhazianul, tătarul – toţi dispută „rusului” dreptul lor de întâietate la posturile naţionale. Toţi [îl] numesc pe rus rus şi pe evreu evreu, nu tovarăş, atunci când aceştia vor să le acapareze serviciile naţionale, mai binişor retribuite şi mai confortabile. Cunosc cazuri când comitete întregi de soviete au fost destituite de la centru din cauză că s-au

dedat la excese naţionaliste şi chiar antisemite – cum a fost cazul unui comitet de comsomoli [şti] antisemiţi de la Leningrad care [i-] au bătut pe evrei.

Aceasta este azi starea psihologică a Naţiunii şi a Naţionalismului în lume: exasperare naţională.

Concluzie:

Suntem nevoiţi să recunoaştem tinerimii naţionaliste române dreptul ei de a se apăra şi de a apăra naţiunea – în cadrele tratatelor în vigoare –, forţând guvernele să creeze o legislaţie de

1 Referire la incidentul din 1909, când spectacolul de la Bucureşti a fost urmat de o manifestaţie de stradă condusă de un grup de studenţi xenofobi (ti. C.M.).

Protejare a braţelor de muncă autohtone, aşa cum se procedează azi din ce în ce mai mult în toate ţările.

Iată concesia pe care pot s-o fac naţionalismului nehuligan. Dar nu pot să colaborez direct la o asemenea luptă, fiindcă sunt convins că ea nu va rezolva nimic. Acestea sunt diversiuni efemere, paliative.

Remediul radical stă aiurea.

Nu lupta între naţionalişti – atât înăuntru, cât şi în afara graniţelor unei ţări – va pune capăt actualelor crize economice şi eternei mizerii sociale, ci înlăturarea sistemului economic de azi, absurd şi criminal, şi înlocuirea lui printr-un regim de producţie şi de consum în care să guverneze spiritul ştiinţific modern şi inteligenţa creatoare, nu interesele meschine şi bunul-plac ale unui pumn de capitalişti internaţionalişti, care nici măcar nu mai constituie o clasă socială, aşa cum ne învăţa Marx, ci o simplă bandă de nebuni, pro- ducând frenetic şi distrugând produsele tot atât de frenetic.

Asupra acestui punct însă voi reveni mai pe larg atunci când va trebui să spun cum înţeleg eu să colaborez în chip eficace pe terenul economic. Dacă „cruciaţii" se vor decide să adopte îndrăzneţele mele idei, care nici nu sunt ale mele, atunci ne vom da încă o dată mâna. Dacă nu, rămî- nem fiecare pe poziţia lui.

Nu sunt socialist. Nu sunt comunist. Nu mai cred deloc în eficacitatea luptei dintre clase, de când se dovedeşte zilnic că o clasă productivă şi revoluţionară se transformă brusc într-o clasă birocratică şi teroristă

imediat după acapararea puterii în stat.

Trebuie totuşi să mi se conceadă măcar atât: că din trecerea mea prin socialism ca pisica prin apă, am rămas profund convins că sistemul capitalist e absurd, antinaţional, antiuman, antisocial şi că lupta între naţionalităţi e o diversiune care-i prelungeşte o existenţă nefastă omenirii.

P.S. Un cuvânt pentru dictatorii stăpâni ai acestei ţări, privitor la felul cum înţeleg ei să [în] calce Constituţia.

Mai întâi cenzura…

Mi s-a masacrat articolul precedent din Cruciada, supri- mându-se afirmaţii şi idei care nu numai că nu prezintă niciun pericol pentru aşa-zisa „siguranţă a statului”, dar care au fost apoi permise chiar în numărul următor al Cruciadei – şi pot dovedi ori când că figurează zilnic în presă.

Dar iată ceva nou de care s-a plâns mareşalul Averescu cel dintâi: mi se violează corespondenţa!

Mi se violează nu numai când soseşte, ci şi când pleacă. Scrisorile mele recomandate, prezentate deschise, aşa cum se impune, nu sunt cercetate numai ca să se constate că nu conţin valută ori bancnote, ci se citesc de la un capăt la altul, ceea ce e nemaipomenit! Se ia astfel cunoştinţă, chiar sub nasul prezentatorului scrisorii, de tot ce scriu corespondentului meu! Aţi mai auzit dvs. De o asemenea obrăznicie, nepracticată nici în blestemata Rusie de azi, unde totul se citeşte, dar nu sub nasul aceluia care prezintă scrisoarea?

Să precizez:

Cu prilejul arestării antifascistului Igito Nucitelli1 despre a cărui acţiune în favoarea libertăţii aveam cunoştinţă mai demult, am expediat o lungă telegramă lui Romain Rolland, rugându-l să înfiinţeze Liga Franceză a Drepturilor Omului, precum şi Comitetul Antifascist din Paris, al cărui membru sunt de la înfiinţare şi în care figurează chiar numeroşi oameni de stat ai Franţei.

După multe plimbări de la Ana la Caiafa, telegrama a fost transmisă. Italia însă a oprit-o, şi costul ei mi-a fost rambursat. Nimic de zis.

Dar cum la sfârşitul telegramei spuneam că „scrisoarea urmează”, paşalele de la poştă au şi dat ordin la ghişee ca misiva mea să fie citită.

Ceea ce s-a şi făcut în prezenţa secretarului meu, care privea neputincios.

Mai mult, acest secretar a fost luat din scurt, interogat de judecătorul de instrucţie şi obligat să-şi dovedească identitatea.

1 Igito Nucitelli, industriaş italian stabilit la Timişoara; militant activ, Nucitelli era urmărit de o cerere de extrădare emisă de Mussolini (n. C.M.).

[îi] întreb pe intelectualii acestei ţări dacă ei pot tolera mai departe asemenea pocedee abdul-hamidiene.

Rog să se remarce următoarele:

Eu nu sunt un „antifascist" de genul profesorului Con- stantinescu-Iaşi. Mai întâi, fiindcă nu mai duc niciun fel de luptă antifascistă de când m-am convins că e mai rău în Rusia decât în Italia, şi fasciştii sunt nişte nătărăi când mă dau jos din tren la Postumia1, de lângă nevastă-mea, şi mă refulează la Ljubijana, aşa cum mi s-a întâmplat în 1931.

Apoi, eu nu mai sunt comunist, ca numitul profesor, care a recunoscut că este şi a cărui luptă antifascistă nu e decât încă o metodă comunistă de a activa pentru regimul sovietic.

Că are tot dreptul s-o facă nu mai încape vorbă, dar atunci să nu se joace de-a greva foamei, căci în Rusia, duşmanii regimului care se joacă cu această armă sunt lăsaţi să moară de foame pur şi simplu. Or, de ce vrea domnul profesor ca profitorii regimului burghez să se poarte mai cu mănuşi cu duşmanii lor declaraţi decât profitorii regimului comunist? Dacă aş fi comunist, aş admite să fiu persecutat, închis şi chiar ucis dacă devin periculos. Mi se pare că aceasta e o chestiune de cinste elementară. Din moment ce declar făţiş duşmanului meu că îl voi ucide când îl voi avea în mână, e natural ca el să mi-o ia înainte şi să mă suprime, nu să-i vorbesc de drepturi constituţionale de care eu îmi bat joc şi să fac greva foamei fiindcă mi se răpeşte numai libertatea.

Afirm aici că tot aşa vorbeam şi pe când eram comunist şi [îi] consideram caraghioşi pe toţi comuniştii care se puneau să postească de îndată ce erau arestaţi.

Iată de ce nu m-am amestecat în cazul profesorului comunist aşa cum am făcut pentru Nucitelli, care e numai antifascist. Cerând să nu se comită o nedreptate, mă aflam perfect pe poziţia mea de azi. De altfel, spuneam în scrisoarea către Rolland că guvernul procedează cu delicateţe şi că nu e probabil ca Nucitelli să fie extrădat. (Ce a devenit omul

1 Punct de frontieră între Italia şi Iugoslavia (n. C.M.).

Acesta nu mai ştiu nimic, căci A.B.C., singurul ziar1 care a vorbit pe larg de el, nu ne mai spune nimic.)

Ei bine, sunt la dispoziţia oricui doreşte să vadă în ce chip grosolan mi se deschid scrisorile lui Rolland – şi chiar şi altele venite din străinătate. În curând s-ar putea să mă pomenesc şi cu o descindere. Asta ar mai lipsi!

O SCRISOARE A D [OMNU] LUI PANAIT ISTRATI2

Stimate Domnule Director,

În numărul de azi al ziarului dvs., reproducând o parte din „scrisoarea deschisă" adresată de mine dlui Francis Jourdain şi apărută în Curentul de ieri, faceţi câteva afirmaţii şi presupuneri inexacte referitoare la noua mea „ipostază".3

Aş dori ca în rândurile de faţă să nu vedeţi o simplă şi zadarnică dezminţire pornită din orgoliu rănit, fiindcă nici nu e cazul; şi mi-ar face plăcere ca ele să apară nemutilate în ziarul dvs., ceea ce m-ar face să cred că aveţi tot interesul să luaţi act, o dată cu cititorii dvs., că nu sunt omul pe care îl bănuiţi.

Iată de ce, în loc să vă răspund cu arţagul şi chiar cu in- delicateţea ce caracterizează polemicile mele de altădată, vă scriu potrivit stării mele sufleteşti de azi, vă consider de bună-credinţă în tot ce afirmaţi şi nu voi părăsi acest ton chiar dacă, nepublicându-mi răspunsul de faţă, voi fi nevoit să recurg la ospitalitatea altui organ. Toate acestea nu din cauză că m-aş fi îndrăgostit brusc de politeţea aristocratică sau că aş ţinti să intru în rândul omenilor zişi „bi- ne-gânditori", ci fiindcă, într-adevăr, realitatea crudelor mele

1 A.B.C., cotidian de orientare democratică şi antifascistă, apărea la Bucureşti sub conducerea lui Em. Socor (n. Red.).

2 Datată 18 ianuarie 1935, scrisoarea a apărut în Universul, 18, 19 ian. (n. I.U.)

3 Articolul lui Stelian Popescu, intitulat „Anchetatori indezirabili", a apărut în Universul, 17, 18 ian. (n. Red.)

viziuni din ultimii ani, dându-mă cu capul de toţi pereţii, a modificat profund şi definitiv natura mea de totdeauna, veşnic plecată spre o exagerare care mergea uneori până fia] a mă face să-mi nedreptăţesc

adversarul.

Dvs. Scrieţi: „Nostim este însă felul cum fostul colaborator al Adevărului şi Dimineţii îşi manifestă gratitudinea faţă de cei care l-au îmbrăţişat şi lăudat.”

E adevărat. Şi e mai grav decât „nostim”. Dar nu e numai din vina mea, ci şi dintr-a lor.

E adevărat că aceste ziare m-au îmbrăţişat din primul moment – un moment, azi, destul de îndepărtat, când, prin preajma lui 1910, dacă nu mă-nşel, Adevărul scria cu litere compacte în fruntea informaţiilor: „Greva din Brăila a căzut. Vrednicul muncitor Panait Istrati ne trimite un articol1 scris după luptă. E un articol scris cu sângele unei inimi generoase. Îl vom publica la locul de onoare în numărul nostru de mâine.”

Unde a şi apărut, cu titlul pe trei coloane. A doua zi după apariţie, un fruntaş al Partidului Socialist şi bun prieten2 al meu, azi condamnat la moarte prin contumacie, comunist feroce şi adversar personal, îmi scria cam aşa: „Ei, dragă Panaite, după o astfel de intrare în presa democratică, drumul ţi-e deschis la Adevărul spre cele mai frumoase situaţii. Adevărul ne-a mai furat şi alte condeie de talent. N-ar fi de mirare să te fure şi pe tine.”

Nu m-a furat decât o clipă. Dimineaţa mi-a publicat, cu tapaj de afişe lipite prin oraşele dunărene, o serie de vreo zece articole intitulate „Lipitorile porturilor noastre”. Apoi am fost numit corespondentul (foarte bine plătit) al Dimineţii la Brăila.

Dar… vai! Poate că vă aduceţi aminte ce s-a întâmplat. De-abia luasem o primă leafă când, producându-se scandalul cu violul unei fetiţe de 11 ani de către stăpânul ei, un dia

1 Titlul articolului: „Burii au căzut, trăiască burii!”

2 Alexandru Constantinescu – vezi între banchet şi… p. 89, n. 1 («. Red.).

Con de la Măcin, m-am pus să fac o anchetă1 cam în felul aceleia de la Lupeni acum şase ani, când Adevărul, deşi certat cu mine, a scris un articol de fond cu titlul „Unde dai şi unde crapă” 2, spunând că l-am lovit în pălărie pe dl Vai- da, pe atunci ministru de Interne.

Cu năzdrăvana mea anchetă de la Măcin, prin care urmăream să rad barba diaconului satir, [l-] am lovit în pălărie chiar pe binefăcătorul meu,

directorul Const. Miile. Căci după apariţia primului articol din această campanie ratată şi în urma intervenţiei episcopului Dunării de Jos, dl Miile, mare democrat, dându-mi ordin să-mi văd de sărăcie şi de treburile mai mărunte cu care mă însărcinase, eu am ars ziarul Dimineaţa în faţa celor 6000 de muncitori sindicalişti al căror conducător sufletesc eram – ceea ce trebuie să fi produs o mică modificare a tirajului –, apoi am publicat avortata mea anchetă în lihnita Românie Muncitoare, pe care n-o citeau nici muncitorii.

Ceva şi mai grav. La un an sau doi de la această întâm- plare, Adevărul, serbându-şi nu ştiu ce jubileu şi cerând tuturor foştilor „colaboratori" să-i trimită câte o „amintire", am făcut iar pe Păcală şi i-am trimis… amintirea amară cu diaconul de la Măcin, în care povesteam cum o fetiţă de armean, rămasă necinstită, nereabilitată şi nedespăgubită, va avea să mulţumească democraţiei de la Adevărul – şi, în particular, răzvrătitului Const. Miile – de toate bătăile pe care le va mânca de la viitorul ei bărbat pentru vina de a o fi găsit „pângărită". Adevărul, nepublicându-mi „amintirea", am trimis-o ziarului Minerva, care a publicat-o în foileton, pagina 1, în Seara.

Atunci Dobrogeanu-Gherea, râzând în barbă, mi-a raportat cuvintele următoare ale lui Miile: „Istrati ăsta e un porc de câine şi un ticălos!"

Vedeţi, deci, die director, că nici îmbrăţişarea democraţiei române, nici „ingratitudinea" şi „ticăloşia" mea nu sunt de

1 Vezi Scăpare de condei, pp. 140 şi urm. (ti. Red.)

2 Articolul a apărut în 1 octombrie 1929; semnat: Adjevărul] – n. Red.

Dată recentă. Care pârlit de zugrav, inclusiv Mussolini şi Hitler, a avut ca mine, la vârsta de 25 de ani, norocul să fie poftit să se înfrupte din plăcinta cu came şi cu brânză a democraţiei?

Şi în cazul acesta, ce rămâne din răutăcioasa dvs. Insinuare: „Să fie în această sinceritate şi puţin din regretul că cei vizaţi mănâncă singuri din grăunţe la ieslea democraţiei confortabile?"

Nu, die director, adversarii mei n-ar putea să-mi răscolească trecutul fără să-şi rupă dinţii în el. Sunt, din nenorocire pentru ei, un vechi om cinstit şi sincer. Singurul meu merit. Căci cinstea şi sinceritatea mea m-au costat şi mă costă zilnic ochii din cap.

Dar dvs. Mai scrieţi: „Noi nu suntem aşa de naivi să luăm părerea de azi

a dlui Panait Istrati drept expresia unei convingeri. L-am văzut în atâtea ipostaze diferite pe vajnicul brăilean, încât salutăm cu rezervată suspiciune această ridicare a vălului de pe ochii înfocatului comunist de ieri."

Nu am cruzimea să vă cer să precizaţi câteva din acele „atâtea ipostaze diferite" ale mele, căci ştiu că nici dvs., dar nici Dumnezeu nu are de unde să le ia. Recunoaşteţi, deci, că vă referiţi la o singură ipostază: aceea pe care eu singur o strig în gura mare de când m-am întors din Rusia, şi anume:

Nu mai cred în comunism, pe care-l consider – mai ales pentru cei învinşi – cel mai mare pericol ce ameninţă azi omenirea.

Nu mai cred în politica revoluţionară exclusivă a clasei mele, pe care am văzut-o, pe întinderea unei şesimi din suprafaţa pământ ului, trădându-şi prompt destinele şi devenind, în numai 17 ani de exercitare a puterii, birocratică, teroristă şi chiar parazitară, atunci când i se oferă prilejul.

Ei bine, la atât se reduc toate „diferitele mele ipostaze". Mi-ar fi fost şi mie îngăduit, între 17 şi 25 de ani, să fiu „secătură entuziastă" sub umbrela dlui profesor Iorga. Aş mai fi putut, ani de-a rândul, să fac parte din Partidul Socialist, apoi din Partidul Comunist, în a cărui învăţătură şi misiune am crezut. N-o să mă găsiţi decât atunci când, cedând insistenţelor amicale, am primit să figurez atât cât a durat cotizaţia primelor două-trei luni plătite cu sila, apoi am fost aruncat afară de slova statutelor.

Dar cine nu s-a înşelat în viaţa lui într-o credinţă? Singur Christos, care a fost un Dumnezeu! Şi chiar el, dacă ar fi trăit până azi, şi-ar fi renegat Biserica. Biserica, nu Credinţa.

Tot asta am făcut şi eu, să mi se ierte nemodestia. Căci „trădând [u-i]" pe toţi acei care desfigurează idealurile omenirii suferinde, eu am rămas la postul meu, crezând mereu într-un viitor mai bun al omului, luptând şi suferind – chiar acum, când nu mai pot trăi decât lungit ca un paralitic.1

Atunci de ce mă faceţi „aviator"?

Al dvs., cu perfectă stimă (şi cu compătimire, când vă văd articolele mutilate, ca ale unui simplu fost zugrav),

Panait Istrati

DICTATURĂ ŞI DEMOCRAŢIE2

Nicio soartă nu e mai tristă decât aceea a omului care are pasiunea adevărului (sau a ceea ce crede el că e adevăr). Căci dacă oricui îi place

când îi spui în faţă binele, oricine te duşmăneşte când îi spui pe şleau răul – şi astfel ajungi să te pomeneşti ocolit de toţi. E cazul meu în politică. De aceea mi s-a şi spus: nu eşti om politic. Mare omagiu!

Iată acum venit momentul să mă explic pe larg cu privire la mult dezbătută controversă democraţie-dictatură, atât de actuală.

În chestiunea asta, lumea politică de pretutindeni se împarte, aproape exclusiv, în două tabere: una apără democraţia, alta, dictatura.

Întreb: Trebuie oare să fii mare om politic, ori e de-ajuns să ai bun-simţ şi puţină patimă de adevăr pentru ca să-ţi dai seama că, mai ales în zilele noastre, nu te poţi pronunţa

1 I.D. Sârbu, în Jurnalul unui jurnalist fără jurnal (Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1993, vol. 2, p. 163), îl numeşte pe Istrati un „Christ al cinstei politice” (n. Red.).

2 Apărut în Cruciada Românismului 1, 8, 24 ian. (n. III.)

categoric nici pentru, nici contra vreuneia din aceste două forme de guvernământ, aşa cum – fără niciun risc de a da greş sau de a fi acuzat de părtinire – te poţi pronunţa pentru sănătate şi contra bolii?

Am zis: nu te poţi pronunţa categoric, mai ales în zilele noastre. Într-adevăr, exceptând cele trei mari state sub regim net absolutist1, niciodată, poate, omenirea nu a văzut, ca în epoca de după război, atâtea naţiuni libere falsificân- du-şi regimul constituţional, mutilându-l prin diferite legi, unele mai arbitrare decât altele, şi apropiindu-l astfel, cu ajutorul însuşi al parlamentului, de acea formă de guvernământ în care cele mai sfinte libertăţi sunt definitiv înăbuşite, deşi ni se cântă melodramatic că nelegiuirile ce le suferim sunt provizorii.

De remarcat că siluirile acestea legale aduse drepturilor cetăţeneşti se practică nu numai în bietele noastre ţărişoare balcanice – care niciodată nu s-au bucurat de adevărate regimuri constituţionale –, ci chiar în republici democratice ca Franţa, Statele Unite şi Elveţia, unde viaţa devine din ce în ce mai imposibilă din cauza teroarei poliţiste şi amestecului permanent al statului în viaţa cea mai normală a cetăţeanului. Anul trecut, în libera Elveţie de altădată, a avut loc un plebiscit în care cetăţeanul era gingaş întrebat: N-ai vrea matale să mai renunţi la vreo câteva drepturi? La care chestiune răspunsul a fost un slab şi melancolic NU.

Deci nu în urma unei revoluţii sau lovituri de stat – cum e cazul în ţările azi absolutiste – s-a ajuns la aceste metode de guvernământ, unele mai dictatoriale decât altele, ci ele au fost adoptate şi se practică de către partidele şi oamenii de stat cei mai îmbuibaţi de principii democratice.

În cazul acesta, de ce se supără democraţii când partizanii făţişi ai dictaturii le strigă: Jos masca! Dacă e trădare, s-o ştim şi noi! 2 Adică, dacă e vorba de dictatură, apoi e rândul

1 în Europa: Germania, Italia şi U.R.S.S. (n. C.M.)

2 Contrafăcută, replica îi aparţine lui Farfuridi în O scrisoare pierdută, I, 6 (Caragiale) – n. Red.

Nostru să le spunem cuvântul, căci în vreme ce voi practicaţi dictatura la adăpostul parodiei voastre parlamentare şi fugiţi de răspundere personală, noi suntem gata s-o practicăm pe faţă, expunându-ne pielea.

Dacă replica aceasta logică a partizanilor dictaturii s-ar raporta, aşa cum pretinde, numai la problema formei de guvernământ considerată ca cea mai bună, nu şi la o chestiune de persoane, apoi remediul ar fi uşor de găsit. Căci cine n-ar renunţa imediat la Constituţie şi n-ar primi cu braţele deschise dictatura, dacă ar fi sigur că aceasta nu-i poate aduce decât fericire?

Din păcate, formele de guvernământ sunt tot atât de vinovate de nenorocirile noastre sociale, cât e vinovată canapeaua de a fi suportat adulterul. Aşa judec eu, aşa se pune chestiunea şi aşa este, nu altfel. Dar oamenii sunt egoişti şi ipocriţi. Ei nu vor să admită că omenirea este aşa cum mi-o definea Georg Brandes într-o scrisoare personală şi cum ştim cu toţii: une horrible bande.

Oribilă bandă, care-şi bate joc de propriile năzuinţe măreţe, alergând după dreptate atunci când îndură silniciile Puterii şi comiţând crime împotriva dreptăţii de îndată ce i se dă prilej să [-şi] exercite Puterea. Din adevărul acesta eu nu mai ies.

Cine pretinde că o generaţie de oameni politici, care a practicat sau a lăsat să se practice în regim constituţional jaful bunurilor publice, nepotismul cel mai scandalos şi [în] călcarea legilor, va deveni brusc o generaţie de apostoli naţionali de îndată ce va fi învestită cu puteri dictatoriale – cine pretinde aşa ceva este ori un mare naiv, ori un şarlatan.

Căci răul e mult mai mare decât ni-l închipuim atunci când sperăm mereu că „schimbarea Domnilor” ar putea, deodată, să înceteze de a mai fi „bucuria nebunilor”. Răul social nu are nimic comun cu acel rău dintr-un stup pe care albinele-l curmă masacrând toţi trântorii şi văzându-şi apoi liniştite de muncă spornică. Dacă ar fi aşa, o singură revoluţie i-ar fi fost de-ajuns omenirii ca să se vadă tămăduită de toate relele sociale.

Acum, lăsând în pace omenirea şi filosofia şi ocupându-ne numai de necazurile actuale ale… românismului (ca să vorbim numai ca între „cruciaţi”), rog acest românism să nu se supere dacă, plecând de la ultimul perceptor necinstit şi urcându-ne în trecut până la cvasibeatificatul domnitor Constantin Brâncoveanu, voi fi nevoit să spun că atât istoria, cât şi literatura naţională ne zugrăvesc ca popor cu mentalitate şi apucături de robi. Trădarea, laşitatea, ploconul, chiulul, codeala, căpătuiala sunt caracteristicile unui neam întreg, nu ale câtorva oligarhii. Întrebaţi [-i] pe toţi acei puţini idealişti politici care colindă satele, târgurile şi mahalalele noastre în vreme de alegeri, şi toţi vă vor spune că alegătorul nu le cere legi şi reforme cu caracter general, ci numai favoruri şi revendicări personale ori de gaşcă.

Iată de ce consider partidele politice nişte organisme care, după ce au făcut „puţintel bine” şi mult rău, au devenit funeste oricărei propăşiri naţionale. Ele nu mai sunt astăzi decât organizarea pe căprării a jafului şi procopselii. Ce- rând şi impunând o „disciplină” identică cu laşitatea, şi care nu poate conveni personalităţilor integre, marile şi micile partide de guvernământ nu mai reprezintă, în imensa lor majoritate, decât o adunătură de oameni necinstiţi şi incapabili, pleava naţiunii. Aceste caracatiţe naţionale au ajuns nu numai la neputinţa completă în domeniul realizărilor sociale, dar se înverşunează acum să descompună, să distrugă până şi bruma de reforme reale, cucerite cu mari sacrificii în trecutul nostru imediat. Până şi cele mai vitale dintre instituţiile noastre de stat îşi văd funcţionarii de carieră hărţuiţi, persecutaţi, loviţi în drepturile lor şi chiar aruncaţi pe drumuri, atunci când refuză să se preteze ar- bitrariului guvernamental. Nu se preconizează o reformă fără ca ea să conţină în germene un gheşeft sau o infamie politică.

Cu prilejul evadării deţinuţilor1 de la Craiova, directorul acelui

penitenciar a spus: „Da, nu mai pot pune temei pe niciun gardian, fiindcă toţi gardienii mei de meserie au fost treptat înlocuiţi, la cererea puternicilor zilei, cu trepăduşii cafenelelor politice, care sunt ori incapabili, ori necinstiţi.” Aceasta este o constatare caracteristică halului de degradare socială la care ne-au adus partidele. Plecând de la acest gardian de închisoare şi trecând prin toată administraţia şi toate instituţiile ţării – regret că nu le pot numi pe toate –, nu există funcţie socială care să nu fie roasă, măcinată de viermele politicianismului. Şi în aşa hal au ajuns lucrurile, încât astăzi nu mai există post în stat care să poată fi ocupat pe calea simplă, indicată de lege, ci toate se obţin numai pe calea lăturalnică, a protecţiei. S-a isprăvit cu basmul „ai carte, ai parte”. Azi poţi să n-ai carte, e de-ajuns să ai „rude la Ierusalim”. Cu asemenea „rude”, totul ţi-e permis să speri şi deseori să obţii. Chiar cele mai grave abuzuri de putere rămân nepedepsite dacă eşti „omul” cuiva.

Are să-mi rămână pe veci întipărită în minte o păţanie personală, petrecută în primăvara lui 1930, sub guvernare ţărănistă. Mă întorsesem în ţară, cu hotărârea să mă stabilesc la Brăila; şi cum aveam ceva parale, mi-am pus în cap să construiesc la Baldovineşti un fel de cămin comunal cu bibliotecă, radio şi un ceai oferit ţăranilor aproape gratuit, numai ca să-i scot din cârciumi. Acest cămin urma să fie ridicat pe un maidan al comunei, situat chiar în faţa gospodăriei unchiului meu, Dumitru Istrati, unde locuiam. Cu gândul acesta, fac o expunere detaliată, pe care voiam s-o înaintez dlui Iuliu Maniu, arătându-i că, neavând urmaşi, dorinţa mea e ca, după moarte, acest cămin să devină proprietatea tuturor lucrurilor mele având o valoare istorică: manuscrise, cărţi scumpe cu dedicaţii preţioase, documente, amintiri aduse de prin călătoriile mele. Şi natural, puneam

1 Referire la organizatorii grevelor din ianuarie-februarie 1933, răpiţi de sub escortă şi „expediaţi” în U.R.S.S. (n. C.M.)

preşedintelui de consiliu anumite condiţii şi ceream garanţii. Căminul trebuia să poarte numele mamei mele, originară din Baldovineşti.

Mă duc cu jalba-n proţap la prefectul judeţului, amic personal şi om nou, inteligent, activ. Acesta îmi spune: „Ce mai tura-vura cu preşedinţia! Nu e judeţul stăpân pe acest fleac de maidan? Facem lucrul aici, între noi, şi repede, că doar nu e vorba de vreo gheşeftărie! Faci un dar satului.”

Şi iată că mă vede tot satul umblând cu prefectul şi plă- nuind. Zarvă mare! „Venise bolşevicul să pună radio ca să se-nţeleagă cu fraţii lui de peste Nistru.” Într-o zi, sunt chemat la postul de jandarmi, unde domnul şef îmi ia un lung interogatoriu şi-mi face cunoscut că Panait Istrati e necunoscut în controalele cercului de recrutare. Da, răspund eu. Panait se poate să nu existe, dar Gherasim există şi e în regulă. Şi eu mă numesc Gherasim în actele mele. (Afacerea se lichidează în faţa colonelului cercului de recrutare, şi din încercarea asta scap teafăr.)

Dar autorităţile satului nu se dau bătute. Într-o bună dimineaţă, mă pomenesc că primarul bate ţăruşi şi înconjoară cu sârmă ghimpată întreg maidanul cerut de mine, apoi îl ară. Nu mai puteam să ieşim cu căruţa din curte fără să ne zgâriem în sârmă. Alerg la prefect. Acesta pune mâna pe telefon şi cere comandamentului jandarmeriei Brăila „să [-l] aresteze pe primar”. A doua zi, în faţa satului adunat, primarul e adus de jandarmi. Dialog (pe care-l transmit posterităţii, ca un document viu ce caracterizează mentalitatea de partid a neamului nostru):

„Bine, mă, mama ta de derbedeu, cine ţi-a dat voie să închizi cu sârmă terenul acesta şi să-l ari?”

„Păi, d-le prefect, am înaintat ieri o petiţie Ministerului.” înfuriat de atâta cinism, prefectul îl înhaţă pe primar de piept şi-l dă grămadă. Apoi, către şeful de post:

„D-le şef, dacă până mâine primarul nu şi-a scos ţăruşii şi liberat terenul, să mi-l aduci la Brăila legat fedeleş!”

Şi acum poanta…

Primarul:

„Vasăzică aşa, d-le prefect… Asta e răsplata că am luptat zece ani în opoziţie pentru partid!?”

Tipul nu era în partid decât de doi ani.

Rezultatul: nu numai că primarul n-a liberat terenul şi n-a fost legat fedeleş, dar chiar a semănat mei şi l-a recoltat graţie protecţiei unui deputat din acelaşi partid cu prefectul şi pe care prefer să nu-l numesc. Iar toamna, când în sfârşit primarul şi-a scos ţăruşii, eu am găsit că e mai cuminte să nu mă măsor cu atotputernicia autorităţilor din Baldovineşti şi am renunţat la cămin şi la tot.

*

Acestea sunt partidele: duşmanele unei naţiuni, redu- cându-şi toată lupta la căpătuială şi procopsirea partizanilor în dauna binelui public.

Dar ele mai sunt şi o absurditate. Iat-o: când însăşi o naţiune întreagă şi-ar găsi cu greu în sânul ei o singură echipă naţională care, permanent, s-o conducă cu cinste şi pricepere, de la primul-ministru şi până la ultimul vătăşel, cum voiţi dvs. Ca zece partide de guvernământ să prezinte, în linie de bătaie, de zece ori 20 de miniştri, de zece ori 71 de prefecţi1, apoi câteva mii de primari şi câteva zeci de mii de consilieri municipali, toţi oameni unul şi unul, integri şi capabili, perfect devotaţi interesului obştesc?

Care popor ar fi în stare să ofere conducerii statului atî- tea legiuni de apostoli, atâtea rezerve de mii şi mii de valori umane care să-i cultive virtuţile şi să-l gospodărească în toată competenţa? Şi atunci, cum se poate cere unui singur partid ceea ce un neam întreg n-ar putea găsi în sânul lui?

De-aici, realitatea hidoasă pe care o prezintă partidele, în care vedem câţiva şefi corecţi şi pricepuţi lăsându-se sabotaţi de o armată de pungaşi şi de incapabili, care îi târăşte

1 în 1935, România avea 71 de judeţe (n. C.M.).

În mocirla necinstei şi seacă izvoarele de energie ale unui popor, înăbuşindu-i orice veleitate de progres.

Se naşte întrebarea: De ce o naţiune să nu fie condusă în permanenţă de o singură echipă de oameni aleşi, în loc să se lase stăpânită de zece armate de pungaşi, care o jefuiesc pe rând? Această falangă inamovibilă de oameni de valoare, imperfectă la început, ar urma să fie desăvârşită an după an cu ajutorul tuturor forţelor naţiunii, care mult mai uşor ar putea găsi şi schimba un om mediocru cu un om superior decât o mie de oameni mediocri cu o mie de oameni superiori.

Cred că aceasta e direcţia spre care se îndreaptă omenirea încolţită de realităţi din ce în ce mai vitrege. Mergem spre guvernarea permanentă care se primeneşte neîncetat.

Dar ăsta e curat fascism, mi se va spune.

Adică cum fascism? Permanenţa unui guvern capabil nu implică în chip obligatoriu măsurile draconiene. Mussolini, nevoit să inoveze cu rapiditate, a fost tot atât de nevoit să şi recurgă la mijloace violente de constrângere.

Căci numai un prost poate să creadă că omul acesta, ca şi Stalin sau Kemal, de altfel, a recurs la violenţe de dragul violenţelor. Dictatorii aceştia nu sunt nişte Neroni1, nici popoarele de azi, nişte turme gata să îndure crime neroniene.

Dar noi avem acum sub ochi o stare de lucruri şi trăim un fenomen psihologic pe care nici Mussolini, nici Lenin nu le-au cunoscut acum 12-15 ani. Crizele economice exasperante şi neputința democraţiilor de a le găsi remediu au creat pretutindeni stări sufleteşti net favorabile regimurilor apropiate de dictatură, pe de-o parte. Iar pe de alta, greşelile comise de premergătorii întru dictatură ne oferă un vast câmp de experienţe făcute pe pielea altor noroade,

1 Referire la Nero, împăratul roman (56-68) a cărui guvernare s-a soldat cu nenumărate asasinate şi care a impus prin teroare adula- ția propriei persoane (n. Red.).

Din care noi avem toată latitudinea să alegem ce e bun şi să ne ferim de ce e rău.

Guvernarea permanentă, exercitată de toate valorile reunite ale unei naţiuni, nu mai e azi deloc nevoită să se menţină prin mijloace violente, căci ea nu mai sperie pe nimeni, nu mai constituie o surpriză şi n-are duşmani decât în rându- rile canaliei democratice atotprofitoare. Nimic n-ar împiedica-o deci să-şi exercite puterea în chipul cel mai democratic, o democraţie care să fie cu adevărat o domnie a legilor, nu o siluire a unei naţiuni întregi cu ajutorul acelei mascarade de sufragiu universal şi al parlamentelor escamotate de legi draconiene.

Cu alte cuvinte: democraţia degenerată, necinstită şi ipocrită, guvernând în chip dictatorial deghizat, e natural ca toate speranţele naţiunii să se întoarcă spre o dictatură făţişă care, neîntâmpinând nicio rezistenţă serioasă, n-are niciun motiv să nu guverneze în chip democratic.

Dacă Hern Doktor-ii noştri democraţi, savanţi întru toate, vor lua în râs această teză, decretând că practicarea democraţiei în sânul unei dictaturi e o fantezie de zugravi, îi voi trimite la Troţki, în al cărui program există acest deziderat: democratizarea Partidului Comunist Rus şi acordarea libertăţii de exprimare a gândirii în viaţa publică sovietică. Sau poate şi Troţki e zugrav? Sau poate ceea ce e posibil în Rusia, cea ameninţată de toate

cutremurele interne, e imposibil în România, cea mult îndurătoare?

Dar, va spune un democrat cinstit, de ce să recurgem la dictatură şi să nu luptăm mai bine în sânul democraţiei, pentru revenirea la practicile constituţionale din trecut?

La această întrebare – teză comodă a tuturor democraţilor zaharisiţi de prea mult bine – voi răspunde cu o snoavă.

Un poliţist prinsese un ţigan cu mâţa-n sac şi nu putea să-l facă să mărturisească, deoarece, fiind om bun la suflet, nu voia să-l bată. II suci, îl învârti… Nimic. Atunci, înainte de a se hotărî să-i aplice metoda veche, îl trimise pe ţigan la un popă şiret, cu care „lucrase" şi altă dată:

„Mă, ţigane, te iert, dar du-te de te spovedeşte. Şi Dumnezeu să te pedepsească dacă-i fi vinovat."

Popa începe:

„Spune, ţigane!"

„Apoi, uite, părinte, mărturisesc că sunt om cam iute din fire…"

„Lasă asta…"

„Şi mai scap câte-o sudalmă spurcată…"

„Treci mai repede peste asta şi spune ce ai mai greu pe suflet."

„N-am nimic, să mă trăsnească Sfântu'!"

Vreme de-un ceas, popa se căzni degeaba. La urmă îi zise:

„Mă, ţigane, eu ştiu că tu ai avea păcate mai grele de mărturisit, dar te codeşti."

„De, părinţele, oi fi având… Şi m-oi fi codind şi eu, ca omu', că tare mi-e milă de mine!"

„Aşa, zău, ţi-e milă! Lasă, ţigane, c-o să le fie altora mai puţin milă!"

Şi l-a trimis pe ţiganul nostru constituţional la poliţistul care, de astă dată, a fost nevoit să procedeze în chip mai… dictatorial.

Nu. Un regim putred nu poate fi însănătoşit de oameni putrezi. Şi am spus la început că generaţia oamenilor care au contribuit pe rând la nimicirea drepturilor celor mai sfinte ale cetăţeanului nu poate nici aspira la constituirea acelor echipe naţionale care să guverneze permanent. Nu se pot hotărî peste noapte să taie în carne vie şi să fie integri oameni care o viaţă întreagă au dovedit că au, ca ţiganul, prea multă milă de ei şi de cei câte-o sută de fini şi cumetri cu care împart turta dulce a Puterii.

Iată de ce spun mereu că o dictatură cu şanse de izbân- dă nu poate fi instituită decât de oameni noi, cu cadre politice noi şi cu o mentalitate de revoluţionari, nu de rataţi spurcaţi sau neisprăviţi.

Şi la noi, până astăzi, nu văd acea falangă de apostoli.

Să muncim ca s-o preparăm.

DE VORBĂ CU SCRIITORUL PANAIT ISTRATI DESPRE OAMENII ŞI PIETRELE ORAŞELOR1

Marele scriitor stă întins pe un divan, între cărţi multe, aşezate cu îngrijire în raft. […] La căpătâi, vrafuri de scrisori venite din toate colţurile lumii. Şi în toate, mărturii din durerile vieţii. Un sanatoriu cere cărţi pentru bolnavi. O societate de ajutorare cere bani pentru asistenţa nenorociţilor. Unul cere o intervenţie, ca să fie numit în vreo slujbă. Editorii cer manuscrise. Şi peste vrafid tuturor cererilor, iată-ne şi pe noi tot cu mâna întinsă: o convorbire pentru Gazeta Municipală.

[N.N. Matei, Gazeta Municipala]

Eu şi municipalitatea

N.N.M. Cum de mai ai putere să le răzbaţi pe toate, d-le Panait Istrati?

P.I. M-am obişnuit. Mi s-ar părea nefiresc dacă ar veni cineva acum la mine să-mi spună: iată, eu n-am venit să cer, ci să dau. Bunăoară, poftim, d-le Istrati, o casă ori o moşie…

Dar treaba asta nu se-ntâmplă. Corespondenţii mei mi-au adus şi ei nişte daruri: necazurile lor, pe care eu le înţeleg şi încerc să le alin pe cât mă mai ţin puterile.

Oraşul a intrat în hora civilizaţiei prin îngrămădirea pietrelor şi a oamenilor. Câteodată se nimereşte ca oamenii să fie mai tari şi să mute piatră lângă piatră, până ridică o casă ori aştern o stradă. Dar de cele mai multe ori, bietul om iese strivit de greutatea pietrelor, şi oraşul îi macină viaţa şi sufletul ca pe pulberea boabelor de grâu. O dată intrat în moara asta aprigă, nu mai este nădejde de roadă pentru gând şi suflet.

1 Interviul, luat de N.N. Matei, a apărut în Gazeta Municipală, 27 ian. (n. I.U.)

Ediţia de faţă nu reproduce integral comentariile reporterului.

Gazeta Municipală apărea la Bucureşti ca „organ săptămânal de informaţie şi critică edilitară” (n. Red.).

Numai că la noi, aşezarea orăşenească nu s-a înfiripat cum se cade, pentru că oamenii au fost mai slabi decât piatra. Şi oraşul românesc mai are mult până îşi va îmbrăca haină de piatră. În privinţa asta, mi se pare că se potriveşte părerea unui scriitor francez care a trecut prin Bucureşti, întrebat despre impresiile asupra Capitalei româneşti, a răspuns că e un orăşel mic înconjurat de un sat mare.

Noi nu avem oraşe. Fiecare comună mai mare e un centru care se bucură de câteva privilegii: cu niţică lumină care se stinge când vrea ea, apa care curge la voia întâmplării şi nişte pavaj care se strică în fiecare zi. Fireşte, când fac observaţiile acestea, nu mă gândesc numaidecât la Bucureşti. Capitala a luat, de o bucată de vreme, altă înfăţişare.

Definiţia oraşului

Nu cred în pavaj.

Nu cred în lumină.

Nu cred în apă.

O comună civilizată e aceea care are spitale. Când cade un om în stradă, să i se dea ajutor imediat, adică tocmai când i se mai poate lega firul vieţii. Să nu fie trimis de la Ana la Caiafa până i se împlinesc toate formele şi, slavă Domnului, forme ca la noi, mai rar. Moare omul cu zile până să i se întindă o mână de ajutor. Şi încă autoritatea medicală se asigură mai întâi dacă nenorocitul are cu ce să plătească serviciile spitalului.

Când altul vagabondează pe străzi, în mizerie, să i se dea azil şi să fie învăţat să împletească coşniţe.

Bucureştii au astăzi câteva parcuri frumoase, un Cişmi- giu şi câţiva metri de pavaj, dar n-are un sprijin pentru omul care cade în stradă.

Spitale, aziluri şi colonii de muncă pentru şomerii ne- profesionişti – asta e definiţia oraşului!

La Witzwill, în Elveţia

În vremea războiului, se îngrămădise prea multă lume în Elveţia – ţară neutră, alcătuită din trei neamuri de oameni: germani, francezi şi italieni.

Statul [i-] a obligat pe toţi musafirii aceştia nepoftiţi să plătească un bir de 10 franci pe lună. Cei care nu puteau plăti erau internaţi în lagărul de concentrare de la Witzwill. Era aici un fel de puşcărie care făcea cinste acestui popor. Orice om care avea o meserie îşi găsea locul în atelier. Şi erau

reprezentate acolo toate ramurile de activitate omenească. Cei care nu cunoşteau vreo meserie erau trimişi la munca câmpului şi cultura zarzavaturilor. Dar munca era organizată şi omenească. Povara era măsurată pe umerii celui mai slab. Şi dacă individul se îndărătnicea chiar la munca asta, apoi era lăsat în plata Domnului în azil şi nu i se mai servea decât pâine şi apă. Asta era toată pedeapsa. Intelectualii, destul de puţini, erau puşi la birouri ca să desfacă scrisorile şi [să] ţină contabilitatea lagărului.

Pentru o viaţă mai bună şi pentru administrarea chibzuită a oraşelor noastre, m-am gândit de multe ori la lagărul de concentrare de la Witzwill.

Dacă aş fi primarul Brăilei

Să nu vă mire gândul acesta care s-a cuibărit în mine. Dar aş vrea să fiu primarul Brăilei numai un an de zile.

În centrul Capitalei am văzut în ultimii ani asfaltul scos de câte două-trei ori din acelaşi loc şi întors pe partea cealaltă… ca să se coacă la soare. N-am înţeles ce însemna vânturătoarea asta, întocmai murăturilor pritocite.

Eu aş vrea să fiu primar în Brăila numai pentru un singur motiv: aş scoate tot pavajul din centru şi l-aş duce la mahala – măcar pentru vreo 20 de ani. Nu vă închipuiţi în ce mizerie înoată mahalalele Brăilei. Au găsit un fel de piatră sfărâmată şi ascuţită de prin carierele Măcinului şi au trântit-o acolo, la un loc cu noroiul. Este imposibil să mergi pe caldarâmul acela. Dacă ai călcat cu talpa într-un vârf de piatră, ţi s-a dus dracului încălţămintea – ba chiar şi laba piciorului.

Aş lua tot molozul din mahalale şi l-aş aşeza frumuşel în centru, ca să vadă şi „boierii” cum trăiesc semenii lor de la periferie – care, de multe ori, plătesc primăriei biruri mai mari şi cu mai multă regulă decât cei de la „centru”.

Moscova şi alte metropole

N-am obiceiul să mă întorc pe drumuri vechi, pierdute în noapte. Ce pot să vă spun eu despre Moscova şi capitalele ruseşti îmbrăcate în hainele aşezării sociale de azi?

Oamenii fac şi acolo ce pot. Adică deschid bulevarde, aştern cu piatră frumos tăiată străzile de la gară până în centru – cam pe unde vin de obicei străinii; şi trebuie să ştiţi că Rusia este vizitată astăzi de o mulţime de

străini. Se ridică, văzând cu ochii, palate imense, şi dintre ele, multe se dărâmă peste noapte, ca-n povestea meşterului Ma- nole. De aici se vede cât de bine au fost croite. E adevărat că ruşii n-au prea avut buni tehnicieni, şi pentru articolele acestea nesovietice s-au cam împrumutat la englezi, americani şi germani. Ba într-o vreme, mica publicitate a ziarelor americane abunda în anunţuri promiţătoare cam în felul acesta: „Se caută ingineri plătiţi bine pentru Uniunea Republicilor Sovietice."

După cum se ştie, au cam avut şi buclucuri [de] pe urma angajamentelor acestora. Unii ingineri, la plecarea din Ţara Sovietelor, au luat, pe lângă aur rusesc, şi câteva notiţe despre viaţa care se răvăşeşte acolo.

Ruşii de astăzi mai au un articol minunat: fanfarele. Dacă ai norocul să pătrunzi în capitalele lor în chip deosebit, de invitat special, apoi te ia în primire, de la gară, cea mai bună fanfară din lume şi îţi saltă inima, de nu-i mai găseşti loc printre măruntaie.

Dar încolo, viaţa îşi poartă mereu robii către cimitire şi uitare…

Despre Pireul tatălui meu, despre Atena, Constantino- pol cu minunatul Bosfor, Alexandria, Cairo, Marsilia şi Pa risul tuturor înfrângerilor şi gloriilor trecătoare am scris destul prin cărţile mele.

Aş vrea să insist asupra gospodăriei care se face la Roma. Nu mă interesează regimul politic sub care se zideşte acum acolo. Rămâne valabilă numai Fapta – şi este măreaţă. S-a îngemănat acolo, într-o armonie perfectă, sufletul omenesc cu piatra zidită.

Panait Istrati, românul

[…] Panait Istrati ne spune despre necazurile lui cu oamenii pe care i-a îndrăgit prea mult.

Vin mulţi la mine şi toţi îmi cer câte ceva. Dacă aş fi sănătos, aş rupe câte-o halcă din sănătatea mea şi aş împărţi-o tuturor. Dar aşa, ce le pot face?

Şi apoi trebuie să scriu, pentru că editorii nu mă lasă-n pace. [Mi-] am luat angajamente pe care trebuie să le împlinesc.

Am văzut deunăzi un ziar de la Paris, Le Jour, în care criticul François Porché spune despre ultima mea carte, Méditerranée, vol. II: Coucher de soleil (Apus de soare), lucruri deosebit de frumoase. Dar m-a indignat faptul că a fost aşa de puţin informat în privinţa originii mele. Şi doar avea

sub ochi scrisoarea lui Romain Rolland, publicată în Chi- ra Chiralina, unde se arată clar că sunt român, din mamă româncă, de la Baldovineştii Brăilei, şi din tată grec. El mă face scriitor evreu şi pretinde că în cărţile mele, minunat scrise, exală atmosfera ghetoului evreiesc.

Panait Istrati îşi duce în spate crucea până la capăt. Cu dâr- zenie şi cu voioşie.

Acum scrie o serie de articole mari pentru Cruciada Românismului. În fiecare slovă răsună ecoul omeniei. Are o piatră pe suflet şi trebuie să se uşureze.

Să-l ascultăm cu smerenie.

PLATFORME, IDEI1

Dacă „cruciaţii” – sau oameni purtând altă denumire, dar având o mentalitate permanent revoluţionară – ar fi odată chemaţi să guverneze, ei nu pot fi decât monarhişti.

Monarhia este astăzi forma de guvernământ care convine popoarelor. Chiar republicile o au sau o caută. Vorbesc, bineînţeles, de monarhia absolută, nu cea constituţională, care este o parodie şi a guvernării unuia singur, şi a guvernării celor mulţi. Căci ori cred în misiunea unuia, ori cred în misiunea tuturor. Dar nu pot să cred în acţiunea conjugată a două forţe care se exclud.

Acest hermafrodism politic se datoreşte faptului că monarhul, trădându-şi misiunea şi devenind periculos naţiunii, elitele sociale născânde şi din ce în ce mai întinse s-au văzut nevoite să-şi plaseze speranţele în guvernarea celor mulţi fără să aibă curajul să suprime complet existenţa politică a aceluia în a cărui misiune nu mai credea nimeni. Aceste elite [l-] au acceptat pe monarhul nul al epocii lor şi au făcut din el ceea ce nu poţi face decât cu un monarh lipsit de misiune: un fel de preşedinte de republică pe viaţă, caraghios, înzorzonat cu rituri divine.

Dar ele au făcut ceva şi mai rău. După ce, democratic constituite, au adus naţiunii tot binele pe care ştiau că-l aduce totdeauna monarhul de esenţă cu adevărat divină, elitele acestea, degenerând la rândul lor, şi-au însuşit toate viciile monarhului trădător, adică au început să guverneze în chip tiranic şi necinstit, oprimând naţiunea şi exploatând-o până la sânge. Şi s-au înţeles de minune: cum e turcii’, şi pistolul. Iată ce sunt monarhiile constituţionale

din epoca noastră.

1 Apărut în Cruciada Românismului, I, 9, 31 ian. (n. L.U.)

La sfârşitul articolului, redacţia revistei precizează că manuscrisul a fost cenzurat. Cruciada mea… 1936, reproduce textul în formă trunchiată, menţionând, din nou, intervenţia cenzurii, Cruciada mea… 1992, şi ediţia de faţă reinserează în material cele cinci paragrafe referitoare la monarhie (ti. Red.).

Epocile, însă, trec. Naţiunile rămân. Ele nu pot să îndure la infinit tirania, necinstea, crima. Cu atât mai puţin popoarele, în lupta lor de scuturare a jugului naţional, sunt dispuse să jongleze cu cuvintele şi să se împiedice de cioturi. Numai rasa nefastă a intelectualului nul şi profitor face caz de cuvinte goale, invocă principii, se opreşte la forme, forme, forme…

Partea imensă a unei naţiuni, aceea care periodic e trădată de clasa ei zisă „cultă", nu crede în cuvinte, în principii şi în forme decât atâta timp cât acestea au avut un sens şi [i-] au servit interesele. În ziua când totul a devenit o sinistră vorbărie susţinută de baionete, masa mare a naţiunii aruncă şandramaua la pământ.

Când monarhul s-a dovedit de esenţă divină, popoarele l-au divinizat. Când el n-a fost decât o sângeroasă păpuşă în mâna unei camarile la fel de sângeroase, el s-a prăbuşit.

Când mii de oameni au înţeles să moară ca să dea un sens cuvintelor Libertate, Egalitate, Fraternitate, aceste cuvinte au fost nişte făclii care au condus omenirea pe căile întunecate ale destinului. Când din aceleaşi cuvinte, oamenii n-au mai făcut decât o înscripţie care poate fi citită pe frontispiciul tuturor puşcăriilor din Franţa, ele se sting, mor.

Dreptul fiecărui popor de a dispune de el însuşi! — a strigat Wilson1 a doua zi după armistiţiul din noiembrie 1918. Şi toate popoarele s-au ridicat, ca un singur om, să salute speranţa unei ere noi în istoria omenirii. N-a trecut însă mult şi popoarele au înţeles că această formulă a fost tot o farsă. Robia e astăzi mai aievea şi mai universală ca oricând.

Şi aşa mai departe: Civilizaţie, Progres, Democraţie, Socialism, Comunism, Dictatura proletariatului – toate, toate, vorbe goale.

Dar nimic nu moare fără să renască. Omul care dă un sens cuvintelor, şi apoi tot el le reduce la o feroce minciună, se va vedea în curând nevoit să

înţeleagă că cu minciuna nu se merge departe. În zilele noastre, începe să nu mai

1 Thomas Woodrow Wilson (1856-1924), om politic american: senator democrat, preşedintele S.U.A. (1913-1921) – n. Red.

Meargă deloc. Şi atunci, scormonind cu râtul în propria murdărie, va fi silit să [-i] ridice din nou în picioare pe toţi aceşti idoli batjocoriţi, să-i spele cu limba, să-i poleiască, să-i tă- mâieze şi să li se închine, să creadă temeinic în ei.

Căci n-avem altă scăpare. Nu mai putem trăi fără să credem cinstit în aceşti idoli, din care trebuie să facem incontestabile valori morale. Farsa a fost posibilă atâta timp cât individul izolat n-a avut nicio putere de distrugere în masă.

Azi însă, când zece oameni hotărâţi pot, într-un ceas, să incendieze o mare capitală şi apoi să dispară în văzduh, azi nu mai merge cu domnia minciunii.

Nazad / „înapoi" / la adevăr, la cinste, la dreptate, la cumpătare!

Nazad la idoli!

Monarhul de esenţă divină este azi primul idol către care popoarele îşi îndreaptă speranţele.

Lenin a fost cel mai pur dintre monarhi. Adică omul devotat care n-a vrut nimic pentru el, ci totul pentru omenire. El a fost omul fără „familie", fără „prieteni", fără „rude", fără camarilă. Dictator absolut peste 160 000 000 de suflete, Krup- skaia continua să-i cârpească pantalonii. Iar când, în vremea teribilei foamete din 1922, ţăranii îi aduceau movile de unt şi de ouă, el le trimitea la centrala proviziilor şi cerea să i se servească raţia comună. Iată de ce, când un embrion de camarilă a încercat o dată să-i pună hotărârea „la vot", el s-a sculat ca un zeu şi a strigat:

„Dacă mai discutaţi, ies în stradă şi [-i] chem în ajutor pe mateloţi!"

Acesta este monarhul. Numai el mai poate azi salva omenirea. Şi omenirea, care nu poate muri ca nişte simple vorbe goale, va şti să-şi găsească monarhii. Regii, când vor, pot fi şi ei astfel de monarhi.

*

Teroarea este mijlocul prin care oligarhiile vechi sau proaspete încearcă să se menţină la guvernare, împotriva inte reselor celor mulţi. Monarhul,

nu numai că nu guvernează prin teroare, dar nici nu o poate concepe, căci una din două: ori apără interesele imensei majorităţi a naţiunii, şi atunci nu are nevoie să uzeze de nicio teroare, ori le apără numai pe ale unei infime minorităţi, şi în cazul acesta nu e un monarh, ci un stâlp al infamiei – şi nicio teroare nu îl va putea feri de o fatală prăbuşire.

Lenin n-a guvernat prin teroare, iar faimoasa lui Ceka n-a fost altceva decât braţul proteguitor al imensei majorităţi. Dzerjinski, şeful Cekăi şi om sfânt, Arhanghelul Mi- hail al Revoluției, n-a fost un terorist, un sanguinar, aşa cum îl descriu proştii. De pildă, el afişa pe străzi că cine acaparează alimentele, fie pentru uz personal, fie ca să le revândă pe preţ înzecit, va fi pedepsit cu moartea. Şi în- tr-adevăr, cei prinşi asupra faptului – dar numai aceştia – erau împuşcaţi pe loc fără judecată, ca nişte câini turbaţi. Iar când i s-a adus la cunoştinţă că bande de soldaţi „roşii", în complicitate cu şefi de gară, tot „roşii", opresc trenurile cu alimente şi le jefuiesc, Dzerjinski a garnisit cu mitraliere două puternice locomotive, a luat personal comanda lor şi, străbătând Rusia, [i-] a secerat ca cu coasa pe toţi acei „iubiţi tovarăşi" care, „beţi morţi" prin staţii, confundau Trenul Dzerjinski cu trenurile bune de prădat.

Aceasta nu e teroare, ci sfântă dreptate. Cunosc personal foşti cekişti care, după aceste compacte execuții sumare, au rămas ţicniți pentru tot restul vieţii. Căci nu e o fericire să fii ales de soartă să impui oamenilor dreptatea, devenind arhanghelul răzbunător al năpăstuiților.

Însuşi Dzerjinski a plătit cu viaţa acest apostolat. A căzut mort pe când vorbea la tribună, povestind isprăvile ne- legiute ale „camarazilor" şi felul cum s-a văzut nevoit să reacţioneze, masacrând fără milă.

Dar cui să vorbeşti de acest tragic eroism? În orice caz, nu pleşcarilor noştri prosovietici, căpătuiți într-un mare partid democratic, care cu stânga vânează subsecretariate de stat, iar cu dreapta scriu în presa democrată articole revoluțio nar-dulcege pe placul lui Stalin, tiranul terorist şi aliatul oligarhiilor europene.

Suprimarea tuturor libertăţilor criminale şi judecata sumară sunt deci metode legitime şi populare de redresare socială, pe cale de a fi desăvârşită de guvernarea monarhică, aşa cum am definit-o mai sus.

Liber să fie orice gazetar să denunțe răul, dar atunci când e prins că nu-l

denunţă decât pentru a face şantaj şi a se procopsi, canalia cu gura plină de Constituţie trebuie pedepsită exemplar.

Aceasta nu e violenţă, ci dreptate.

Lipsa acestei dreptăţi face că astăzi toată presa e şanta- jistă şi trăieşte parazitar pe spinarea naţiunii, exploatând pungăşiile oficiale şi particulare.

La faimosul proces al faimoasei dne Hanau1, s-a dovedit că toate ziarele franceze erau stipendiate de guverne franceze – toate, [în] afară de comunista l'Humanité şi de regalista Action Française, care erau stipendiate… de altcineva.

*

Comuniştii au greşit când – ca să facă pe placul unei doctrine absurde – au suprimat cu desăvârşire proprietatea privată. Dovadă că au greşit e că de mult au restabilit dreptul omului de a avea o casă a lui. Şi astăzi, dacă nu în întinsa Rusie, dar cel puţin la Moscova, călăuzele lui Intu- rist2 se mândresc să arate (din fuga autocarului) intelectualilor europeni gen Francis Jourdain un şir de frumoase vile aliniate pe şoseaua ce trece prin faţa gării Aleksandrovsk, care vile – spun aceste călăuze – sunt „proprietatea lucrătorilor". Dar intraţi, aşa cum am intrat eu, într-una din aceste „vile pentru lucrători"; şi dacă veţi avea norocul să fiţi primiţi,

1 Marthe Hanau (1885-1935), femeie de afaceri şi ziaristă franceză, implicată în diverse scandaluri (n. C.M.).

2 Oficiul Intern de Turism (n. Red.).

Ca mine, de o gazdă de calitatea fostului scriitor integru Boris Pilniak, azi scriitor oficial, veţi afla cine sunt proprietarii unor asemenea case, care costă între 15 000 şi 25 000 [de] ruble, adică, chiar ţinând cont de rubla depreciată, peste 1 000 000 de lei. Să judece cititorul singur, şi mai ales cititorul prosovietic al presei de stânga, dacă e cu putinţă ca în vreo parte a pă- mântului un lucrător să agonisească 1 000 000 de lei; şi cu atât mai puţin în „patria proletariatului", unde restabilirea recentă a comerţului liber al pâinii era gata să producă o ridicare în masă a lucrătorilor, căci niciun lucrător nu mai putea cumpăra această pâine vândută… [la] liber! Dar dacă comuniştii au făcut şi din „vilele pentru lucrători" ceea ce au făcut din celelalte două mari lozinci – „Pământul să aparţină ţăranilor!", „Uzina să aparţină lucrătorilor!" –, adică o gasconadă1 utilă propagandei de export,

experienţa lor trebuie reţinută şi principiul proprietăţii private trebuie văzut în lumina lui adevărată, care e următoarea:

E astăzi dovedit de formidabila experienţă comunistă că dacă ucizi iniţiativa privată, suprimând orice posibilitate de parvenire individuală, totul merge anapoda într-un stat. De acest adevăr s-a convins Lenin când a aruncat bazele N.E.P.ului, operă care a fost sabotată de Stalin. Dar tot atât de adevărat este că dacă nu pui o stavilă lăcomiei omeneşti şi [îi] îngădui să se întindă în chip nelimitat, capitalismul nefast din vremurile noastre e în stare să acapareze totul şi să sugrume viaţa naţională a unui stat.

Când iniţiativa privată ajunge să arunce grâul şi bananele în mare, să ardă cafeaua în locomotivă, să dea drumul petrolului să curgă pe gârlă, să lase mii şi mii de hectare de cartofi să putrezească în pământ sau să închidă brusc uzinele şi să arunce pe drumuri zeci de mii de braţe, această iniţiativă devine atunci un flagel naţional, şi statul are datoria să se amestece şi să restabilească ordinea normală a lucrurilor:

1 gasconadă – pricină de lăudăroşenie, fanfaronadă (n. Red.).

El n-o poate face decât naţionalizând, în chipul cvasire- voluţionar în care s-a făcut de către guvernul liberal împroprietărirea ţăranilor, toate bunurile imobiliare şi toate întreprinderile care depăşesc o limită ce rămâne de stabilit cu judiciozitate.

Bineînţeles, nu e obligatoriu ca statul să rămână veşnic răul gospodar de azi şi să facă din această mare reformă ce a făcut când a luat bălţile din mâinile particulare şi le-a dat în mâinile P.A.R.I.D.'-uiui – sau, mai precis, la început, pe ale drului Antipa2, de tristă memorie, care a făcut să dispară peştele, singura carne altădată accesibilă pungilor celor mai lihnite, astăzi devenită obiect de lux chiar la Brăila.

Nu. Mentalitatea sau sistemele nenorocite care fac din stat un netrebnic trebuie să dispară, iar statul, forţat de împrejurări, trebuie să înţeleagă că singura soluţie, între comunismul demagogic şi capitalismul nefast, este gospodăria naţională, care va avea datoria să hrănească majoritatea naţiunii.

*

Un mijloc eficace care să ducă la rezultate fericite în materie de gospodărie naţională cred că este instalarea tuturor capacităţilor private în

fruntea marilor unități de stat, acordindu-se acestor capacități o slabă participare la beneficiu. Orice industriaş, agricultor sau comerciant care se va revela ca un as în materie, dovedind-o cu starea înfloritoare a propriei întreprinderi, să devină în mod normal directorul responsabil al întreprinderii de stat de acelaşi gen. În felul acesta, inițiativa privată ar deveni pepiniera care să furnizeze națiunii nu „tehnicieni” diletanți, ci oameni pasionați de reuşită şi de o capacitate pe deplin probată. Iar

1 Societate de stat (n. C.M.).

2 Grigore Antipa (1867-1944), biolog romcân: a elucidat problemele productivității ihtiologice a Dunării şi părții de NV a Mării Negre; a înființat la Bucureşti Muzeul de Istorie Naturală (n. Red.).

Când aceşti oameni se numesc Ford1, ei trebuie să fie miniştri inamovibili ai ramurii de muncă în care s-au dovedit neîntrecuți.

Acestor mari valori umane, națiunea poate să le îngăduie o viață cât de regească, deoarece e mai bine să trăiască regeşte o sută de indivizi care hrănesc națiunea decât o sută de mii care o flămânzesc, aşa cum e azi.

De altfel, chiar sovietele practică, într-o oarecare măsură, acest sistem, bineînțeles, fără să admită niciun fel de trai regesc.

CONCLUZIE

Scriind articolele acestea, n-am avut intenția să învăț nimic pe nimeni. Dar fiindcă o întâmplare, o împrejurare neaşteptată mă soma să-mi definesc gândurile şi să iau o atitudine netă, iată, am spus pe scurt ce cred, ce sunt, în ce condiții înțeleg să fiu folositor aproapelui.

Netăgăduit, multe aş mai avea de spus despre țara ca- re-şi permite luxul unui aparat diplomatic nepotrivit cu puterile ei; țara în care miniştrii se acuză reciproc de hoție, apoi o lasă baltă fără ca nimeni să fie tras la răspundere; țara în care aviatoraşi cu urdă la gură se avântă catastrofal spre Sid- ney şi Capetown, când ei sunt incapabili să zboare până la Chişinău; țara în care un ministru îşi bagă două mere în buzunar şi se plimbă cu avionul în toată Europa ca să le arate omenirii, în vreme ce noi n-am încetat [de] a plăti merele sub 10 lei kg; iar când un biet țăran vine să mi le dea pe 5 lei, gardiştii îl snopesc în bătaie; țara în care dinastiile universitare taie şi spânzură ca-n codru şi aşa mai departe.

Dacă ar fi să se înşire pe hârtie toate reformele care sunt de făcut la noi în

chipul cel mai urgent, apoi s-ar vedea că

1 Referire la Henry Ford (1863-1947), industriaş american; în uzinele de automobile ale companiei sale, a iniţiat şi aplicat un sistem de organizare a muncii şi de salarizare (n. Red.).

Răul e atât de mare, încât n-ar mai fi nevoie de programe şi idei, ci de un mare măturoi care mai întâi să facă curăţenie, să lase terenul liber. Pe urmă se va putea chibzui uşor ce e de făcut, şi în cazul acesta, nu progamele logic întocmite sunt de rigoare, ci oamenii hotărâţi să execute ziua ce plănuiesc noaptea, cam în felul rusesc sau italienesc, regimuri după care [se] dau în vânt stânga şi dreapta şmecherilor noştri politici.

Eu însă am spus că nu mai cred în niciun regim, ci mă mulţumesc să sper într-o soartă mai bună a omului, pe care omul va şti să şi-o croiască cu încetul. Şi cu asta am răspuns la toate javrele care s-au supărat că nu le pot fi pe plac şi mă batjocoresc, după ce mi-au implorat colaborarea cu plată şi chiar au scris că om de aur ca mine, mai rar, bobocule! E drept că şi această linguşeală venea după o batjocură mai veche. Apoi iarăşi voi deveni un om de aur. Şi aceşti păduchi ai presei româneşti vorbesc de „caracter”!

*

Aş mai vrea să spun un cuvânt despre „Cruciadă” – Stelescu şi Talex şi-l vor spune, cred, pe al lor mai cu temei.

Repet că, până azi, sunt convins că „Cruciada” e o mişcare mai mult sufletească decât de realizări imediate. Hitler, în zece ani, a organizat un partid de o tărie nemaipomenită, care, dacă nu poate încă să realizeze nimic, e fiindcă lumea întreagă e împotriva lui; dar se va vedea că un popor nu poate trăi împrejmuit cu sârma ghimpată a tratatelor când foamea e în joc. Iar lui Mussolini nu i-au trebuit decât doi ani ca să curme scurt o anarhie care avea toate şansele să devină sovietică. Apoi a ştiut să facă din Italia un stat fără de care nu se poate nimic organiza astăzi.

Că toate acesta nu sunt tocmai pe placul meu şi al democraţiei universale – asta e altă gâscă…

La noi însă, naţionalismul n-a făcut, în aceiaşi 10-15 ani, decât să ucidă un prefect1, apoi un prim-ministru2 şi să proclame un voievod cu chivără3 călare pe un cal alb, în vreme ce ţara e lipsită de armament şi avuţia ei e prădată de toate partidele. Iată ce suntem. Un popor în care numai

nemernicii ajung la cârma ţării. Valorile omeneşti pe care el trebuie să le cuprindă în sânul lui stau ascunse, bântui- te de neputinţă şi scepticism.

Aş fi deci fericit dacă „Cruciada” ar aduce acestor oameni fie şi numai o adiere de vânt sănătos, vântul totdeauna primă- văratic al mult înşelatelor speranţe omeneşti. N-am niciun motiv, până azi, să cred că „Cruciada” va deveni codârla vreunui partid ori partiduţ. Mai curând o văd sucombând onorabil decât trădând.

Presupun că cei doi oameni pe care-i cunosc, Stelescu şi Talex, vor înțelege această menire a lor de crainici ai unei speranţe de regenerare morală şi de pionieri ai acelui apostolat mesianic de care am vorbit mai sus.

Atât pot face ei deocamdată. Şi dacă vor şti să rămână curaţi, eu le promit aici slabul meu concurs.

Căci să nu-şi facă prietenii mei iluzii asupra puterii mele de muncă. Sunt un suflet permanent călător, pe care cea dintâi gripă mai gravă îl va trimite în lumea aceea în care e uşor să fii pe placul tuturor oamenilor. Pe lângă asta, am o operă de terminat, muncă ucigătoare pentru un om nevoit să scrie, bolnav, într-o limbă pe care niciodată n-a cunoscut-o bine şi pe care a uitat-o, de patru ani, de când n-o mai vorbeşte.

Iată atâtea motive grave care, adăugate la neîncrederea mea în orice acţiune de masă, mă obligă să declar încă o dată că înțeleg să rămân perfect în afară de toate acţiunile „Cruciadei”. Ceea ce voi putea şi voi crede că e bine să dau

1 Constantin Gh. Manciu, prefect de poliţie la laşi, asasinat în 25 octombrie 1925 (n. C.M.).

2 Vezi mai sus, p. 305 şi n. 2 (n. C.M.).

3 Referire la regele Carol al II-lea (n. C.M.). —>

voi da fără să cer în schimb nimic, nimic, nici chiar respectul ce mi se cuvine.

Dar pentru ca încercarea „Cruciadei” de a ralia sufletele distinse să aibă oarecari sorţi de izbândă, ea are nevoie să fie susţinută, fie şi numai de puţinii oameni care azi o urmăresc cu curiozitate.

[Îi] rog, deci, pe toţi acei care cred într-o posibilă ridicare a nivelului moral naţional, să asigure acestei gazete o modestă existență neatârnată, ca să nu mai aibă nevoie de generozitatea cutărui sau cutărui om de treabă,

aşa cum e cazul azi şi cum a mărturisit-o sincer. Trimiteţi Cruciadei abonamente. Ajutaţi-o, cei care puteţi, peste costul abonamentului. Colaboraţi la ea. Discutaţi-o.

Iar dacă nu veţi face nimic, să vă fie de bine!

RĂSPUNS UNUI… DREPTIST DE LA GÂNDIREA1

II numesc dreptist pe dl Toma Vlădescu de la Gândirea, fiindcă în această calitate, nu în alta, îmi răspunde d-sa la „Scrisoarea deschisă… către dreapta”, cu care am debutat în noua mea „ipostază” şi noul meu „avatar” de la prezenta Cruciadă.

Da, cred că numai în calitate de dreptist dl Vlădescu şi-a putut intitula articolul din Gândirea „Răspuns lui Panait Istrati” 2. Căci n-am putut să înţeleg până aproape de sfârşit de ce dl Vlădescu îmi „răspunde”, când eu „nu i-am scris”!

În Cruciada mea… 1936 – vezi mai sus, p. 361, n. 1 –, cuvintele „voievod cu chivără” sunt înlocuite prin „căpitan”, referire expresă la Corneliu Zelea Codreanu, nu mai puţin spectaculos în apariţiile sale publice (n. Red.).

1 Apărut în Cruciada Românismului, I, 11, 14 febr. (n. I.U.)

2 „Răspuns lui Panait Istrati sau între anarhie şi iluminism” s-a publicat în numărul din februarie – Gândirea apărea lunar –, în cadrul secţiunii „Idei, oameni, fapte”.

Toma Vlădescu a semnat şi „Moartea lui Panait Istrati”, articol scurt, tipărit în mai 1935 la rubrica „Cronica măruntă” (ti. Red.).

Dar înainte de a termina articolul, d-sa se răsteşte la mine: „Să ne ierte Panait Istrati dacă nu vrem să discutăm mai mult.”

Aici m-am întrebat: când dracu' [l-] am invitat eu pe domnul acesta să „discute” ceva cu mine – şi cu atât mai puţin să discute… „mai mult”!?

Şi atunci de-abia mi-am adus aminte că „Scrisoarea” mea din Cruciadă era „deschisă… către dreapta”, nu dreptei, cum mi s-a atras atenţia că ar fi trebui să o intitulez. Ei, recunosc că această isteaţă subtilitate a mea s-a întors pe dos. Am nimerit-o şi eu ca Eremia cu oiştea-n gard. Adică am nimerit în dl Vlădescu – sau: unde dai şi unde crapă!

Căci tocmai prin acest „către”, eu voiam să vizez nu „dreapta” cea instalată în gândiri mai mult sau mai puţin rigide, ci acel imens tineret viu şi vioi, arţăgos şi suplu, violent şi generos, pătimaş şi iertător, aşa cum îl

văd adus azi în jurul acestei Cruciade pe care, dintr-o lovitură de umăr, a şi ridicat-o la 5000 de exemplare vândute, acel tineret care aparţine unui neam întreg şi viitorului, nu „dreptelor” sau „stân- gilor”, sau „centrelor”, toate borţoase de gândiri sleite, toate atente la grăunţele pe care le ronţăie, toate gata să răspundă la o butadă vaidistă sau iorghistă1, aşa cum a ajuns de curând „tinerimea generoasă” naţional-ţărănistă: ELECTORALUL, ÎNAINTE DE ORICE NUMERUS VALACHICUS’.

Dar repet: subtilitatea acelui „către” al meu s-a întors împotriva mea. Şi dl Vlădescu, om al dreptei, a crezut că i-am scris lui şi mi-a răspuns. Cum mi-a răspuns, vom ’/edea mai la vale. Deocamdată, însă, eu stau şi mă întreb: câte „drepte”, urmând exemplul dlui Vlădescu de la Gândirea, ar avea… dreptul să-mi răspundă!? Căci începând cu bătrâna „dreaptă” a dlui A.C. Cuza şi sfârşind cu îndrăzneaţa „dreaptă” socialistă a dlui Ştefan Tătărăscu2, întâlnim în drum şi

1 Referire la Alexandru Vaida-Voievod şi Nicolae Iorga (n. C.M.).

2 Fratele lui Gheorghe Tătărăscu, prim-ministru în 1935 (n. C.M.).

„dreapta” dlui Codreanu, şi „cea” a dlui Goga, şi cea „democrată” a dlui Iorga, şi „cea” năzdrăvan-ţărănistă a dlui Vaida1.

Adăugaţi acum la toate aceste „drepte” cu… drept la răspuns toate „stingile” care de mult îmi răspund în felul dlui Vlădescu – şi veţi vedea dacă n-am dreptul să cânt:

Hai să dăm mână cu mână

Cei cu inima română!

Să-nvârtim…

Ce să mai „învârtim”, fraţilor cruciaţi, că de astă dată am păţit-o! Şi-am păţit-o, nu atât fiindcă sunt lovit din toate părţile, căci eu sunt învăţat cu loviturile ca ţiganul cu scânteia, ci fiindcă mă lovesc tot oameni unul şi unul, care m-au iubit altădată şi binevoiesc să-mi acorde şi acum că nu-s lipsit de „talent”, bătu-m-ar norocul!

Ei, pas de te războieşte cu adversari care încep prin a declara că te admiră nevoie mare şi sfârşesc prin a te cotonogi! Ba dl Vlădescu e şi mai abil, căci d-sa şi începe, şi continuă, şi sfârşeşte prin a-mi declara amor etern, dar după fiecare declaraţie patetică, îmi arde câte o manelă2 peste ţurloaie!

Într-adevăr, din primele linii ale „răspunsului” său, aflu că dl Vlădescu „a citit aproape tot ce am scris”; că sunt o lungă poveste „a inimii sale” – ah!; că „m-a urât, m-a iubit, m-a detestat şi m-a adorat rând pe rând”; că am „minţit cu o dramatică sinceritate”; că pretinsa mea „gândire” nu e decât „o iluzie care s-a rătăcit în scrisul meu” – bineînţeles, din moment ce nu fac parte din redacţia Gândirii! — şi că „niciodată n-am cunoscut decât aceste miraje oarbe pe care le ştim, mobilizate, toate parcă, numai în serviciul unei impenetrabile nopţi”…

Şi totuşi, totuşi, adaugă imediat dl Vlădescu:

„Să mărturisim mai repede, de la început, că nicio adversitate n-am mai putea să avem împotriva acestui mare scriitor, pe care-l iubim.”

1 în 1935, Al. Vaida-Voievod s-a desprins din P.N.Ţ. Şi a înfiinţat organizaţia „Frontul Românesc” (n. Red.).

2 manelă – piesă din lemn folosită în construcţii (n. Red.).

Căci:

„Pe cine ar fi putut să lase indiferent Panait Istrati, ce inimă de piatră ar fi putut să se întoarcă de la el, să uite mai ales că acest splendid vagabond şi acest artist incomparabil idealizase, întinsese peisajul românesc pe harta unei lumi întregi?”

Apoi, bine, stimabile, cum dracu’ am putut să fiu „artist incomparabil” şi să „întind peisajul românesc pe harta unei lumi întregi”, când nu numai lumea întreagă, dar chiar un colaborator de la Gândirea a putut să constate că „nimic din ce am spus până acum nu a fost adevărat”, că totdeauna am „minţit cu o dramatică sinceritate” şi că toată „gândirea mea e o iluzie”, nişte „miraje oarbe pe care le ştim mobilizate, toate parcă, numai în serviciul unei impenetrabile nopţi”?!

Cum a putut să facă minunea asta un mincinos şi un întunecat la suflet ca mine? Ei cum, asta e treaba cititorului Gândirii s-o descurce! D-sa, dl Vlădescu, care mă „adoră”… quand même – hm, suspectă adoraţie! —, continuă:

„Cu aceste drepturi care, să recunoaştem, sunt numai ale lui, Panait Istrati mi-a intrat în suflet adânc”… (Te rog, die Vlădescu, să nu umbli cu echivocuri!)

„… sufletul acesta de adolescent – da? adolescent?! — hotărât să [-l]

primească pe noul prieten aşa cum era, în sfâr- şit, cu toate deficienţele, cu toate frumuseţile, cu toate viciile lui".

Pardon, pardon, eu nu am „vicii", nu sunt cavaler de Curlanda! Eu fumez, atâta tot!

Dar să lăsăm gluma la o parte – căci te pomeneşti că iar mă acuză de „umor" vreun scrib naţional-ţărănisto-bol- şevizant de la Cuvântul Liber1.

„Răspunsul" dlui Vlădescu este un talmeş-balmeş polemic, literaro-politic, în care ditiramba se împleteşte cu invectiva la fiece pas, contrazicerea permanentă suprimă orice

1 Cuvântul Liber, săptămânal de „politică, literatură, teatru şi artă", apărea sub conducerea lui Tudor Teodorescu-Branişte (n. Red.).

Posibilitate de înţelegere, iar platitudinea se încalecă cu în- gâmfarea în aşa hal, încât te întrebi dacă omul acesta e în toată firea ori te afli în prezenţa unui biet dezechilibrat isteric.

El declară din senin că „peste ţara aceasta eu am aruncat noroiul tuturor destrăbălărilor internaţionale", pe când, numai zece linii mai sus, spusese că am „idealizat şi am întins peisajul românesc pe harta unei lumi întregi".

El spune că e gata să dovedească tot ce afirmă, dar nu dovedeşte nimic, ci afirmă din nou că „toată lumea a înţeles, a făcut aproape un credit nelimitat marelui scriitor, şi Panait Istrati în ţara aceasta n-a avut niciodată să sufere pentru ideile lui". Ceva mai mult: „Panait Istrati a cunoscut atunci (în 1925), în România, un real triumf: nu ştiu dacă s-ar fi putut face mai mult."

Or, pe vremea aceea, singurul „triumf", ca şi „creditul nelimitat", venea de la presa din Sărindar, care mă publicase pe toate coloanele şi mă făcuse popular numai în câteva luni, pe când presa reacţionară mă declară „o invenţie jidovească a Adivoruhn"; iar dl Iorga scria în Ramuri un articol în care jura că „literatura mea se reduce la transpunerea în franţuzeşte a… haiducilor lui N.D. Popescu1!?

Tot aşa de bine îmi dovedeşte dl Vlădescu că „niciodată în ţara aceasta n-am avut să sufăr pentru ideile mele". Or, începând cu dl Nichifor Crainic, care a scris atunci: „Te-am primit cu flori, te vom urmări cu degetul pe trăgaci" 2, şi sfârşind cu dl Vlădescu, care, în „răspunsul" său, dracu' ştie ce vrea să spună TOATĂ LUMEA ştie:

1. Că în vreme ce cărţile mele erau traduse în toate limbile civilizate, în ţara mea n-am putut, timp de zece ani, să plasez mai mult de patru volume din douăzeci.

2. Că o tăcere de mormânt, de la extrema stângă la extrema dreaptă, a făcut ca nici până azi să nu se ştie exact

1 Autor cunoscut la sfârşitul sec. Al XIX-lea: a scris nuvele istorice, inspirate din legende populare (n. Red.).

2 Vezi între banchet şi… p. 364 (n. Red.).

La noi care este importanţa operei mele. Iar când „praful de puşcă” Marton Hertz a voit, vara trecută, să încheie cu mine un contract general pentru tipărirea în ediţii ordinare şi de lux a tuturor scrierilor mele, toate cotarlele stân- giste, centriste şi dreptiste s-au repezit să-l muşte de fese şi să-l facă să renunţe la acest lăudabil efort.

3. Că în 1929, ca să pot vizita ţara, un ucaz „către Siguranţa Generală şi toate jandarmeriile din ţară” a fost lansat de dl Vaida – ucaz faximilat de Viitorul, care a publicat atunci o mare caricatură în pagina I, unde figuram ca… „Miss Turcia”.

4. Că tot în toamna lui 1929, în urma calomniilor presei de dreapta, am fost împiedicat să ţin o conferinţă de cu- ziştii care au agăţat pe Bul. Elisabeta afişe scrise de mână purtând înscripţia „Jos jidanul Pinchas Istrati”, pe când eu, baricadat în casa răposatului Zamfir Arbore1, vegheam înarmat, până ce o maşină a prefecturii a venit să mă ia pe sus şi să mă ducă la gară, deşi un român nu poate fi scos cu forţa din ţara lui, nici împiedicat să intre, ci numai să iasă.

5. Că în ianuarie 1931, ca să pot ţine o conferinţă la Iaşi alături de Mihail Sadoveanu, Topârceanu şi alţii, a trebuit ca armata să ocupe Piaţa Unirii şi împrejurimile Sălii Tria- non, în vreme ce cuziştii, „gardiştii” şi potăile comuniste urlau, spărgeau geamurile şi [îi] băteau pe „jidani”.

6. Că în mai 1933, cu prilejul „săptămânii cărţii”, ducân- du-mă să semnez dedicaţii la Librăria Alcalay, o ceată de huligani a năvălit peste mine şi am fost silit să mă apăr ameninţând cu revolverul, fapt care a fost trâmbiţat de toată presa mare europeană începând cu Le Temps şi Journal de Geneve şi sfârşind cu organele nemţeşti, dar la noi niciun ziar n-a suflat o vorbă.

1 Zamfir Arbore-Ralli (1848-1933), publicist şi militant socialist român, este tatăl Ecaterinei Arbore, de profesie medic. În august 1928, Istrati a întâlnit-o, ca înalt demnitar, în Republica Moldovenească; ulterior, acuzată de legături cu Racovski, a fost condamnată şi împuşcată (n. Red.).

7. Că în momentul acesta chiar, atât Editura Hertz, cât şi Cartea Românească nu pot obţine, cu plată, înserarea unui anunţ al cărţilor mele nici în presa din Sărindar, nici în cea din Brezoianu1.

Totuşi, dl Vlădescu afirmă, afirmă şi dovedeşte… dovedeşte pe dracu'!

„Triumf… credit nelimitat… nu ştiu dacă s-ar fi putut face mai mult!"

„Panait Istrati în ţara aceasta n-a avut NICIODATĂ să sufere pentru ideile lui."

Dar înfumurarea acestui cronicăraş de la Gândirea nu se opreşte aici.

Dacă eu vorbesc într-un fragment de jurnal intim despre „moartea sufletului meu, care bâjbâie într-un întuneric de nepătruns", dl Vlădescu sare de colo:

„întunericul acesta noi l-ani priceput de mult."

I-auzi, domnule! Da' priceput mai eşti! N-ai putea s-o aduci aşa, din arcuş, ca să mă faci şi pe mine să pricep? Căci din parte-nii, mărturisesc că „întunericul acesta" n-am să-l pătrund decât dincolo de viaţă!

Ei, îmi replică dl Vlădescu, asta e fiindcă ai trăit o viaţă „de total refuz, de compactă nepricepere a vieţii, a oamenilor, a lucrurilor dimprejur".

Aşa! Deci există un sistem standard de pricepere a vieţii, a oamenilor, a lucrurilor, aşa cum există un sistem standard de a da drumul apei la closet!

Dar poate crede lectorul că numai pe mine dl Vlădescu mă consideră atât de nepriceput. Deloc! Tolstoi a fost şi el un bou. Ascultaţi:

„De câte ori tristeţile lui Panait Istrati, mai ales, nu m-au făcut să mă gândesc la prinţul Nehliudov, care a căzut şi el învins de oamenii pe care şi-a închipuit că numai iubirea lui i-ar fi putut ridica! IGNORÂND CA TOLSTOI MATERIALUL UMAN pe care nu-l priveşte decât printr-un fel de

1 Stradă din Bucureşti unde se aflau sediul şi tipografia Universului (n. C.M.).

Oglindă interioară, gândirea lui Panait Istrati este TOT ATÂT DE PENIBILĂ, TOT ATÂT DE GOALĂ."

Ca a lui Tolstoi! Ei, cel puţin sunt în bună tovărăşie!

Acum, poate că cititorul îşi închipuie că de data asta, după o afirmaţie atât de originală asupra lui Tolstoi şi a mea, dl Vlădescu se va feri ca de foc să aprecieze şi el în viaţă prostiile după care m-am prăpădit eu şi autorul învierii?

Nici gând! Gândirea unui scriitor de la Gândirea e mobilă ca o sfârlează. Ascultaţi-l ce spune numai la două linii depărtare de aprecierea nimicitoare de mai sus:

„… când furtunile urlau în jurul lui, pe Bărăganul acesta fantastic al lui Istrati, ars de viscol şi de durere, atunci el a întins mâna după ce-i trebuia mai mult – după IUBIRE, după PRIETENIE.

S-a format atunci, cu siguranţă, în sufletul scriitorului nostru acest absolut moral care comandă toată opera lui. PRIETENIA, IUBIREA, vor fi astfel valorile supreme de viaţă. De aceea, peste toate sumbrele lui rătăciri se înalţă mereu mai sus, din Panait Istrati, acest lucru IMENS DE FRUMOS: un cult NEMURITOR închinat PRIETENIEI, DRAGOSTEI DE OM, pe care el îl pricepe însă cu un sens absolut şi l-ar vrea realizat integral în toate instituţiile omeneşti."

Deci, „iubirea, prietenia, dragostea de om” sunt „un lucru IMENS DE FRUMOS”, ceva „NEMURITOR”?

Probabil, din moment ce atât eu, cât şi bietul Tolstoi am reuşit până la urmă să [îi] atragem atenţia dlui Vlădescu asupra gândirii noastre deopotrivă de penibile, deopotrivă de goale.

Da’ drăcos mai erai, d-le Vlădescu!

*

Aceeaşi aroganţă, aceeaşi fatuitate, când subtilul intelectual de la Gândirea crede că poate informa România asupra comunismului meu, asupra lui Racovski, asupra chestiunilor ruseşti:

„Cum a devenit Istrati comunist vom vedea când va trebui să analizăm formaţia şi procesul gândirii lui.” (Am răscolit toată revista ca să găsesc această „analiză” a „formaţiei” şi „procesului gândirii” mele.) „Ne interesează acum numai de ce a părăsit el o religie al cărei fanatic atât de fervent era până la un anumit minut cel puţin… Vers l’autre flamme este o versiune numai. Dar poate este şi alta.” Poate… dl Vlădescu, mare iniţiat,

ne-o relevează:

„Se ştie că între Panait Istrati şi dr Racovski, fostul ambasador sovietic la Paris, exista o strânsă prietenie, la care mai participa, mi se pare, Anatole de Monzie şi alţi intelectuali ai stângii franceze. Dar în acest timp intervin grave schimbări în conducerea Sovietelor. Troţki este trimis în exil. Iar într-o bună zi, Racovski este chemat să dea nu ştiu ce explicaţii la Kremlin… Nefericitul diplomat şi aventurier nu bănuieşte nimic, se duce la Moscova. Panait Istrati îl însoţeşte…”

Admiraţi, vă rog, siguranţa ridicolă cu care acest scrib afirmă că „nefericitul Racovski”, întocmai ca un nefericit şoricel, „NU BĂNUIEŞTE NIMIC” şi cade în capcană, când ştiut este că, la bolşevici, chiar la cei de mâna a şaptea, spionajul, contraspionajul, informaţia exactă ţinută la zi, la oră, formează ocupaţia de căpetenie, mergând până la patimă, până la obsesie. Dar pentru ca Rakovski să ştie perfect ce-l aşteaptă la Moscova, nu era nevoie de niciun fel de Ohra- nă, căci el era opozant troţkist, şi Stalin, prin presa rusă şi chiar prin l’Humanité, îl ataca făţiş. Deci el se ducea ca soldat disciplinat.

N-are a face! Pentru dl Vlădescu, toţi diplomaţii sovietici sunt nişte ogari, nişte aventurieri care, când bănuiesc cu adevărat ceva, sar pe fereastră, ca faimosul Bessendowski, şi se duc să-şi publice memoriile în Le Matinl

Dar să [-l] urmărim mai departe pe eruditul cunoscător al chestiunilor sovietice.

„… ce a văzut Panait Istrati la Moscova constituie iarăşi un capitol foarte complicat. (Bre, bre!) Până la condamnarea şi exilul lui Racovski, impresiile lui Istrati le publica l’Humanité, cu lux de entuziasm. După această condamnare şi după acest exil, care l-au atins pe Istrati în marea lui prietenie (asta n-ar putea decât să mă onoreze!), aceleaşi impresii, dar cu altă culoare s-au publicat în gazetele de dreapta…”

Care „gazete de dreapta”? Afară de un interviu în Les Nouvelles Littéraires, dat numai după ce m-am întors din Rusia, toate celelalte „impresii” le cunoaşte singur dl Vlădescu.

Dar e măcar adevărat că am publicat, aşa cum s-ar crede, impresiile mele din Rusia în l’Humanité? Un articolaş sau două şi un interviu, smulse cu

sila de Vaillant-Coutu- rier, asta e tot ce a apărut în acest organ care, din ziua apariţiei Kyrei m-a tratat de scriitor burghez.

Cât priveşte chestiunea capitală, adică revirimentul meu anticomunist, pe care dl Vlădescu îl atribuie numai şi numai persecuţiei suferite de Racovski, apoi tocmai contrariul e adevărat, căci Racovski a fost dizgraţiat şi trimis la Astrahan chiar din primele luni ale sosirii noastre în Rusia1, iar eu am continuat să fiu răsfăţatul oficialităţii, voiajând gratuit, purtat în automobile de lux şi primit peste tot cu alai timp de 16 luni, până-n ajunul plecării mele, când a izbucnit „afacerea Rusakov", adică nenorocirea unui simplu lucrător, socrul lui Victor Serge, care urma să fie împuşcat fiindcă poseda un apartament jinduit de mafiile comuniste locale.

Când am aflat din gura lui Kolţov, redactorul Pravdei com- somoli [şti] lor, că nenorocirea care-l lovise pe Rusakov nu era un caz izolat, ci era nenorocirea unei jumătăţi din populaţia sovietică, atunci am declarat că nu mai am nime comun cu acest fel de a fi comunist şi am plecat trântind uşile.

Acesta este adevărul, aşa cum l-am descris pe larg în Spovedania unui învins.

1 Racovski a fost deportat la Astrahan în 20 ianuarie 1928, transferat la Saratov în 25 octombrie, iar de acolo, la Bamaul (unde s-a întâlnit cu Istrati). În 1930 i s-au confiscat memoriile, inclusiv ms Viaţa lui Saint-Simon (ti. Red.).

Dar cum să convingi pe dl Vlădescu? El are „versiunile" lui şi le… afirmă!

Cu aceeaşi putere de documentaţie afirmă d-sa că aş fi ţinut „un discurs la Odessa, prin care ceream anexarea Basarabiei la Republica Sovietelor", fapt care a răvăşit crunt măruntaiele patriotice ale dlui Nichifor Crainic şi l-a făcut să scrie acel articol în care le cerea huliganilor săi să mă „urmărească cu degetul pe trăgaci"!

Or, în Rusia, oratorul străin spune una, iar ziarele sovietice traduc discursul aşa cum vor ele, şi eu habar n-am avut că am cerut anexarea Basarabiei la Rusia.

Ceea ce este, însă, cunoscut la Paris şi ce ignoră complet dl Vlădescu e că, încă înainte de a mă duce în Rusia, am avut o controversă publică cu Barbusse, combătându-l pe tema că Basarabia aparţine istoriceşte Rusiei.

Deşi comunist pe atunci, i-am spus lui Barbusse că chestiunea nu se pune istoriceşte, ci etnograficeşte, căci o provincie nu poate să aparţină 1000 de ani unei naţiuni dominante; din moment ce limba acelei provincii e limba unei alte ţări, acea provincie aparţine de drept patriei-mame. Şi acesta e cazul Basarabiei, am declarat eu atunci.

Mai afirmă dl Vlădescu că la Bruxelles, tot pe vremea aceea, am făcut „o penibilă şarjă1 împotriva României, a teroarei din această ţară, a intelectualilor ei, aceiaşi pe care Panait Istrati i-a întâlnit, i-a iubit, i-a îmbrăţişat, i-a… sărutat adeseori”.

„Adeseori” – nu! Şi, mai ales, nu eu am sărutat. Căci cine mă cunoaşte, ştie că mie mi-e scârbă de sărutul între bărbaţi, dar într-adevăr, îmi amintesc că o dată, cu prilejul acelei vizite, m-am pretat la îmbrăţişări şi pupături neobişnuite mie.

Iar în ce priveşte „penibila şarjă”, ea n-a fost „împotriva României”, ci împotriva asasinilor de la Tatar-Bunar. În timpul procesului călăului Morărescu, am fost invitat de Vandervelde şi alţii să spun ce se petrece în Basarabia. M-am

1 şarjă [< fr. Charge] – prezentare negativă îngroşată (n. Red.).

Mărginit să citesc dezbaterile publice care aveau loc la curtea marţială şi publicate de Universul şi Dimineaţa.

Astea sunt „minciunile pe care i le-am spus lui Frédéric Lefèvre”.

*

îmi niai rămâne să-l lămuresc pe cititor asupra cauzelor care l-au determinat pe dl Vlădescu să scrie „penibila” sa „şarjă” împotriva mea.

E o cauză cu… cântec.

„Dreapta românească” cea „larg înţelegătoare” şi „mult generoasă” de la Cuvântul1 lui Enacovici şi de la Gândirea, al cărei „sever exponent” este dl Crainic, îmi oferise, comunist fiind, în 1925, să devin şi un exponenţel dreptist, gân- dirist, cuvăntist. Pasămite, voiau domnii aceştia să facă din mine omul lor în Cetatea Luminii, şi de câte ori „exponenţii” din ţară aplicau o mardeală „jidanilor” cu „Karl Marx şi praf de puşcă”, eu, exponenţelul de la Paris, să dezmint faptul din înălţimea turnului Eiffel, adăugând că, în România, „jidanii” sunt aceia care [îi] maltratează pe români.

Ei, regret, dar atunci, ca şi acuni, când nu mai sunt comunist, naţionalismul meu nu vede în evreu nici „Karl Marx”, nici „răscoală”, nici „praf de puşcă”. Naţionalismul meu continuă să împartă lumea în împilaţi şi împilatori, după cuni continuă să vadă în „exponenţii” de la Gândirea nişte pleşcari, care încă n-au făcut nimic pentru neamul românesc.

Iar dacă, şi după cele scrise aici, fiinţa mea tot va mai „rămâne scumpă” dlui Vlădescu, aşa cum afirmă la sfârşi- tul „răspunsului” său, mie nu-mi mai rămâne decât să-mi zic: Fereşte-mă, Doamne, de cei cărora le „rămân scump”, căci de cei cărora le sunt… ieftin mă feresc eu singur!

1 Cotidianul politic bucureştean Cuvântai fusese interzis la începutul lui 1934 (n. Red.).

PE MARGINEA „SCRISORII UNUI MUNCITOR” 1

De când colaborez la Cruciada sau, ca să vorbim ca Vremea2, de când sunt „iar la modă, după cum devine”, încep iarăşi să găsesc în curierul meu scrisori din lumea muncitoare. Luate în ansamblul lor, aceste scrisori nu permit să tragi nicio concluzie, adică nu spun nimic complet, din care să deduci ceva pentru sau contra unei idei, unei acţiuni. Sunt divagări lipsite de substrat politic şi moral, de interes general. Fiecare îmi dezvăluie necazul lui personal. Şi cei mai mulţi termină cerându-mi cărţile.

Rareori câte unul mă înjură sau mă mustră că nu sunt „serios” – sau că n-am fost „niciodată serios”. Aceştia îşi trădează lagărul. Mai ales cetăţeanul care-mi reproşează lipsa de seriozitate mă ajută să-mi aduc aminte cât de veche e această meteahnă a mea, care era şi a lui Ştefan Gheorghiu, şi a lui Costică Mănescu.

Toţi trei eram consideraţi, de pontifii socialismului român şi de coteii lor, nişte elemente neserioase, fiindcă de multe ori le încurcam socotelile, socoteli cu cântec, iar uneori mergeam chiar până la a le da de gol mârşăvii şi intrigi, care pe atunci, e drept, nu aduceau mari neajunsuri pe capul muncitorimii, dar care, de la război încoace, au dus clasa muncitoare de râpă, dezbinând-o într-o mie şi una de fracţiuni.

În ce mă priveşte, nefiind militant şi neţinând să fiu, n-am vrut să sufăr de ostracizarea pe care ne-o aplicau serioşii mişcării, nouă, neserioşilor. Dar răposatul Ştefan Gheorghiu, precum şi mult necăjitul Costică Mănescu – amândoi, suflete devotate mişcării şi care nu puteau trăi o zi fără să lupte

cot la cot cu muncitorii – au cunoscut piedici şi umilinţe care pe unul l-au dus la groapă şi pe celălalt l-au făcut o epavă umană, deşi Mănescu a desfăşurat o activitate şi a

1 Apărut în Cruciada Românismului, l, 13, 28 febr. (n. I.U.)

2 Vremea (Politică, Socială, Culturală) apărea săptămânal la Bucureşti (n. Red.).

Dat dovadă de o cinste care trebuiau să-i asigure un loc în conducerea destinelor clasei muncitoare, rămasă azi în mâna avocăţeilor şi „revoluţionarilor” caşcavalagii, unelte docile în mâinile guvernanţilor.

Istoria însă nu se lasă multă vreme falsificată. Şi poate că se va ivi într-o zi omul care, dând cuvânt faptelor, să stabilească bilanţul trădărilor, laşităţilor şi crimelor tuturor acestor „serioşi” care au asasinat opera de dezrobire muncitorească, reducând-o la o simplă parodie electorală.

*

Dar iată că un muncitor, Aurel Mihăilescu, legător de cărţi, trimite redacţiei Cruciadei o scrisoare din al cărei cuprins o bună parte a fost publicată în nr. 10 al acestei reviste (joi, 7 februarie 1935).

Nu-l cunosc deloc pe Aurel Mihăilescu, dar felul cum pune el chestiunea e nou şi simptomatic:

„Sunt un biet muncitor dezamăgit de viaţă, de politică, de cele două tabere adverse: dreapta şi stânga, care, deopotrivă, s-au dovedit neputincioase în ameliorarea vieţii omului. Vă mărturisesc că eu, unul (şi ca mine sunt, cred, toţi muncitorii), nu mai ştiu încotro să mă orientez, în cine să mă încred…”

Şi după ce schiţează în fugă „realitatea tristă şi mizerabilă care [l-] a dus pe muncitorul român în bezna neîncrederii şi haosul deznădejdii”, termină, întrebându-se ca Cernâşevski:

„Ce-i de făcut?”

Ei bine, muncitorul care pune problema în felul de mai sus nu mai aparţine clasei sale, şi cu atât mai puţin metodelor de luptă marxiste.

Această scurtă şi simplă tânguire conţine în germene toate elementele de descompunere ale psihologiei marxiste şi ridică problema destinelor omeneşti la o înălţime unde soluţiile sunt aproape cu neputinţă de întrevăzut.

Într-adevăr, marxismul, invincibil în domeniul legilor economice care conduc omenirea, s-a dovedit de o ignoranţă fenomenală pe tărâmul cunoaşterii sufletului omenesc. Din cauza acestei ignoranţe, el nu admite nicio concluzie pesimistă, oricare ar fi înfrângerile pe care le suferă clasa muncitoare de aproape o sută de ani de când se poticneşte neîncetat, lăsându-se pradă tuturor experienţelor şi, mai ales, tuturor intereselor personale ale episcopilor marxişti experimentatori.

În materie de suflet, marxismul e un butoi al Danaidelor în care speranţele omeneşti trebuie turnate cu găleata la infinit.

A trădat generaţia lui Marx? Ce-are a face?! Vina nu e a butoiului. A trădat generaţia lui Bebel? La fel! A trădat generaţia lui Lenin? Idem. Trădează acum, în Rusia, generaţia comsomoli [şti] lor în vârstă de 20 de ani, sprijinind stali- nismul creator de alianţe militare universale? N-are nicio importanţă! Tu, clasă muncitoare, nu te îndoi o clipă de soliditatea doctrinei, tu continuă să torni speranţele tale seculare în butoiul fără fund al dezrobirii marxiste!

Oboseală? Dezamăgire? Îndoială? Revoltă sufletească? Dezgust de a mai servi de carne de experienţă tuturor protopopilor marxismului?

Interzis! Acestea sunt slăbiciuni burgheze. „Muncitorul conştient" trebuie să toarne mereu în butoi, fără să se uite la rezultat. Asupra rezultatelor, sinodul se însărcinează să dea comunicate.

*

Cât priveşte acţiunea din lagărul dreptei, despre care prietenul Mihăilescu vorbeşte cu aceeaşi dezamăgire, netăgăduit, şi acţiunea acestui lagăr e osândită la acelaşi insucces, cu toate pretinsele succese şi promisiuni de viitor ce se trâmbiţea- ză din ţările unde dreapta conduce destinele populaţiei.

Deci, cum bine spune Mihăilescu, oriîncotro te-ai întoarce cu faţa, aceeaşi nenorocire te pândeşte. Nicio speranţă de ameliorare a vieţii omului necăjit nu se mai întrevede la niciun orizont.

Dar aceasta nu e decât o latură a răului. Atâta timp cât muncitorul era liber să lupte sau să nu lupte pentru o năzuinţă, să adere sau să nu adere la o mişcare, soarta lui nu atinsese culmea nenorocirii, căci el putea cel puţin să-şi spună: „La urma urmei, duceţi-vă la dracu' şi unii, şi alţii! Eu am

să-mi văd de sărăcie, şi ce-o mai fi vom vedea!"

Această fericită epocă am trăit-o eu şi toţi cei ca mine sub regimul unei democraţii cvasiuniversale, când puteai să dispui de persoana ta, să umbli tot pământul fără paşaport şi să găseşti de lucru ori de câte ori erai hotărât să execuţi orice muncă. Astăzi însă, munca, toate muncile, au devenit o fericire mai rară decât tinereţea şi sănătatea, iar democraţia universală s-a urcat ea singură pe dric, de unde cioclii ei decretează stări de asediu, cenzuri şi cele mai absurde şi mai fanteziste remedii economice, care restrâng putinţa de a vieţui până la a o rezerva unei infime familii de privilegiaţi.

De unde vine acest faliment al democraţiei şi al tuturor libertăţilor dinainte de război?

Două sunt cauzele, deşi, de fapt, ele se confundă:

1. Izbucnirea teroarei roşii care, propagată cu imensele mijloace al unui stat ca Rusia, ameninţa, imediat după război, să cuprindă tot pământul. Acest pericol a înspăimân- tat burghezia liberală şi chiar democraţia socialistă. Reacţia am văzut-o: unele ţări au răspuns cu fascism integral, altele au început să îngrădească libertăţile, reducându-le pe alocurea la o dictatură deghizată, cum e cazul la noi.

2. Criza economică. Această criză se datoreşte desfrâu- lui de libertate cu care regimul democratic a înțeles să practice sistemul trusturilor înfometătoare de populaţii, precum şi acea autarhie care [-l] obligă pe cetăţean să plătească un articol „naţional" de trei ori mai scump şi infinit mai prost decât acela care i se oferă de peste graniţă.

Astfel am ajuns ca, pe de o parte, milioane de oameni să îndure foamea şi toate celelalte lipsuri, în vreme ce cantităţi uriaşe de articole necesare existenţei se distrug, numai ca să menţină preţurile ridicate, spre fericirea câtorva magnaţi şi a celor cu care ei guvernează lumea în chip… democratic.

Această stare de lucruri obligă omenirea să aleagă între comunism şi fascism, singurele regimuri care nu mai tolerează sistemul economic al bunului-plac şi care pretind să ne vindece de toate relele prin dictatură economică.

Cum ne vindecă, vedem în ţările în care dictaturile de stânga şi de

dreapta sunt în vigoare de la război încoace. Nu numai că nu vindecă nimic, dar mai suprimă şi dreptul sfânt al omului necăjit de a [-i] trimite la dracu' pe toţi doctorii economişti şi de a-şi vedea de sărăcie, uneori luîndu-şi lumea în cap, aşa cum spuneam mai sus.

Iată deci culmea nenorocirii. Muncitorul e forţat să aleagă între cele două terori care se impun azi peste tot pământul. A voi astăzi să fii democrat şi să dispui de tine este tot atât de absurd ca şi cum ai voi să fii bogat când tu mori de sărăcie.

*

Ce-i de făcut?

Pentru moment – un moment care va dura cine ştie cât – nu mai e nimic de făcut. Omenirea merge spre o suferinţă din ce în ce mai crâncenă, fie că va domina comunismul, fie că va domina fascismul, căci atât un regim, cât şi celălalt nu vor consimţi să [-l] hrănească – amară pâine! — decât pe omul care va abdica de la orice spirit de dreptate şi va urla cu lupii.

Iar cine se va încăpăţâna să nu urle cu niciun fel de lupi va păţi ca mine, care, nemaiaderând la nimic (adică nemai- susţinând nicio tabără), am ajuns să-mi dărâm o situaţie dintre cele mai de invidiat şi, mânat de o boală care nu iartă, să fiu în curând nevoit să trăiesc din mila cuiva sau să-mi pun capăt zilelor.

Se prea poate să optez pentru cerşetorie, dacă viaţa şi scrisul vor continua să mă intereseze. Cerşetorul e un om stăpân pe conştiinţa lui, ca hoţul, iar umilinţa ne este recomandată de toate înţelepciunile divine. La urma urmei, sunt creştin.

ÎNTÂMPINARE1

Articolul „Pe marginea scrisorii unui muncitor" era scris şi predat redacţiei, când mi-a sosit numărul trecut al Cruciadei, în care am citit, pe ultima pagină, un articol (cu titlul pe trei coloane şi cu fotografia dlui Mussolini) intitulat „Din fresca istorică a fascismului" şi semnat Tudor Ionescu.

Nu ştiu cine este dl Tudor Ionescu, dar ştiu perfect ce este fascismul şi ştiu să vă declar că publicarea sus-zisu- lui articol în coloanele Cruciadei are toată indignata mea dezaprobare. E nici mai mult, nici mai puţin decât o înşelare a bunei mele credinţe şi o rupere a pactului pe care l-am făcut

împreună, când s-a acceptat colaborarea mea dezinteresată, cu condiţia absolută ca Cruciada să se menţină la o egală distanţă de fascism, de comunism şi de antisemitismul huligănesc.

Or, în articolul sus-numit se face apologia cea mai plată a fascismului ca metodă de guvernământ, în vreme ce, în fruntea aceluiaşi număr, Mihail Stelescu, arzând ultimii

1 Notificarea a apărut în. Cruciada Românismului, 1,13,28 febr. (u. I.U.)

S-a tipărit în cadrul rubricii „Discuţii inter-redacţionale”, cu următoarea menţiune: „Marele nostru prieten, Panait Istrati, ne-a adresat la redacţie o Întâmpinare. Deoarece prietenia noastră s-a legat în văzul cititorilor, toate discuţiile importante le vom face în coloanele gazetei” (n. Red.).

Idoli adoraţi ieri (cum am făcut eu însumi), spune că linia noastră nu e „NICI DREAPTA, NICI STÂNGA”, ci acel românism pe care noi îl voim nobil, uman, creator de valori morale şi integru împărţitor de dreptate.

Să se remarce că eu nu dezaprob gestul naţiunii italiene de a se fi apărat de comunism opunându-i fascismul, cum nu dezaprob hitlerismul de a fi frânt gâtul aceleiaşi hidre. Ceva mai mult. Dacă la noi guvernele ar îngădui într-o zi comuniştilor să devină stăpânii străzii, aşa cum se petrece în Franţa, m-aş declara gata să susţin orice acţiune violentă care să gâtuie teroarea roşie.

Dar de aici [şi] până a lăsa să se creadă că nenorocita de pâine amară, pe care o mănâncă noroadele în Italia, în Rusia şi în Germania nu va mai putea fi mâncată de-a lungul veacurilor decât cu binecuvântrea uleiului de ricină al G.P.U. Sau a rasismului – nu, nu, nu!

Teroarea poate fi o efemeră metodă de luptă, dar ea nu poate fi o metodă de guvernământ, ea nu rezolvă niciun fel de criză economică. Ea este o boală, şi deci noi nu putem face apologia nici unei boli.

Iată de ce declar că dacă asemenea apologii – de ce nu şi cea a comunismului? — vor mai găsi în viitor adăpost în coloanele Cruciadei, colaborarea mea va înceta în chip automat.

NUMERUS… POLITICIANUS1

Mai întâi de toate, să-mi dea voie redacţia Cruciadei s-o hi- ritisesc pentru cavalerismul de care a dat dovadă tuturor, în- serând – fără să-i adauge vreo surdină – intempestiva mea „Întâmpinare”, publicată în

numărul trecut al revistei. De asemenea, e demn de toată lauda bărbătescul ei răspuns2, în

1 Apărut în Cruciada Românismului, I, 14, 7 mart. (n. I.U.)

2 Ediţia de faţă nu reproduce „Răspunsul redacţiei”, tipărit în acelaşi număr de revistă (n. Red.).

Care, pe de o parte, recunoaşte că am dreptate când apăr linia de orientare a Cruciadei, iar pe de alta, pune punctul pe i, observând că această linie de orientare n-a fost impusă de nimeni nimănui, ci s-a născut ea singură şi a devenit de la sine „condiţia absolută” a colaborării noastre paralele, în urma amicalelor confruntări de idei care au avut loc în văzul şi în auzul publicului cititor al Cruciadei.

Nici eu n-am înţeles altfel, dar m-am exprimat confuz.

Ei bine, duşmanul poate să se bucure, iar prostul de la galerie poate să râdă, fiindcă de aceea duşmanul e duşman şi prostul e prost; eu însă pretind că acest fel de a [-l] lua martor pe cititor în conflictele inerente unei colaborări între două foste extreme e greu de întâlnit în analele luptelor politice. El dovedeşte că la această Cruciadă nu există INTERESE care să fie în joc, ci numai IDEI. Şi dacă într-ade- văr interesele sunt bogate în „rufe murdare” care nu se pot „spăla” decât… „în familie”, apoi ideile sunt asemănătoare acelor prunci sănătoşi pe care poporul îi dezbracă şi-i spală în mijlocul curţii neîmprejmuite, sub văpaia soarelui, în admiraţia trecătorilor care strigă: „Ptiu, să nu-i fie de deochi, că frumos băiat ai, Leanco!”

Da. Cruciada va face prima dovadă de românism robust, refuzând să fabrice, pentru uzul alegătorului momit, acele „comunicate” senine de partid sau acele dulcege răfuieli redacţionale gen Cuvântul Liber („liber”, sici), destinate cititorului bleg, dar care, de fapt, nu înşală pe nimeni, „omul din stradă” înţelegând totdeauna că în dosul uşilor (capitonate sau nu), comparşii s-au certat şi scuipat ca ţiganii, fie şi numai la figurat.

La Cruciada, omeneştile conflicte şi, poate, dezbinări, ne- având nimic de cocoloşit, trebuie să se desfăşoare la lumina zilei. Să ne aducem aminte de frumosul exemplu de curăţenie sufletească pe care Montesquieu îl dădea secolului său când, rupând o mare şi veche prietenie cu mai nu ştiu ce abate, îşi oprea cunoscuţii pe stradă şi le spunea: „De acum încolo să nu [-l]

mai ascultaţi pe abatele X când vă vorbeşte de mine, nici pe mine când vă vorbesc de el, căci ne-am certat şi nu mai suntem prieteni.”

*

Iată acum o chestiune foarte gravă, asupra căreia s-ar putea ca vederile mele să fie cu totul diferite de ale prietenilor mei „cruciaţi”.

Este vechiul „dada” 1 al antisemitismului universal: mimeras clausus, devenit brusc şi la noi o arzătoare problemă de rezolvat, de când dl Vaida („jetant son bonnet par-des- sus les moulins!” 2) a declarat pe faţă că îşi face din el un punct de program de guvernământ.

Eu ştiu cât de scump este inimii unui fost „legionar” acest falnic stindard al „jidovului”, cauză a tuturor relelor de pe pământ, şi bănuiesc cât am să-i devin de antipatic când am să încep aici să-i dovedesc pe scurt la ce puţin lucru se reduce măreaţa lui revendicare. Am să-i devin antipatic, se poate, dar când oare m-am condus eu în viaţă în aşa fel ca să-i devin cuiva simpatic în paguba convingerilor mele?

Numerus clausus!

El nu se poate trata decât în două feluri.

Primul fel: în toată echitatea.

Al doilea fel: cu… anasâna.

Să luăm primul fel şi, ajutaţi numai de bun-simţ, să încercăm a-l traduce în fapt. El pune chestiunea pe terenul proporţionalităţii, şi eu am spus în articolele mele precedente că n-am nimic de zis împotriva aplicării acestui principiu, căci trebuie să fie cineva nebun ca să pretindă că e drept şi uman să mănânce pâine patru „străini” (minoritari, evrei) şi numai un român, când proporţia populaţiilor respective este tocmai în raport invers.

Acum să trecem pe teren…

1 în context, dada = idee fixă; marotă; manie (n. Red.).

2 în trad.: „dându-şi poalele peste cap” (n. Red.).

Cel dintâi, dl Istrate Micescu1, devenind portparola2 avocaţilor fără procese, ne arată că la baroul de Ilfov, din aproape 5000 de avocaţi, aproape jumătate sunt evrei, minoritari. Bun. Aplicând principiul proporţionalităţii în chipul cel mai arbitrar, să zicem că [îi] vom reduce pe aceşti avocaţi „străini” cu paşaport românesc de la 2000 la 200.

Ce rezultă de aici? Că clientela celor 1800 înlăturaţi va cădea peste

noapte în pestelca naţională a avocatului antisemit? Dar eu presupun că acea clientelă este şi ea tot „străină”, căci nu cred că un român, având nevoie de un avocat, îşi alege tocmai unul evreu, aşa cum face când ocoleşte măcelăria murdară şi scumpă a lui Nea Ghiţă, ca să cumpere carne bună şi convenabilă de la Ianoş sau o pereche de ghete de la Avrum.

Şi atunci? Nu e oare logic să presupui că toată, sau măcar marea majoritate, a clientelei evreieşti şi minoritare va reveni celor 200 de avocaţi străini rămaşi în barou (rămaşi prin ce criteriu, prin tragere la sorţi?), mai ales când bănuim cât de implacabilă va fi ura acestei clientele după un astfel de triumf al xenofobiei?

Aşa judec eu, condus de bun-simţ. Dar se poate să mă înşel.

Mai departe…

Al doilea cuvânt cu aparenţă de documentare l-am auzit la dl prof. Giurescu3, care a spus de la tribuna Camerei că „avem azi în învăţământul secundar circa 60 000 de elevi la 15 000 000 de români, cu 45 000 de mii de elevi la 4 000 000 de minoritari”.

Ce vor să spună cifrele acesta? Că românii au prea puţini elevi? Sau numai că minoritarii au prea mulţi? În cazul întâi,

1 Istrate Micescu (1881-1952), jurist şi om politic român: deputat, în câteva rânduri ministru. Ca profesor universitar de drept civil, a făcut parte din Comisia de redactare a Constituţiei din 1938, intrată în vigoare în 1939 (;;. Red.).

2 portparolă [< fr. Porte-parole] = purtător de cuvânt (n. Red.).

3 C.C. Giurescu (1901-1977), istoric român, profesor universitar, ministru în cabinetul Tătărăscu (n. Red.).

Leacul e uşor: guvernele noastre patriotice n-au decât să [-i] trimită la şcoli înalte pe toţi feciorii de ţărani, aşa cum face statul sovietic cu „proletariatul” lui. Asta nu e treaba minoritarilor.

Treaba minoritarilor începe însă de îndată ce aceleaşi guverne patriotice ar voi să le stăvilească accesul la învăţătura superioară, căci ar putea să ne întrebe ungurul sau evreul: „Cu ce drept voiţi dvs. Să ne împiedicaţi să ne in- struim copiii?”

Da, să-şi instruiască copiiil Pur şi simplu. Nu e voie? De ce?

Dl prof. Giurescu nu ne-o spune.

Ne spune în schimb, cu acelaşi prilej, că ar fi bine ca dl ministru de Interne să ia măsuri împotriva Cuvântului Liber, fiindcă această revistă şi-a permis să întrebe mai mulţi intelectuali ce cred ei despre viaţa liceanului nostru sub părinteasca oblăduire a profesorului român, iar cei întrebaţi au răspuns cum au putut.

Am avut plăcerea să fac cunoştinţa dlui Giurescu în casa unui distins diplomat străin, dar din puţinele lucruri discutate atunci împreună, n-am înţeles că d-sa e mai fascist decât mine. Căci eu nu sunt fascist decât cu cei care, ca dl prof. Teolog de la Iaşi1, spun că vor pune la zid pe oricine nu le împărtăşeşte părerea. Atât. Şi Cuvântul Liber, oricât ar cocheta cu comunismul, n-a spus niciodată că cineva trebuie pus la zid pentru ideile lui paşnice. Aşa că eu nu prea înţeleg cum poţi practica teroarea împotriva celor care o repudiază, chiar în cazul când aceştia se contrazic, admirând fie „socialismul" lui Stalin, fie pe cel al lui Hitler, deşi ei se pretind democraţi nevoie mare.

În felul acesta ar urma ca noi, aceştia de la Cruciada, să fim în curând nu numai suspendaţi, dar chiar puşi la zid, căci de îndată ce se va ridica cenzura, avem de gând să spunem stăpânitorilor acestei ţări lucruri mult mai neplăcute decât fleacurile pe care le-ar spune Cuvântul Liber chiar într-un regim de libertate.

1 Referire la Petre Constantinescu-Iaşi (n. Red.).

Nu e voie? De ce? Oare omenirea nu mai are dreptul să spună că i-a ajuns cuţitul la os când într-adevăr i-a ajuns?

Foarte curioase moravurile politice ale partidelor noastre „liberale", fie ale celui de la cârmă, fie ale celui din opoziţie, căruia [îi] aparţine dl Giurescu.1

*

Nu mai puţin curioase sunt moravurile politice ale partidelor noastre „ţărăniste" – şi acum ajungem la numerus valachicus al dlui Vaida.

Dintre toţi bărbaţii noştri de stat, dl dr Vaida-Voievod mi-e cel mai simpatic, nu fiindcă acum doi ani, aflând că sunt în mizerie neagră, m-a chemat şi mi-a acordat un mic ajutor (căci mie ţara mi-e datoare măcar atât cât îi este datoare dlui Titulescu), ci numai fiindcă dl Vaida ştie „să-şi azvârle căciula deasupra morilor" 2 cu [o] dezinvoltură vrednică de toate

cauzele sfinte.

Cu o condiţie: trebuie ca, într-adevăr, aceste cauze să fie sfinte. Or, ce ne spune d-sa în discursul de la Cluj? Anume că cutare şi cutare industrii din Ardeal nu întrebuinţează români decât ca paznici şi servitori – încolo, numai minoritari.

Dar bine, nu ştim noi din constatările statistice ale dlor Iuliu Maniu, dr Sabin Mănuilă3 şi Octavian Goga că oraşele din Ardeal sunt minoritare în proporţie de 80 la sută? Şi atunci ce să întrebuinţeze industriile? Regăţeni? Şi cu localnicii ce să facă? Să-i arunce pe drumuri? Să-i trimită în Africa? Să-i omoare? Nu se poate, bineînţeles, căci oamenii au dreptul

1 C.C. Giurescu era „afiliat” Partidului Liberal-Georgist, condus de Gheorghe Brătianu, scindat din P.N.L. (n. Red.)

2 Trad. Literală a expresiei „jeter son bonnet par-dessus les moulins” – vezi şi mai sus, p. 391 şi n. 2 (n. Red.).

3 Sabin Manuilă (1834-1964), medic, demograf şi statistician român: a fondat Institutul Român de Statistică (//. C.M.).

La viaţă şi la proporţionalitate. Va trebui, deci, să-i împrăştiem pe la alte industrii din Vechiul Regat, unde nu sunt deloc străini. Cu alte cuvinte, să vânturăm populaţiile!

Ce fel de cauză sfântă este aceasta?

Să admitem, însă, că programele de opoziţie pot fi şi programe de guvernământ (de guvernământ fără lovitură de stat). Ei bine, rezultatele aplicării principiului proporţio- nalităţii vor fi atât de ofticoase, încât nimic nu va fi modificat în starea actuală de lucruri. Se va fi scremut un munte de şovinism ca să fete un şoricel de fericire naţională.

Iată deci că primul fel de a trata problema lui numerus clausus, adică în toată echitatea, nu duce la nimic.

Rămâne al doilea fel: cu anasâna.

Acesta da, zic şi eu că merită toată luarea-aminte. Să vi-l formulez aşa cum l-am auzit rostit de un bun prieten al meu, membru marcant în partidul naţional-ţărănist oficial, gazetar şi scriitor de talent1. (Nu vă spun mai mult că vi-l dau de gol!)

Venise omul să mă muştruluiască pentru că scrisesem împotriva unui profesor de teologie, partizan al teroarei roşii şi grevist al vieţii din

motive… constituţionale-demo- cratice. Am vorbit de una, de alta, apoi, de problema minoritară. Şi atunci, deodată, prietenul meu spune:

„Iată, în chestiunea asta, mărturisesc cinstit: n-am fost pus în situaţia de a mă vedea înlăturat de la pâine de către un evreu, dar dacă aş fi pus, s-ar putea foarte bine să devin antisemit, ca toţi cei care sunt puşi. N-am avut nimic de zis, atâta timp cât locuinţa a fost încăpătoare. În ziua însă în care mă văd ameninţat să fiu dat afară din propria casă, e drept să [îl] dau eu afară pe cel de curând pripăşit. La urma urmei, pământul acesta nu evreii, ci românii îl apără de 1000 de ani încoace!"

Am reprodus textual. Şi vă rog să nu-mi cereţi numele, că vi-l spun şi se face tărăboi. Deci… cu anasâna! Vă azvârl

1 Probabil, Demostene Botez (n. Red.).

Afară până la unul! Ca la Hitler. Ca în Sovieţia, unde [i] se retrage muncitorului „opozant" cartea de sindicat şi rămâne pe drumuri până crapă, fără ca măcar să fie lăsat să plece în toată lumea.

La noi, naţiune civilizată, minoritarii vor fi liberi să plece oricând. E şi acesta un mare noroc par le temps qui court1.

Nu ştiu dacă dl Vaida este pentru o soluţie atât de radicală, dar dacă este, eu tot cred că ea nu e o soluţie. Şi iată de ce…

Astăzi avem 4 000 000 de minoritari la aproape 20 000 000 de locuitori – şi asta e cauza mizeriei poporului român. Dar înainte de război n-aveam decât 300 000 de evrei la o populaţie de 7 000 000. De ce am ajuns la răscoalele ţărăneşti? Din cauza lui Mochi Fischer2?

Vai, cruciaţilor! Eu am să mor şi voi o să trăiţi. Dar cu riscul de a şti că veţi scuipa pe mormântul meu, vă sfătuiesc să nu vărsaţi nicio picătură de sânge pentru acest numerus… politicianus, numerus… demagogusl

Căutaţi mai curând să vă precizeze dl Vaida ce înţelege d-sa prin ridicarea poporului român, prin punerea sa în valoare, ca să-l facă apt nu numai să ţină piept raselor cuceritoare, dar chiar să le dizolve în sânul lui. Şi dacă d-sa înţelege să ia taurul de coarne şi să suprime exploatarea, jaful, sinecura, cumulul, nepotismul, chiulangismul, dacă înţelege să pună un termen asasinării seculare a poporului român de către români, nu de către minoritari, atunci binecuvân- tată să-i fie răzvrătirea de la Cluj! Toţi românii nedreptăţiţi îl vor urma. Şi toţi minoritarii flămânzi. Căci atunci va

fi loc în țara asta pentru 40 000 000 de suflete.

Dacă nu, numerus politicianus… numerus demagogusl

Aceasta trebuie să fie evanghelia ta, tinerime generoasă!

1 în trad.: în împrejurările actuale (n. Rect.).

2 Mochi Fischer, proprietar de pământ evreu din Moldova (/;. C.M.).

CINE PROPAGĂ ANTISEMITISMUL1

Antisemitismul îl propagă evreii. Nu toți evreii, bineînțeles. Şi nu cei mai inteligenți. Un Şăineanu, un Tiktin, Gas- ter, Candrea2 ori acest extraordinar Barbu Lăzăreanu3, care ne va răzbuna într-o zi de toate călineştiadele eminescie- niste4 şi ne va da un Eminescu debarasat de toate putre- gaiurile cu care-l copleşesc românii scăpați din balamuc sau medicii avizi de publicitate – asemenea evrei nu oferă priză şovinismului nostru tricolor, sălbatec şi tâmp.

Probabil că aceşti oameni nu s-au simțit niciodată vizați de grosolăniile antisemitismului zevzec. Se poate ca ei să se fi simţit români ca toţi cei 100 la sută din populația autohtonă a acestei țări, care n-au pergament de la Traian. Ei au muncit cu sârguință pe ogorul românismului autentic

— Şi uneori au plecat, şi-au luat lumea-n cap. De peste hotare n-au răspuns cu ură. Şi-au văzut de treabă, senini, puţin trişti, ca atunci când te vezi hulit în țara ta. Da, în țara ta!

[L-] am cunoscut la Paris pe unul dintre ei, pe acela al cărui Dicționar universal al limbii române m-a învățat să scriu româneşte şi m-a instruit5, aşa cum am povestit un

1 Apărut în Cruciada Românismului, I, 15, 14 mart. (n. I.U.)

2 Lazăr Şăineanu (1859-1934), Heimann Tiktin (1850-1936), Mo- zes Gaster (1856-1939) şi Aurel I. Candrea (1872-1950), filologi şi lingvişti evrei din România (n. Red.).

3 Barbu Lăzăreanu (1881-1957), istoric literar şi publicist evreu din România (n. Red.).

4 G. Călinescu publicase Viața lui Mihai Eminescu în 1932 şi Opera lui Milwi Eminescu (vol. I şi II) în 1934 (n. Red.).

5 În schimb, cine va voi azi să se instruiască cu Dicționarul Enciclopedic Ilustrat – Cartea Românească va constata că în vreme ce Va- sile Pârvan figurează în Larousse illustré du XX ème siècle, el este aproape inexistent în

această pretinsă enciclopedie românească. Şi asta nu din cauza „jidanului” Candrea, ci dintr-a jigodiei naţionale Adamescu, care a exclus pe oricine contraria spiritul său de gaşcă. Aşa, de pildă, veţi găsi pe ilustrul necunoscut Ion Trivale (I. Netzler), pe autorul Sfetea [vezi * în p. Urm. J sau pe nu ştiu ce frate al lui Alecsandri. Dar nu veţi ghici niciodată după ce criteriu s-a crezut drept să figureze scriitori —>

deva. Era atât de fericit să afle că, într-adevăr, pe paginile lui mi-am îmbogăţit buchile materne, încât nu mai putea să scoată un cuvânt. La urmă mi-a zis:

„Vezi cum iubirea unuia singur te răzbună de ura câtor- va mii?”

Iar când acum câţiva ani, la Iaşi, [l-] am auzit în casa lui Mihail Sadoveanu pe mult înstrăinatul Isac Horowitz cântând Pe lângă boi „în idiş”, am plâns, deşi eu nu plâng decât la cinematograf, unde mă duc o dată pe an. Am plâns, fiindcă din glasul şi rimul acelui armonios Pe lângă boi în graiul „jidă- nesc”, am înţeles că pământul pe care te-ai născut e un bun misterios şi nefast: unii, ca Isac Horowitz, plecând copil în lume, îl iau cu ei, nu „pe talpa ciubotelor”, aşa cum Mirabeau se întreba dacă e cu putinţă, ci în inimă, în suflet; alţii, ca latifundiarii din 1907, îl transformă într-un mormânt al unei naţiuni.

Între aceste două feluri de oameni, să-mi spună „cruciaţii” noştri: Care sunt românii?

Mai am o mărturie…

Copil de şase ani, veneam din Baldovineşti la Brăila în zori de zi, cu căruţa cu struguri a unchiului Dumitru. La târg, pe când îmi sorbeam salepul1, priveam. Şi ce vedeam?

Vedeam trecând evreul. Gusta o bobiţă din coşul frumos orânduit. Îi plăcea, cumpăra. Găsea că sunt acri, îşi vedea de drum.

Iată însă că se oprea „conu’ X”, „dipotat” colegiu-ntâi, cu argatul după el. În faţa acestuia, unchiul începea prin a-şi scoate căciula, dar de îndată ce-l vedea că-i răvăşeşte tot coşul, repede se oţăra:

mari ca Sadoveanu, Rebreanu, Cezar Petrescu, dar nicidecum alţi scriitori mari ca Arghezi, Topârceanu, Galaction, Ibrăileanu, Lovinescu.

Înţelegeţi ceva din halimaua care costă 2000 de lei?

* Constantin Sfetea l-a editat pe Coşbuc, a înfiinţat o tipografie, o

litografie şi revista Vatra, iar după 1910 a condus Cartea Românească, fiind unul dintre membrii fondatori (ti. Red.).

1 salep – băutură preparată din praf de amidon, miere şi apă (ti. Red.).

„Să mă ierţi, coane X, dar te rog să nu-ţi baţi joc de munca mea! Îţi place, bine. Nu, uite drumul!"

Ce făcea conu' X?

Ah, asta e o poveste întreagă. E povestea iobagului român.

Conu' X îşi vedea de drum, într-adevăr, aşa cum îl poftise unchiul, dar nu trecea mult şi sosea în galop subcomisarul pieţei, care îi cârpea unchiului două labe, de vedea stele verzi:

„Hristosu' mă-tii de cojan! Ştii tu pă cine-ai insultat, mă?"

Ah „cruciaţilor", sunt tare supărat acum, când astfel de bucurii naţionale [se] nasc din noaptea amintirilor mele! Dar sunt fericit că pot să rostesc aceste blesteme în casa voastră, nu în cea din Sărindar.

Aici am vrut să ajung! (Nu, n-am vrut nimic… Aşa mi-a fost scris. Eu nu sunt decât o morişcă a Destinului.)

*

S-ar putea să-mi obiectaţi: „Dar evreii buni sunt rari." Aş putea să vă răspund: „Nici românii buni nu sunt mai deşi." Eu, însă, pretind că oamenii trebuie împărţiţi şi judecaţi altfel.

Bunătatea şi răutatea lor nu sunt în funcţie de naţionalitate, ci de condiţia socială înainte de toate, apoi de temperament, de inteligenţă. Astfel cercetat, aflăm că omul anonim, care luptă din greu cu viaţa, e mult mai bun, mai tolerant, mai înţelegător. El e şi cel mai numeros.

Se ştie că am fost vopsitor, zugrav de case, şi în meseria asta, pe vremuri mai ales, evreii compuneau trei sferturi din breaslă. Ei bine, nu-mi amintesc să fi asistat la vreo bătaie între evrei şi români pe chestie de naţionalitate. Iar acel „măi, jidane", care răsuna uneori pe schele ori la cafenea, nu stârnea în inima celui vizat niciun fel de ură, căci îl ştia lipsit de răutate. Pe unii, ca şi pe alţii, munca, necazurile, nedreptăţile patronului român ori evreu ne striveau deopotrivă şi ne înfrăţeau în aceeaşi jale.

Nu se poate spune acelaşi lucru despre „intelectualul" român ori evreu. „Intelectualul" între ghilimele este lepra, este pacostea omenirii oropsite.

Acestuia îi sare ţandăra din senin. El nu acceptă viaţa decât sub aspectul

ei dulceag. El e susceptibil ca o mâţă belită, e veşnic pornit pe harţă şi se crede uns de Dumnezeu să dea sentinţe. El e sarea vieţii. Fără el, omenirea ar pieri.

„Intelectualul” acesta e mai totdeauna gazetar. Şi aici, bineînţeles, evreul abundă în toată lumea. Şi tot aici, acest evreu e un om rău, un criminal. El [îl] exasperează pe autohton. El propagă şi justifică antisemitismul.

Unul dintre cei mai fecunzi şi mai citiţi dintre romancierii noştri1 îmi spunea nu demult:

„Nu sunt antisemit, dar nu ştiu cum, la o întorsătură de condei, mi-a scăpat o dată o apreciere dezavantajoasă cu privire la evrei. Atât mi-a trebuit! Timp de ani de zile am fost inexistent pentru întreaga presă evreiască.”

Mie nu mi-a „scăpat” niciodată vreun blam la adresa evreilor – şi nici nu putea să-mi scape. Dimpotrivă, toate cărţile mele sunt pline de gânduri drepte pentru ei, iar în viaţa de toate zilele, le-am fost celor buni frate de când mă ştiu pe lume. Şi cu frăţie m-au răsplătit toţi evreii oropsiţi.

Nu însă lepra „intelectuală”. Aceasta n-a înţeles să facă din mine decât un lacheu în slujba… „umanitarismului” care îi convine ei. În ziua în care am spus că acest „umanitarism” asasinează o muncitorime nevinovată în Rusia, s-a isprăvit cu mine! Am fost îngropat sub o tăcere cât Himalaia.

Din această tăcere, gazetarul evreu şi lacheii lui n-au ieşit decât în ziua când m-au văzut că m-am atins de evreii comunişti din Chişinău, la care Francis Jourdain s-a dus să ceară lămuriri asupra stării de lucruri din România.

Acum… priviţi la pagina 1 a Cruciadei. Lăsaţi la o parte tot ce e imprimat. Sunt, mai toate, tăieturi din ciuperca „independent” -comunistă Monde a lingăului comunist sa

1 Referire la Mihail Sadoveanu (n. C.M.).

Dea Henri Barbusse, căzută la un tiraj de râs de când pontiful Stalin, nemulţumit de ea, i-a interzis intrarea în Rusia, după ce, pe vremea când mă aflam la Moscova, a pus să se scrie în Pravda (enorma Pravdal) că tov. Barbusse, scriind romanul Iisus, a dat dovadă că e un intelectual mic-burghez care a căzut mai jos decât părintele Renan". (Autorul lui Iisus, carte admirabilă, fie zis în treacăt, deşi se afla şi el în Rusia, a încasat palma,

a tăcut şi a continuat să lingă labele lui Stalin.) De la 1 februarie, căzându-i pe negândite pleaşca cu noua mea „trădare", Monde caută să-şi refacă virginitatea habotnică, publicând în fiecare număr răspunsuri cerşite şi uşor obţinute de la oameni de teapa directorului său.

Bineînţeles, campania asta de dărâmare a „haiducului Siguranţei”, care durează de o lună pe o întreagă pagină din Monde, n-are absolut niciun ecou în presa franceză.1 Niciun ziar n-a semnalat-o. Şi ce e mai curios, nici l'Humanité.

În schimb, Monde şi-a găsit un bun aliat în presa idiş. Mi-o semnalează doi buni prieteni evrei: Isac Horowitz, de la New York, şi colaboratorul meu la Familia Perimutter, Josué Jéhouda, de la Geneva, după cum se poate vedea din scrisorile lor facsimilate.

Primul este un evreu care-şi iubeşte neamul şi limba exact în felul meu: fără practici religioase şi fără paradă naţionalistă. E un om şi un artist cu suflet, gazetar de talent.2

Al doilea e un habotnic de faţadă. Scriitor distins şi cetăţean elveţian civilizat, el ţine morţiş să-şi propovăduiască

1 Articolul lui Barbusse, „Le Haâdouk de la Sigourantza”, a apărut în 22 februarie 1935 – vezi mai jos, pp. 409-410 (n. Red.).

2 Acuzat de antisemitism, Istrati îi trimite lui Horowitz articolele sale din Cruciada Românismului. Horowitz îi ia apărarea în presa americană de limbă idiş. În 1940, ziaristul american publică, la New York, Teg tind Necht mit Panait Istrati /Zile şi nopţi cu Panait Istrati/, volum deschis cu un moto din Walt Whitman: „Whoso touches this book, touches a man” / „Cine se leagă de această carte, se leagă de un om” (n. Red.).

Nu ştiu ce crez sionist, dublat de vegetarism şi homeopa- tie. Treaba lui, căci nu concepe niciun fel de ură de rasă.

Unul îmi spune, cu o durere care mi-a umplut sufletul de revoltă, că articolul dlui M. Soctzier din bucureşteana Die Woch1 – „în sfârşit… Panait Istrati!” – [i-] a consternat pe toţi evreii de acolo cu ştirea că am devenit „fascist, antisemit” şi că mă „confund cu Garda de Fier”.

Celălalt, trimiţându-mi articolul din Monde al dlui Cohen, pentru care nu mai sunt decât un „cadavru viu”, îmi spune că sunt „teribil [de] atacat în presa evreiască”, fiindcă aş fi devenit un „antisemit turbat”.

*

Ce au cu mine aceşti domni Soctzier şi Cohen? Căci una din două: ori m-au citit şi ştiu că la Cruciada nimeni nu e antisemit, ori nu m-au citit şi urlă în vânt. Cum ştie dl Cohen de la Geneva că eu sunt „copilul drag al Siguranţei”? Şi pe ce se sprijină dl Soctzier de la Bucureşti când pretinde că „Cruciada” e Garda de Fier şi că eu sunt „fascist şi antisemit”?

Dar poate că aceşti domni, ca toţi cei de calibrul lor de aici şi de aiurea, or fi ştiind şi ei ceva, şi anume: or fi văzut că „Cruciada”, toată, şi subsemnatul suntem anticomunişti.

Ah, asta e altă gâscă, dar ce are a face anticomunismul cu faptul de a fi evreu? Nu cumva evreul – evreul „intelectual” sistem Soctzier-Cohen – este un comunist înnăscut şi un „umanitarist” sistem Sărindar?

Nu cumva toată această susceptibilitate evreo-umanita- risto-democrată se confundă cu apriga dorinţă a lui Stalin de a întinde fericirea sovietică peste tot pământul? Căci cum se explică faptul acesta nou că e de-ajuns să te atingi de un comunist, pentru ca imediat să vezi ţipând un evreu- „intelectual”? Şi cum se face că toţi aceşti evrei- „intelectuali”, ca toţi lingăii naţionali în slujba lor, nu rezervă un pic de

1 Periodic tipărit în idiş (n. Red.).

„umanitate” şi celor asasinaţi fără judecată în „patria proletariatului”? De ce n-au niciodată un cuvânt de reprobare, un protest, un sentiment de revoltă împotriva fascismului roşu, împotriva dictaturii roşii, împotriva antidemocraţiei şi antiumanitarismului care au îngenunchiat un popor de 160 000 000 de suflete?

Ei bine, eu numesc acest fel de a fi evreu o crimă, o politică de asasinare a poporului românesc.

Şi fie că voi mai fi ori nu voi mai fi mâine alături de „Cruciadă”, un lucru am de spus în chip categoric: toţi aceia care confundă interesele rasei lor cil interesele comunismului, precum şi tagma naţională care îi urmează şi pregăteşte astfel terenul invaziei sovietice sunt duşmanii omenirii. Cu atât mai mult, duşmanii acestei ţări.

Acestora le trebuie nu cruciadă, ci metodă mussolinia- nă, kemalistă, hitleristă – adică stârpire până la cel din urmă.

O SCRISOARE CU TÂLC1

Uniunea Tineretului Creştin La-Chaux-de-Fonds, Parc 4

Beau-Site, 9 martie 1935

Dragă Prietene,

În momentul acesta, un strigăt de mare îngrijorare scapă din toată fiinţa mea, zdrobită, sfâşiată de tot ce am aflat.

Presa anunţă că te-ai asociat în România cu un grup antisemit, d-ta, care ne-ai dat Familia Perimutter în colaborare cu Jé- houda, d-ta, care ai fost duşmanul declarat al antisemitismului român, d-ta, „omul care nu aderă la nimic”, pentru ca să poată fi şi mai bine slujitorul Frumosului.

Sunt sfârşit şi nu pot să cred că această ştire este adevărată. Sunt nimicit. Nu-i aşa că nu-i adevărat, dragul meu prieten? Nu-i aşa că nu [i-] ai abandonat pe acei cărora le-ai făcut

1 Apărut în Cruciada Românismului, I, 16, 21 mart. (n. I.U.)

o promisiune formală prin opera d-tale, promisiunea de a servi totdeauna, de a apăra totdeauna Frumosul, adică Adevărul, Dreptatea, şi de a [-ij iubi „pe toţi oamenii de inimă”? Sunt în Elveţia franceză duzini şi duzini de tineri pe care ţi i-am adus d-tale, ca să-i pun în contact cu opera d-tale, ca să le vorbeşti şi să le spui că o singură viaţă merită să fie trăită, aceea care este în slujba integrală a Adevărului. Or, antisemitismul nu e un factor al adevărului, ci dimpotrivă, un factor al minciunii. Şi d-ta să fi aderat la o mişcare antisemită? Nu e cu putinţă ca d-ta să-ţi fi trădat idealul, idealul nostru, de slujitor al Frumosului.

Repet, am fost cu desăvârşire zdrobit de această ştire neaşteptată, şi asta cu atât mai mult cu cât luna aceasta am trei conferinţe de ţinut, în cercuri de tineri, asupra operei d-tale şi asupra „omului care nu aderă la nimic”.

Nu poţi să mă laşi în starea asta de descurajare morală pe mine, care sunt una din operele d-tale, şi te rog să-mi spui adevărul repede, repede, repede. Îmi datorezi un răspuns, dragă prietene.

Al d-tale devotat şi nefericit,

Charles Chautenis

Charles Chautems nu e un „jidan”. Este secretarul Uniunii Tineretului Creştin din Elveţia romandă. Şi… nu-i aşa? E cel puţin bizar să vezi o uniune creştină, fie ea şi catolică, şi chiar elveţiană, luând atât de aprig apărarea evreilor.

Ce are de zis astălaltă uniune creştină, de la noi, unde sper că nu toţi aderenţii sunt ciomăgaşi, ci se va mai fi găsind şi câte-un intelectual adevărat?

Supun spre meditare tineretului român şi creştin acest document, care nu e unic. Mai am şi altele din Belgia şi Olanda. Accentul sincer al strigătului de durere, pe care-l lasă să-i scape, într-o scrisoare intimă, secretarul unei mari asociaţii creştine la vestea că aş fi devenit antisemit, trădează prăpastia dintre felul de a concepe creştinismul la noi şi felul de a-l concepe în Elveţia.

Ştiu. Mi se va replica: O, în Elveţia! Le este uşor elveţienilor creştini să nu fie antisemiţi!

Perfect. Recunosc că la noi e foarte greu să nu fii antisemit. Vorba e: în condiţii sociale identice cu cele din El veţia, s-ar putea ca şi creştinismul nostru să nu mai fie antisemit de profesie?

Atât aş vrea să ştiu. Fiindcă rostul meu la prezenta Cruciadă acesta este: să se încerce, cinstit, a se inaugura şi în ţara noastră metode de luptă socială lipsite de acea ură de rasă care nu rezolvă nimic, nici chiar atunci când toţi străinii şi evreii ar părăsi ţara până la unul.

Bineînţeles, aceste metode civilizate nu sunt posibile fără bunăvoinţa şi a celeilalte părţi, a evreilor, şi nu eu am să cer cruciaţilor să se poarte la infinit ca nişte îngeri, dacă evreii vor continua la infinit să fie ceea ce NU SUNT evreii din Elveţia, adică nişte feroci corupători de conştiinţe româneşti născute putrede; nişte aliaţi ai tuturor demagogiilor constituţionale; nişte democraţi care, pentru blidul lor de linte sau pentru viţelul de aur, au închis ochii şi au renunţat la orice luptă de apărare disperată a drepturilor cele mai sfinte ale cetăţeanului, până ce am ajuns, sub semnul acestei democraţii, să devenim o ţară guvernată dictatorial.

Iar astăzi, când metode de guvernământ pur staliniste sunt pe cale să flămânzească naţiunea până la o arunca în gura mitralierelor, unde este revolta? Unde este indignarea faimoasei prese democratice? Cum vom ajunge să rupem stă- vilarele acestei tiranii „constituţionale”, care loveşte cu taxe prohibitive orice nevoiaş care vrea să mănânce pâine, să consume zahăr, să ardă petrol, când presa evreo-democrată tace chitic şi discută ce se petrece la Venizelos1, la Hitler sau în Partidul Ţărănesc, în loc să scrie zilnic

pe şapte coloane că pâinea, zahărul, petrolul, lemnul, haina, cuiele nu mai pot suporta infamia trusturilor iudeo-naţionale fără să riscăm un nou 1907?

În loc de astfel de campanii, presa iudeo-democrată tace şi profită, speculând mârşăvia şi laşitatea naţională a partidelor noastre democratice.

1 Eleutherios Venizelos (1864-1936), om politic grec, în câteva rânduri prim-ministru; în 1935, datorită conflictului cu familia regală, a fost nevoit să se exileze (n. C.M.).

Cine va trebui să dea lupta sfântă de întoarcere la normal? Cine?

Tineretul naţional flămânzit va trebui s-o dea – cine altul?

Ei bine, eu îi cer acestui tineret să dea lupta, întinzând o mână frăţească minoritarului şi evreului mânuitor de opinie publică şi care se zic oameni drepţi.

Iar dacă minoritarul, evreul, vor scuipa pe mâna întinsă, atunci…

Atunci eu îl voi absolvi pe acest tineret şi mă voi retrage din nou sub cortul meu.

Căci sunt prea bătrân ca să mai pot crede azi în ce n-am crezut nici când aveam 20 de ani.

Şi după cum se poate vedea din scrisoarea unui om pe care nu-l cunosc personal, nobila şi absurda mea credinţă umanitaristă de totdeauna am pus-o într-o operă care îl otrăveşte pe cititor şi îi dă dreptul să-mi ceară socoteală de faptele mele.

Eu pot să fiu un aprig anticomunist, fiindcă ştiu de ce. Nu pot să fiu însă un antisemit, fiindcă nu ştiu de ce.

SCRISOARE CĂTRE CHARLES CHAUTEMS1

Dragul meu Chautems,

Să nu confundăm evreul oprimat cu evreimea burgheză bolşevizantă. Dacă înainte de a pleca în Rusia, eu însumi le puteam confunda, în momentul de faţă mă feresc s-o mai fac. Căci de când această evreime interesată, pse- udoumanitaristă şi pseudodemocrată, şi-a dat seama că mă ridic împotriva teroarei roşii de la noi, adică împotriva veleităţilor staliniste de bolşevizare, ea mă urăşte şi nu pierde nicio ocazie de a mă numi fascist, antisemit, naţionalist, agent al Siguranţei etc.

1 Datată Bucureşti, 14 martie 1935, scrisoarea a apărut postum în L’Essor (Geneva), 15 iun. Inedit în română, trad. Monica Manu (n. Red.).

Or, eu am rămas cel pe care l-ai cunoscut, sunt acelaşi om. Duşmanii mei o ştiu, căci în revista pe care ţi-o trimit

— Şi pe care ei o numesc fascistă şi antisemită –, ei citesc săptămânal articolele mele şi ale tovarăşilor mei de drum, iar toate aceste articole spun negru pe alb: suntem o mişcare naţională de revendicări economice, educaţie civică şi luptă socială. Suntem împotriva capitalismului, oprimării şi violenţei. Ţelul nostru politic este de a ne fine la distanţă de fascism, comunism şi antisemitism, dar suntem pregătiţi să combatem comunismul prin toate mijloacele.

Aşa stau lucrurile pe scurt şi cât se poate de exact.

Ia notă că spun „noi". De fapt, este vorba în mică măsură de mine, căci nu eu sunt proprietarul revistei – şi nu colaborez decât cu condiţia de a mi se permite să spun ce doresc şi să dezaprob ce nu-mi convine. Lucru care s-a şi întâmplat. Într-unul dintre ultimele numere ale revistei, strecurându-se un articol care făcea apologia fascismului, am trimis redacţiei scrisoarea1 intempestivă pe care o găseşti alăturat, în care ameninţ că întrerup orice colaborare dacă situaţia se repetă. Redacţia răspunde2: „Aveţi dreptate, situaţia nu se va repeta! Nu suntem nici de dreapta, nici de stânga."

Iar dacă-ţi voi spune cine sunt cei care au luat această atitudine, n-o să-ţi vină să crezi. Ei bine, sunt camarazii lui Codreanu, legionarii faimoasei Gărzi de Fier, cei care, în noiembrie 1933, l-au asasinat pe Duca, preşedintele Consiliului [de Miniştri],

De atunci, însă, multe s-au întâmplat… Garda de Fier a fost anihilată. „Puişorii" s-au împrăştiat care-ncotro, iar unii dintre ei, în frunte cu Stelescu, mâna dreaptă a lui Codreanu, şi-au făcut un examen de conştiinţă şi au recunoscut că s-au aflat pe o pistă greşită, că nici huliganismul nu poate reprezenta un program şi nici asasinatul nu poate fi o metodă de luptă.

1 Vezi mai sus, pp. 388-389, „Întâmpinare" (n. Red.).

2 Vezi mai sus, p. 389, n. 2 (n. Red.).

Întreb: Oare nu poate fi permisă o schimbare bruscă de atitudine unor oameni cu vârste cuprinse între 20 şi 27 de ani? Aşa se pune întrebarea!

Eu zic că da. A greşi este omeneşte. Iar cât priveşte confruntările de idei,

le-am promis sprijinul, păstrându-mi totala independenţă.

Dar ea, evreimea bolşevizantă, n-a vrut să ştie nimic: ea este democrată şi umanitaristă, Stelescu este fascist, iar eu, fascist şi antisemit. Şi pe asta s-a bătut monedă.

Ăsta-i adevărul!

Dovadă că acesta este adevărul – şi nu altul – e că mă străduiesc să fotografiez pe prima pagină a revistei tot ce presa „independent” -comunistă răcneşte împotriva mea, că dezvălui toate minciunile ei poporului român, singurul în măsură să judece.

Dacă ai avea posibilitatea să dai la tradus articolul meu, „Cine propagă antisemitismul”, ai fi şi mai edificat!

Eu nu pot face mai mult. Simplul fapt de a aşterne pe hârtie aceste rânduri este epuizant, căci starea sănătăţii mele nu s-a ameliorat: trăiesc numai în pat. În numărul viitor voi reproduce integral scrisoarea d-tale1 şi o voi da de exemplu atât Ligii Naţionale Creştine, antisemite, al cărei şef este A.C. Cuza, cât şi evreimii burgheze de la noi, nedemnă de nobilul tău strigăt de disperare şi de apărarea pe care le-o iei.

Al tău, cu prietenie,

Panait Istrati

P.S. Dacă crezi că slujeşte la ceva, poţi publica această scrisoare – fireşte, după ce o revezi cu atenţie.2

1 Vezi mai sus, pp. 403-404 (n. Red.).

2 Răspunsul a sosit cu poşta următoare: „Iubite Prietene, / Un călduros mulţumesc pentru frumoasa scrisoare şi documentele ce mi-au parvenit. / Pentru moment sunt în criză de timp: mâine seară, la Ta- vannes, ţin o conferinţă în legătură cu opera d-tale. […] / îţi voi răspunde la sfârşitul săptămânii. Îţi spun de pe-acum că sunt nebun de bucurie, literalmente nebun de bucurie. Istrati nu a trădat! / Cu prietenie, / Charles Chautems” (ti. Red.).

OBIECTIVITATEA PRESEI „INDEPENDENT’-COMUNISTE1

Ca să poată cititorul român, chiar cel comunist, să-şi dea seama de ce fel de mijloace murdare, de ce calomnii ordinare se servesc până şi intelectualii de calitatea unui scriitor ca Henri Barbusse atunci când ura împotriva adversarului le întunecă mintea, publicăm din articolul „Haiducul

Siguranţei", facsimilat în numărul trecut, toată partea referitoare la aşa-zisa activitate contrarevoluţionară a lui Panait Istrati în România:

…[Panait Istrati] se reîntoarse în România, unde jurase că nu va mai pune piciorul atâta vreme cât va dăinui acelaşi regim, şi fu foarte bine primit. În 1929, cu ocazia marii greve miniere de la Lupeni, Panait Istrati luă parte la ancheta guvernamentală ca trimis al ziarului Lupta. Călătoreşte cu anchetatorii oficiali ai guvernului şi aprobă autorităţile care ordonaseră o salvă de puşcă în mulţimea muncitoare (o duzină de muncitori au fost împuşcaţi cu ocazia acestei salve, iar alte câteva sute dintre ei au fost arestaţi şi schingiuiţi). Şi nu numai că Panait Istrati aprobă guvernul, dar scrise chiar că răspunderea „incidentelor" revenea sindicatului aţâfător al grevei.

Să trecem asupra altor câteva fapte. Începem cu acesta. În 1932, Panait Istrati ia parte, în calitate de ziarist, la Congresul Sindicatelor Muncitoreşti Unitare, care erau încă legale pe acea vreme. După Congres, el publică atacuri brutale împotriva Sindicatelor Unitare. A fost chiar unul din primii şi cei mai vehemenţi preconizatori ai punerii acestor Sindicate în ilegalitate şi ai întemniţării unui mare număr din militanţii lor.

Omul nostru [îi] denunţă prin articole de gazetă pe mulţi din vechii săi tovarăşi, care trăiau în neregulă în oraşul Brăila, şi jucă pe faţă rolul de provocator. Ca urmare a articolelor lui Panait Istrati, Siguranţa românească procedă la numeroase arestări, pe care le aprobă de altminteri prin indicarea altora în ziarul fascist Curentul.

1 Apărut în Cruciada Românismului, I, 16, 21 mart. (n. L.U.)

După aproape şase luni, Panait Istrati s-a legat oficial de un grup al Gărzii de Fier, secţiunea armată, pogromistă şi teroristă, controlată şi subvenţionată de guvernul hitlerist. După cum se ştie, Garda de Fier este aceea care a pregătit atentatul împotriva preşedintelui de Consiliu Duca. Panait Istrati aparţine grupului numit Stelescu şi e unul dintre cei trei membri conducători. Ziarul acestui grup, intitulat Cruciada Românismului, i-a consacrat mai multe numere lui Panait Istrati, iar acesta a publicat numeroase articole.

Acum o lună, într-un articol1 în ziarul fascist Universul (numărul din 19 ianuarie 1935), Panait Istrati se lega să arate că naţionalismul antisemit,

ațâțător de pogromuri, şi terorismul împotriva mişcării muncitoreşti slujesc, pe drept cuvânt, intereselor umanității. Panait Istrati proclamă, prin urmare, că toate aceste mari interese sunt pe de-a-ntregul amenințate de acelaşi pericol: pericolul comunist şi revoluționar.

Iată scriitorul, iată omul…

Henri Barbusse

NOTĂ. Una din caracteristicile comunismului este că, atunci când el nu sfârşeşte prin a dezgusta de moarte un intelectual cinstit, sfârşeşte prin a-l timpi de moarte.

Cazul din urmă e şi al lui Henri Barbusse. Deşi bogat, egoist şi extrem de atent la drepturile sale de autor, trăind pe picior princiar – vilă feerică cu 15 OOOm2 de teren acoperit de pini în Esterel, pe Coasta de Azur; altă vilă, de vară, la Aumont-par-Senlis, precum şi un confortabil apartament la Paris –, Barbusse este totuşi un om cinstit, în sensul că nu-şi vinde conştiința pentru bani.

Dar numai în sensul acesta e cinstit. Încolo, la rând cu cel din urmă trepăduş sovietic, e capabil de toate ignominiile. Nicio minciună, nicio laşitate nu-l sperie. Felul său de a servi comunismul se confundă cu cel mai abject servilism, căci în ciuda tuturor afronturilor, vexărilor, umilirilor suferite public la Moscova, el n-a încetat o clipă de a se târî

1 Vezi mai sus, pp. 342-345 (ti. Red.).

La picioarele lui Stalin, numai şi numai ca să se poată considera directorul spiritual al comunismului în Franța.

Priviți la felul cum minte când vorbeşte de pretinsele mele crime în România şi judecați singuri ce valoare mai poate avea tot ce afirmă că aş fi făcut în Rusia (în afară de ceea ce e public sau recunosc eu singur).

Barem în chestia Lupenilor, adevărul se află exact la antipodul celor afirmate de el; şi pentru asta, colecția Luptei mă dispensează de orice altă apărare. Din cele opt articole ale mele se poate vedea nu numai că nu i-am scos vinovați pe mineri şi că am covârşit de acuzări guvernul – ceea ce atunci a fost relevat şi de Adevărul într-un articol de fond, intitulat „Unde dai şi unde crapă” 1 –, dar cu prilejul acelei anchete (personale, nu guvernamentale), eu am mai luat şi apărarea comuniştilor la procesul din Timişoara, descriind felul cum au fost maltratați în închisoare şi asistând la

dezbaterile procesului ca trimis al revistei Europe, fapt care, după propriile declaraţii ale acuzaţilor, a contribuit mult ca să le creeze o atmosferă favorabilă.

Iată o infamie patentă.

A doua e când inventează povestea cu participarea mea, în calitate de… „corespondent al unui ziar” (sic!), la nu ştiu ce Congres al Sindicatelor Unitare, în 1932.

Or, iată ce-am făcut eu în anul 1932 – şi care e public: în primele luni am fost în turneu de conferinţe la Viena, în şase oraşe principale ale Germaniei şi la postul de Radio din Hilversum (Olanda), de unde, după o scurtă şedere la Paris, m-am întors atât de grav bolnav, încât prin aprilie sau mai, deşi îl conduceam pe romancierul olandez A.M. De Jong în vizitele sale prin ţară, a trebuit să-l predau dlui Vasile Stoica, ministrul nostru de la Sofia, ca să-l conducă d-sa prin Ardeal, iar eu să mă trântesc pe un pat al sanatoriului de la Filaret. De aici nu m-am sculat decât ca să mă retrag la Mânăstirea Neamţ, unde am zăcut fără speranţe până în ianuarie 1933, când iarăşi m-am instalat la Filaret.

1 Vezi mai sus, pp. 344 şi n. 2 (n. Red.).

Dar lingăul Stalinist merge şi mai departe. El afirmă că chiar aş fi cerut, prin articole scrise în Curentul, scoaterea din legalitate a Sindicatelor Unitare. De asemenea, tot în mod public, aş fi comis unele delaţiuni, denunţând, de la Brăila, ascunzătorile unor comunişti, foşti camarazi ai mei.

Ei bine, dacă mai există un comunist cinstit în ţara asta, eu îl invit să dezgroape toate aceste crime publice ale mele de care vorbeşte nemernicul lor literat de la Paris şi să le reproducă în vreo fiţuică de şantier1 parazitar.

Iar cum din nimic nu se poate face ceva, sper să nu mor până ce nu l-oi târî pe dl Barbusse în faţa justiţiei franceze, ce- rându-i, de astă dată, să dovedească tot ce afirmă că am făcut eu în România.

Căci despre ce am făcut în Rusia, totul e uşor de dovedit când mijloacele de defăimare îi stau la dispoziţie.

ACŢIUNE ŞI SPIRITUALITATE2

între cele două temperamente opuse ale creatorilor principali ai acestei „Cruciade” – Stelescu şi Talex –, se ivesc la răstimpuri amicale ciocniri pe

chestiuni de tactică. E şi natural să fie aşa. Iar dacă am o părere de rău, este că nu-i văd aducând discuţia ceva mai pe larg în coloanele revistei, în loc s-o limiteze între cele patru ziduri ale unei încăperi pline de fum de ţigară şi de băieţi prea fără experienţă, în mijlocul cărora Stelescu fulgeră, ca altădată Ciucurette în rolul lui Jupiter din Orfeu în Infern3.

Eu cred că e un bine faptul că aceşti doi tineri corifei ai românismului raţional nu gândesc totdeauna la fel. Dacă n-ar fi la un car un hăis şi un cea, ci s-ar înjunga ambii trăgători numai într-o parte, carul s-ar învârti în loc ca o

1 Referire la revista Şantier, ce avea drept public-ţintă muncitorimea bucureşteană (n. C.M.).

2 Apărut în Cruciada Românismului, 1,17, 28 mart. (n. I U.)

3 Titlul operei bufe pe muzică de Jacques Offenbach, jucată la Teatrul Modren din Capitală în stagiunea 1909-1910 (n. Red.).

Oaie capie. El nu-şi vede de drumul lui drept decât datorită acestor două tendinţe contrarii care îi creează echilibrul. Exact cum lucrurile se petrec şi în univers.

Şi atunci de ce să ne mirăm că Stelescu e pentru acţiune, iar Talex pentru spiritualitate? Eu sunt pentru amân- două, dar fiecare în proporţia ei şi la timpul ei. Acesta este singurul lucru care trebuie înţeles şi asupra căruia toţi trebuie să fim de acord.

Dacă toată cruciada… „Cruciadei” se rezumă într-o vie dorinţă a fiecăruia de a putea fi folositor naţiunii acesteia, apoi se înţelege de la sine că nu poţi fi folositor nici dând exclusiv iureş Puterii, cum a făcut Garda, când totul e imoralitate în jurul tău, nici renunţând cu totul la crearea acelor factori morali care să-ţi îngăduie într-o zi să fii folositor ţării. Aici optimismul unora şi pesimismul altora trebuie să cadă de acord în a recunoaşte că, pe de o parte, nu poţi face nimic nou cu o lume mereu veche, iar pe de alta, că lumile nu se înnoiesc, nu se leapădă de rele decât sub perpetua frământare a spiritualităţii active, nu pasive. Se ştie doar că marea Revoluţie Franceză n-au făcut-o descreieraţii care au dărâmat o Bastilie neapărată, ci enciclopediştii, care au creat toate condiţiile morale necesare acestei dărâmări.

De altfel, problema ameliorării existenţei umane, aşa cum se pune ea de

la război încoace şi, mai ales, de când atât soluţiile de stânga, cât şi cele de dreapta au avortat complet, oferă un vast câmp de experienţe costisitoare şi permite fiecăruia să distingă, dacă nu calea cea dreaptă de urmat, cel puţin enormele greşeli comise şi care trebuie evitate. Acest câmp de experienţe – făcute de reformatori improvizaţi şi îndurate de mult răbdătoarele noroade – ne arată până la evidenţă un fapt, un adevăr înainte de toate, şi anume: că omenirea nu e încă matură pentru a face să domnească dreptatea în sânul ei şi că mentalitatea feudală e încă stă- până pe spirite, atât sus, cât şi jos.

Priviţi cu câtă grabă oamenii au nimicit nobilele principii democratice de autoguvernare şi cu câtă uşurinţă cer în cor, atât la stânga, cât şi la dreapta, stăpâni, stăpâni şi iar stăpâni, cărora să li se supună orbeşte. Iar stăpânii, chiar atunci când sunt mari la suflet – adevăraţi monarhi! —, sunt gata în orice moment să-şi aroge comandamentul unic, uitând că totul e putregai în jurul lor şi că nimic nobil nu se poate realiza fără o colaborare nobilă.

Deci: zadarnice au fost instituţiile care promiteau să garanteze omului dreptatea pe pământ, zadarnice sunt şi sforţările idealiştilor care încearcă azi să aplice această dreptate, dărâmând legile seculare şi făcând din persoana lor lege şi voinţă supreme. Toate intenţiile mărețe se năruie ca un castel de cărţi sub adierea otrăvită a respiraţiei omului egoist, adică a omului cel mai numeros, care de îndată ce nu mai e oprimat, prima lui voinţă e să oprime la rându-i, în dorin- ţa-i aprigă de a se bucura de cât mai întinse bunuri materiale în dauna aproapelui său.

Aceasta este tragedia comunismului. Nu învăţătura e rea, ci omul e canalie, el murdăreşte tot ce e curat.

Aşa că e de-ajuns să privim la ce se petrece în acest uriaş laborator, ca să ne dăm seama de tot ce e bine ori nu e bine de făcut.

Acolo, atât preparaţia spirituală, cât şi acţiunea cotidiană (politică) au fost conduse de mâini de maeştri şi executate fără nicio piedică de către însăşi autoritatea statului, în condiţii inexistente aiurea şi cu mijloace de care numai o împărăţie atât de imensă putea să dispună. Şi ce vedem? Vedem că, după ce [l-] au dăscălit pe om decenii întregi, în ziua când i-au oferit o porţiune de Putere, el s-a dovedit, în general, ori incapabil, ori răuvoitor. (Înspăimântătorul exemplu al experienţei făcute timp de cinci ani cu colhozurile – pe care îl vom expune în curând sub ochii cititorului –,

din care reiese în mod oficial că, de îndată ce culacii1 au fost deposedaţi şi trimişi în Siberia, Rusia şi-a văzut şep- telul redus la jumătate, e suficient ca să ne facă să meditām de două ori înainte de a ne decide să ne sovietizăm.)

1 culac [< rus. Kulak] = ţăran înstărit; chiabur (n. Red.).

Acolo nu mai poate fi vorba, ca la noi, de ţărani înzestraţi cu pământ, dar fără unelte şi fără pricepere. Cine a văzut un colhoz a rămas uimit de generozitatea oficială şi de mijloacele ei. Terenuri mănoase. Unelte modeme. Agronomi puzderie. Rezultat: după cinci ani – ne-o spune Stalin însuşi în raportul lui, referindu-se la ce e mai important –, ruina promptă a acelei bogăţii naţionale pe care o reprezintă şeptelul, adică totalitatea vitelor unei ţări. Şi ce face Stalin în faţa acestui dezastru datorat dictaturii lui? Ei bine, Stalin declară pur şi simplu că tactica a fost rea şi că soluţia este readucerea culacilor din Siberia şi repunerea lor în posesie.

Ce a mai rămas atunci din generoasa învăţătură comunistă şi aplicarea ei pe teren?

Au rămas discursurile colhoznicilor!

Iată asupra cărui neant trebuie să ne aplecăm cu toţii ori de câte ori entuziasmul ne face să dăm prea multă crezare fie speranţelor noastre de mari realizări imediate prin- tr-o acţiune oarbă de toate zilele, fie chiar acelei tendinţe de lungă preparare a spiritelor, de creare a valorilor morale înainte de a trece la realizări. Şi una, şi cealaltă au fost executate de comunişti atât cât omeneşte le-a fost cu putinţă. Rezultat: plugul de lemn, sapa strâmbă şi calul chior au hrănit mai bine Rusia de cum nu sunt în stare s-o facă azi tractorul modem şi iluminismul obtuz.

Unde vreau să ajung?

Aici: să fim modeşti şi măsuraţi în încrederea pe care o avem în forţele noastre, fie ele spirituale, fie traduse în acte de guvernământ.

Nu generaţiile secolului nostru au să schimbe o mentalitate şi nişte instincte care durează de milenii şi vor mai dura, spre marea tristeţe a celor care cred mereu că va veni o zi când omul va reuşi, în sfârşit, să sară mai sus decât borul pălăriei lui.

ÎNTRE COMUNISM ŞI FASCISM: TESTAMENT POLITIC AL UNUI MARTOR AL TIMPULUI NOSTRU1

Acela pe care compatrioţii lui Voltaire îşi fac o plăcere în a-l numi

„francezul de mijloc” nu bănuie, poate, întotdeauna rolul din ce în ce mai îndrăzneţ de „procuror al umanităţii” pe care un alt francez se încăpăţânează să-l joace, de preferinţă în ţările noastre balcanice. Acest francez nu este „de mijloc”, ci este „amicul U.R.S.S.”, peste tot unde acest U.R.S.S. Nu şi-a purtat încă tăvălugul asupritor. România este în această situaţie, însă numai pentru timpul care ne desparte de „viitorul apropiat”, apoi totul se va sfârşi cu tot sprijinul marilor ei aliaţi. Dar pentru moment, ea are fericirea de a nu se număra printre republicile Uniunii Sovietice. Şi accentuez că este o fericire asta, pentru că eu sunt un Stan păţitul.

Alţii, la noi, ştiu mai puţin ca mine sau deloc. Nu vorbesc de ţăranul român, mai ales cel din Basarabia, care de 17 ani priveşte cum – iarna pe gheaţă, vara în înot – cetele de fugari sovietici îşi lasă, sub grindina plumbilor „proletari”, trei sferturi din numărul lor.

Nu. Ţăranul român, cu toată trista sa robie de totdeauna, nu este el acela care suspină după regimul de peste Nistru.

Sunt mai degrabă oarecari intelectuali de dubioasă celebritate, toţi hrăniţi la ieslea burgheziei. Şi cum le este teamă să-şi spună pe faţă comunişti, găsesc că-i mai şiret să se numească „antifascişti”. În această calitate, ei reuşesc în scurt timp să facă propagandă sovietică, adică să agite clasele exploatate ale naţiunii, zvârlindu-le în gura neiertătoare a

1 „Entre le fascisme et le communisme: Testament politique d’un témoin du notre temps” a apărut postum, în trad. Lui Alexandru Talex, în Cruciada Românismului, I, 25, 30 mai (n. I.U.).

Articolul, datat Bucureşti, martie 1935, urma să fie trimis spre publicare revistei pariziene Gringoire, dar stadiul avansat al bolii – Istrati a murit în 16 aprilie 1935 – a dat curs altor priorităţi (n. Red.).

Mitralierelor – cum s-a şi întâmplat anul trecut1 cu nenorociţii muncitori de la Atelierele Griviţa. Toată lumea ştie că în asemena momente tragice, numai turma moare. Păstorul… „antifascist” dispare într-un fel sau altul, astfel că totul s-a petrecut numai cu cei trei şefi, ridicaţi din învălmăşeala sângeroasă a atelierelor de la Calea Ferată; sunt aproape două luni de când la Craiova, în plină zi, au fost răpiţi de sub puternică escortă; au rămas pentru totdeauna dispăruţi într-o călătorie, cu siguranţă mai plăcută decât aceea a generalului Kutriepov. Cât priveşte muncitorii răsculaţi, ei rămân

să ispăşească prin pedepse neomeneşti rebeliunea necugetată.

Aceasta este întreaga operă sovietică din lume. Istoria va cere odată socoteală „patriei proletariatului”.

Ca să se convingă de visu de soarta crudă pe care, de cu- rând, burghezia noastră a rezervat-o unuia dintre aceşti „antifascişti”, salahor al acestei opere sovietice din lume, vechiul meu prieten Francis Jourdain a primit să joace rolul de „procuror al umanităţii” pe malurile Dunării noastre. Această vizită i-a adus o „scrisoare deschisă” din parte-mi, apărută în ziarul românesc de dreapta Curentul. Jourdain mi-a răspuns prin Monde, în numărul de la 1 februarie, care reproduce „cu surle şi trâmbiţe” scrisoarea mea, prefaţând înclinarea mea „către fascism” şi numărându-mă din nou printre „victoriile capitalismului”.

Desigur, aşa cum n-a fost nimic adevărat până acum, nu este nici de astă dată. Fasciştii şi capitaliştii mă cunosc mai puţin decât prietenii mei de ieri, dar ei au cinstea – pe care comuniştii o ignoră – să recunoască pe tăcute că ura mea împotriva comunismului, veche de când lumea, nu este un simplu flirt şi nu va fi niciodată „o haină întoarsă pe dos”, aşa cum o spune finul şi spiritualul burghez Francis Jourdain între paranteze, trăgând cu ochiul spre galeria sovietică.

Sărmane Voltaire, eşti atât de şubred…

1 De fapt, în februarie 1933 (n. Red.).

Scriu aceste rânduri fără să mă asigur mai întâi dacă vreun ziar parizian va binevoi să le dea ospitalitate. De altfel, vorbesc ca din fundul unei fântâni. Dar trebuie să vorbesc. N-o fac pentru a mă apăra. Nici nu poate fi vorba de o apărare pentru cel care şi-o ţine dinaintea unui tribunal de rea-cre- dinţă.

Mai mult, nu o fac cu intenţia de a-mi propaga convingerile. Ştiu bine că merg contra vântului.

Dar mai este o altă frumuseţe decât aceea de a-ţi recunoaşte falimentul vieţii şi de a-l spune unei lumi surde. E ceea ce fac în opera mea. (O operă care va rămâne neterminată, ceea ce mă întristează nespus.) E ceea ce fac în articolele mele, atunci când am ocazia.

Strig fără încetare credinţa mea absurdă. Asta îmi dă puteri ca să-mi suport viaţa de bolnav, după ce m-a ajutat să înving provizoriu moartea. Şi

ţin să se ştie că strigătele mele sunt dezinteresate. Opera mea, reacţionară în toate sensurile, nu mă mai hrăneşte. Pentru articolele mele, reacţionare la fel ca opera, nu primesc niciun ban. Trăiesc mai degrabă din pomana altora. O pomană care nu-mi cere nici schimbare de idei, nici menajamente, nici tăcere. Aşa cum face ultimul cerşetor.

V-aş ruga să credeţi că după 28 de ani de muncă manuală şi încă vreo alţi zece de muncă intelectuală, merit această pomană, confirmând totdeodată şi tradiţia. Răsfoiţi-mi cărţile, priviţi-le dedicaţiile: am avut întotdeauna nevoie de cineva.

Dar cine nu are? Este mai demn oare să latri pentru ciolan? Sau „să împrumuţi" sume mari, fără a le înapoia vreodată? Sau să te naşti bogat? Sau să te însori cu zestre mare? E asta mai demn? Este asta o independenţă?

O, da. Destinele noastre sunt totdeauna drepte! Nu există libertate pe pământ. Nu există decât posibilitatea sau imposibilitatea exprimării sălbatice a gândurilor tale curate. Şi aceasta este tot ce e mai de preţ pe pământ.

Nu scriu, deci, aceste rânduri ca să polemizez cu comuniştii. Nu am ochii aţintiţi către absolut nicio galerie. Dar în sfârşit, mă silesc din toate puterile, de la 1929, să fac o mare plăcere galeriei sovietice, recunoscându-i că sunt un „vândut", un „agent al Siguranţei", un „trădător", şi acum, prin gura lui Francis Jourdain, un „patriot", un „antisemit" şi un „fascist".

Dar „vândut" nu pot să fiu, pentru că întreaga mea viaţă probează că am preferat întotdeauna milostenia aproapelui în locul ciolanului, ea fiind, dintre toate scăderile inerente existenţei, singura care nu-ţi cere să abdici de la ideile sau sentimentele tale. „Agent poliţienesc" n-aş fi putut fi, nu pentru că acest meşteşug nu s-ar putea practica într-un fel destul de onorabil (probă: G.P.U., „sufletul" comunismului), ci pentru că sunt inapt din două motive: din cauza incapacităţii mele şi a bolii, care m-a ţintuit în pat. Cât priveşte „trădarea" mea, n-am trădat decât dogma comunistă, de care Jourdain recunoaşte că mi-am râs întotdeauna. Comunismul meu era dreptatea şi libertatea conştiinţei, adică exact ceea ce Sovietele au extirpat la ele acasă şi vor să extirpe oriunde aceste două biete valori spirituale mai rezistă te- roarei roşii.

Fiindcă – şi aici vreau să fac o mare plăcere galeriei sovietice – astăzi este

istoriceşte stabilit că dacă umanitatea suferă din cauza fascismului, asta o datorează în primul rând teroarei roşii. Ba mai mult, atâta timp cât această teroare nu va fi înăbuşită, prin metode italiene, oriunde va voi să se impună în afară de Rusia, omenirea are toate şansele să nu găsească niciodată soluţii ştiinţifice şi cinstite pentru vindecarea marilor sale rele.

Dar umanitatea e singură stăpână pe pielea ei. Şi dacă comuniştii o ispitesc – pojalouista/ „vă rog”!

Îmi mai rămâne sfidarea lui Francis Jourdain: „patriot”, „antisemit”, „fascist”.

Ei bine, dacă ai avut nenorocirea de a fi patagon – aşa cum e oricine în afară de comunist – şi să spui că Patagonia există, că o iubeşti şi vrei s-o aperi de comunism, devii imediat „patriot”, „antisemit”, „fascist”. Dar pentru Dumnezeu, de ce? Tu nu te simţi nimic din toate acestea, nu eşti decât un biet patagon! Şi pentru ce un patagon să nu valoreze cât un comunist?

Să vorbim acum despre Patagonia mea.

România antebelică avea 130 000 km2 şi 7 000 000 de locuitori, aproape toţi ţărani şi români vorbind o singură limbă, lipsită de orice dialect. Mai avea încă vreo 300 000 de evrei, unii bogaţi, cea mai mare parte, nevoiaşi. Şi cum se şi cuvine, aveam micul nostru antisemitism universitar, pata- gonul având totdeauna nevoie să se scarpine undeva, iar evreul pretându-se de minune.

Astăzi România se întinde pe aproape 300 000 de km2 şi numără peste 18 000 000 de locuitori. A ajuns, în sfârşit, România Mare, pentru care au suspinat generaţii de intelectuali născuţi sub „dominaţie străină”. Transilvania, Basarabia, Bucovina, provincii imense care au dublat vechiul teritoriu, iată-le căzute în poala patriei-mumă.

Dar în acel moment, buna şi bătrâna mamă a observat că acum, aproape un sfert din locuitorii care îi populează noua casă sunt recrutaţi dintr-o „neghină” care i-a fost impusă prin tratate şi care se cheamă naţiuni minoritare, socotite la 4 000 000 de suflete, dintre care jumătate sunt evrei. Aceasta a displăcut puternic naţionaliştilor noştri, care şi-au adus aminte de vorba cinică a lui Ion Brătianu: „Vrem Transilvania, dar fără transilvăneni!” Trebuie să credem, totuşi, că a vrut-o chiar cu transilvăneni, pentru că el

este acela care a dus ţara în război, alături de aliaţi.

Dar asta n-are atâta importanţă… Realitatea este următoarea: după 16 ani de vieţuire comună cu minorităţile, toate straturile sociale româneşti s-au unit să proclame „pericolul străin” – şi mai ales „pericolul evreiesc”. Se spune că trei sferturi din industrie şi comerţ – şi, prin urmare, majoritatea slujbelor, mari sau mici, pe care le au aceste două ramuri de activitate – sunt acaparate de minoritari. Evreul, care astăzi asaltează şi funcţiile publice, stăpâneşte presa, voind chiar dominarea însăşi a guvernului. Mai sunt acuzaţi evreii că, sub masca democraţiei, lucrează la sovie- tizarea ţării.

Pe de altă parte, corupţia, cumulul, sinecura, nepotismul, jaful cel mare cu banul public se practică pe o scară încă nemaipomenită chiar la noi, care suntem obişnuiţi cu astea de secole, ca moştenire rămasă de la turcii şi grecii care ni le-au infiltrat. Dacă am adăuga la toate aceste nenorociri ravagiile crizei, se poate uşor înţelege pentru ce România care suferă nu se mai poate ridica împotriva aceleia care se bucură de favorurile unui regim pretins constituţional şi democratic, ale cărui mijloace de guvernământ sunt starea de asediu, cenzura şi teroarea electorală, practicate de toate partidele care au guvernat după război.

România care suferă… Din toate categoriile sociale, trebuie să recunoaştem că acela care este îngropat în cea mai neagră mizerie este şomerul cu diplomă. Un singur exemplu ar fi suficient. La recentul examen de capacitate, 4000 de candidaţi şi-au disputat cele 60 de locuri vacante în întreg învăţământul. Astfel, s-au văzut licenţiaţi în drept îm- bulzindu-se pentru locuri în poliţie, retribuite în provincie cu 2000 de lei, şi titraţi în farmacie căutându-şi angajamente de servitori.

Ăsta este fascismul nostru, asta este manifestaţia din stradă.

Desigur, la toate aceste rele, comunistul oferă leacul său universal: comunismul, soluţiile regimului care flămânzeşte, ucide.

Dar patagonul poate răspunde: Şi dacă îmi place să fiu fascist şi să vă mut fălcile, ţie şi tuturor acelor „democraţi” profitori care vă simpatizează?

Eu întreb: Prin ce aberaţie intelectualii, „amici ai U.R.S.S.” şi „procurori ai umanităţii”, au ajuns să creadă şi să vrea să convingă lumea că dintre cele două violenţe, fascistă şi comunistă, singură ultima are dreptul de a se

manifesta pe întreg pământul?

Am spus-o în ziua „trădării” mele – şi de atunci ori de câte ori am avut ocazia – că omul învins nu mai are de ales între cele două terori şi că nu trebuie să adere la nimic. Or, nobilii scriitori francezi, prietenii mei de ieri şi apărătorii feroci ai independenţei spiritului, au răspuns printr-o aderare în masă la teroarea roşie stalinistă.

Ei bine, neîmpăcata istorie şi umbrele anualelor victime de pe urma comunismului, pentru care ei n-au nicio milă, îi vor judeca pe toţi aceşti intelectuali, oricine ar fi ei.

Cât priveşte pretinsa mea activitate fascistă în România, ea este de natură publică şi am definit-o printr-o serie de articole, apărute, toate, de curând în gazeta CRUCIADA ROMÂNISMULUI.

Aflându-mă grav bolnav şi reprobând toate organizaţiile care, oricare ar fi ele, nu folosesc decât organizatorilor, am făcut cunoscut că nu pot acorda ajutorul meu moral decât acestei mişcări naţionaliste, lipsită de orice violenţă, xenofobie şi antisemitism. Am mai spus, iarăşi, că în ochii mei, cuvintele „stânga” şi „dreapta”, „dictatură” şi „democraţie” n-au niciun sens.

Dar vreau să adaug acum ceea ce urmează – şi aici voi face o ultimă bucurie galeriei sovietice. Deoarece intelectualii francezi puri au aderat la teroarea comunistă pe care vor s-o impună lumii, eu recunosc compatrioţilor mei dreptul de a adera şi ei la teroarea fascistă – şi declar că dintre aceste două terori, ultima este mai puţin inumană şi singura care nu angajează cu nimic responsabilitatea clasei muncitoare, fiindcă fascismul nu pretinde să guverneze „prin popor” şi nici „în numele proletariatului”, aşa cum o face comunismul.

P.S. De asemenea, trebuie să dezmint o calomnie neruşinată. Revista Monde, vorbind în editorialul său despre un incident care s-a petrecut pe vremea călătoriei mele în România, în 1929, scrie:

„Se ştie că a făcut parte dintr-o comisie de anchetă guvernamentală pe vremea unor împuşcări la Lupeni, de pe urma cărora au fost victime 9 muncitori, şi că această comisie, în unanimitate, a aprobat pe de-a-ntregul autorităţile.”

Or, adevărul cunoscut de toată lumea este altul. Iată-l:

Ancheta mea la Lupeni (unde au fost împuşcaţi nu 9, ci 30 de mineri şi răniţi 100) a fost personală. Prof. Romulus Cioflec, membru în partidul la putere, m-a întovărăşit cu scopul de a verifica autenticitatea spuselor mele.

Rezultat: La întoarcerea în Bucureşti, prof. Cioflec a demisionat din partid cu scandal în presă, deoarece se convinsese, ca şi mine, de vinovăţia guvernului. În afară de asta, am publicat opt articole în ziarul Lupta, de pe urma cărora am fost huiduit de studenţime şi imediat expulzat din ţară.

Dar minciuna şi calomnia sunt armele de preferinţă ale comunistului, chiar când acest comunist este însuşi directorul revistei Moyide.

GEORGE ORWELL: LA VACHE ENRAGÉE1

Nu ştiu care este genul romanelor pe care le scrie de obicei George Orwell, dar La Vache enragée este o operă rarisimă în vremea noastră, în primul rând prin puritatea facturii

— Vreau să zic, prin absenţa totală de frazeologie literară. Nu se află în această carte nici măcar o singură pagină de ceea ce s-a convenit să se numească, peiorativ, „literatură”. Şi acesta poate fi considerat un record pentru scriitor "şi, în acelaşi timp, o mare şansă pentru cititor.

La prima vedere, La Vache enragée poate părea a nu fi decât un simplu reportaj, „un jurnal de călătorie”, cum spune însuşi autorul. Cartea este totuşi altceva. Căci nu cunosc vreun jurnal de călătorie care să poată păstra, de-a lungul a 286 de pagini, această naturaleţe, această simplitate, această forţă ce constă în a nu înfăţişa decât faptul în sine, ges

1 Datată Bucureşti, martie 1935, prefaţa la ediţia franceză (Éditions Gallimard, Paris, 1935) a primei cărţi a lui George Orwell, Down atici Out în Paris and London/ Vagabond prin Paris şi Londra/, a apărut în română postum, în trad. Lui Marin Bucur, în Viaţa Românească, 2, febr. 1982 (n. I.U.).

Tul, realitatea brutală, dezbărată de orice nerozie descriptivă sau constructivă, fără a cădea nici măcar o dată în monotonie.

Ar fi fost totodată firesc ca George Orwell să se fi lăsat atras de ceea ce a făcut odinioară gloria lui Gorki, înaintaşul său în gen: crearea de mari figuri, de felul lui Kono- valov; căci după exemplul său, lumea lui Orwell este aceea a vagabonzilor, pe care eu n-am prea cunoscut-o, bazinul Mediteranei, ţinutul meu, fiind suficient de bogat în soare şi în resturi

alimentare ca să-l oblige pe vagabond să alerge ca un nebun în căutarea unui adăpost şi a unui codru de pâine.

Bozo, de exemplu, pe care îl consider figura cea mai luminoasă dintre cele care mişună în carte, s-ar fi pretat de minune la o mare creaţie literară, şi e păcat că George Orwell n-a fost tentat să facă din el un personaj-tip.

Numai că ceea ce dă măreţie acestei „mari creaţii literare" constituie în egală măsură punctul ei slab. În fapt, Gorki a epuizat subiectul, a distrus toate punţile în urma lui. Nimeni în zilele noastre nu-l va egala în genul vagabondu- lui-gânditor. El va rămâne maestrul fără şcoală. Iată pentru ce eu însumi m-am ferit să-l urmez pe această cale, în ciuda bogăţiei de figuri grozave de dezmoşteniţi ai sorţii pe care i-am întâlnit cu adevărat în drumurile mele. Colosul rus vorbise despre asta pentru cel puţin un secol.1

Totuşi, borfaşul cu personalitate puternică există. Vagabond simpatic sau escroc periculos, dacă nu s-a chemat întotdeauna Villon sau Gorki, ori măcar Konovalov, din lipsă de creator, asta nu înseamnă că nu continuă să fie o măreaţă realitate.

Marele romancier olandez A.M. De Jong a întâlnit unul. Era un hoţ autentic care, într-o zi, i-a scris din închisoare.

1 Probabil că, din motive politice, Academia Suedeză nu a socotit demnă de încoronare această artă, unică în literatura universală. Ce va rămâne însă din lucrările furibund de bolşevizante ale lui Gorki cel de azi, la zece ani după moartea sa?

De Jong s-a dus şi l-a luat de acolo: a demonstrat că acest vagabond era un poet autentic, ba chiar un om cinstit. Şi de atunci, acest vagabond străbate Olanda, povestindu-şi viaţa în conferinţe foarte gustate. Nu-mi amintesc în acest moment numele lui, nici titlul culegerii sale de poeme, dar voi reveni într-o zi asupra acestui lucru.

Anul trecut, eu însumi l-am descoperit pe românul Petre Bellu. Cartea sa, Apărarea are cuvântul, pe care am prefaţat-o, s-a vândut în 65 000 de exemplare, în ciuda lipsurilor flagrante.

În sfârşit, unde s-a spus că un om nu e mare decât când scrie sau pictează magnific? Măreţia personalităţii umane nu se măsoară cu cotul. Aş putea să susţin teza contrarie, şi fiecare dintre noi a avut, poate, fericirea să cunoască şi să iubească oameni de o valoare morală, originalitate şi

profunzime de spirit rar egalabile. Şi desigur, se întâmplă, o parte dintre aceste fiinţe se pierd în oceanul nedreptăţii noastre sociale.

Nu întreb cine îi va salva de la pieire, întreb cine, cel puţin, ni-i va revela şi, mai ales, prin ce mijloace.

Geniul lui Gorki nu a fost decât un joc prin care să ni se reveleze această noutate într-o formă desăvârşită. Dar am mai spus-o, drumul a fost închis chiar pentru Gorki. După război, literatura a devenit într-adevăr „literatură”. Omul sincer îşi va da seama pe propria piele. Aproape totul devine ilizibil. Şi în ciuda producţiei şi consumului mereu în creştere, dispreţul pentru „literatură” este azi universal, mai mult la aceia care scriu decât la aceia care citesc. În ce mă priveşte, mărturisesc că sufletul meu de scriitor nu niai e acel de acum zece ani! Îmi dau seama că această artă nu este decât o profesiune care nu mai are nicio nobleţe, că verbul nostru este fals şi că sinceritatea emoţiei artistice se regăseşte rareori în cărţile acestor vremuri.

George Orwell pare să ocolească această dificultate, lip- sindu-se de emoţia artistică. Scrie fără mofturi. Nu descrie nimic sau puţin, nu bate câmpii niciodată, evită detaliul inevitabil, nu se aprinde în faţa nici unui caz şi trece peste momentele cele mai propice de a se transforma în artă mare, dar şi în „literatură”. Şi totuşi, de la un capăt la altul, La Vache enragée se citeşte ca cel mai pasionant roman, de excepţională calitate artistică.

Oare pentru că totul a fost trăit? Dar sluţim şi „trăitul”. Stricăm cele mai frumoase momente „trăite”, vrem să facem artă. Nu ne mulţumim cu ce e mare fără fraze, cu faptul în goliciunea lui. Urmăm căile bătute ale grandilocvenţei literare şi cădem în fariseism artistic. Naturalul, frumosul natural care dă întreaga valoare existenţei, îl izgonim din inimă, alergând după năluca lui.

Naturalul este întregul secret al acestei cărţi. II urmăm pe Orwell ca şi cum l-am însoţi în această cumplită viaţă a vagabonzilor din Paris şi mai ales din Londra, pe care el ne-o revelează, împărtăşind-o cu ei. Aici nimeni nu pozează, nici el, nici noi. Nimic despre oamenii de paie care sunt, unul în faţa celuilalt, scriitorul şi cititorul său – şi în faţa amândurora, personajele romanului modern. Nimic convenţional, nimic melodramatic. Nimic din dramatismul literar. Trăim cu toţii în această carte fără a suferi

prea mult, fără a ne revolta prea mult, deşi totul este o înspăimântă- toare suferinţă şi o sfântă revoltă.

Cum a putut Orwell să stabilească acest echilibru? O spune chiar el, cartea este „o istorie cât se poate de banală”. Şi e uşor să cazi în melodramă. Subiect arhicunoscut, câteo- dată dumnezeieşte ilustrat, întotdeauna foarte speculat. Mi-e familiar, în afară de îngrozitoarele azile de noapte engleze pe care, slavă Domnului, Orientul meu nu le cunoaşte

— Fără să arate mai rău. Am fost spălător de vase în Egipt şi Elveţia, nu la Paris; dar în acest oraş, căruia îi datorez atât de mult, „mi-am mâncat şi eu partea de vacă turbată” 1. Am cutreierat şi eu străzile, de la Coq d'Or la Belleville, Batignolles şi periferie.

N-aş îndrăzni totuşi să-mi povestesc aventurile de-a lungul unei cărţi atât de voluminoase ca aceea pe care George

1 în orig.: manger de la vache enragée – a trage mâţa de coadă (n. Red.).

Orwell a scris-o dintr-o suflare. Mai mult, La Vache enragée este o operă care te face să gândeşti, să meditezi asupra tristeţilor existenţei; e ca un roman de Balzac, dar fără să te oblige să înghiţi partea plicticoasă a lui Balzac.

Arta literară îşi va regăsi autenticitatea sau va muri pentru multă vreme.

ANEXA 1 PERIODICE ŞI REFERINŢE CITATE1 Apărute în ţară

Antume

Ancheta (Brăila), 6 – 1930: 27 oct.; 25 dec.; 1931: 12,17 dec.;

1932: 25 dec.; 1934: 26 apr.

Bilete de Papagal (Bucureşti), 1 – 1930: 24 aug.

Cinci Lei (Bucureşti), 5 – 1934:15 sept.; 20, 27 oct.; 3,10 nov. Credinţa (Bucureşti), 2 – 1934: 24 dec.; 1935: 4 ian. Cruciada Românismului (Bucureşti), 13 – 1934: 20 dec.; 1935: 17 (2), 24, 31 ian.; 14, 28 (2) febr.; 7, 14, 21 (2), 28 mart. Curentul (Bucureşti), 12 -1931: 25 sept.; 16,30 nov.; 25 dec.; 1932: 20 ian.; 23 mai; 12, 13, 14, 17 aug.; 1934: 22 apr.; 1935: 17 ian.

Curierul (Brăila), 1 – 1931: 31 dec.

Facla (Bucureşti), 5 – 1933:1 iul.; 1934: 21 iun.; 23,24,25 aug. Gazeta (Bucureşti), 1 – 1934: 18 aug.

^ Gazeta Municipală (Bucureşti), 1 – 1935: 27 ian.

Lumea (Iaşi), 7 – 1930: 28, 29, 30 nov.; 1 dec.; 1931: 10, 15, 17 ian.

Pământul (Călăraşi), 1 – 1934: 12-19 mai Rampa (Bucureşti), 2 – 1933: 24 apr.; 1934: 5 dec.

Reporter (Bucureşti), 2 – 1934: 22, 29 nov.

Revista Scriitoarelor şi Scriitorilor Români (Bucureşti), 1 -1934: iun. —iul.

1 Cifrele redate în aldine indică numărul de articole din periodic reproduse în volumul de faţă, iar cele incluse între paranteze, numărul de articole publicate la data citată (n. Red.).

România Literară' (Bucureşti), 4 -1933: 6/13 (2), 20 mai; 15 iul. Tribuna (Bucureşti), 1 – 1935: [?] ian.

Universul (Bucureşti), 1 – 1935: 19 ian.

Postume

Azi (Bucureşti), 1 – 1939: 24 dec.

Caiete critice (Bucureşti), 2 – 1985: (2) mart. —apr.

Cruciada Românismului (Bucureşti), 4 -1935: 30 mai; 13 iun.;

8 aug.; 1936: 15 febr.

România Literară2 (Bucureşti), 1 – 1939: 15 apr.

Viaţa Românească (Bucureşti), 1 – 1982: febr.

Apărute în străinătate

Antume

Bravo (Paris), 1 – 1933: oct.

Europäische Review (Berlin), 1 – 1932: mai Europe (Paris), 3 – 1930: 15 febr.; 1932: 15 iul.; 15 nov. Journal d'Alsace et de Lorraine (Strasbourg), 1 – 1930: 31 mai Marianne (Paris), 1 – 1934: 15 aug.

Monde (Paris), 1 – 1935: 1 febr.

Notre Temps (Paris), 1 – 1933: 24 oct.

Les Nouvelles Littéraires (Paris), 5 – 1930: 22 febr.; 1933: 8, 22 apr.; 29 iul.; 2 sept.

Présence (Lausanne-Geneva), 1 – 1933: toamna Le Rempart (Paris), 1 – 1933: 23 oct.

Rex (Louvain), 1 – 1933: 3 iun.

Turim (Palestina), 1 – 1933: iun.

Het Volk (Amsterdam), 1 – 1932: 19 mai

1 România Literară, săptămânal editat de Societatea Scriitorilor Români (n. Red.).

2 România Literară, suplimentul săptămânal al cotidianului România (n. Red.).

Postume

L'Essor (Geneva), 1 – 1935: 15 iun.

Les Nouvelles Littéraires (Paris), 1 – 1938: 19 mart.

ANEXA 2

ARTICOLE LA CARE NU AM AVUT ACCES1

Apărute în ţară

Cărvunarii (Bucureşti), 1 – 1931: dec. • „De vorbă cu Panait Istrati”

Cruciada Românismului (Bucureşti), 1 – 1935: 25 apr. • „De ce sunt scriitor”

Opinia (Piatra Neamţ), 1 – 1932: 9 oct. • „Două ore cu Panait Istrati” /interviu de A.L. Loceanu/

Tribuna (Bucureşti), 1 – 1934: 2 dec. • „Cultivaţi o generaţie de rebeli”

Apărute în străinătate

Berliner Tageblatt (Berlin), 1 – 1932: 8 febr. • „Biographischen Notizen”

Commune (Paris), 1 – 1934: mart- apr. • „Pour qui écrivez-vous? /interviu de Claudine Chonez/

Côte d'Azur-Belgique (f.l.), 1 – 1934: 31 ian. • „Ancien photographe ambulant, le grand écrivain Panait Istrati plaide «pour ses compagnons d'autrefois»”,

L'Eclaireur de Nice (Nisa), 1 – 1931: 25 iul. • „En dinant avec Panait Istrati” /interviu de Albert Fenier/

Jutra (Ljubijana), 1 – 1931: 22 iun. • „Panait Istrati, zavmjen v Postojni, biva v. Ljubijani”

1 Titlurile periodicelor şi articolelor aferente sunt reproduse din vol. Panait Istrati, Cum am devenit scriitor, ed. Şi trad. De Alexandru Talex, Editura Florile Dalbe, Bucureşti, 1998, pp. 512-525.

Nu răspundem de acurateţea referinţelor (n. Red.).

Notenkraker (Amsterdam), 2 – 1933: 24 iul – 25 nov. • „Ont- moeting met Panait Istrati“ /interviu de A.M. De Jong/; 1933: 5 aug. • Te Saint-Malo, tien jaar geleden"

Notre Temps (Paris), 2 – 1933: 4 dec. • „Une lettre de Panait Istrati”; 24 dec. • „Une visite à Istrati, ex-photographe” /interviu de Jean Desthieux/

Le Petit Niçois (Nisa), 1 – 1934: 17 apr. • „En quittant Nice, un grand écrivain parle” /interviu de Quasimodo/

Le Rempart (Paris), 1 – 1933: 28 iul. • „Quelques instants avec Panait Istrati, de passage à Paris” /interviu de Ro- chat-Cenise/

Le Soir (Paris), 1 – 1930: 15 febr. • „Panait Istrati veut être Français /interviu de Charles Belino/

Het Volk (Amsterdam), 2 – 1930: 19 iul. • „De roeping der Kunst – De schoonheid: soldaat van het recht”; 1933: 29 iul. • „Panait Istrati, fijn gevoelsmensch”

Index1

1 Indexul cuprinde numele persoanelor citate în voi. 1-3 (pp. 15-339, 7-490 şi, resp., 7-427) ale prezentei serii publicistice, cu excepţia semnatarilor traducerilor textelor istratiene în română, ai ediţiilor apărute

în ţară şi ai notelor de subsol.

Numele reale – în cazul citării pseudonimelor –, variantele onomastice în circulaţie, apelativele, poreclele etc. Sunt tipărite între bare oblice (n. Red.).

1 Numele real al membrilor familiei scriitorului este Istrate – vezi mai sus, vol. 1; 6 şi 3: 173 (n. Red.).